Արտաշես Քալանթարյան

ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐԻՆ

Երիտասարդ արձակագիր Արտաշես Քալանթարյանի այս գիրքը երկու բաժին ունի: Առաջին բաժնում պատմվածքներ են, որոնց թեման վերցված է ժամանակակից կյանքից: Երկրորդ բաժինը ուղեգրություններն են, որոնք հեղինակը գրել է տարբեր երկրներ կատարած ուղևորությունների անմիջական տպավորության տակ:

АРТАШЕС КАЛАНТАРЯН

РАССКАЗЫ НА ДОРОГАХ МИРА

(На армянском языке)

7—3—3 Издательство „Айастан", Ереван, 1967

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԿՈՇԻԿՆԵՐ 3

ԼԱԽՏԻ 7

ՎԵՐՋԻՆ ՆԿԱՐԸ 11

ԾԵՐՈՒՆԻՆ 14

ԵՐԳԸ 17

ՀԱՅՐԸ ԺՊՏՈՒՄ ԷՐ 21

ՈՉԻՆՉ ՉԵՄ ՀԱՄԿԱՆՈՒՄ 25

ՆԱ ՆՈՐԻՑ ԱՅՆՏԵՂ Է, ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ 31

ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ 36

ԻՆՉՈ՞Ի ՏՐՈՐԵՑԻՐ ԾԱՂԻԿՆԵՐԸ 38

ԻԶԱԲԵԼ 46

ՀՈՂԻ ՈՒԺԸ 52

1. ԿԱՐՃՎԱԾ ԳՈՐԾԸ 67

2. ՀՐԴԵՀԸ 88

3. ՄԱՏՈՒՑՈՂԸ 98

ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ԶՈՐԱՎԱՐԸ 119

ԱՐԵՎԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԾՈՒՄ 144

ԽԱՂԱՂ ԳՆԱՑՔՆԵՐ 191

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԿՈՇԻԿՆԵՐ

Արհեստանոցի ցուցափեղկում, փոքրիկ, բայց բարձր պատվանդանի վրա դրված էին մի զույգ կոշիկներ: Այնքան մեծ էին, որ անցորդները չէին կարողանում անտարբեր անցնել ու ամբողջ օրը հավաքվում էին ցուցափեղկի մոտ, ծիծաղում, ցույց տալիս միմյանց, պատկերացնում իրենց ոտքերին:

Ահռելի կոշիկներ էին:

— Ես ամեն օր հետևում եմ, թե ով պետք է տանի,— հավաքվածներին խառնված, ասում էր դիմացի մայթին օշարակ վաճառող ծերունին,— ով որ այդ կոշիկները վերցնի, կոշիկների հետ նրան էլ պետք է ցուցահանդես տանել:

Շատ մեծ կոշիկներ էին:

Լենան համարյա ամեն օր այդ արհեստանոցն էր գալիս: Իհարկե, ոչ թե կոշիկների համար, այլ այն պատճառով, որ արհեստանոցի վարիչն իր ընկերն էր, մտերիմը, գուցե և ապագա ամուսինը: Բայց նա էլ չէր կարողանում անտարբեր անցնել, կանգնում էր ցուցափեղկի մոտ, ծիծաղում ու նոր միայն մտնում ներս:

— Ո՞նց թե ինչի համար են, ռեկլամ է, էլի՛,— պատասխանում էր արհեստանոցի ձևարար Պարգևը,— արտասահմանում ավելի մեծերն են դնում, շենքի ճակատով մեկ, որ ժողովուրդ հավաքվի: Կնայեն, կծիծաղեն, կհամեմատեն իրենց կոշիկների հետ ու հանկարծ կնկատեն, որ իրենց կոշիկները մաշված են, որ հարկավոր է նորը պատվիրել ու արհեստանոց կմտնեն:

— Ինչպես դո՛ւ մտար... ավելացնում էր նա: — Իսկ եթե այդ կոշիկները թեկուզ միայն քեզ բերած լինեին, ինձ այլևս ոչինչ պետք չէր, ոչի՛նչ:

— Դե, լա՛վ,— կիսաբաց դռնից ներսում աշխատող կոշկակարներին ցույց տալով, շառագունում էր աղջիկը,— վերջ տուր, ամոթ է:

— Ի՞նչ ամոթ, շուտով ամուսնանալու ենք, չէ՞, երկու ամիս, ընդամենը երկու ամիս: Հետո կավարտես և... խմում ենք երկու ծաղիկների կենացը:

— Միայն այդ բառերի համար հարսանիք չենք անելու,— բարկանում էր աղջիկը, — տանել չեմ կարողանամ երկու ծաղիկներն ու մի բարձի ծերանալը:

— Դե, լավ, լավ, ոնց որ դո՛ւ ես ուզում: Միայն թե շուտ անցնի երկու ամիսը:

Լավ տղա է Պարգևը: Մինչև նրան հանդիպելը, Լենային թվում էր, թե անհնար է կոշկակարի հետ կոշիկներից բացի էլի ինչ – որ բանի մասին խոսելը: Բայց այդպես չէ: Պարգևի հետ ամեն ինչի մասին կարելի է խոսել, ու նա կհասկանա: Երկար կմտածի, բայց կպատասխանի ճիշտ, հաստատուն, վճռական: Երևի հենց դա էր, որ դուր էր գալիս աղջկան:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Դեռ առաջին օրը, երբ Պարգևը Լենային հայտնեց, որ անչափ ուրախ կլինի նրա հետ երեկոյան թափառել փողոցներում, և Լենան համաձայնեց, տղան հենց սկզբից ասաց.

— Գիտե՞ս ինչ, ավելի լավ է պարզ խոսենք: Ես մի անգամ արդեն ամուսնացել եմ: Բաժանվել եմ կնոջից, որովհետև չհասկացանք իրար: Մի փոքրիկ աղջիկ էլ ունեմ, մոր մոտ է: Ալիմենտ եմ տալիս: Եթե այս բոլորը քեզ շատ տհաճ է, միտք չունի անգամ մեր թափառելը: Բայց ես շատ կտխրեմ:

Աղջիկը շատ հուզվեց և կյանքում առաջին անգամ զգաց, թե ինչպես է ցավում սիրտը: Ուզեց հեռանալ, բայց ամաչեց: Փոքրություն կլիներ իր արածը, երբ տղան այդքան անկեղծ էր իր հետ, այդքան պարզ, երբ տղան առանց այդ էլ շատ էր վշտացել կյանքում ու հիմա փաստորեն ոչ ոք չունի:

Ու աղջիկը ոչինչ չասաց:

Հետո նրանք հանդիպում էին համարյա ամեն օր, բայց ինչ – որ անձայն պայմանավորվածությամբ այլևս ոչ մի անգամ չխոսեցին այդ մասին: Տղան ցանկություն չուներ, իսկ աղջիկը գերադասում էր խոսել ինքն իր հետ: Այդպես ավելի լավ էր: Միայն այդ էր թույլ տալիս հպարտությունը:

«Ի՞նչ արած, ամեն ինչ լինում է կյանքում: Հարյուրավոր օրինակներ գիտեմ, երբ մարդիկ ամուսնացել են երկրորդ անգամ, երջանիկ են և էլի՛ հարյուրավոր օրինակներ, երբ մարդիկ չեն բաժանվում միմյանցից, բայց դժբախտ են: Ի՞նչ իմանաս, ո՞րն է ճիշտը, ի՞նչ իմանաս, որտե՞ղ է քո երջանկությունը և եթե ունես, արդյո՞ք երկար կտևի: Կարևորն այն է, որ մենք հասկանում ենք իրար ու սիրում: Կարևորը սերն է: Եթե մի անգամ դժբախտացել է մարդը, դա հո չի նշանակում, որ դժբախտ է լինելու ամբողջ կյանքում, մինչև վերջ»:

Նա չեր կարողանում պատկերացնել, թե ինչպես է ապրել տղան այն մյուսի հետ: Մի՞թե նույն ձևով հանդիպել են, խոսել իրար հետ, թափառել... Անհնար է, որ այդպես եղած լինի: Դա բոլորովին ուրիշ տեսակ է եղել, և շատ վաղուց: Պարգևը երևի չի էլ հիշում ոչինչ, հատկապես հիմա, երբ իրենք միասին են: Եվ ի՞նչ կարող էր լինել նրանց միջև, երբ չեն հասկացել իրար, երբ այն մյուսը չի կարողացել հասկանալ այսքան լավ, այսքան պարզ մարդուն: Դա նույնն է, թե նայես գրքին, երբ կարդալ չգիտես: Դա նույնն է, թե գիշերով անցնես ծաղկանոցի մոտով ու չզգաս, որ կողքիդ ծաղիկներ կան: Դա նույնն է, թե քայլես այս փողոցով ու չժպտաս՝ տեսնելով ցուցափեղկում դրված մեծ կոշիկները...

Լենան ժպտաց, բայց ոչ թե կոշիկներին, այլ փոքրիկ մի աղջկա: Աղջիկը կանգնել էր ոտքերի ծայրերին ու զարմացած, կիսաբաց բերանով հսկայական կոշիկներին էր նայում: Նա մեծ – մեծ ժապավեններ ուներ, որոնք ծածկում էին ուսերը: Լենան կանգնեց աղջկա մոտ, հազիվ զսպելով իրեն, որպեսզի չխաղա նրա հյուսերի հետ: Աղջիկը դեռ զարմացած՝ կոշիկներին էր նայում, հետո ապակու մեջ տեսնելով Լենայի պատկերը, դեպի նա դարձավ ու հարցրեց.

— Մորաքույր, ինչի՞ համար են այս մեծ կոշիկները:

Լենան արդեն կարող էր բռնել փոքրիկի ժապավենը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Որպեսզի մարդիկ տեսնեն, զարմանան ու արհեստանոց մտնեն, — ասաց նա:

— Իսկ որ չտեսնեն, չե՞ն մտնի, — հարցրեց աղջիկը, ինչպես աշխարհի բոլոր երեխաները կհարցնեին:

— Չէ...

— Ուրեմն հորաքույր Լուսիկը դրա համա՞ր մտավ:

— Չգիտեմ, — ասաց Լենան՝ բաց չթողնելով աղջկա ժապավենը: — Չգիտեմ, սիրուն աղջիկ, հավանաբար:

— Ուրեմն դու է՞լ ես ներս մտնելու:

— Անպայման,— ծիծաղեց Լենան, — դե գնանք ինձ հետ:

— Չէ՛, — ասաց աղջիկը, — ես կոշիկներին եմ նայում: Լենան բաց թողեց աղջկա ժապավենը ու արհեստանոց մտավ:

Պարգևը թիկունքով էր կանգնած դեպի դուռը և լսում էր մի կնոջ, որն անչափ նման էր նրան: Կինը տխուր էր ու շփոթված:

— Շատ է հարկավոր, հասկանո՞ւմ ես,— ասում էր նա,— վաղը դպրոց է գնալու:

— Դե ես ի՞նչ անեմ, — սրտնեղած պատասխանում էր Պարգևը, — ալիմենտ եմ տալիս, թող առնի, էլի:

— Նա չգիտի էլ, թե ես այստեղ եմ բերել Սուսիկին, — Լենային նկատելով, ձայնը ցածրացրեց կինը, — գնացել էի երեխային տեսնելու, լաց էր լինում: Վաղը դպրոց է գնալու, կոշիկ չունի: Ամբողջ օրը շրջել են խանութներում, ոչ մի տեղ չկա: Երեխան լաց է լինում: Քոնն է, չէ՞, որ ուզենաս...

Ետ դառնալն անհնար էր, բայց անհնար էր նաև այսպես կանգնել, թիկունքից լսելը: Ու Լենան առաջ անցավ, առանց Պարգևին ու Պարգևին շատ նման այդ կնոջը նայելու, ներսի կողմից մոտեցավ ցուցափեղկին ու սկսեց կոշիկներին նայել:

— Ա՛ Լենա, ես հիմա, — նրան նկատելով, առույգ բացականչեց Պարգևը: — Ես հիմա կվերջացնեմ: — Հետո ցածրացրեց ձայնը ու ավելի սրտնեղած, շշուկով ասաց.

— Դե լավ, ես ի՞նչ անեմ, որ չկա: Երեխայի կոշիկ հիմա ոչ մի տեղ չկա: Բոլորը երեխայի կոշիկ են ուզում: Չկա: Ես ի՞նչ անեմ:

— Ձեր արհեստանոցում կարել տայիր, էլի՛ ,— կամացուկ խնդրեց կինը, — ախր լաց է լինում:

— Չկա, հասկանո՞ւմ ես, կոշիկ չունեմ, ո՛չ մի տեղ չկա, ուրիշ արհեստանոցներում էլ չկա, գուցե հետո ստանանք, էդպես մեկ, երկու ամիս հետո, գուցե...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Լենան նայում էր մեծ կոշիկներին ու կոշիկների միջով՝ մեծ ժապավեններով աղջկան: Աղջիկն էլ էր կոշիկներին նայում, իսկ նրա կողքին՝ դիմացի մայթին օշարակ վաճառող ծերունին էր: Երևի նա կրկին ցուցահանդեսի մասին է խոսում, իսկ աղջիկը մտածում է, թե ո՞նց է, որ աշխարհում այսպիսի մեծ կոշիկներ կան, իսկ փոքրիկ կոշիկներ չկան: Ո՛չ մի տեղ:

Լենան նայում էր կոշիկներին ու կոշիկների միջից՝ մեծ ժապավեններով այն աղջկան, որ վաղը դպրոց է գնալու և կոշիկներ չունի: Ու մտածում էր. «Ուրեմն միշտ չէ, որ մարդիկ բաժանվում են միմյանցից՝ իրար չհասկանալու պատճառով: Այս աղջկա մայրը բաժանվել է Պարգևից նրա համար, որովհետև հասկացել է նրան: Հասկացել է»:

— Իսկապես չկա, գիտե՞ս, — Լենայի ականջի մոտ կամացուկ, շփոթված ասաց Պարգևը,— կաշի չունեմ: Ոչ մի տեղ չկա, ո՛չ մի արհեստանոցում:

Լենան մեծ կոշիկների միջից տեսավ, թե ինչպես Պարգևին նման կինը մոտեցավ ժապավեններով աղջկան, բռնեց նրա ձեռքը ու տարավ իր հետ: Եվ աղջիկը վազեց նախ մեկ, ապա մյուս ոտքի վրա ցատկոտելով, հետո կանգնեց ու ետ՝ մեծ կոշիկներին նայեց:

— Ո՞ւր ես գնում,— զարմացավ Պարգևը՝ դռան մոտ Լենայի թևը բռնելով,— երկու րոպե, և կվերջացնեմ: Մենք միասին …

— Չէ՛ ,— ասաց աղջիկը՝ զգուշորեն թևն ազատելով, — ես բոլորովին ուրիշ կողմ եմ գնալու:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԼԱԽՏԻ

— Խփի՛ր:

— Գծից դուրս էր:

— Նայիր, տարավ գոտին:

— Ոտքս կպավ:

— Չկպավ:

— Ո՞նց չկպավ, ահա հետքը:

— Ի՞նչ հետք, սա հին է:

— Դե ասա հորս արև...

Լախտի են խաղում մեր բակի տղաները: Մոռացել են ամեն ինչ, փոշոտ, խառնված մազերով, կաս – կարմիր դեմքերով, հևիհև հետապնդում են իրար, դարանում, խաբուսիկ շարժումներ անում, հրճվանքով աղաղակում են, երբ մի գոտի են թռցնում հակառակորդից ու խփում են դրանով, խփում են անողոք, անզիջում ու վազում, իրար հրում, պտտվում են վաղուց ջնջված, ծուռումուռ կավճե գծի շուրջը:

Կրակի կտոր է Հրանտը, ճարպիկ ու խենթ, հարձակվում է ուղիղ, սպառնալից դեմքով, ձեռքերը պարզած, հարձակվում է առանց խորամանկության, վստահ իր ուժին, հաճախ է հաղթում, բայց հաճախ էլ պարտվում է: Ուրիշ է Սուրիկը: Նա արտաքնապես կարծես թե ծույլ է, շարժումները դանդաղ են ու ծանր, կանգնում է աննկատ ինչ – որ տեղ ու մեկ էլ տեսնում ես առանց որևէ ջանքի մի գոտի է ձեռք գցել: Նա ավելի հաճախ սպասում է այնքան, մինչև որևէ մեկը սխալվի և իրեն հանգիստ ու ապահով զգա: Անպայման պետք է սխալվի մեկը, որպեսզի Սուրիկը հաղթի: Իսկ Վաչի՛կը… Վաչիկը ո՛չ Հրանտի խենթությունն ունի, ո՛չ էլ Սուրիկի խորամանկությունը և նախանձում է երկուսին էլ: Համառ է: Բայց անօգուտ համառ: Գոտին դնում է ոտքերի արանքում ու սպասում: Երբեք ինքը չի հարձակվում, բայց չի էլ թողնում, որ հարձակվողները խլեն իր գոտին: Եվ նրա վրա բոլորից շատ են հարձակվում: Հարձակվում են ոչ թե գոտին խլելու, այլ պարզապես Վաչիկին ծեծելու համար, որովհետև չեն սիրում նրան: Խաղի օրենքով նրանք իրենց գոտիներով պետք է Վաչիկի պաշտպանած գոտուն հարվածեն և դուրս հանեն գծից, որպեսզի տեր դառնան գոտուն: Բայց ոչ ոք գոտուն չի խփում, որովհետև նրա գոտին թույլ է ու անպետք: Հատկապես Վազգենը: Նա խփում է ուղիղ Վաչիկի ոտքերին, ծնկից քիչ բարձր, որը սոսկալի ցավ է պատճառում: Վաչիկի աչքերը արցունքոտվում են, շրթունքները սկսում են դողալ, բայց գոտուց ետ չի քաշվում, և հարվածներն իջնում, հա՛ իջնում են նրա ոտքերին:

Եվ ի՞նչ. խաղը վերջանալուց հետո ամենահպարտ քայլողներից մեկը հենց ինքը՝ Վաչիկն է: Շրջում ու բոլորին ցույց է տալիս իր կապտուկները և մանրամասն, հաճույքով բացատրում, թե որ կապույտը ով է հասցրել: Նա շատ է սիրում խոսել և, ամենայն հավանականությամբ,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

դիտմամբ է լախտի խաղում, որպեսզի ծեծվի և խոսելու առիթ ունենա: Սերգեյը մտքում ծիծաղում է Վաչիկի վրա: Բա մարդ էլ մի գոտու համար ծե՞ծ ուտի: Նա գոտու մոտ կանգնում է հպարտ, ցնցում է մազափունջը ու սպառնալից գոչում.

— Դե թող մեկը մոտենա ի՛նձ: Դե, եկեք, է՛, փորձեք խլել գոտիս: Եկեք, խփելու նոր ձև եմ գտել, — հայտարարում է նա:

Եթե հարձակվողը գոտի չունի և կռացած, ձեռքերով է ուզում փախցնել Սերգեյի գոտին, ապա Սերգեյը համարձակ նետվում է նրա վրա, ավելի շուտ՝ հակառակորդի ձեռքը տրորելու նպատակով: Եվ երբեմն էլ տրորում է: Իսկ երբ հակառակորդը գոտի ունի իր ձեռքին և Սևակի նման այդ գոտին սպառնագին շաչյունով պտտեցնում է օդում, Սերգեյն անմիջապես թողնում է իր գոտին, փախչում ու կանգնում շրջագծի կենտրոնում, որպեսզի հարվածները չդիպչեն իրեն:

— Բա մարդ էլ գոտու համար ծեծ ուտի, քմծիծաղ է տալիս նա՝ խուսափելով ավելի համարձակ դարձած Սևակի հարվածներից:

Սևակի հետ, խաղալը դժվար է: Ճիշտ է, նրա հարվածներն առանձնապես ուժեղ չեն, բայց միշտ էլ անսպասելի են, արագ են հաջորդում իրար և տպավորություն են թողնում շենքի պատշգամբներից ցած նայող աղջիկների վրա: Նա և՛ դյուրաշարժ է, և՛ խորամանկ, պտտվում է հոլի նման ու ճարպկորեն խուսափում հակառակորդներից: Խաղի ժամանակ սովորաբար նրան հաղթել չի հաջողվում, դրա համար էլ նրա հակառակորդնորը իրենց վրեժն այլ կերպ են լուծում: Բակի մեծ տղաներին ասում են, թե Սևակն ամեն տեղ ծաղրում է նրանց, և նրանք էլ հավատալով, ամեն օր ճաշից հետո նրան վերև՝ ձեղնահարկ են կանչում ու ծեծում առանց գոտիների:

Բայց, հաջորդ օրը, ասես ոչինչ էլ չի եղել, մոռացած ամեն ինչ, փոշոտ, խռիվ մազերով, շիկնած, քրտնաթոր դեմքերով, հևիհև հետապնդում են իրար, դարանում խաբուսիկ շարժումներ են անում, աշխատում են գոտի փախցնել իրարից և պտտվում են, պտտվում են վաղուց ջնջված, ծուռումուռ կավճե գծի շուրջը:

Լախտի են խաղում մեր բակի տղաները:

Որ թողնես՝ ամբողջ օրը կխաղան, կխաղան առանց ծուլանալու, առանց հոգնության: Շատ են սիրում լախտի խաղալ մեր բակի տղաները: Ու թեև անգիր գիտեն իրենց և բոլորի ուժեղ ու թույլ կողմերը, բայց միշտ էլ խաղում են իրար հետ և չեն ուզում, որ որևէ մեկը բացակայի խաղից: Սովորել են միմյանց ու փորձով գիտեն, որ երբ մեկը բացակայում է, լավ խաղ չի ստացվում, փչանում է լախտին: Ու խաղում են միասին, անընդհատ, խաղում էն մոլեգնաբար, ասես վախենում են, որ չբավականացնի ժամանակը:

— Խփի՛ր:

— Գծից դուրս էր:

— Ոտքս կպավ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Չկպավ:

Շտապում են, որովհետև գիտեն՝ միևնույն է, շուտով խանգարվելու է խաղը: Ամեն ինչ էլ վերջ ունի, Լախտին առավել ևս: Եվ բոլորից շատ տագնապով ու տագնապախառն անձկությամբ այդ վերջին սպասում է Հրանտը՝ ճարպիկ ու խենթ Հրանտը, որ հարձակվում է ուղիղ, ձեռքերն առաջ պարզած, հաճախ է հաղթում, բայց հաճախ էլ պարտվում է: Ինչ – որ մի պահ նա արդեն մոռանում է խաղը ու սարսափով սպասում առաջին կանչին: Եվ այդ կանչը երբեք չի ուշանում:

— Սուրի՛կ, — չորրորդ հարկի պատշգամբից հնչում է Սուրիկի մոր ձայնը, — տուն արի, հայրիկդ եկել է:

Հրանտը նայում է Սուրիկին, բայց նա արդեն իրենց մուտքի մոտ բլուզն է ուղղում ու կապում գոտին:

Ահա, վե՛րջ, գործարաններում ու հիմնարկներում ավարտվել է աշխատանքը: Հայրիկները տուն են վերադառնում:

— Վաչի՛կ, — երկրորդ հարկից զիլ ձայնով ճչում է Վաչիկի քույրը, — հայրիկն ասում է, թող շուտ տուն գա: Ծիրան է բերել:

— Դե, ես գնացի, — ասում է Վաչիկը ու շալվարի փողքերը բարձրացրած, կապտուկներին նայելով, դանդաղ ու հպարտ տուն է գնում:

— Ես էլ գնացի, տղե՛րք,— մեղավոր ժպիտով հայտարարում է Վազգենը:

— Դո՞ւ ինչու ես գնում,— կամացուկ, աղերսանքով հարցնում է Հրանտը,— հո քեզ չկանչեցի՞ն: Մնա, ես ու դու հավալա կխաղանք:

— Չէ՛, — ասում է Վազգենը,— գնամ՝ քանի հերս չի եկել: Կծեծի: — Գլուխն օրորում է նա:

— Սերգե՛յ, Սերգե՛յ, — տատը ձեռքը ճակատին է դրել, որպեսզի գտնի Սերգեյին, — Սերյոժա, հայրիկդ եկել է, արի ճաշենք:

Սերգեյը գոտին գետնին մոռացած վազում է տուն, բայց ճամփին կանգ է առնում, ետ է դառնում, վերցնում է գոտին ու ավելի արագ վազքով մտնում իրենց մուտքը:

Հիմա Հրանտն ու Սևակն են մնացել կավճե գծի մեջ կանգնած: Չեն խաղում: Երկու հոգով ի՞նչ լախտի: Գոտիները ձեռքներին կանգնել են ու չեն նայում իրար: Երկուսն էլ սպասում են:

— Սևա՛կ:

Սևակը չի պատասխանում, այնպես է ձևացնում՝ իբր չի լսում: Կամացուկ, տխուր շվոցով պտտեցնում է գոտին ու աշխատում է Հրանտին չնայել:

— Սևա՛կ,— կրկին կանչում է մայրը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Դե, ի՞նչ է, է՛:

— Տուն արի, պապան եկել է:

— Ի՞նչ անեմ, որ եկել է, ես սոված չեմ,— հանդգնորեն շենքն ի վեր նետում է նա:

— Դե, լա՛վ, — սպառնում է մայրը, — հիմա պապային կասեմ, կտեսնես:

— Ասում ես՝ ասա՛, — բղավում է Սևակը և աննկատ ընկերոջը՝ Հրանտին է նայում:

— Գնա՛, գնա՛, — մռայլ շշնջում է Հրանտը, — գնա՛:

Սևակը չի շարժվում տեղից:

— Դե մի շուտ վերև թռի, — բակով մեկ թնդում է մի թավ ձայն:

Նա որևէ անուն չի տալիս, բայց Սևակն էլ, Հրանտն էլ լավ գիտեն, թե ում է ուղղված խոսքը:

— Շուտ արա, թե չէ կիջնեմ ու ականջներդ կպոկեմ, — ավելի ահեղ է որոտում ձայնը:

— Գնա՛, գնա՛,— մռայլ ու հուսահատ շշնջում է Հրանտը, — գնա՛:

Ու Սևակը քայլում է դանդաղ ու անկամ, առանց շուրջը նայելու, առանց նայելու Հրանտին:

Խաղաղվում է մեծ բակը, լռություն է իջնում շրջապատին: Ճաշի ժամն է, նույնիսկ քամի չկա, որ խոսի ծառերի տերևների հետ: Այնպիսի անդորր է տիրում, որ լսվում է, թե ինչպես են բաց դռների հետևում չխկչխկում դանակներն ու պատառաքաղները, տեղափոխվում ափսեները:

Լայն բակի մեջտեղում, վաղուց ջնջված, ծուռումուռ կավճե գծի մեջ, գոտին ձեռքին, գլխահակ կանգնած է Հրանտը: Ու սպասում է: Գիտի, վաղուց գիտի, որ իրեն երբեք չեն կանչելու, որ մայրը երբեք չի կանչելու, ինչպես ուրիշ մայրերը:

— Հրա՜նտ, հայրիկդ եկել է, արի՛...

Արի՜... Թող իր համար ծիրան չբերի, թող ոչինչ չբերի իր համար, թող սպառնա, թող ծեծի, թող պոկի ականջները, միայն թե գա, միայն թե հանկարծ մայրը կանչի մի օր.

— Հրա՜նտ, հայրիկդ եկել է, արի՛...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՎԵՐՋԻՆ ՆԿԱՐԸ

Նկարիչը կուրանում էր...

Նա այդ վաղուց էր զգացել, բայց չէր հավատում:

Չէր ուզում հավատալ, որ ամեն ինչ անդառնալիորեն վերջանալու է, որ ինքն այլևս չի կարողանալու տեսնել աշխարհն այնպես, ինչպես տեսել ու պատկերել էր իր կտավներում՝ թավիշ կանաչը գետափի ու ծաղիկները երփներանգ, երկնքի կապույտն անորսալի ու ծառերի դեղինը, այն ծերունու աչքերը, որն աշխատում էր այգում ու որի որդին հեռվում ինչ – որ տեղ սպանվել էր... Չէր ուզում հավատալ, որ այլևս չի կարողանալու տեսնել բամբակ հավաքող այն կնոջ ձեռքերը, որ պատգամավոր էր եղել, հետո այն ջահել որմնադիր աղջկան, որ հենց նոր իջել էր վիթխարի շենքի բարձունքից ու հիմա վեր է նայում անսահմանորեն հպարտ, հետո այն քանդակագործին, որը վշտահար ու հուսահատ կանգնած էր իր ավարտած ու անզգուշորեն տապալած գլուխգործոցի բեկորների առջև...

Չէր ուզում հավատալ: Եվ ինչպես հավիտենապես անկողնին զամված անդամալույծը, որն ամեն գիշեր մտածում է, թե գուցե առավոտ վաղ կարողանա վեր ցատկել տեղից ու վազել բակում՝ ջահել ու առողջ, այնպես էլ նկարիչը ամեն գիշեր փակում էր աչքերը, սրտի խորքում հուսալով, որ բնությունն այդքան դաժան չի լինի, որ իրենից չի խլի այն թանկագինը, որով ապրում է նկարիչը: Աչքերը…

Նա պառկել էր անկողնում ու չէր բացում կոպերը: Վախենում էր ամեն օրվա նման հուսախաբ լինի, որ նորից զգա, թե ինչպես է իրենից անվերադարձ հեռացել լույսի աննշմարելի մի շող ևս:

Եվ ավելի շուտ զգաց, քան տեսավ, որ առավոտ է, թոռնիկը աղմուկով այս ու այն կողմ էր վազում կողքի սենյակում: Սպասեց, որ արևի ծանոթ ճառագայթը գա ու ջերմացնելով անցնի դեմքի վրայով, հետո ցավեցնելու չափ ուժեղ բացեց աչքերը:

Նայեց մի պահ ու նորից փակեց: Նույնն է՝ մութը մոտենում է դանդաղ, դաժան քայլերով, և ոչինչ անել հնարավոր չէ: Նա սովորականի պես, հենց այնպես, մեքենաբար, դեղ կաթեցրեց աչքերին, հագնվեց ու սկսեց շրջել ընդարձակ արվեստանոցում:

Պատերին, անկյուններում, հենատախտակներին, մեծ սեղանի վրա նրա ողջ կյանքի մի մասն էր: Մյուս մասը պատկերասրահում էր կամ ճամփորդում էր ինչ – որ տեղ, հեռուներում՝ դիմանկարները, բնանկարները, գրաֆիկ աշխատանքները, այն ամենը, ինչ կարող է ստեղծել նկարիչը չորս տասնամյակի ընթացքում:

Եվ հանկարծ նա անասելի ցանկություն զգաց նորից մեկ – մեկ դիտել այդ բոլորը: Բոլորը, ինչ որ կար, անգամ էսքիզները...

Ողջ կյանքը...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ամեն ինչ կա այստեղ. և՛ զրկանք, և՛ հույս, երբ սովորում էր ինստիտուտում ու միաժամանակ ամեն գիշեր երկաթուղային կայարան գնում՝ ճամպրուկներ տեղափոխելու: Ե՛վ առաջին բնորդուհու անհոգ, գեր ուսերը, և՛ մոր դեմքը, որ նկարել էր հեռվում՝ անհուն կարոտի պահին: Մոր դեմքը՝ զարմանալի նման ու զարմանալի տարբեր:

Ողջ կյանքը...

Իսկ այնտեղ ծաղիկներ են: Շատ, շա՛տ ծաղիկներ: Հազարագույն: Մեխակնե՞րը, դե, իհարկե, իր հետ տարավ՝ նվիրելու այն աղջկան: Բայց աղջիկը չեկավ ոչ այդ և ոչ էլ մյուս օրերին: Ինքը աղջկան էր ուզում նկարել, բայց նկարեց մեխակները: Դրանք փոքր – ինչ թառամած էին: Հետո մեծ քաղաքի մշուշը, աղոտ լապտերներ, հեռվում մի անցորդ միայնակ քայլում է գետափնյա ամայի փողոցով: Ինքն է: Ահա և մի ուրիշը՝ երկընտրանքի մեջ, ո՞ւր գնա՝ իր տո՞ւնը, որ թույլ լուսավորված է հեռվում, թ՞ե այս կողքի պանդոկը...

Ողջ կյանքը...

Դեմքը աղավաղված է ցավից ու զայրույթից, ձեռքին հրացան ունի: Նրա կողքին, նրա շուրջը մարդիկ են ու հրացաններ, անթիվ, անհամար հրացաններ: Մարդիկ ընկել են, բայց բարձրանում են նորից: Գնում են դեպի մեծ շենքը՝ թաղված խավարի մեջ:

Նկարիչը ժպտաց: Նա եկավ գիշերը: Միասին էին սովորել: Խնդրեց հասցնել մինչև առավոտ: «Շատ – շատ շտապ է,— ասաց, — հեղափոխության անունից եմ խնդրում»: Իսկ ձեռքի վիրակապի տակից արյուն էր հոսում: Հետո ասաց, որ դժվար է, որ անթիվ են թշնամիները: Իսկ դեմքը աղավաղված էր ցավից ու զայրույթից, ու ձեռքին հրացան ուներ: Եվ ինքը նկարեց այդ դեմքը և էլի անթիվ նման դեմքեր... Հետո տեսավ, որ պլակատ է դարձել իր նկարը և բոլոր պատերի վրա է:

Ողջ կյանքը...

Ճրագը հազիվ է լուսավորում սենյակը: Մեկը գրատախտակին ինչ – որ պարզ թվեր է գրում: Աթոռներին բանվորներ են նստած, հոգնած, մրոտ դեմքերով: Մեկը անկյունում քնած է...

Եվ ապա դեմքե՛ր, դեմքե՛ր, դեմքե՛ր, աշխատանք, մարդիկ, պատկերներ, բնություն: Օ՜, որքան գեղեցիկ ես դու, կյա՛նք, ու թեև ստվերներդ շատ են, բայց դրանք ավելի են ընդգծում լույսդ: Օ՜, որքան լավ է ապրելը, շնչելը, զգալը, տեսնելը...

«Տեսնե՛լը, — մտածեց նկարիչը,— իսկ ես ահա որոշ ժամանակ անց ոչինչ չեմ տեսնելու: Ոչի՛նչ: Ոչի՞նչ,— կրկնեց նա,— ո՛չ, անհնար է, խաբում ես դու,— ասաց նա ինչ – որ մեկին սպառնալով,— եթե ես միայն անցյալը հիշեմ, ա՛յ այսպես, իրար հետևից, ես կտեսնեմ նաև այն, ինչ կգա: Խաբո՛ւմ ես...»:

Հետո ափսոսանքով մտածեց, որ այլևս երբեք, երբեք չի կարող նկարել, չի կարող ստանալ իր գույները: Ափսոս: Իսկ ինքը միշտ մտածում էր, որ դեռ ժամանակ ունի, ուժ ունի նկարելու մի քանի գործ, կտավին հանձնելու երկար տարիների մտքերը: Ո՛ւժ... Դե, իհարկե, ուժ ունի, միայն թե աչքերն են հոգնել, չեն ենթարկվում, մարում են:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ու անասելի ատելությամբ լցվեց նկարիչը խավարի դեմ, որ գալիս է հենց այնպես, առանց հարցնելու, որ ուզում է վարագուրել աչքերը, իրար խառնել, սևով պատել բոլոր գույները: Ինչու: Որ նկարիչը չտեսնի՞ ոչինչ:

Չէ...

Նկարիչը մի տեսակ առույգ զգաց իրեն, մոտեցավ շրջանակների կույտին, ընտրեց ամենամեծը: Հետո երկար նայեց վրան:

Նա խորհում էր: Նա գիտեր, վերջին գործն է լինելու դա, վերջին նկարը:

Բայց ի՞նչ նկարի, ի՞նչ, որ շատ հին լինի և միաժամանակ հավետ նոր, որ ծանոթ ու հարազատ լինի և միաժամանակ անծանոթ ու խորախորհուրդ, որ դառն ու դժվարին լինի և միաժամանակ անուշ, գեղեցիկ, ցանկալի… ինչպես կյանքը: Կյա՞նքը...

Հանկարծ նկարիչը ժպտաց ու ձեռքն առավ վրձինը:

Ու նկարեց զարմանալի կանաչ մի մարգագետին: Երկինք նկարեց անամպ ու ապշեցնող կապույտ: Ճամփա նկարեց, որ ոլորուն հեռուներն էր գնում: Եվ օդ նկարեց, առատ, թափանցիկ, արծաթագույն: Եվ արև նկարեց, որ ջերմ էր, լուսառատ ու պայծառ բոլոր արևներից...

Իսկ երբ ավարտել էր ամեն ինչ, սաղարթախիտ մի ծառ նկարեց արևոտ ճամփեզրին ու մի փոքրիկ աթոռ ծառի տակ: Հետո իրեն նկարեց՝ ուժեղ, առողջ ու ջահել, ինչպես տարիներ առաջ: Փոքրիկ կտավ ուներ դիմացը ու ձեռքին վրձին, և շուրջն էր նայում անհագ, հմայված, հպարտ աչքերով, և լույս էր նկարում կտավի վրա...

Նկարիչը իջեցրեց վրձինը, ետ – ետ գնաց ու թիկնեց աթոռին:

Վերջապես... Սա այն է… Ողջ կյանքը: Ինչքա՞ն տևեց... Ինչ էլ անասելի են ցավում աչքերը, և սենյակն էլ կարծես լավ չի լուսավորված.

Նկարիչը թեքվեց ու սեղմեց էլեկտրական լամպի կոճակը: Լույսը չավելացավ: «Փչացե՞լ է, ինչ է»,— քրթմնջաց նա ու հանկարծ հասկացավ ամեն ինչ:

Փակեց աչքերն ու խավարն զգաց: Բայց չզարմացավ բոլորովին: Սպասում էր:

Հետո քմծիծաղ տվեց:

— Ուշացար,— ասաց նա կամացուկ, հեգնորեն,— միևնույն է, ես ամեն ինչ տեսնում եմ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԾԵՐՈՒՆԻՆ

Նոր էի ավարտել Գեղարվեստի ինստիտուտը և պետք է ասեմ, որ վատ չէի ավարտել: Դիպլոմային աշխատանքս գնահատվեց գերազանց, ընկերներս ու դասախոսներս շնորհավորեցին ինձ, իսկ պրոֆեսորը, որը միշտ էլ բարեհաճ էր իմ նկատմամբ, քննություններից հետո երկար զրուցեց հետս:

Վերջում նա հետաքրքրվեց, թե ի՞նչ կտավի վրա եմ մտածում աշխատել կամ ունե՞մ որևէ նոր բան: Ես ասացի, որ ինձ ամենից շատ հրապուրում է փոթորկած ծովը: Դա նրան ուրախացրեց: Գուցե ի՞նքն էլ էր մտածել...

Նա ասաց, որ ուրախ կլինի, եթե իմ այդ նկարը տեսնի մի քանի ամիս հետո բացվող քաղաքային ցուցահանդեսում: Ես հուզված խոստացա հասցնել և պայմանավորվեցի, որ նրան ցույց կտամ վերջին էսքիզները: Այո՛, խոստացա, ու պարզվեց, որ ինձ այլևս ոչինչ չի մնում, քան հրաժեշտ տալ ազատությանս, փակվել աշխատասենյակում ու կտավին հանձնել հոգուս ու մտքիս մեջ արդեն մշակված, արդեն ծանոթ պատկերները:

...Ծովն անասելի հուզված է: Սև – գորշավուն ալիքները ծառս են եղել կատաղած: Մի հարված ևս, և նավակը, որին ալիքն իր կատարն է շպրտել՝ փշուր – փշուր կլինի: Տարերքն իր կույր ուժի հիմնն է երգում: Բայց կա մեկը, որը հանգիստ է նայում մահվան: Դա ծեր, ուժասպառ ձկնորսն է: Սարսափի փոխարեն նրա դեմքը միայն արհամարհանք ու զայրույթ է արտահայտում: Նա շատ անգամ է հաղթել այս նույն ծովին, հաղթել է, երբ ջահել էր, իսկ հիմա, ճիշտ է, հաղթել չի կարող, բայց և չի էլ վախենում:

Ամեն ինչ պարզ էր ինձ համար՝ ծովը, ալիքները, նավակը: Բայց մարդու դեմքը մինչև վերջ չէր բացվում իմ դեմ: Ես նրան չէի տեսնում: Ելք չկար: Հարկավոր էր մեկը, որն ինձ բնորդ ծառայեր այդ ծերունուն ներկայացնելու համար, հարկավոր էր մեկը, որի դեմքը նման լիներ իմ երազի ծերունուն:

Բայց նա չկար:

Ես շրջում էի քաղաքում, հասնում ամենահին թաղամասերը, հարցնում մարդկանց... Իհարկե, ես տեսա մի քանի ինքնատիպ դեմքեր, բայց դրանք բոլորովին էլ այն չէին, ինչ ուզում էի: Այն չէին:

Իսկ ժամանակն անցնում էր: Մի քանի օր հետո ես պետք է պրոֆեսորին ներկայացնեի նկարի վերջնական էսքիզները: Բայց ի՞նչ կարող էի ներկայացնել: Մի կերպ կատարել աշխատանքը՝ չէի ուզում ու չէի էլ կարող: Իսկ իմ ուզածը չկար: Ու ես շարունակում էի մոլոր քայլերով շրջել փողոցներով, ուշադիր դիտել մարդկանց, որոնել...

Ու մի օր էլ, երեկոյան, երբ ես սովորականի պես անհույս թափառում էի փողոցներով, բոլորովին պատահական, անսպասելիորեն գտա նրան:

Նա փայտ էր ջարդում: Կացնի յուրաքանչյուր հարվածի հետ նրա կրծքից դուրս էր թռչում խուլ, խեղդված մի հնչյուն, որը մատնում էր նրա ծերությունը: Ամենօրյա քրտինքից ու

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կեղտից փայլ ստացած նրա գլխարկը ընկած էր կողքի կոճղին, իսկ մազերը՝ ճերմակ – մոխրագույն, նոսրացած մազերը, ցնցվում էին ամեն մի հարվածի հետ:

Նա ինձ այնքան ծանոթ թվաց: Մտածեցի, թե որտե՞ղ եմ տեսել ու հանկարծ հիշեցի՝ ախր սա իմ ծերունին է, ձկնորսը, նավաբեկյալը:

— Հայրի՛կ,— կանչեցի ես:

Նա չլսեց ինձ:

—Հայրի՛կ, — ես բարձրացրի ձայնս:

Կացինը կոճղի վրայից այլևս ետ չեկավ: Ու ծերունին գլուխը ինձ դարձրեց: Սիրտս տրոփեց ուժգին: Սա է:

Այո՛, սա է: Կնճռապատ, մազակալած, աշխատող մարդու դեմքը. հար և նման իմ ծերունուն: Կարճ, ցանցառ մորուքը ծվեններով կախվել էր ցած ու թույլ – թույլ օրորվում էր: Նա դժգոհ էր, որ անհարկի ընդհատել էի իրեն ու ինձ էր նայում աչքերի խոժոռ հայացքով, հոնքերի տակից:

— Ի՞նչ կա,— հարցրեց նա կոպիտ, խզված ձայնով,— փա՞յտ ունեք ջարդելու:

Ես անկարող էի որևէ բան ասել ու նրան էի նայում ուրախությամբ, չթաքցրած հիացմունքով: Դա նրան ավելի զարմացրեց:

— Ի՞նչ կա,— կրկնեց նա, ու նրա հայացքն ավելի խոժոռ դարձավ:

Ա՛յ, հենց այդպես էլ ուզում էի տեսնել նրան: Մի ակնթարթում ես նրան ծով տարա, դեպի նավակը, որ խորտակվում էր ալիքների վրա: Դա նա էր, խոժոռ հայացքով, մազակալած դեմքով անպարտ ծերունին, որը հոնքերի տակից ահռելի տարերքին էր նայում ու ասում էր կարծես. «Դու ինձ չես վախեցնի, ծո՛վ...»:

— Հայրիկ,— դիմեցի նրան, — ես նկարիչ եմ, ուզում եմ ձեզ նկարել, ի՞նչ կասեք:

Ծերունին ինձ նայեց զարմանքով ու թերահավատությամբ, հետո ասաց.

— Մեծ մարդ եմ, հանաք մի անի, տղա՛:

— Կատակ չեմ անում, հայրիկ,— անկեղծ հուզված ասացի ես, — հավատացեք, ես շատ եմ ուզում ձեզ նկարել, ես խնդրում եմ, կարող եմ նույնիսկ փող տալ…

Ես նրան առաջարկեցի այնքան գումար, ինչքան ունեի, հանեցի, ստիպում էի, որ վերցնի, աղաչում էի: Ու էլի թե ինչ հիմարություններ եմ արել, ոչինչ չեմ հիշում: Միայն, ի վերջո, ծերունին համաձայնեց և ուրախացավ: Չգիտեմ՝ հասկացա՞վ, թե այդպես ասաց՝ ինձ հանգստացնելու համար, բայց խոստացավ կատարել խնդիրքս, միայն թե անպայման իրենց տանը: Գուցե դեռ կասկածում էր:

Ես պատրաստ էի համաձայնվել ամեն ինչի:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Տուն վերադարձա երջանկությունից հարբած և ուժասպառ: Երկար ժամանակ քնել չէի կարողանում: Աչքերիս առջև անընդհատ ծերունին էր: Հետո կարծես քնեցի:

…Ամբողջ գիշեր քամին ոռնում էր խելագար, դիզում ալիքները, բարձրացնում, տանում ու փշրում ժեռուտ ափին: Նավակը սաստիկ թեքվել էր մի կողքի ու տաշեղի նման պարում էր ալիքների վրա. մերթ վեր էր ելնում, ձուլվում սևակնած երկնքին, մերթ կորչում ծովի անհունում, որպեսզի նորից վեր բարձրանա: Հետո ես տեսնում էի ծերունուն: Նա գլխաբաց ու զարմանալիորեն ուղիղ կանգնած էր նավակում: Ձեռքերը կրծքին խաչած:

Ալիքները ծառս էին լինում կատաղած, լեռնանում էին նրա շուրջը, գալիս զարկում էին նրան: Քամին հարվածում, ուզում էր թեքել, ընկճել նրան, խորտակել խղճուկ նավակը: Բայց ծերունին կանգնած էր հպարտ, մռայլ ու անշարժ: Ես ուզում էի տեսնել նրա դեմքը, նրա մազակալած, կնճռապատ այտերը և մորուքը՝ քամուց ծվեն – ծվեն եղած: Ես ամեն կերպ ձգտում էի նրա հայացքը որսալ, խոժոռ, հպարտ հայացքը: Բայց դա ինձ չէր հաջողվում: Նրա դեմքը ստվերով էր ծածկվել:

Իսկ ալիքները շարունակում էին լեռնանալ, ծառս լինել և կրկին ու կրկին նետվել դեպի նավակը...

Արթնացա քրտինքի մեջ կորած: Հասկանո՞ւմ եք, ես տեսել էի ամբողջ իմ ապագա կտավը, նրա բոլոր մանրամասները:

Արագորեն հագնվեցի, վերցրեցի ներկատախտակն ու վրձիններս և դուրս եկա: Տրամադրությունս անասելի բարձր էր: Իսկական ստեղծագործական ոգևորություն էի ապրում: Մտա նեղլիկ ու հին փողոցը: Գտա բակը: Ուզում էի ներս մտնել, երբ մի խումբ երեխաներ շրջապատեցին ինձ:

— Նկարիչը, նկարիչը եկել է պապիկին նկարի:

— Տա՞նն է,— հարցրեցի ես անորոշ մի տագնապով:

— Տանն է, վաղուց է արթնացել, ձեզ է սպասում:

Ես գրեթե վազելով բարձրացա երկրորդ հարկ տանող աստիճաններով, բացեցի սենյակի դուռը ու կանգ առա քարացած:

— Զարմացա՞ր,— ինքնագոհ ծիծաղեց ծերունին:

Նա տոնականորեն հագնված նստել էր սեղանի առջև ու ժպտուն, ուրախ հայացքով, որը նրա դեմքից հեռացրել էր կնճիռները, ինձ էր սպասում:

Եվ որպեսզի գեղեցիկ երևա, ծերունին մաքուր սափրվել էր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԵՐԳԸ

Լսեցի, որ երիտասարդ, շնորհալի մի երգչուհի ապահարզան է պահանջել իր ամուսնուց, պատճառաբանելով, թե նա երաժշտությունից քիչ բան է հասկանում: Եվ այդ այն դեպքում, երբ տղան ծանր ու ազնիվ աշխատանքով տարիներ շարունակ պայմաններ է ստեղծել կնոջ երաժշտական կրթության համար:

Ու հիշեցի տրակտորիստ Գառնիկին:

Ոչ բոլոր մարդիկ են լավ երգում: Ուզես թե չուզես, կան նաև այնպիսիները, որոնք զուրկ լինելով հանդերձ երաժշտական լսողությունից, անչափ սիրում են երգել: Թե հանդիպեցիր նրանցից մեկին, նա, օրինակ, քեզ կպատմի, թե ինչ տպավորություն ստացավ Ալեքսանդրովիչի համերգից. «Ի՜նչ կատարում, ի՜նչ կատարում,— հիացմունքից հալված, շառագունած դեմքով կպատմի նա,— ինձ հատկապես դուր եկավ «Բարկարոլան», մանավանդ այս մասը...»: Ու դու սարսափով ու տանջանքով կլսես ինչ – որ աղավաղված կտորներ Մերանգուլյանի «Այ գառներ», հունգարական «Մարինիկե» և վրացական հանրահայտ «Սուլիկո» երգերից:

Բայց հեռու չգնանք: Մոտավորապես այդպիսի մարդ էր տրակտորիստ Գառնիկը: Ասում եմ մոտավորապես, որովհետև ընկերներից շատերի անկեղծ զգուշացումները ստիպեցին նրան ընդհատակ անցնել, այսինքն՝ երգել միայն իր համար: Բայց, չնայած այս բոլորին, թե՛ նրա և թե՛ առանձնապես նրա ընկերների բախտից էր, որ Գառնիկը տրակտորիստ էր: Իսկ տրակտորի հոնդյունի տակ երգիր ինչքան սիրտդ ուզում է և ինչ կտորներ ուզում է՝ լսող չկա:

Բայց, ինչպես ասում են, ամեն ինչ միասին չի տրվում մարդուն: Տրակտորիստ Գառնիկն էլ իր վիշտն ուներ ու այն էլ մեծ վիշտ: Դե, չեմ ուզում երկարացնել: Նա մինչև ականջները սիրահարված էր… հիմա կմտածեք, Սոցիալիստական աշխատանքի հերոսուհի Արմիկի՞ն: Չէ՛: Կթվորուհի Սեդա՞յին: Էլի չիմացաք: Կոլտնտեսության հաշվետար Աշխեն Սահակյանին: Չեք ճանաչում: Դե, նա, որ անցյալ տարի օլիմպիադայում առաջին տեղը վերցրեց, մեր երգչուհին: Այո՛, սիրահարված: Դրա համար է տխուր այսօր Գառնիկը: Դրա համար է նա հիմա ամբողջ ձայնով ինչ – որ քայլերգ երգում, այն նմանեցնելով «Մայր Արաքսի ափերով» երգի մեղեդուն:

Երգում է Գառնիկը ու մտածում. «Ինչո՞ւ բացի պլանների կատարումից, ինչ – որ ուրիշներին հաջողվում է, ինձ չի հաջողվում»: Այս «ինչ – որ» - ի տակ նա միայն սերն էր հասկանում: «Ախր ի՞նչս է պակաս, որ այդ Աշխենը ինձ բանի տեղ չի դնում»: Ու նա հաճույքով հիշեց տատի խոսքերը. «Ցա, էդ ո՞վ է, որ Գառնիկիս չի հավանում: Իմ շիմշատ բալի ի՞նչն է պակաս՝ բոյը, բուսաթը, աչքերը, ունքերը...»: Ու այսպես տատին թոռան գլխից մինչև ոտքերն իջավ: Էհ, ո՞ւր էր՝ Աշխենը լսեր այդ խոսքերը:

Բայց Աշխենը տատի խոսքերը չի լսել, ինքն էլ այդ մասին ոնՀ՞ց ասի Աշխենին: Իսկ խոսելու նյութը վերջանալու մոտ է, ցավով մտածում էր Գառնիկը: Առաջին երկու օրը իր կենսագրությունը պատմեց, թեև Աշխենը, իրենց հարևանը լինելով, իրենից լավ գիտեր նրան: Հետագա օրերին խոսեց իր հարազատների, փոքր եղբոր մասին, որը օդաչու է ուզում դառնալ,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

իր տրակտորի մասին՝ բոլոր մանրամասնություններով, իրենց կովի ու ոչխարների սովորությունների մասին, այն մասին, որ ինքը օրական երկուսից – երեք նորմա է կատարում, թեև թղթերը հենց Աշխենից էր վերցնում շաբաթը մեկ անգամ: Հետո անցավ գրքերին, բայց որի մասին պատրաստվում էր խոսել, Աշխենը կարճ՝ թե կարդացել եմ:

Մի բան էր միայն փրկում Գառնիկին, որ նա օր ու մեջ գիշերներն էր աշխատում: Իսկ դա նրան հնարավորություն էր տալիս գիշերը, երբ շուրջդ լռություն է, ու ոչ ոք քեզ չի խանգարում, մտածել, որոշել, թե վաղն ինչի մասին ես խոսելու: Բայց արդեն հոգնել էր Գառնիկը: Ախր հեշտ բան չիմանաք՝ տասը ամսից հինգում մտածել, թե մնացած հինգ ամսում ինչի մասին խոսես: Իսկ այդ «անաստվածն էլ» (Գառնիկը ուրիշ հարմար բառ չէր գտնում ասելու իր ընտրյալին) այսքան ժամանակ ոչ մի անգամ չասաց, թե սիրում եմ քեզ: Ի՞նչ է գնում քեզանից: Մի բառ ու կես է, էլի՛, ասա ու պրծի:

Իսկ գյուղում բոլորն էլ խոսում են, բոլորը՝ վերջացրած Շուշան տատով, բոլորն էլ իրար աչքով են անում, երբ Գառնիկը տուն է գալիս, աչքով են անում, երբ դուրս է գալիս տնից, աչքով են անում, երբ Գառնիկին ու Աշխենին միասին են տեսնում: Մի խոսքով, ամբողջ գյուղը ամբողջ օրը աչքով է անում... Իբր մենք ամեն բան գիտենք: Մի օր էլ վարպետ Սերոբը՝ Գառնիկի հայրը, լուրջ – լուրջ, թե. «Այ տղա, էլ ինչի՞ ես ձգձգում, պսակվիր ու պրծի, էլի, աղջիկն էլ լավն է»:

Ու Գառնիկը երկու կրակի արանքում մնաց: Ոնց որ ասում են՝ «դրսից էլ էր վառվում, ներսից էլ»:

Մեկ – մեկ էլ մտածում էր, թե կամքի ուժ ունեմ, ետ կանգնեմ էս գործից: Բայց զգում էր, որ արդեն ուշ է, ամբողջ գյուղը գիտե այդ մասին, միայն Աշխենն ու ինքը չգիտեն:

«Վաղը ինչ ուզում է լինի, թեկուզ աշխարհը փուլ գա, թեկուզ ստիպված լինեմ խնդրել, մեկ է՝ ամեն ինչ կասեմ Աշխենին: Ու շատ չլինի, կփախչեմ:

Բայց ո՞նց ասեմ,— ու Գառնիկը, տրակտորի ղեկը շրջելով, սկսեց վաղվա պարապմունքը: — Աշխեն, ես սիրում եմ քեզ... չէ, չոր է: Լսիր, Աշխեն, ուշադիր լսիր՝ ես ուզում եմ խոսել մեր երջանիկ այսօրվա և էլ ավելի պայծառ ապագայի մասին, մենք որպես երկու փայլուն աստղեր… է՛, այսպես գրողներն են գրում: Կամ՝ տես, գիշեր է, լուսին, ու այսպես մեր սերը... Չէ, այդպես էլ երգերում է լինում: Չէ, կասեմ՝ դե էլ հերիք է, Աշխեն, տես՝ ինչ օրն եմ ընկել ու դեռ այնպիսի խոսքե՛ր կասեմ... Վաղը, վաղը, ա՛խ, երբ կգա այդ վաղը...»:

Բայց վաղը չուշացավ, ու արդեն այսօր է:

Ինչպես ասվում է սովորաբար, երբ իջավ խաղաղ երեկոն, ու վառվեցին սոցիալիստական գյուղի էլեկտրական լույսերը, գյուղի կենտրոնական փողոցով դեպի լուսավոր ակումբ շտապեցին կոլտնտեսականները...

Իհարկե, Աշխենն ու Գառնիկը դեպի այդ լուսավոր կողմերը չգնացին: Մեղմ, մանրակաթիլ անձրև էր գալիս, խշխշացնելով գետնի փարթամ կանաչը ու ծառերի տերևները: Իրարից պատշաճ հեռավորության վրա քայլում էին տրակտորիստ Գառնիկն ու հաշվետար Աշխենը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գառնիկն արդեն մտքում վերջացրել էր ամբողջ ասելիքն ու դեռ զարմանում էր, որ Աշխենի դեմքի հոգնած արտահայտությունը չի փոխվում:

— Աշխեն,— վերջապես հառաչելով սկսեց Գառնիկը: Աղջկա դեմքը աշխուժացավ: — Գիտե՞ս... մեր Վարդանը...

— Գիտեմ, գիտեմ,— հիասթափված կտրեց Աշխենը,— օդաչու է ուզում դառնալ:

Մի րոպե լռություն տիրեց:

— Իսկ մեր Ջեյրանը...

— 20 լիտր կա՞թ է տվել:

— Չէ, 22,— կոտրված ուղղեց Գառնիկը:

Նորից լռություն...

— Դե որ էդպես է, ինչ ուզում ես ասա,— բռնկվեց Գառնիկը,— բայց ես քեզ կասեմ, — նա գլուխը բարձրացրեց ու նայեց Աշխենի գեղեցիկ, ծիծաղկոտ աչքերին,— կասեմ,— կմկմաց տղան, — որ ես այսօր...

Աշխենը չսպասեց նրա պատասխանին: Նա գրպանից մի քառածալ թուղթ հանեց ու մեկնեց տղային:

— Վերցրու, այսօր երեք նորմա ես կատարել, տեղեկանքդ է:

Ու այստեղ կատարվեց մի այնպիսի անսպասելի բան, որ ոչ մեկի մտքով չէր կարող անցնել: Չգիտես ծայրաստիճան լարված դրությո՞ւնն էր պատճառը, երկարաձգվող լռությո՞ւնը, թե՞ աղջկա գեղեցիկ, հեգնոտ աչքերը, բայց Գառնիկը հանկարծ ինչ – որ մի երգ սկսեց: Երգում էր մեղմ, սրտաբուխ ու սխալ: Երգում էր ու զգում, որ փախչում է հողը ոտքերի տակից, որ ամեն ինչ կորավ՝ Աշխենը կհեռանա հիմա ուր որ է ու թերևս սա վերջին, վերջին հանդիպումը կլինի…

Բայց Աշխենը չհեռացավ: Գուցե նա տղայի անորոշ երգի մեջ միայն իր համար հասկանալի, իրեն ուղղված ջերմ հնչյունները՞ գտավ:

Երգը... բայց ի՞նչ կարևոր է այստեղ երգը: Գուցե աղջիկը չէր էլ լսում նրան: Աշխենի առջև կանգնած էր ջլապինդ, թուխ դեմքով, մի փոքր վարանոտ, բայց առողջ ու գեղեցիկ տղան, առողջ ու գեղեցիկ, ինչպես ինքը՝ սերը:

Էլեկտրական լապտերները հեռվից՝ լուսատտիկների նման մերթընդմերթ աչքով են անում ծառերի թաց, փայլուն տերևների արանքից: Ասես «Մենք գիտենք» — ն են կրկնում նրանք:

Գառնիկը բարձրացրեց գլուխը: Աղջիկը կանգնած էր ծառին հենված: Տղայի բաճկոնի կոճակին հառված նրա աչքերը կիսախուփ էին: Նա ձեռքը դրեց տրակտորիստի թաց, լայն ուսին.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Մի երգիր, մի խոսիր, ամեն ինչ գիտեմ, ամեն ինչ...

Ծառը երերաց, ու անձրևի ծանր կաթիլները տեղացին իրար հակված գլուխների վրա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՀԱՅՐԸ ԺՊՏՈՒՄ ԷՐ

Նա սպասեց այնքան, մինչև բարձրացան բոլորը, ապա ինքը բարձրացավ: Տրամվայը, ինչպես միշտ այդ ժամերին, լեփ – լեցուն էր: Մարդիկ վերադառնում էին աշխատանքից: Վերջանում էր ամիսը: Աշխատավարձի օրեր էին: Նա լավ գիտեր այդ: Ետին հարթակում շարժվելու տեղ չկար, թվում էր, թե մարդիկ կախված են օդի մեջ ու օրորվում են հոսանքից:

Նա ուշադրությամբ շուրջն էր դիտում՝ անտարբեր, սառը հայացքով: Սև ու շարժուն աչքերը շրջում էին այս ու այն կողմ՝ շոշափելով սահում մարդկանց գրպանների ու պայուսակների վրայով:

Հարթակում կանգնած մարդիկ բանվորներ էին՝ սև, փայլող ձեռքերով: Նրան ծանոթ թվացին այդ ձեռքերը: Իր հայրն էլ այդպիսի ձեռքեր ուներ: Նրա ափերի ծալքերի մեջ սևություն կար, որ ոչ մի օճառով չէր անցնում: Դեմքն էլ էր այդպես սև: «Նեգր ես, — ծիծաղում էր մայրը, — իսկական նեգր»: Հայրը ժպտում էր: Լավ էր ժպտում նա: Այդպես միայն ուժեղ մարդիկ են ժպտում: Նա ժպտում էր նաև, երբ ճակատ էր մեկնում: Ինքը լաց էր լինում՝ տեսնելով մոր արցունքները, իսկ հայրը ժպտում էր: Բայց ուրիշ տեսակ էր ժպիտը: Իսկ երբ մայրը գրկեց ու համբույրներով ողողեց նրա դեմքը, հայրն ասաց.

— Հը, կնիկ, արցունքովդ ուզում ես մաքրե՞լ երեսս: Զուր բան: Ա՛յ, որ ետ գամ՝ կտեսնես, սպիտակ կլինի:

Բայց ետ չեկավ...

Տրամվայը հին էր ու գնում էր դղրդոցով: Մարդիկ իջնում էին, նորերն էին բարձրանում: Նրա աչքերը սահեցին, սահեցին ու կանգ առան մեկի վրա: Տարեց մարդ էր՝ մազերը նոսր էին ու կանոնավոր սանրված: Քթարմատին ակնոցը կարմիր հետք էր թողել: Պայուսակի վրա դրած ձեռքի մատները թանաքոտ էին: «Հաշվապահ է, — մտածեց տղան, — և ծոցագրպանն էլ ուռած է»: Նա բացեց թերթը՝ իբր թե կարդում է, դրա վերին մասը հենեց ծերունու կրծքին, որպեսզի նա ներքև չնայի ու աջ ձեռքով շոշափեց ծոցագրպանը: Վրան քորոց կար: Զգուշությամբ, տրամվայի մի ցնցումի հետ բացեց, իսկ հաջորդ ցնցումի հետ, երբ ետ քաշեց ձեռքը, ափի մեջ խոշոր, կաշվե դրամապանակն էր: Սիրտը տրոփեց ծանոթ հուզմունքից՝ հաճելի ու ահավոր: Բարձրացրեց գլուխը:

Մարդը ոչինչ չէր զգացել:

Տրամվայը հին էր ու անցնում էր դղրդոցով: Տղան կամացուկ դեպի դուռը քաշվեց, ապա հանկարծակի ցատկեց ցած՝ աջ ձեռքը չհանելով գրպանից: Գրպանում դրամապանակն էր:

Գնում էր նա՝ աչքի տակով նայելով ետ, ապա տեսնելով, որ չեն հետապնդում՝ արագացրեց քայլերը: Հանգստացավ միայն այն ժամանակ, երբ թեքվեց մի նեղ, ծանոթ փողոց: Կանգնեց: Նորից նայեց շուրջը: Ոչ ոք չկար:

Հանգիստ, ինչպես իր սեփականը, հանեց կաշվե հին, ուռած դրամապանակը: Պոկեց, դեն նետեց կապող կարմիր ռետինե ժապավենը ու բացեց: Առաջինը, որ տեսավ՝ արհմիության մի

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հին, մաշված գրքույկ էր, վրան՝ մուրճ ու մանգաղ: Արանքից մի նկար ընկավ: Ընտանեկան նկար էր: Հաշվապահը նստած էր կնոջ հետ: Նրանց գլխավերևում երկու փոքրիկ տղաներ էին կանգնած՝ ժպտուն աչքերով, կարճ, շեղ կտրած մազափնջերով: Ուզեց դեն նետել, հետո ինչ – որ բան մտածելով՝ տեղը դրեց նկարը ու նայեց դրամապանակի մյուս գրպանը: Ահա՝ թղթադրամներ են: Ձեռքերը հաճելի դողացին: Ափսոս, քիչ է, ընդամենը քսաներեք ռուբլի:

Դրամապանակը բազմաթիվ մեծ ու փոքր գրպաններ ուներ: Նրանց մի մասը դատարկ էր: Մեկում բնակարանի վարձի պահանջագիրն էր: Քմծիծաղ տվեց՝ «չտանե՞մ մուծեմ»: Հետո նկատեց մի շատ փոքր գրպան: Նրանում ինչ – որ բան կար: Գուցե ոսկի՞: Չէ, թուղթ է: Հանեց: Մի քանի անգամ ծալած, փայլուն թուղթ էր: Տակից երևում էր կնիքը: Թանաքը ներծծվել էր: Հիասթափված նորից տեղը դրեց, մռայլվեց ու ամբողջ թափով դրամապանակը նետեց կողքի միահարկ տան տանիքը...

Քայլեց: Մանր անձրև սկսեց տեղալ: Կաթիլները թրջեցին նրա մազերը: Դուրը եկավ: Գլուխը բարձրացրեց վեր, թողնելով, որ զովանա ճակատը: Ձեռքը գրպանում էր: Մատները շոշափում էին թղթադրամները: Քսաներեք ռուլբի: Շատ չէ, բայց ոչինչ: Հետո կանգնեց՝ մեխված հանկարծակի մի մտքից: Իսկ ի՞նչ, եթե այդ թուղթը բանկի չեկ էր կամ դրամ ցույց տվող մի այլ բան: Թափ տվեց ձեռքը ու առաջ անցավ: Բայց քայլերն այլևս վստահ չէին: «Չէ՛, թղթի մի կտոր էր», — հանգստացրեց նա իրեն ու շարունակեց ճանապարհը՝ հաստատ իմանալով, որ վերադառնալու է: Հետո միանգամից շրջվեց ետ ու վազեց:

Առաջվա նման փողոցում ոչ ոք չկար: Հասավ այնտեղ, ուր կանգնել էր՝ դրամապանակը ձեռքին: Նայեց վեր: Պատը բարձր է: Բայց ահա հեռագրասյունը. նրա վրայով կարելի է բարձրանալ:

Անձրևը շարունակում էր գալ մանր կաթիլներով, պատի կավահողը թրջվել էր: Ցեխոտելով պիջակը՝ վեր մագլցեց: Սիրտն անհանգիստ էր. իսկ եթե չգիտի՞, եթե մեկը նկատած լինի, որ ինքը նետեց ու… Բայց ոչ, ահա՝ ընկած է: Նա թեթևացած շունչ քաշեց, վերցրեց թրջված դրամապանակը ու նորից սյունը գրկած ցած իջավ:

Բացեց դրամապանակը ու փոքր գրպանից դուրս քաշեց թուղթը: Չէր թրջվել: Գրված էր ռուսերեն: Տղան կարդաց.

«Հարգելի ընկ. (ազգանունը): Գիտենք, անչափ, անչափ ծանր կլինի Ձեզ համար, բայց թաքցնելն իմաստ չունի: Ձեր որդին (անուն ազգանունը) մեր սիրելի (անունը) ընկավ հերոսաբար, քաջի մահով՝ մարտական առաջադրանքը կատարելու ժամանակ, 1943 թվականի օգոստոսի 6 – ին: Ընկավ Հայրենիքի համար:

Նրա հիշատակը միշտ վառ, միշտ անմոռաց կմնա մեր սրտերում: Սփոփվեցեք: Ձեզ հետ սգացող, քաղաքաժնի պետ (ստորագրությունը)»:

Նա ցնցվեց, այլայլվեց, դողացին ձեռքերը, ու թուղթը՝ զարկված թռչունի նման ընկավ ցած: Նրան թվաց, թե ինքը հոր մահվան գիրը կարդաց: Հայրը ժպտում էր... Ուրիշ տեսակ էր ժպիտը…

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Մնաց կանգնած, քար կտրած, սփրթնած դեմքով՝ աչքը չկարողանալով հեռացնել վայր ընկած թղթից: Ուզեց փախչել, չենթարկվեցին ոտքերը: Կռացավ, վերցրեց թուղթը, նորից կարդաց ու… հեկեկաց երեխայի պես, թուլացած ու սրտամորմոք, ինչպես իր մայրն էր հեկեկում այն օրը: Իր աչքերը, որ տարիներ շարունակ արցունք չէին տեսել, հիմա վրեժխնդիր էին լինում ասես: Լալիս էր նա, ու մի տեսակ հաճելի էր լացը: Լալիս էր հոր համար, ժամանակից շուտ ծերացած մոր համար, որ տանջված, կոշտացած ձեռքեր ուներ ու տխուր –տխուր աչքեր, լալիս էր իր համար, որ ուրիշ, ուրիշ տեսակ դասավորվեց կյանքը...

Հանգստացավ: Թղթին զգուշորեն նախկին ծալվածքը տվեց ու տեղավորեց փոքրիկ գրպանիկում: Հետո վճռական մի շարժումով ձեռքը գրպանը տարավ, հանեց թղթադրամները ու դրանք էլ իրենց տեղը դրեց: Դուրս եկավ: «Փոստով կուղարկեմ իրեն»,— մտածեց նա: «Իսկ եթե չհասնի՞»: «Ինչո՞ւ չպետք է հասնի»,— պատասխանեց ինքն իրեն: «Իսկ եթե հիմա ուրի՞շ տեղ են ապրում»:

«Տար ինքդ, վախկոտ,— հրեց նրան մի ձայն, — տղամարդ չե՞ս: Տար ինքդ հանձնիր»:

Քայլեց փողոցով: Անձրևը կտրվել էր: Վառվել էին փողոցի լույսերը, թաց գետինը փայլում էր: Գնում էր: Գիտեր հասցեն: Գնում էր արագ – արագ: Շտապում էր, վախենում էր դանդաղեցնել քայլերը, հանկարծ կամքը կթուլանա, վճռականությունը կկի...

Ահա և նրանց փողոցը: Տունը: Չէ, այս մեկը չէ: Ահա: Զանգ էլ ունի՝ կարելի է սեղմել կոճակը: Պատուհանում լույս կա: Չեն քնել: Դե, իհարկե, ո՞վ է այս ժամին քնում: Երևի նստել է հայրը՝ տխուր ու գլխահակ ու սգում է որդու երկրորդ կորուստը: Կամ երևի պատմում է տնեցիներին: Նրանք լալիս են:

«Սեղմիր կոճակը,— հրեց նրան նույն ձայնը,— սեղմիր, ո՞ւմ ես սպասում»:

«Իսկ եթե հանկարծ մարդը միլիցիա կանչի՞, — սարսափեց նա, — ավելի լավ չէ՞ դնել այ այստե՛ղ, դռան մոտ, կտեսնեն կվերցնեն... »:

«Սեղմի՛ր, ասում եմ»:

Զանգը հնչեց ասես տղայի սրտում, ուժեղ, ցավով, երկար:

Հրավիրեցին: Ներս մտավ: Փոքրիկ, անշուք մի սենյակ էր: Պատերին երկու մեծադիր նկարներ կային: Նույն տղաներն էին՝ ժպտուն աչքերով, կարճ, շեղ կտրած մազափնջերով: Երևի այն նկարից էին հանած: «Տեսնես ո՞րն է զոհվածը»,— մտածեց տղան: Անկյունում, անկողնի մեջ պառկած էր մի կին: Գլուխը կապած էր:

«Մայրն է», — մտածեց տղան: Սեղանի մոտ նստած էր ծերունին: Տղան իսկույն ճանաչեց: Ակնոցն աչքերին էր: Նրա առջև լրագիր կար ընկած:

— Հայրի՛կ…

Ինչ – որ բան սեղմվեց կոկորդում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Հայրի՛կ,— շշնջաց նա արցունքակալած աչքերով,— ես ձեր դրամա... ձեր որդու...

Ծերունին հանկարծ վեր թռավ տեղից.

— Ի՞նչ, Վարդանի ընկե՞րն ես, ուրախ եմ, ուրախ եմ, նստի՛ր, տղաս: Լսո՞ւմ ես, Մարո, տղան Վարդանի ընկերն է: Ղափանում միասին են աշխատում: Հիմա արձակուրդ ես վերցրել, հա՞, լավ է, լավ: Իսկ Վարդանս ինչպե՞ս է, առո՞ղջ է, — ծերունին գրկել էր տղային ու թափահարում էր նրա ուսը,— հը՞:

— Լավ է, — շփոթված ասաց տղան, — առողջ է, — ավելացրեց նա, տեսնելով, որ մայրը դեպի ինքն է շրջել դեմքը ու նայում է պայծառ, խաղաղ, երջանիկ աչքերով:

— Դե, փա՛ռք աստծո,— իսկույն շարունակեց ծերունին,— թե չէ անհանգստանում էինք: Դե, նստիր: Գուցե թեյ խմենք: Ափսոս, պառավս մի փոքր հիվանդ է:

— Չէ՛, շնորհակալություն, — մրմնջաց տղան,— ես շտապում եմ, էլի՛ կգամ:

— Անպայմա՛ն կգաս..., — ու էլի ինչ – որ բան էր ասում ծերունին, բայց տղան այլևս չէր լսում...

Իրեն կորցրած, շփոթված ու հուզված պատշգամբ դուրս եկավ: Քրտինքի կաթիլները թափվում էին նրա մազերի տակից, լցվում աչքերը, մղկտացնում: Գլուխը պտտվում էր:

Ծերունին բաց չէր թողել նրա ձեռքը:

— Տո՛ւր,— ասաց նա հանկարծ ընկճված, վշտոտ, ծերունական տկար ձայնով,— սա մե՛ծ որդիս է: Մայրը չգիտե...

Տղան ակամա, առանց ուշքի գալու, կատարեց նրա խնդիրքը:

— Գնա, տղա՛ս...

Տղան ցած իջավ աստիճաններից: Հասավ դռան մոտ, ետ նայեց: Ծերունին ասես միանգամից կոտրված, փոքրացած հենվել էր բազրիքին ու գլուխը ափերի մեջ էր առել: Նրա ուսերը ցնցվում էին:

Տղան փողոց դուրս ելավ: Քայլում էր նա դանդաղ, գլխիկոր, հարբածի նման օրորվելով, կանգնում, ետ էր նայում ու քայլում էր նորից՝ ուժասպառ ու հոգնաբեկ: Քայլում էր նա... Իսկ աչքերի առջև հայրն էր...

Հայրը ժպտում էր...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՈՉԻՆՉ ՉԵՄ ՀԱՍԿԱՆՈՒՄ

Ամեն ինչ միանգամից տակնուվրա է եղել այս տանը: Բոլորն էլ խելագարվե՞լ են, ինչ է: Ոչինչ չեմ՝ հասկանում: Առաջ ամեն ինչ հասկանալի էր ինձ, պարզ, հիմա ոչինչ չեմ հասկանում:

Աղջիկս ահա դեռ լաց է լինում կողքի սենյակում ես լսում եմ նրա հեծկլտոցը: Կինս էլ քիչ առաջ նրա մոտ էր, հետո փակվեց իր սենյակում: Ինչո՞ւ, ի՞նչ է պատահել, մի՞թե մի հիմար բանից կարելի է այսքան պատմություն սարքել: Եվ այն էլ ինչի՞ համար: Կամ գուցե դա միայն առիթ էր, գուցե ինչ-որ լուրջ բան է պատահել: Չեմ հասկանում, ոչինչ չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք:

Դե հիմա եկ ու շարունակիր աշխատել: Ինչպե՞ս աշխատես այս տրամադրությամբ, ինչպե՞ս աշխատես, երբ կողքի սենյակից անընդհատ լսվում է նրա լացի ձայնը: Եվ ինչու է նա այդպես բարձրաձայն լաց լինում:

Ու ես ակամա մտածում եմ. գուցե ճիշտ են նրանք, ովքեր ասում են թե գիտության մարդը իրավունք չունի ամուսնանալու, թե ընտանիքը բոլոր դեպքերում կաշկանդում է գիտնականին, խանգարում, ստիպում մտածել գիտության հետ բոլորովին առընչություն չունեցող զանազան երկրորդական, երրորդական խնդիրների մասին, շեղում ուշադրությունը:

Անկեղծորեն ասած, դրա հետ կարելի է համաձայնել:

Ընտանիքը, իհարկե, դրական որոշ կողմեր ունի՝ մի տեսակ հանգստություն է տալիս քեզ, աշխատելու հնարավորություն… Կարող ես, օրինակ, աշխատանքից չկտրվել՝ մի բաժակ ջուր խմելու համար, այլ միայն ձայնել կնոջդ.

— Սե՛դա, ջուր…

Եվ քիչ անց նա կբերի ջուրը:

Կարող ես չմտահոգվել նախաճաշի մասին (աշխատելու հետ միաժամանակ կարելի է թեթև նախաճաշել): Քաղցա՞ծ ես՝ գի¬տես որ պատրաստ է ճաշը: Դուրս ես գալիս տանից՝ ուրեմն մաքուր և արդուկված են շորերդ, կոշիկներդ փայլեցրած և քառածալ թաշկինակը անպայման ձախ գրպանումդ է: Դե, իհա՛ րկե, դրանք մանրուքներ են: Ի վերջո էականը դրանք չեն անշուշտ: Բայց և այնպես ընդունենք, որ դրանք կարևոր են: Հետո՞, հետո ուրիշ ոչինչ: Միայն այդքանը:

Իսկ անհանգստություն, որքա՜ն կամենաս, իսկ աշխատանքի ընդհատում եթե թողնես սովորության կվերածեն, իսկ զանազան ընտանեկան, կենցաղային, ծնողական հոգսեր… թի՜վ չկա:

Սկզբում, իհարկե, շատ ավելի ծանր էր և երկար ժամանակ հարկ եղավ, մինչև որ կինս վերջնականապես համոզվեց, կամ ավելի ճիշտ հաշտվեց այն մտքի հետ, որ ամեն մի դատարկ առիթով չի կարելի ընդհատել ինձ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Որքա՜ն ենք վիճել, որքա՜ն ժամանակ են խլել ինձանից այդ վիճաբանությունները։ Կնոջս չգիտեմ ինչու թվում էր, օրինակ, որ եթե եղբայրս գյուղից մեր տուն հյուր է եկել, ապա ուրեմն ես անպայման պետք է թողնեմ աշխատանքս ու ստիպված կեղծ զրույց սկսեմ նրա հետ գյուղի մեր բարեկամների այդ տարվա բերքի, սարում անցկացրած օրերի մասին, երբ միասին գառներ էինք պահում։

— Եղբայրդ է, չէ՞,- ասում էր նա, ի՞նչ կմտածի քո մասին։

— Իսկ ի՞նչ պետք է մտածի,— համոզում էի ես,— մի՞թե նա չգիտի, որ ես գիտնական եմ, որ ինձ համար թանկ է յուրաքանչյուր վայրկյանը։ Հյո՞ւր է եկել, խնդրեմ, լավ հյուրասիրիր, կարող ես նույնիսկ մի շիշ գինի գնել այդ առիթով։ Գուցե դրա՞մ է պետք նրան, մի քանի ռուբլի տուր, թող երեխաների համար կոնֆետ գնի։ Մի՞թե ես որևէ բան խնայում եմ։ Բայց ինչո՞ւ անպայման հանդիպել նրան, ինչո՞ւ զրուցել և ինչի մասին։ Մի՞թե քեզ համար պարզ չէ, սիրելիս, որ ես նրա հետ ոչնչի մասին չեմ կարող խոսել։ Դե հո չե՞մ զրուցելու նրա հետ ասենք, Չերնիշևսկու էսթետիկական հայացքների մասին։ Նույնիսկ ծիծաղելի է։

Եվ այս բոլորը ես ասում էի ամենացածր և համոզիչ ձայնով։ Ես ընդհանրապես չեմ սիրում բարձր խոսել, երբեք չեմ բարկանում և ոչ մի բան չի կարող ինձ հավասարակշռությունից հանել։ Այո, այո, ես երբեք նման չեմ եղել այն մարդկանց, ովքեր սիրում են խմել, տուն են գալիս հարբած, զոռում են իրենց կանանց վրա, խփում են երեխաներին… Խփե՜լ երեխային… անգամ այն ժամանակ, երբ աղջիկս՝ Հասմիկը, կոտրեց իմ ինքնա¬հոսի ծայրը, ես նրան չապտակեցի։ Նույնիսկ չխոսեցի էլ հետը։ Եվ միայն կնոջս ամենայն համբերատարությամբ բացատրեցի որ նա, ինչպես երևում է անհրաժեշտ ուշադրություն չի նվի¬րում երեխայի դաստիարակության հարցերին։

Ո՛չ, ես նման չեմ ուրիշ ամուսինների…Մեր ինստիտուտում, օրինակ, մարդիկ կան, որ աշխատավարձը կնոջը չեն հանձ¬նում և իրենք են ամեն օր շուկա գնում, իրենք են հագուստներ ընտրում, իրենք են տանն անհրաժեշտ իրեր ձեռք բերում։ Ես դա փոքրություն եմ համարում։ Ինչու՞ պետք է տղամարդը այն էլ գիտնականը,, նման մանր-մունր հոգսերով ծանրաբեռնի իրեն։

Երբեք այդպես չեմ վարվում։ Ես հաշվել եմ, մոտավորապես գիտեմ, թե որքան գումար է անհրաժեշտ մեր ընտանիքի նորմալ ապրուստի համար (տանել չեմ կարողանում ավելորդ ծախսերը, շքեղությունն ու շռայլությունը) և ահա այդ անհրաժեշտ գումարը կնոջս եմ հանձնում, իսկ մնացածը փոխադրում խնայդրամարկղի իմ ընթացիկ հաշվին։ Ո՞վ գիտե ինչ անակնկալներ կարող են լինել։

Եվ այսքանից հետո, երբ ես կարծում էի, թե կինս՝ անկասկած երջանիկ պետք է զգա իրեն, պարզվում է, որ նա գոհ չէ։ Զարմանալի է դեռ որքան խորն են մեզ մոտ քաղքենիության արմատները…

Մի անգամ, սովորականի պես փակվել եմ իմ առանձնասեն¬յակում, և հանկարծ ներս է մտնում կինս, նստում է բազմոցի ծայրին ու լռում է։ Ես աշխատելու ժամանակ տանել չեմ կարողանում ուրիշի ներկայությունը, բայց ամենայն քնքշությամբ կնոջս ասում եմ.

— Սիրելիս, մի՞թե չես տեսնում, որ ես աշխատում եմ, չէ՞ որ ես բազմիցս խնդրել եմ…

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Այսօր ամսի քանի՞սն է, — ընդհատում է ինձ կինս:

— 16-ը՞ ,— ասում եմ ես,– մի՞թե մենք օրացույց չունենք:

— Այդ թիվը քեզ ոչինչ չի՞ ասում:

— 16-ը՞ ,– հարցնում եմ ես,– 16-ը… Իսկ ինչ պետք է ասի 16-ը:

— Այն, որ այսօր իմ ծննդյան օրն է,– ասում է նա ու իս¬կույն աչքերը լցնում արտասուքով,— այն, որ ես ուզում եմ, որ դու գոնե մի անգամ հիշես այդ օրը, որ դու քո կնոջ համար գոնե ծաղիկների մի փոքրիկ փունջ բերես այս օրը, իմ ծննդյան օրը…

— Դե, հո մենք երեխա չենք, Սեդա,— հանգստացնում եմ ես,— ներիր, խնդրում եմ, բայց դա մանրուք է ախր: Ինչո՞ւ ծաղիկներ: Դու կարող ես քո ծննդյան օրվա առթիվ որևէ ավելի թանկարժեք բան գնել քեզ համար: Գնիր ինչ ուզում ես, սիրելիս, մի՞թե ես երբևէ որևէ բան խնայել եմ քեզ համար: Տանը կարծեմ դրամ կա…

Իսկ նա հեկեկում է ու դուրս է գնում իմ առանձնասենյակից: Տարօրինակ բնավորություն ունի: Ոչինչ չեմ հասկանում: Հանգիստ, համեստ աղջիկ էր, երբ ամուսնացանք: Ինչո՞ւ փոխվեց, ինչո՞ւ է այդպես ջղային դարձել, չէ՞ որ նա ամեն ինչ ունի երջանիկ լինելու համար, իսկ ահա հեկեկում է երեխայի պես, որովհետև, գիտե՛ք ինչ ես մոռացել էի նրա ծննդյան օրը:

Շատ երկար ժամանակ կորցրեցի ես՝ հենց կնոջս դաստիարակելու համար: Եվ ի վերջո հաջողության հասա: Ես կարծում եմ նա համոզվեց, որ գիտնականի կինը չպետք է մտածի այնպես, ինչպես սովորական կանայք, որ նա չպետք է ամուսնուն ստիպի կինո, թատրոն, համերգ գնալ: Կյանքից ե՞տ կմնա: Երբեք: Ես մտածել եմ նաև այդ մասին, ես առաջիններից մեկը նրա համար ամենալավ հեռուստացույցն եմ գնել, իսկ հեռուստացույցով որքան գիտեմ ամեն ինչ էլ հաղորդում են:

Եվ վերջապես ամեն ինչ խաղաղվեց մեր տանը, այլևս ոչ մի բողոք, ոչ մի վեճ, ոչ մի ընդհարում, եթե իհարկե չհաշվենք այն չարաբաստիկ միջադեպը, որ տեղի ունեցավ մեր հարևանի մահվան պատճառով: Կինս փորձում էր ինձ ստիպել մյուս հարևանների հետ ցավակցություն տալ թերթում և ներկա լինել նրա հուղարկավորու-թյանը, երբ ես այդ մարդուն համարյա թե չէի ճանաչում, երբ մենք միայն թեթևակի բարևում էինք միմյանց, երբ այդ օրը ես հոտված պետք է գրեի ռեսպուբլիկական թերթի համար: Ուրեմն ինչո՞ւ պետք է ես ներկա լինեի նրա հուղարկավորմանը: Ինչո՞ւ, պետք է նրա մասին ցավակցություն տայի թերթում:

Սեդան կարծում էր, թե ես դրամն եմ ափսոսում: Այնինչ բոլորովին ուրիշ հարց կար: Ես պարզապես գտնում էի, որ իմ ազգանունը ոչ մի իմաստ չունի տեղադրելու մեր մյուս հարևանների ազգանունների կողքին, որոնք աստված գիտե, թե ինչ զբաղմունքի տեր մարդիկ են:

Այո, կնոջս սովորեցրի միշտ զգույշ, հեռատես ու ողջամիտ լինել, հարյուր անգամ մտածել, մինչև աբևէ որոշում ընդունելը: Նա լռեց և կարծես թե համոզվեց: Բայց ի՞նչ: Որքան ժամանակ ու եռանդ վատնվեց այդ բոլորի վրա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Այնինչ ամենապարզ տրամաբանությամբ այդ ողջ ժամանակա-հատվածը ես կարող էի իմ աշխատանքին նվիրել, եթե… ամուսնացած չլինեի: Ահա ճշմարտությունը:

Ինչևիցե, այդ մասին խոսելն արդեն ուշ է, և գուցե բոլորովին հարկ չլիներ, եթե այս անգամ ասպարեզ չգար դուստրս: Փոքրիկ, խելոք աղջիկ էր և, անկեղծորեն ասած, ես նրան բոլորովին չէի նկատում, որովհետև շատ հազվադեպ էր խանգարում ինձ: Երբեք լաց չէր լինում, և դրանում զարմանալի ոչինչ չկար: Իմ աշխատանքի և բավականին պատկառելի աշխատավարձի շնորհիվ նա բնականաբար ոչ մի բանի պակասություն չէր զգում, դրա համար էլ թերևս… պատճառ չուներ լաց լինելու: Հիշում եմ, երբ դեռ շատ փոքրիկ էր, օգտվելով մեր անուշադրությունից նա մի քանի անգամ բացեց իմ առանձնասենյակի դուռը՝ փաստորեն ինձ կտրելով աշխատանքից: Ես նրան միշտ, իհարկե շատ զգուշությամբ, հեռացնում էի և ապա այդ կապակցությամբ զրուցում Սեդայի հետ, այնպես որ աղջիկս այլևս դադարեց խանգարել ինձ: Այո՛, աղջիկս դադարեց խանգարել ինձ, բայց նրան անմիջապես փոխարինեց մայրը:

Իսկապես տարօրինակ են մայրերը…

Ես խորասուզված, կլանված աշխատում եմ, իսկ Սեդան սենյակ է մտնում՝ Հասմիկի ձեռքը բռնած, մոտենում է ինձ ու ցույց է տա¬լիս գունավոր մատիտներով խզբզած մի թուղթ:

- Վարդան, ներիր, որ խանգարում եմ,– ասում է,– բայց տես թե Հասմիկը ինչ հրաշալի է նկարել:

Նայում եմ, ոչ մի հրաշալի բան չկա, փաստորեն նկար էլ չկա՝ մի ձվաձև արեգակ է երեք-չորս ճառագայթով և ցախավել հիշեցնող ձեռքերով մի տձև տիկնիկ:

Դե, ի՞նչ կարող եմ ասել: Ստիպված կրկին ու կրկին խնդրում եմ ամեն մի դատարկ առիթով չխանգարել ինձ և ապա բացատրում, որ այստեղ ոչ մի հրաշալի բան չկա, որ արևը չի կարող կապույտ լինել, որ ոչ մի չափ պահպանված չէ, որ դրանից շատ ավելի լավ նկարներ կան հենց «Պիոներ» ամսագրի էջերում: Եվ ի՞նչ, աղջիկս կարծես թե հասկանում է, ոչ մի ձայն չի հանում, բայց Սեդան դարձյալ արտասվակալում է: Եվ ահա նորից ստիպված ես բացատրել, համոզել, դաստիարակել…

Որոշ ժամանակ կարծես խաղաղվում է ամեն ինչ, բայց հանկարծ կրկին անախորժ մի խոսակցություն է սկսվում:

- Հայր ես,— չգիտես ինչու հուզված ասում է ինձ Սեդան,– երևի չգիտես էլ թե աղջիկդ որ դասարանում է սովորում:

- Ինչու՞ չգիտեմ, 6-րդ դասարանում է,- սրտնեղում եմ ես:

- Այո՛, անցյալ տարի 6-րդ դասարանում էր,- հառաչում է կինս:

Եվ ես, պատկերացնո՞ւմ եք, ստիպված եմ ամեն ինչ նորից սկսել: Ես նրան բացատրում եմ, որ եքկրագնդի վրա մոտ մեկ միլիարդ երեխաներ կան, որ նրանց մեծ մասը սովորում է, որովհետև յուրաքանչյուր երեխա պետք է սովորի: Հատկապես մեր երկրում, ուր երեխաների

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

համար ստեղծվել են բոլոր-բոլոր պայմանները, սո-վորելը այլևս պրոբլեմ չէ: Եվ վերջապես, ասում եմ, ի՞նչ կա դրա¬նում, ո՞վ չի սովորում, չէ՞ որ ես էլ եմ սովորել, դու էլ ես սովորել: Իմ սովորելու մասին, օրինակ, ծնողներս ենթադրել են միայն նրա¬նով, որ ցերեկը որոշակի ժամերի տանը չեմ եղել: Ի՞նչ մի արտա¬կարգ բան կա հիմա սովորելու մեջ:

Այո՛, չնայած իմ համբերատարությանը և բոլոր ջանքերին, եր¬բեմն ես չեմ կարողանում խուսափել նման տհաճ խոսակցություն¬ներից: Բայց այն, ինչ կատարվեց այսօր, քիչ առաջ, անսպասելի էր և աներևակայելի:

Ինձ ընդամենը մի նախադասություն էր մնացել գրական ամ¬սագրի հանձնարարած նոր հոդվածս ավարտելու համար, երբ հան¬կարծ ուժգին շրխկոցով բացվեց առանձնասենյակիս դուռը և հայտնվեց Հասմիկը ձեռքին մի թուղթ բռնած: Նրա ետևում, հրճվանքից փայլող դեմքով, կանգնած էր կինս՝ Սեդան:

Ես արդեն ուզում էի հազարերորդ անգամ զգուշացնել նրանց, որ… Բայց հանկարծ աղջիկս ճչաց.

- Հայրի՛կ, ես ավարտեցի դպրոցը, ահա՛ իմ վկայականը, ահա՛ իմ հասունության վկայականը:

- Արդե՞ն,— քիչ զարմացած հարցրի ես:

Եվ, իհարկե, անհրաժեշտ գտա անմիջապես էլ հասկացնել նրան, որ աղջկա համար, այն էլ հասունության վկայական ունեցող աղջկա համար, բոլորովին էլ սազական չէ այդպես ճչալը, դուռը շրխկոցով բացելը, առանց թույլտվության ներս մտնելը… Մի խոս¬քով ասացի այն ամենը, ինչ յուրաքանչյուր ծնող պարտավոր էր ասել նման պարագայում:

Եվ ի՞նչ, աղջիկս անսպասելիորեն ավելի բարձր ճչաց, հետո լռեց ու գունատվեց միանգամից.

- Դու վատ… շատ վատ մարդ ես,– շշնջաց նա ատելությամբ, - դո՛ւ… դո՛ւ… ինչպե՛ս քեզ չեմ սիրում, ինչպե՛ս եմ ատում քեզ…

Եվ սկսեց բարձրաձայն հեկեկալ ու ինչ-որ անկապ բառեր բղավել սեղմելով բռունցքները:

Ճիշտն ասած, ես սաստիկ անակնկալի եկա և հազիվ միայն կարողացա խնդրել, որ նա չբղավի: Ինչո՞ւ է բղավում, հարևանները կլսեն և ո՞վ գիտե, գուցե մտածեն, թե ես ծեծում եմ նրան: Այնինչ ես կյանքումս երբեք չեմ խփել նրան…

- Երանի խփեի՛ր… – շարունակում էր բղավել Հասմիկը,- գոնե դրանով կզգայի, որ հայր ունեմ…

Հետո նա, շարունակելով բղավել, դուռը փակեց շրխկոցով ու վազեց դեպի իր սենյակը: Ու ահա դեռ հեկեկում է, նրա ձայնը մինչև ինձ է հասնում իր սենյակից:

Եվ ինչո՞ւ… ի՞նչ է պատահել, ոչինչ չեմ հասկանում: Ինչ ատելությամբ էր նայում ինձ, ի՞նչ խոսքեր էր ասում: Եվ այն էլ ի՛նձ, իր հորը, որը ողջ կյանքը ազնվորեն նվիրել է գիտությանը, որը ամեն ինչ արել է իր ընտանիքի բարօրության և պատվի համար:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Այո՛, ճիշտ են ասում, այսօրվա վկայականները նախկիններին արժեքը չունեն, չէ: Ոչ, այս պատմությունը այսպես թողնել չի կա¬րելի: Ստիպված եմ նորից կտրվել աշխատանքից և ամենայն լրջությամբ ու համբերատարությամբ խոսել Սեդայի հետ… Մի՞թե կարելի է երեխային այսպես դաստիարակել…

Կամ գուցե սա մի առի՞թ էր: Գուցե ինչ-որ ավելի լուրջ բա՞ն է պատահել:

Չեմ հասկանում, ոչի՛նչ չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՆԱ ՆՈՐԻՑ ԱՅՆՏԵՂ Է, ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ

Հրաչյա Ներսիսյանին

— Զարմանալի բաներ են պատահում երբեմն, մոռանալ չես կարող, հանկարծ խոսեց դերասանը, ասես միանգամից որոշելով մեզ էլ մասնակից դարձնել իր լուռ մտորումներին:

Նա մի կողմ հրեց սուրճի դատարկ բաժակը ու հայացքը չհեռացնելով պատուհանի ապակուց, որը միալար աղմկում էր աշնանային անձրևի մանրիկ կաթիլների տակ, ավելացրեց.

— Այս անձրևը ինձ մի դեպք հիշեցրեց: Անցած – գնացած մի պատմություն: Զահել էի...

Նա բարձրացրեց գլուխը ու նկատելով մատուցողուհուն, նշան արեց:

— Մի բաժակ սուրճ, աղջիկս:

Հետո կրկին շարունակեց.

— Օթելլո էի խաղում: Այսօրվա պես հիշում եմ: Ես արդեն սկսել էի խանդել, և իմ ամեն մուտքը դահլիճն ընդունում էր քար լռությամբ, հուզված, սպասումով: Առաջին անգամը չէր, որ մավրի դերն էի տանում: Շատ էի վստահ, և թերևս հենց դա էլ պատճառ դարձավ, որ մենախոսության մեջ մի տեղ վրիպեցի:

Անմիջապես զգացի, իհարկե, բայց մտածելով, որ դժվար թե նկատեն, շարունակեցի: Ու հենց նույն վայրկյանին էլ ինձ թվաց, որ դահլիճի աջ անկյունում, բեմին բոլորովին մոտիկ, մեկը կամացուկ «ահ» ասաց: Ակնթարթորեն նայեցի այն կողմը ու տեսա մանկամարդ մի կնոջ: Զարմանալի չթվա, բայց անմիջապես նկատեցի, որ նա շիկնեց ու կախեց գլուխը:

«Ամաչեց ինձ համար»,— մտածեցի ես ցավով ու շարունակեցի դերս, թեև զգում էի, որ ես էլ եմ շիկնել՝ հանցանքի վայրում բռնված տղայի նման:

Հաջորդ մուտքերի ժամանակ աշխատում էի ոչ մի կերպ չնայել նրա կողմը, բայց, միևնույն է, անընդհատ ինձ հառված էի տեսնում նրա սևորակ և, ինչպես համոզված էի, մեղադրող աչքերը: Դա չէ՞ր արդյոք պատճառը, որ խաղում էի սովորականից զգույշ ու հուզված:

Ու, հավատացնում եմ, անչափ լավ էր ստացվում: Անհամեստություն չհամարեք: Յուրաքանչյուր դերասան լավագույն քննադատից էլ անսխալ կարող է ասել, թե ինչպես էր կատարում իր դերը: Այդպես է: Գոհ էի ինձանից, և ամենայն հավանականությամբ գոհ էին նաև հանդիսատեսները, որովհետև գործողության վերջում, վարագույրի փակվելու հետ, ծափահարեցին ջերմությամբ, ուժգին, պահանջելով կրկին ու կրկին բացել վարագույրը:

Ես կանգնել ու լռելյայն շնորհակալություն էի հայտնում դահլիճին, բայց ոչ ոքի չէի նկատում, բացի իմ անծանոթ «քննադատից»: Նա ևս ծափահարում էր բոլորի նման, բայց նրա ծափն ինձ տարբեր էր թվում բոլորից, ամենից անկեղծն ու ջերմը: Եվ ժպտում էր իր պայծառ հայացքով: Նա հասկացել էր ինձ, ներել էր ինձ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երբ ներկայացումն ավարտվեց, դահլիճը ոտքի կանգնեց ու անընդհատ ծափերով վերջին գործողության մեջ զբաղված բոլոր դերասաններին ստիպեց բեմ դուրս գալ:

Ես կրկին նայեցի նրան: Նա ոտքի չէր կանգնել: Ծափահարում ու ժպտում էր՝ արցունքոտ աչքերով, բայց շարունակում էր նստած մնալ, երբ ողջ դահլիճը հոտնկայս «բարի գիշեր» էր մաղթում մեզ...

Դերասանը մի ումպով դատարկեց արդեն սառած սուրճը և դառնալով մատուցողուհուն, խնդրեց.

— Մի բաժակ սուրճ ևս, աղջիկս:

— Հաջորդ օրը «Կենդանի դիակ» — ն էր: Պրոտասով էի խաղում: Բեմ մտնելուն պես, չգիտեմ ինչու, ակամայից նայեցի այն կողմը, որտեղ երեկ անծանոթ գեղեցկուհին էր նստած: Եվ պատկերացնո՞ւմ եք իմ զարմանքը ու, չեմ թաքցնի, ուրախությունը, երբ նրան նորից այնտեղ տեսա, նույն շարքի նույն աթոռին, բեմի մոտ, դահլիճի աջ կողմում:

Եվ ինչպես նախորդ օրը, ինձ մի տեսակ ավելի պատասխանատու զգացի: Ուզում էի, որ նա գոհ մնա, իմանա, որ միայն «Օթելլո» - ում չեմ այդպես խաղում, որ բոլոր դերերն էլ ինձ համար սիրելի են:

Ու ինչպե՞ս էր նա ապրում իմ խաղով... Ինչպես էր հասկանում... Ես այդպիսի բան մինչև այդ չէի զգացել: Հետևում էր իմ խոսքի յուրաքանչյուր շեշտին, իմ ձեռքի յուրաքանչյուր շարժումին: Հուզվում էր ինձ հետ, ծիծաղում միասին, լաց էր լինում, երբ ես տխրում էի, պայծառանում, երբ ժպտում էի, տանջվում էր նրա համար, որ ոչ ոք ինձ՝ իմ հերոսին, չի հասկանում:

Այդ բանն առանձնապես սուր զգացի պանդոկի տեսարանում, երբ խմում էի աղքատ նկարչի հետ:

Աղջիկը համակ ուշադրություն էր դարձել: Նրա դեմքը այնպիսի տանջանք, այնպիսի ցավ էր արտահայտում, որ... ես ուզում էի մխիթարել, սփոփել նրան: Նա այնպիսի ափսոսանքով, այնպիսի հավատով էր ինձ նայում, որ ես քիչ էր մնում մի կողմ թողնեի դերս և ասեի. «Այդքան մի հավատա ինձ, ախր ես խաղում եմ, կյանքում ես այդպիսին չեմ, ազնիվ խոսք…»: Ծիծաղելի է չէ՞: Բայց ինձ համար ծիծաղելի չէր:

«Ո՞վ է վերջապես այդ կինը, — մտածում էի ես խորին հետաքրքրությամբ, երբ ընդմիջմանը, գրիմանոցում փակված, ավելի էի խտացնում դեմքիս գույները, — կամ բոլոր խաղերի մշտական աբոնեմենտ ձեռք բերած մեկն է, որը մեծ վիշտ ունի և այստեղ աշխատում է մոռացության տալ դրանք: Կամ պարզապես սիրահարվել է ինձ: Ախր պատահում են այդպիսիները: Մի – երկու անգամ լսում են քեզ, ապա մինչև գրիմանոց են հասնում կամ սպասում թատրոնի ելքի մոտ, որպեսզի ծաղիկներ տան քեզ ու ասեն, որ ավելի լավ դերասան չկա աշխարհում, որ դու միակն ես և որ իրենք... սիրում են քեզ»:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Բայց նա ոչ առաջինն էր և ոչ էլ երկրորդը: Մյուս ներկայացմանը, որտեղ ես զբաղված չէի, դիտավորյալ եկա, որպեսզի տեսնեմ նրան և իմանամ, թե ուրիշների խաղերի՞ն էլ է գալիս: Բայց նա չկար:

«...Այլևս ոչ մի կասկած, նա միայն ինձ տեսնելու, ինձ լսելու համար է գալիս», հրճվեցի, երբ հաջորդ ներկայացմանը բեմ ելնելով՝ կրկին տեսա նրան իր մշտական տեղում, բեմի մոտ, դահլիճի աջ անկյունում:

Ավելորդ եմ համարում ասել, որ խաղում էի մեծ ոգևորությամբ, ինքնամոռաց և եթե որևէ բանի մասին, բացի իմ դերից, մտածում էի, ապա միայն նա էր:

«Ո՞վ է այդ խորհրդավոր աղջիկը: Եթե սոսկ թատրոնի սիրահար չէ, այլ միայն տարված է իմ խաղով, ինչո՞ւ հապա ոչ մի անգամ չի մոտենում, չի գալիս ինձ մոտ, չի խոսում, ինչո՞ւ չի կազմակերպում այնպես, որ հանկարծակի, «պատահաբար» հանդիպի ինձ: Չէ՞ որ կանայք նման հարցերում վարպետներ են»:

Բայց ինչպես այդ, այնպես էլ հաջորդ խաղերին նա ոչ մի անգամ չփորձեց մոտենալ կամ սպասել, որ ես զգեստափոխվելուց հետո գտնեմ իրեն, մի բան, որ ուզում էի անել ամբողջ հոգով:

Ես շատ էի ուզում տեսնել նրան, մոտենալ ու կամացուկ, անկեղծորեն շնորհակալություն հայտնել ուշադրության համար, ասել, որ նա իմ ոգևորության աղբյուրն է, հասկացնել, որ իմ հաջող ելույթների համար նրան եմ պարտական, որ ես գոնե կուզեի իրեն միշտ տեսնել դահլիճում, իր տեղում, միևնույն աթոռին...

Ես չէի պատկերացնում այևս դահիճն առանց նրա:

Ու նա հասկանում էր այդ, զգում էր, թե ինչ է կատարվում իմ հոգում և շարունակում էր թատրոն գալ ինձ հետ, խաղալ, ապրել ու տառապել ինձ հետ ու հեռանալ ինձնից առաջ, թաքուն, գաղտագողի:

Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ էր նա ուզում մոտ լինել ինձ և միաժամանակ հեռու, ինչո՞ւ էր, խուսափում ինձնից այդ աղջիկը:

Եվ ի վերջո ես խոսեցի նրա հետ:

Մի նոր պիես էինք բեմադրում, որտեղ ես վերջին գործողությունում զբաղված չէի: Պրեմիերային, օգտվելով այն բանից, որ իմ տարօրինակ երկրպագուհին չգիտեր այդ մասին, ես ընդմիջմանը իսկույն զգեստափոխվեցի և դահլիճ մտա՝ իմ սովորական հագուստով:

Նա այնտեղ էր՝ իր աթոռին: Սիրտս բաբախում էր ուժգին, երբ մոտեցա: Որքա՜ն սքանչելի էր նա:

— Օրիորդ,— դիմեցի նրան, — ծանոթանանք վերջապես, մոտիկից...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նա մի պահ ինձ նայեց զարմացած հայացքով, հետո ճանաչեց ու զունատվեց միանգամից, և ինձ թվաց, թե հիմա կնվաղի…

— Օրիորդ,— կրկնեցի ես վախեցած ու հանկարծ շփոթվեցի, սիրտս ասես դադարեց բաբախելուց, կանգ առավ, ապա առաջ շարժվեց արագ, ուժգին, ցավոտ զարկերով:

Աղջիկը հաշմանդամ էր: Փոքրիկ մի հենակ շեղակի ընկած էր աթոռի առջև:

— Օրիորդ, ներողություն... ներողություն չիմանալով ասելիքս ծայրաստիճան շփոթված մրմնջացի ես, —ներողություն, — ավելացրի հիմարի համառությամբ, օգնություն հայցող հայացքով նայելով շուրջս և հանկարծ նկատելով մի ծանոթի, բղավեցի. «Ողջո՛ւյն, հիմա կգամ», ու շփոթված, երկչոտ քայլերով վազեցի դեպի նա:

«Ահա թե ինչու ներկայացումների վերջում նա երբեք ոտքի չէր կանգնում»,— շշնջացի ես, նստելով ծանոթիս կողքին, աշխատելով ուշքի գալ:

«Ո՞վ»,— զարմացած հարցրեց նա:

Չպատասխանեցի: Ապշած էի: Բարկացել էի սաստիկ ինքս ինձ վրա և ոչինչ անել չէի կարող: Ինչո՞ւ այդպես շփոթվեցի, ինչո՞ւ: Ի՛նչ վատ ստացվեց: Հետո՞ ինչ, որ ոտք չուներ: Կարող էի չտեսնելու տալ, չէ՞ կարող էի այնպես անել, որ չզգար, չէ՞: Բայց առաջինն ախր ինքը զունատվեց, չէր ուզում, որ ես տեսնեի նրան… այդ վիճակում: Ահա թե ինչու էր խուսափում ինձնից ամիսներ շարունակ... Ու ո՛նց ես չէի կռահում...

Առավել քան երբեք հիմա ուզում էի խոսել նրա հետ: Ուզում էի ասել, որ դա ոչ մի նշանակություն չունի, որ նա իզուր էր նույնիսկ թաքցնում, հետո՞ ինչ: Ի վերջո կարևորը հո դա չէ, սիրելի, լավ աղջիկ:

Ես շրջվեցի դեպի նա: Աթոռը թափուր էր: Դուրս եկա ճեմասրահ: Նա այնտեղ էլ չէր: Շրջեցի բոլոր հարկաբաժինները՝ ոչ մի տեղ չկար: Մի վերջին հույսով նորից դահլիճ դարձա՝ աթոռը, իմ սիրելի, ծանոթ աթոռը դատարկ էր բեմի մոտ, դահլիճի աջ կողմում:

Ես հասա թատրոնի մուտքի դռանը: Ապակիներից այն կողմ անթափանց մութ էր, վարար անձրև էր գալիս՝ շափշափելով շրջապատին: Մի պահ պատկերացրի նրան միայնակ, հենակով քայլելիս պուրակի ցեխոտ ծառուղիներով, հորդ անձրևի տակ՝ տխուր ու ընկճված:

Բացեցի դուռը, վազեցի խավարի և անձրևի միջով: Անունն անգամ չգիտեի, որ կանչեի, միայն վազում էի… Բայց նա չկար:

Հետո մտածեցի, որ գուցե գա հաջորդ ներկայացմանը: Բայց իզուր: Ես նրան չտեսա ոչ այդ և ոչ էլ մյուս ներկայացումներին: Շատ որոնեցի, բայց այլևս չգտա:

Գուցե նա այլևս ուրիշ աթոռի էր նստում, բեմից հեռու, վերջին շարքերում… Ո՞վ գիտե…

Տարիներ են անցել: Բայց հիմա էլ, ամեն անգամ, երբ բեմ եմ բարձրանում, ամեն անգամ, երբ խաղում եմ իմ սիրած դերերը, մի տեսակ հույզով ու ոգևորությամբ է լցվում հոգիս: Ես նորից

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ջահել ու առույգ եմ զգում, ինչպես տարիներ առաջ, ու ինձ թվում է, թե նորից ինձ է նայում սևորակ աչքերով այն աղջիկը, որ նորից նա այնտեղ է, դահլիճում…

Դերասանը բարձրացրեց ալեհեր գլուխը, հայացքը կտրեց պատուհանի ապակուց, որի ետևում անձրևը թափանցիկ վարագույր էր կախել, ու նկատելով մատուցողուհուն, մոտ կաչեց.

— Մի բաժակ սուրճ ևս, աղջի՛կս:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ

Նրանք քայլում էին փողոցով՝ նկարիչն ու անվանի գիտնականը: Քայլում էին լուռ ու դանդաղ, ինչպես կարող են միասին քայլել ու լռել մարդիկ, որոնք խոսքերի կարիք չունեն՝ իրար ինչ-որ բան ասելու, իրար հասկանալու համար:

Նրանք երկար էին քայլել աշխարհի վրա և շատ աշուններ էին տեսել, բայց ամենուրեք երազել էին Երևանի աշունը, որովհետև ոչ մի տեղ աշունն այնքան հարուստ, այնքան բարի, այնքան ջերմ չէ, որքան Երևանում:

Ու կրկին ու կրկին զարմանում էին ու զարմանալով հիանում բնության իմաստությամբ ու գեղեցկությամբ: Որտեղի՞ց է նա գտել այս ներկերը, այս գույները, այս երանգներն ու նրբերանգները, որ հիմա սիրող պատանու շռայլությամբ նետել է այս ու այն կողմ ու զարդարել աշխարհը՝ հրդեհել այն մենավոր ծառը, կարմիրով ներկել այս թփերը, նարնջին թափել ցանկապատին:

Տաք աշուն էր:

Հետո նրանք դիտում էին, թե ինչպես են անաղմուկ ու հանդարտ պոկվում տերևները՝ մի վերջին անգամ քնքշորեն շոյելով ճյուղերը ու զգվելով դեռ ամուր, դեռ դիմացող տերևներին: Ու երկար, սքանչացած նայում էին, թե ինչպես են նրանք խաղում, տարուբերվում օդում ու մեղմիկ շրշալով իջնում իրար ետևից, անդադար հոսանքով, իջնում ու կիտվում իրար վրա, մի փափուկ, նրբահյուս գորգի վերածվում, զարդարում քաղաքի մայթերը ու հաճելիորեն խշշում ոտքերի տակ:

- Հրաշալի աշուն է:

Դա ասաց գիտնականը: Ասաց ո՛չ նկարչին, ո՛չ անցորդներին: Ասաց իրեն, բայց ասաց բարձրաձայն:

Նկարչի աչքերը շողացին:

- Հրաշք է,- ասաց նա՝ կանգ առնելով,- չգիտեմ ով ոնց, բայց ես ամենից շատ աշունն եմ սիրում, տերևաթափը... Դե նայի՛ր,- ասաց նա,- մի՞թե սրանից ավել սքանչելիք կարող է լինել աշխարհում: Եվ գիտե՞ս միայն ինչն է պակասում,- նա մտերմորեն բռնեց գիտնականի արմունկը,- անձրևը, այո՛, այո՛, աշնան անձրևը, որ բարակ, աննշմար շղարշի պես իջնում է, հա իջնում, ու մեկ էլ տեսնում ես՝ փայլ է տվել ամեն ինչին և ավելի ընդգծել գույները: Այնպես չէ՞...

Գիտնականը լուռ էր:

- Այնպես չէ՞,- կրկնեց նկարիչը՝ մտածելով, թե գիտնականը չլսեց իր խոսքերը,- այն լուսավոր, բարակ անձրևը, որ միայն աշնանն է լինում:

- Չէ՛,- հանկարծ ասաց գիտնականը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Ի՞նչը:

- Չէ՛,- կրկնեց գիտնականը,- անձրևը լավ չէ: Իսկ դու գիտե՞ս, որ երբ անձրևը թրջում է թափված տերևները, դրանք շատ ամուր են կպչում ասֆալտին, անհնար է լինում պոկելը:

Նկարիչը ապշեց:

- Սպասի՛ր, բայց դա ի՞նչ նշանակություն ունի, թող չպոկվեն:

- Դռնապանները պարտավոր են մաքրել մայթերը,- կամացուկ պատասխանեց գիտնականը:

Նկարչին թվաց, թե իրեն ապտակեցին: «Չէ՞ր լսում, թե ծաղրում է ինձ,- մտածեց նա խռովելով,- ես խոսում եմ այս հրաշալի գույների մասին, իսկ նա ասում է՝ դռնապանները... Դռնապանները, դռնապանները... » - ակամա մտքում զայրացած կրկնեց նկարիչը ու հանկարծ...

Ու հանկարծ հիշեց, որ այս մեծ գիտնականը իր ողջ մանկությունն անցկացրել է դռնապան ծնողների հետ, մեծ քաղաքի ասֆալտե մայթերին:

Նա կամացուկ տնքաց, ավելի ամուր սեղմեց ընկերոջ արմունկը, ու նրանք կրկին քայլեցին փողոցով, որը աշնանային հրաշալի գույներ ուներ հագին և ուր տերևները հաճելիորեն խշշում էին մարդկանց ոտքերի տակ:

Բայց չգիտես ինչու, նկարչին աշունն այլևս առաջվա պես հրաշալի չէր թվում...

Աշուն էր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԻՆՉՈ՞Ի ՏՐՈՐԵՑԻՐ ԾԱՂԻԿՆԵՐԸ

Աղջիկը նայեց ժամացույցին: Դեռ տասը րոպե կա: Ինքը դարձյալ շուտ է եկել: Հիմա եթե Գոհարին պատմի, կրկին նախատելու է: «Այդպես հո տղան քեզնից կհիասթափվի, դու չես հասկանում, թե ինչ ես անում: Երբեք ժամանակից շուտ մի՛ արի: Աշխատի՛ր նույնիսկ ժամանակին չգալ, այլ մի քիչ ուշ: Թող անհանգստանա, թող ինքը նայի ժամացույցին, թող կարծի, թե այլևս չես գա: Ա՛յ, այն ժամանակ երբ գաս՝ նա այնպես կուրախանա, ասես նոր է քեզ տեսնում: Ես գիտեմ դրանց»:

Աղջիկը ժպտաց: Դե, ինչո՞ւ ձևացնել, թե չի շտապում, երբ ինքը ամբողջ օրը հենց այս ժամին էր սպասում: Ու ինչքան էլ դանդաղ են սահում սլաքները: Ինչ էլ լավ երեկո է: Եվ ինչո՞ւ, երբ ժամադրված ես, այդքան բարձր է լինում տրամադրությունդ ու բոլորի տրամադրությունը:

«Ինչ ահավոր սխալ կլիներ, եթե չուշանար գնացքը», - ասաց այն ժամանակ տղան:

«Ինչո՞ւ»:

«Որովհետև մենք չէինք հանդիպի»:

Աղջիկը շիկնեց, ինչպես այն ժամանակ:

Ի՛նչ համարձակն է: Այդ և՛ վիրավորեց նրան, և՛ միաժամանակ դուր եկավ:

Տղան բարձրահասակ էր, թիկնեղ, շերտավոր բաճկոնով, որն այնպես սազում էր: Աչքերը պայծառ էին ու հեգնոտ: Ամբողջ կեցվածքը մի տեսակ ինքնավստահություն էր արտահայտում: Եվ աղջիկը անմիջապես զգաց, որ տղան իրեն անչափ դուր է գալիս: Ուղղակի անտանելի է: Առաջին անգամ են հանդիպում, բայց չի կարողանում հեռացնել աչքերը: Հիմա ի՞նչ կմտածի իր մասին:

Լավ էր, որ վերջապես եկավ գնացքը:

Նրանք պատահականորեն դիմավորում էին միևնույն մարդուն: Գնացին իրենց այդ ընդհանուր բարեկամի տուն: Աղջիկը կարող էր չգնալ, բայց ուզում էր և գնաց: Ու այնտեղ էլ տղան ասաց.

- Խնդրում եմ, հանդիպենք մի անգամ: Դուք չե՞ք սիրում զբոսնել:

- Սիրում եմ,- շառագունեց աղջիկը՝ ասես խոստովանում էր:

*

* *

Եվ ինչպես միանգամից լցվեց կյանքը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Այդ արահետով շատերն էին գնացել, դրա համար էլ տրորվել էր կանաչը, դեղնել: Բայց շուրջը, ինչպես միշտ, այնպիսի գույներ էին, այնքան սուր էր ծաղիկների հոտը, որ աղջկա գլուխը պտտվում էր: Նա կանգ առավ ու խոր շունչ քաշեց:

- Ի՞նչ պատահեց,- անհանգստացավ տղան,- գուցե օգնե՞մ ձեզ:- Ու ժպտալով, առանց պատասխանի սպասելու, թևանցուկ արեց աղջկան:

- Ոչինչ, ոչինչ,- աղջիկը խայթվածի նման ետ քաշեց ձեռքը: Հետո զգալով, որ կոպիտ ստացվեց, ավելացրեց մի տեսակ վախով,- պետք չէ, ես ինքս... ծաղիկները... պետք չէ...

- Դե ես քաղաքավարության համար... - ուսերը թոթվեց տղան,- քաղաքավարության կանոններն են այդպես պահանջում:

«Ինչ լավ է, որ այդպիսի կանոններ կան»,- մտքում չարաճճիորեն ծիծաղեց աղջիկը՝ թևի վրա դեռ զգալով տղայի լայն ափի հաճելի հպումը:

- Դե եթե կանոններն են այդպես պահանջում... - նա ծալեց ձեռքը, որը տղան բռնեց զգուշությամբ:

Ու երկուսն էլ ծիծաղեցին սրտանց, երկար, առանց իրար նայելու:

Ինչո՞ւ ծիծաղն այդքան արագ է մտերմացնում մարդկանց:

Հետո կատարվեց մի անչափ հաճելի բան: Պարզվեց, որ երկուսն էլ հիացած են Սարյանով և նույնիսկ վիճելու ոչինչ չունեն Ներսիսյանի մասին: Այսինքն, ճիշտն ասած, աղջիկը չէր էլ խոսում, խոսում էր միայն տղան, և անհնար էր նրան չհավատալ: Դեմքը շառագունել էր, ավելի պայծառացել, աչքերը ոգևորությամբ փայլում էին: Եվ աղջիկը չէր կարողանում հայացքը հեռացնել նրանից: «Որքա՛ն գեղեցիկ է,- իրեն մինչ այդ անծանոթ մի առանձին հպարտությամբ նկատեց աղջիկը,- և ինչպես մի քանի խոսքով կարողանում է բնորոշել մարդկանց»:

- Սարյանի արևը ավելի վառ է, քան իսկական արևը,- ասաց տղան,- նրա նկարների առջև ես շոգում եմ,- ու հանկարծ դարձավ աղջկան.

- Դու սիրո՞ւմ ես արև,- հարցրեց նա:

Աղջիկն ուզեց ասել «շա՛տ», բայց որովհետև ջահել էր և որովհետև մանկությունն անցկացրել էր սարերում, որտեղ ավելի շատ են անձրևները, դրա համար էլ ասաց.

- Այո՛, բայց ես սիրում եմ նաև անձրևը, որ գալիս է մեղմիկ, կամացուկ: Այդ ժամանակ բոլոր գույները մգանում են:

- Ա՛, Տերյան,- ասաց տղան,- հին է, շատ հին, չի կարդացվում:

- Ինչո՞ւ: Երևի խնջույքներո՞ւմ եք կարդում:

- Դե, չէ... Ուղղակի՝ անշշուկ քայլերո՛վ, գրկիր ինձ, քո՛ւյր, շշունջ, շրշյո՛ւն... Անչափ շատ են զգացմունքները... հին է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Աղջիկը տխրեց:

- Դե լավ, չկռվենք Տերյանի համար: Նա ինքն էլ չէր ուզի,- տղան ծիծաղեց,- բայց խոստովանիր, որ հին է, տխուր է: Դե ո՞ւմ են պետք այդ զգացմունքները մեր դարում: Հիմա հրթիռները... արբանյականավերը...

- Ո՛չ,- ասաց աղջիկը, նա չէր ուզում վիճել տղայի հետ: Նա այնքան գեղեցիկ էր և այնքան վստահ էր խոսում:- Ո՛չ,- կրկնեց աղջիկը,- ուրեմն դու կարծում ես, թե այդ նավերն ստեղծողները երբեք չե՞ն տխրում, չե՞ն սիրում երբեք: Կարծում ես նրանք լաց չե՞ն լինում, երբ մեռնում է իրենց հարազատը... - աղջիկն ուզում էր շատ բան ասել, բայց չէր կարողանում ու լռեց:

- Դե լավ,- ասաց տղան մի տեսակ շփոթված,- միտք ունե՞ր Տերյանի համար...

Աղջիկը կնճռոտեց դեմքը: Մի՞թե նա չի հասկանում, որ հարցը այստեղ Տերյանը չէ: Բայց որքա՜ն գեղեցիկ է նա: Երբ անցնում էին փողոցով, շատերը պարզապես շրջվում ու նայում էին իրենց: Զարմանալի աղջիկներ կան: Գալիս են դիմացից ու այնպես երկար են նայում տղային: Ուղղակի անտանելի է: Ինչպե՞ս կարելի է: Ինքն, օրինակ, երբեք այդպես չէր նայի, որքան էլ գեղեցիկ լիներ: Հետո՞ ինչ: Դե, իհարկե, նա էլ կկարծի, թե իր նմանը չկա:

«Չկա՜,- մտքում հառաչեց աղջիկը,- չկա՜»:

Տղան աշխատեց փոխել խոսակցության նյութը: Այնքան էլ ճարպկորեն չստացվեց: Բայց աղջիկը ևս չէր ուզում տխրել, դրա համար էլ նրանք խոսեցին ուրիշ շատ բաների մասին, այնպիսի հեռավոր, տարբեր ու հաճելի բաների մասին, որ կարող են խոսել միայն աղջիկն ու տղան, երբ անցնում են ծաղկազարդ դաշտի միջով, նեղ ու տրորված մի արահետով, որով շատերն են անցել, երբ քայլում են թևանցուկ և երբ անչափ հաճելի է այդպես քայլելը:

Տղան պատմում էր իր աշխատանքի մասին, և աղջիկը պատկերացնում էր նրան այնպես հպարտ ու բարձրահասակ անցնելիս մեքենաների կողքով, որոնց մոտ բանվորներն են աշխատում: Տղան պատմում էր իր գյուտարարական մի փորձի մասին, և աղջիկը քնքշությամբ մտածում էր, թե որքան դժվար է գիշերները շարունակ գծել ու փորփրել մեքենայի մասերը: Այն էլ մենակ: Չգիտես ինչու, աղջկան թվում էր, որ եթե ինքը տղայի մոտ չէ, ուրեմն նա սարսափելի մենակ է:

- Եվ այդ բոլորը միայնա՞կ,- հարցրեց նա:

- Համարյա թե,- ասաց տղան,- ճիշտ է, մի բանվորի համահեղինակից եմ վերցրել, բայց միայն ձևի համար: Նա գծագրերից ոչինչ չի հասկանում: Դե, հասարակ բանվոր է,- ավելացրեց նա:

Աղջկան դուր չեկավ «հասարակ» բառը: Բայց նա ոչինչ չասաց, որովհետև ուզում էր անընդհատ լսել տղայի ձայնը: Իսկ տղան շարունակում էր խոսել: Որքա՜ն գեղեցիկ է նրա ձայնը: Աղջիկը բռնեց իրեն այն բանում, որ չի լսում տղայի խոսքերը: Եվ անչափ զարմացավ, երբ տղան հանկարծ լռեց, իսկ հետո հարցրեց համարյա շշուկով.

- Ի՞նչ, մի՞թե ես քեզ դուր չեմ գալիս:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Սիրտը բաբախեց ուժգին, տագնապով, հաճելի: Դեմքը ջերմացավ:

- Ինչո՞ւ... Դուք մեքենաների... Ի՞նչ էիք ուզում ասել: Պետք չէ:

- Ուրեմն ինձ չէի՞ք լսում,- տղան ակնհայտորեն հիասթափված էր: Նույնիսկ բաց թողեց աղջկա ձեռքը,- թե՞ ձևանում եք: Բայց, միևնույն է, դուք ինձ դուր եք գալիս, հասկանո՞ւմ եք, դուք լավն եք ինձ հանդիպած բոլոր աղջիկներից: Հասկանո՞ւմ եք: Բոլորից գեղեցիկը:

- Իսկ ձեզ շատե՞րն են հանդիպել,- կամացուկ հարցրեց աղջիկը:

- Շատե՛րը,- չկարողանալով նահանջել՝ համարյա գոռաց տղան,- շատերը: Բայց ոչ ոք ինձ այնպես դուր չի եկել, ինչպես դուք: Ոչ ոքի մոտ գնալիս ես չեմ շտապել, չեմ հուզվել, հասկանո՞ւմ եք,- նա խլեց աղջկա ձեռքերը,- դուք ինձ անչափ դուր եք գալիս: Ես ձեզ կարող եմ ասել, որ սիրում եմ, բայց պարզապես այդ բառը չեմ սիրում, հասկանո՞ւմ եք:

Աղջիկը չգիտեր ինչ անել, նա կանգնած էր գլխահակ, ցնցված, շփոթված ու երջանիկ, չգիտեր որտեղ թաքցնել ձեռքերը: Հետո նկատեց, որ ձեռքերը տղայի ձեռքերում են ու փորձեց ետ քաշել: Միայն թե չնայի վեր, չնայի տղային, որովհետև այլևս անհնար է այսպես... Ու առաջին անգամ աղջիկը կյանքում զգաց, որ միաժամանակ թե ուզում է փախչել, թե մնալ, թե ուզում է անընդհատ, անվերջ լսել տղայի խոսքերը՝ սիրո առաջին խոսքերը կյանքում, թե փակել ականջները, ոչինչ, ոչինչ չլսել... ոչի՛նչ: Ու ոչ ոք թող ոչինչ չլսի, թող ոչ ոք չտեսնի ոչինչ, որովհետև ինքը միաժամանակ ուզում է ծիծաղել և լաց լինել երջանկությունից...

*

* *

- Օ՜, ինչ ծանր է, ինչո՞ւ ես ուշանում, սիրելի՛ս:- Մի խումբ էր, ծիծաղելով անցավ փողոցով՝ նայելով աղջկան:

Աղջիկը սթափվեց, բայց չբարկացավ, այլ ծիծաղեց ինքն էլ: Չէ՛, անհոգ եղեք, չի ուշանում: Աղջիկը նայեց ժամացույցին: Հիմա կգա: Ու հանկարծ պարզապես սրտի տրոփյունից զգաց, որ տղան գալիս է: Ավելի շուտ զգաց, քան տեսավ, որ գալիս է արագ-արագ, աշխատելով անցնել մարդկանց, աշխատելով նրանց գլուխների վրայից տեսնել, թե արդեն եկե՞լ է աղջիկը: Ահա տեսավ, ձեռքով է անում հեռվից, զգուշությամբ: Գալիս է:

Ինչո՞ւ այդքան երկար է թվում ճանապարհը:

- Վաղո՞ւց ես եկել,- արագ քայլելուց դեռ հևալով հարցրեց տղան:

- Ո՛չ,- աղջիկը ստեց ոչ թե իր, այլ տղայի համար:

- Իսկ ես այնպես վախենում էի, որ դու չես գա,- տղան թևանցուկ արեց նրան:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Նույնիսկ վախենո՞ւմ,- աղջիկը հիշեց«ինձ հանդիպած բոլոր աղջիկներից» խոսքը ու վրեժ լուծեց:

- Այո՛,- ասաց տղան,- այն օրը... - հետո անմիջապես շտապով ավելացրեց,- դե լավ, թողնենք: Ո՞ւր գնանք այսօր:

- Ինձ համար միևնույն է:

- Իսկ ես ուզում եմ, որ միևնույն չլինի: Ես ուզում եմ, որ ամեն ինչ շատ-շատ հաճելի լինի քեզ համար: Ես ուզում եմ, որ դո՛ւ ուզես:

- Իսկ դու բոլո՞ր աղջիկներին էիր այդպես ասում,- աղջիկն զգում էր, որ զզվելի են իր խոսքերը, որ պետք չէ այդպես, բայց չէր կարողանում: Ուղղակի անհնար էր չասելը:

- Ինչ հիշաչարն ես,- ծիծաղեց տղան,- ոչ ոքի չեմ ասել, ազնիվ խոսք, ոչ ոքի, միայն քեզ: Դե գնա՞նք,- նա ձգեց աղջկա ձեռքը:

- Ո՞ւր:

- Ա՛խ, իսկապես,- տղան մտածեց,- գիտե՞ս ինչ, եկ գնանք ընկերոջս տուն: Վաղուց չեմ տեսել, կուրախանա: Այնտեղ միշտ հավաքվում են մերոնք:

- Չե՛մ,- աղջիկը ետ քաշվեց,- անհարմար է:

- Դե այստեղ անհարմար ոչինչ չկա, մի կուրսում ենք սովորել, հիանալի տղա է:

Թեև աղջկան դուր եկավ, որ տղան ընկերոջը «հիանալի» անվանեց, բայց և այնպես առարկեց կրկին.

- Իսկ եթե հարցնեն, թե ո՞վ եմ ես:

- Չեն հարցնի,- ասաց տղան,- հիմա չեն հարցնում,- ավելացրեց նա:- Դե հետո, վերջապես, դու իմ ... իմ ընկերուհին ես:

Նրանք քայլեցին իրիկնային փողոցներով, որոնք բոլորովին ուրիշ են ցերեկը: Թեքվեցին մի փոքրիկ փակուղի, որտեղ ծառերի վրայից հոսում էին սառը, մածուցիկ անտեսանելի կաթիլներ ու կանգ առան մի դարպասի մոտ, որի վերևում գրված էր. «Բակում կծան շուն կա»:

Աղջիկը ինքնաբերաբար, երկյուղով հպվեց տղային:

- Ա՛,- տղան ծիծաղեց սրտանց,- երանի ամենուրեք կծան շներ լինեին:

Ինչ լավ էր, որ մութ էր, և նա չտեսավ, թե ինչպես վառվեցին աղջկա այտերը:

Դարպասը բացվեց:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Այս ո՞ւմ եմ տեսնում, այս ի՞նչ լավ հյուրեր են,- կարճահասակ, թիկնեղ, նոսրացած մազերով երիտասարդը գրկեց ընկերոջը,- նե՛րս եկեք, նե՛րս եկեք, խնդրում եմ:

Բակում ծիծաղ հնչեց:

- Հյուրեր ունե՞ս, Հակո՛բ,- տղան անվճռականությամբ կանգ առավ, նայեց աղջկան:

- Դե ի՞նչ հյուրեր, մեր ակումբի անդամներն են,- ծիծաղեց Հակոբը,- հենց լավ ժամանակին եք եկել:

Այգում, ծառից կախված մեծ լապտերը լուսավորում էր սեղանը, որի շուրջը մի քանի տղաներ ու աղջիկներ կային: Աղջիկը զգաց, որ հավաքվածների տրամադրությունը բարձր է: Նրան անչափ դուր եկավ, որ նստածները բարձրացան տեղերից, առաջարկեցին իրենց աթոռները:

Որքան հաճելի է խնջույքը իրիկնային այգում, երբ կողքիդ է քո մտերիմը, քո սիրելին: Իսկ ձեզնից այն կողմ ամենուրեք մութ է, խորհրդավոր, անշարժ մութ: Աղջիկը զգաց, որ գլուխը հաճելիորեն պտտվում է ու երբ երգեցին բոլորը՝ ինչ-որ հին, տխուր մի երգ, ինքն էլ երգեց կամացուկ, գոհ, որ երգում են բոլորը, և որ ինքն էլ, այ այսպես, բոլորի հետ կարող է երգել:

Եվ եթե դժգոհ էր, միայն նրա համար, որ տղայի խոսելու ժամանակ ամաչում էր նրան նայել: Ինչո՞ւ, երբ ինքն այնքան ուզում է: Բայց ինչո՞ւ բոլորը կարող են նայել նրան, նույնիսկ հիացած՝ ինչպես այն աղջիկը, իսկ ինքը չի կարող: Նրան, ճիշտ է, անչափ շոյում էր, որ բոլորի ուշադրությանը արժանացածը հենց իր տղան է, մտերիմը, որի հետ, եթե ուզենա,կարող է բարձրանալ ու հենց այնպես ինչպես եկել են, դուրս գալ, երկուսով միասին, առանց բոլորի, բայց և միաժամանակ խանդում էր...

Դե ինչպես բռնանաս սեփական սրտիդ:

Ահա, ընկերներից մեկը թեքվեց դեպի տղան: Աղջիկը շիկնեց, մտածելով, որ իր մասին է հարցնելու: Մարդը աշխատում էր կամաց խոսել, դրա համար էլր աղջիկը լսեց.

-Էլի՞ այնպես... թեթև... ժամանակա...

- Սուս, ի՞նչ ես ասում... սա բոլորովին ուրիշ է:

Ես էլ այդ եմ ասում,- թույլ-թույլ ծիծաղեց տղան,- բայց, ազնիվ խոսք, Սոնան էլ լավն էր:

Աղջկան թվաց, թե լապտերն օրորվում է, և ամեն ինչ օրորվում է իր շուրջը, ամեն ինչ՝ շշերը, սեղանը, մարդիկ, մութը: Նա զգաց, որ նույնիսկ մի վայրկյան ավելի չի կարող մնալ ու հանկարծ բարձրացավ տեղից:

Միանգամից լռություն տիրեց այգում:

Հետո ինչ-որ մեկը, կարծես Հակոբն էր, բացականչեց.

- Մի նվա՛գ, մի նվա՛գ, հիմա պարենք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ինչ-որ մեկը շտապեց նվագարկիչի մոտ: Հաջորդ վայրկյանին աղջիկը հանգիստ ասաց տղային.

- Ես ուզում եմ գնալ:

- Գնանք, իհարկե,- տղան արագությամբ վեր կացավ,- ես ինքս էի ուզում ասել,- նրա դեմքը աղջկան գունատ թվաց:- Գնա՛նք:

Նվագը մի քանի վայրկյան տևեց: Երբ տղան ու աղջիկը դարպասի մոտ էին, ընդհատվեց միանգամից, ու լսվեցին խեղդված մի քանի ձայներ.

- Հիմար, ի՞նչ արեցիր... Դե, լավ, է՜...

Ինչ-որ մեկը արդարանում էր:

Աղջկան թվում էր, թե չի կարող քայլել, բայց քայլում էր սովորականից արագ: Եվ հանկարծ զգաց, որ հանգստացել է: Ոչ մի չարություն չկար տղայի նկատմամբ, բայց սրտում ինչ-որ տեղ դատարկվել էր: Իսկ իրեն թվում էր, թե կխելագարվի:

Տղան փորձեց թևանցուկ անել նրան: Աղջիկը ետ չքաշեց ձեռքը: Տղան ինքը բաց թողեց մի քանի քայլ հետո: Անհնար էր այդպես քայլելը:

- Հարբա՛ծ էր,- հանկարծ բղավեց տղան:

- Ո՞վ,- աղջիկը կանգ առավ: Նա այդ պահին այն աղջկա՝ Սոնայի մասին էր մտածում:

- Ո՞վ, այն ապուշը... այն,- տղան կակազեց,- դու էլ կկարծես, թե ինչ-որ լուրջ բան է եղել:

- Չեմ կարծում,- ասաց աղջիկը:

- Դե իհարկե,- չհասկացավ տղան,- ես մեղավո՞ր եմ, որ սիրում էր ինձ, որ... ընկնում էր ետևիցս:

- Պետք չէ,- հևաց աղջիկը:

- Ի՞նչը:

- Մի՛ պատմիր:

- Ո՛չ, ես ուզում եմ, որ դու իմանաս: Ինքս էի պատմելու քեզ: Ես նրա հետ մտերմություն էի անում, որովհետև խղճում էի... Հարցրո՛ւ իրեն,- տղան այլևս չէր մտածում, թե ինչ է խոսում,- հետո զգացի, որ այլևս չեմ կարող... այնքան սահմանափակ էր... Հետո նա ինձ առաջ ավելի գեղեցիկ էր թվում... Հարբա՛ծ էր հիմարը...

Նրանք անցնում էին մի փոքրիկ ծաղկանոցի մոտով: Վառ լույսերի տակ ասես սքանչելի գորգ լիներ ծաղկանոցը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Ինչ լավ ծաղիկներ են,- ասաց աղջիկը:

Տղան կանգ առավ զարմացած՝ ականջներին չհավատալով: Ինչ... ուրեմն չի՞ բարկանում, ուրեմն մոռացե՞լ է, ուրեմն ներո՞ւմ է: Ինչ հրաշալի, ինչ սքանչելի մարդ է այս աղջիկը:

- Ծաղի՞կ... Հիմա ես քեզ կբերեմ ամենալավը, այն վարդը,- տղան թռավ փոքրիկ ցանկապատի վրայով ու վազեց ծաղիկների միջով:

- Սպասի՛ր,- աղջիկը տեսավ, որ տղայի ճանապարհին տրորվել են ծաղիկները, խառնվել հողին,- ի՞նչ ես անում:- Նրա աչքերը արցունքով լցվեցին:

Տղան թեթև ոստյունով կրկին թռավ ցանկապատից ու կանգնեց աղջկա դիմաց, վազքից հևալով, ձեռքին բռնած մի վառ, մի հրաշալի վարդ:

- Վերցրո՛ւ,- ասաց տղան: Հետո հանկարծ նկատեց, որ աղջիկը լալիս է ու շփոթվեց սաստիկ: Չիմանալով, թե ինչ է անում, այլևս ոչնչի մասին չմտածելով տղան գրկեց աղջկան:- Դե պետք չէ,- ասաց նա շտապով, քնքշությամբ:- Պետք չէ հասկանո՞ւմ ես, սիրելի՛ս, լա՞վ, պետք չէ, ինչո՞ւ, ախր ես քեզ սիրում եմ, հասկանո՞ւմ ես...

Աղջիկն արդեն հեկեկում էր, հեկեկում էր՝ այլևս չկարողանալով պահել իրեն, հեկեկում էր՝ ձեռքերով դեմքը ծածկած: Հետո անսպասելիորեն բարձրացրեց գլուխը:

- Ինչո՞ւ տրորեցիր ծաղիկները,- պոռթկաց նա ցավով, տրտմությամբ ու նախատինքով նայելով տղային,- ինչո՞ւ տրորեցիր ծաղիկները... ինչո՞ւ...

Տղան անշարժացել էր:

Իսկ աղջիկը լալիս էր, իր առաջին սիրո, Տերյանի, հասարակ բանվորի, այն աղջկա համար, որ լավն էր, նրա համար, որ այդքան ցավոտ է սերը: Նա լալիս էր, որովհետև տղան չէր հասկանում: Նա ուզում էր ասել այդ բոլորը, նա ուզում էր, որ տղան հասկանա, որ ցավ զգա...

Բայց նա մի աղջիկ էր, որ ծնվել էր պարզ ու հպարտ սարերում, անտառների մոտ, որտեղ հաճախ են անձրևները, և որտեղ մարդիկ չեն սիրում խոսել, դրա համար էլ միայն լալիս էր, նայելով տղայի ցեխոտ կոշիկներին ու հեկեկում էր ուժգին:

- Ինչո՞ւ տրորեցիր ծաղիկները...

Տղան ապշած էր: Բայց և այնպես հասկացավ, որ աղջիկը ծաղիկների համար չէր լալիս:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԻԶԱԲԵԼ

ՇԱՌԼ ԱԶՆԱՎՈՒՐԻՆ

Ափսոս, որ խոսքերը չեմ հասկանում,- ասաց Լևոնը:

Ռաֆիկը ծիծաղեց միայն աչքերով.

- Չհասկանալու ի՞նչ կա,- ասաց նա,- մի քանի անգամ ու այն էլ շատ հստակ, մարդն ասում է. «Իզաբե՛լ, Իզաբե՛լ, Իզաբե՛լ»:

- Իզաբե՛լ,- կրկնեց Լևոնը՝ մի պահ ուշադիր դիտելով ընկերոջը, աշխատելով կռահել՝ կատակո՞ւմ է, թե՝ ոչ,- Իզաբե՛լ: Դա հասկանում եմ: Իսկ հետո՞...

- Իսկ հետո ի՞նչ կուզեիր, որ լիներ:

- Կուզեի հասկանալ մնացած խոսքերը, չէ՞ որ նա ինչ-որ բան է ասում:

- Նա ասում է Իզաբել: Մի՞թե դա քիչ է:

- Դե, գիտե՞ս ինչ,- բարկացավ Լևոնը,- թե կատակում ես, ասա՛, տասը տարվա ընկերներ ենք ու մինչև հիմա էլ չեմ կարողանում որոշել՝ կատակում ես, թե ոչ: Ուրեմն էլ ինչո՞ւ են երգերի համար խոսքեր գրում:

- Այ, այդ մեկը չգիտեմ,- քմծիծաղեց Ռաֆիկը,- ազնիվ խոսք՝ չգիտեմ, թե ինչու են գրում: Ես, օրինակ, խոսքերի կարիքը չեմ զգում: Ու հավատա՛, ավելի շատ այն երգերն եմ սիրում, որ կամ խոսքեր չունեն, կամ էլ երբ խոսքերը չեմ հասկանում:

- Ստում ես,- բարկացավ Լևոնը,- նորություն չէ, ուզում ես ամեն ինչում ինքնատիպ երևալ: Եթե ես ասեի՝ խոսքերը պետք չեն, դու կապացուցեիր, որ առանց խոսքերի երգն անմտություն է: Դու միշտ այդպես ես:

- Չէ՛,- Ռաֆիկն այս անգամ կամացուկ ծիծաղեց:- Դու ինձ խառնում ես մեր հին դասախոսի հետ: Նա ասում էր, թե ինքը շատ սկզբունքային մարդ է, ասում էր, որ եթե ատրճանակ էլ պահեն իր կրծքին, առանց աչքերը թարթելու կպնդի, որ «Քառսը» Շիրվանզադեն է գրել և ոչ թե մի այլ գրող: Դա նրա խորին համոզմունքն էր:

Լևոնը չկարողացավ չծիծաղել, բայց նա ուզում էր շարունակել խոսակցությունը, այդ պատճառով էլ բարձրացրեց ձեռքը՝ ընկերոջ ուշադրությունը գրավելու համար: Սակայն արժանացավ մատուցողուհու ուշադրությանը:

- Շամպա՞յն,- հարցրեց նա՝ արագորեն մոտենալով:

Լևոնը զարմացած նայեց ջահել, շիկահեր աղջկան, հետո՝ վեր տնկված իր ձեռքին ու ժպտաց.

- Իհարկե,- ասաց նա,- իհարկե, շամպայն:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Խմեցին լուռ - բարակ բաժակները խուլ զնգոցով խփելով իրար: Մինչ այդ Ռաֆիկը առաջարկեց.

- Դե, մի բա՛ն ասա, խմենք, Լևո՛ն:

- Ի՞նչ ասեմ,- մտածեց Լևոնը,- պարզ է, էլի:

- Դե որ պարզ է, խմենք,- ասաց Ռաֆիկը:

Ու խմեցին լուռ՝ բարակ բաժակները խուլ զնգոցով խփելով իրար:

- Իսկ ի՞նչն էր պարզ,- հարցրեց Ռաֆիկը՝ բաժակը քիչ հեռու տանելով,- ես որտեղի՞ց իմանամ, թե ի՞նչ պիտի ասեիր: Չէ, չէ, սպասի՛ր: Հարցը հո միայն «ողջ լինենքը» չէ: Ես չեմ խոսում, բայց դու արդեն կռահում ես, թե ինչ կարող էի ասել, այնպես չէ՞: Դու ըստ քո տրամադրության ենթադրում ես իմ ասելիքը, չէ՞: Այ, ես երգն էլ հենց այդպես եմ հասկանում,առանց խոսքերի: Ես գիտեմ, թե հիմա ինչ է ասում ինձ: Վաղը այս երգը ուրիշ տեղ, ուրիշի կատարմամբ, կամ հենց նույնի կատարմամբ, սակայն իմ այլ տրամադրության դեպքում, ինձ բոլորովին ուրիշ բան կասի: Նա այլևս այսպես չի ասի՝ «Իզաբե՛լ». նա պարզապես կասի՝ «Իզաբե՞լ»: Գուցե ես բոլորովին ուրիշ նվագ լսեմ, առանց խոսքերի, սակայն ինձ կթվա, թե նա ասում է «Իզաբե՛լ»: Հայրս մի հին ընկեր ուներ: Երեսուներկու տարի միասին էին աշխատել. հայրս դարբին էր, իսկ նա մուրճ էր խփում: Տրամվայ նստելու փոխարեն հայրս ամեն օր մի մեծ շրջան էր գծում, որպեսզի իր ընկերոջ տան մոտով անցնի ու նրա հետ միասին ոտքով գնա գործարան:

«Քեզ չես ափսոսում,- ասում էր մայրս,- տրամվա՛յ նստիր, էլի»:

«Ընկերոջ հետ լավ է,- ասում էր հայրս,- զրույց անելով գնում ենք»:

Մի քանի անգամ ես նույն ճանապարհով հորս հետ գործարան եմ գնացել: Ամբողջ ճանապարհին նրանք ոչ մի բառ չէին փոխանակում: Միայն երբեմն-երբեմն նայում էին իրար: Այդքանը:

- Դա բոլորովին ուրիշ բան է,- ասաց Լևոնը:

- Նույնն է,- պնդեց Ռաֆիկը:- Մենք մի հին ձայնապնակ ունեինք: Փոքր ժամանակ պատեֆոնը միացնում, ամեն օր լսում էի այդ երգը: Տխուր երգ էր, անհասկանալի լեզվով, լսելիս ամեն անգամ բանակում զոհված եղբորս էի հիշում ու լաց էի լինում՝ նայելով սև ժապավենով երիզված, պատից կախված նրա նկարին: Ինձ թվում էր, թե եղբայրս է երգել այդ երգը՝ անտառի մեջ միայնակ, անընկեր, վիրավոր ընկած: Հետո մի անգամ հայրս ինձ թարգմանեց այդ երգի խոսքերը: Պարզվեց, որ ուրախ երգ է: Մարդիկ բամբակ են հավաքում ու հրճվում, որ առատ է բերքը: Եվ ի՞նչ, կարծում ես հիասթափվեցի՞: Չէ: Մի քանի շաբաթ չէի միացնում պատեֆոնը: Իսկ հետո, երբ մի օր լսեցի ուրիշի տանը, ես կրկին եղբորս հիշեցի ու լաց եղա և մտածեցի, որ կամ սխալմամբ ուրիշ բառեր են դրել երաժշտության մեջ, կամ իմ հայրը ճիշտ չի հասկացել այդ երգի խոսքերը: Տխուր երգ էր դա:

Նրա աչքերը հանկարծ փայլեցին խոնավությունից, ու Լևոնը նրանից հեռացրեց հայացքը: Սրճարանում կիսախավար էր ու ծուխ: Նվագախումբը ինչ-որ դանդաղ պար էր նվագում: Սրահի

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հենց մեջտեղում նվաղուն օրորվում էին մարդիկ: Անկյունի սեղանից ջահել մի տղա մերթընդ-մերթ երկարում էր գլուխը ու խնդրում բարձրաձայն. «Իզաբե՛լ»:

- Աչքերդ մի՛ փախցրու, հարբած եմ,- հայտարարեց Ռաֆիկը,- հարբած եմ, բայց ճիշտ եմ ասում, և դու էլ գիտես, որ ճիշտ եմ ասում:

- Հարբած չես, սենտիմենտալ ես,- ժպտաց Լևոնը,- աշխատանքային հիվանդություն է, բոլոր դատախազներն էլ ի վերջո սենտիմենտալ են դառնում: Արտաքին խստությանը նյարդերը չեն դիմանում, ախպե՛ր:

- Փչում ես,- առաջ թեքվեց Ռաֆիկը, բայց նախքան շարունակելը, մի քիչ շամպայն խմեց - մատների մեջ պտտեցնելով բաժակը,- փչում ես: Եթե ճիշտը կուզես իմանալ, սենտիմենտալը հենց ինքդ ես: Սպասի՛ր: Ինչո՞ւ ես ամեն անգամ լցնում այս երրորդ բաժակը: Հը՞:

Նրանք նայեցին ազատ աթոռի առջև դրված բաժակին, որի մեջ շամպայնը շարունակում էր մանրիկ եռալ: Փոքրիկ պղպջակները պոկվում էին հատակից, սրընթաց վեր բարձրանում մարգարտաշար դարձած ու պայթում բաժակի դեղնավուն մակերեսին: Նրանք մի պահ լուռ դիտում էին պղպջակների խաղը՝ փորձանոթին դողով հետևող ալքիմիկոսների պես, որ հրաշքի են սպասում: Բայց հրաշք չկար: Երրորդ բաժակը միշտ լի էր, սկսած այն պահից, երբ նրանք սեղան նստեցին և սկսած այն ժամանակներից, երբ նրանք այս սրճարանը մտան միայն երկուսով: Երրորդը չկար, երրորդը այլևս երբեք չէր բարձրացնելու իր բաժակը:

*

* *

Նրանք ջահել չէին արդեն: Նրանցից յուրաքանչյուրը մոտ քառասուն տարեկան էր: Այդ տարիքում սովորաբար նոր ընկերներ չեն փնտրում ու նույնիսկ խուսափում են ծանոթություններից: Այդ տարիքում սովորաբար գերադասում են լռել ընկերոջ հետ, քան նոր զրուցակից գտնել: Երկու տարի առաջ նրանց երրորդ ընկերը ավտոաղետի էր ենթարկվել: Երկրաբան էր: Մի խենթ, պայծառ, հրաշալի տղա: Ալավերդու լեռներում էր աշխատում և այնտեղ էլ ապրում էր ընտանիքով: Ամիսը միայն մի անգամ էր կարողանում Երևան գալ - ընկերներին հանդիպելու: Այդ օրը ընկերների տներում ասում էին՝ «Սերգեյի օրն է»: Այդ օրը կանայք չէին տրտնջում, որ ամուսիններն առանց իրենց են տնից դուրս գալիս: Շրջում էին քաղաքում, խոսում ու լռում էին, լռում ու խոսում էին և առանց պայմանավորվելու մտնում «Կռունկ»: Նստում էին անկյունում, պատուհանի տակ և ուրախանում էին աղմուկով: Ուրախանում էին ամեն ինչով: Կենացներ էին ասում վայրիվերո: Ընկերության կենացը, շամպայնի տվյալ շիշը մշակողի կենացը, մատուցողուհու կենացը, փողոցով անցնող այ այն զույգի կենացը, պատուհանի ապակու կենացը, որի միջով երևում են նրանք, Իզաբելի կենացը և կենացը նաև այն հայազգի երգչի, որ հեռու հեռվում տառապանքով կանչում է նրան. «Իզաբե՛լ, Իզաբե՛լ, Իզաբե՛լ»:

Մի օր, «Սերգեյի օրը» նրանք երկար սպասեցին իրենց ընկերոջը փոքրիկ հրապարակում: Չեկավ: Դա անլուր բան էր: Եվ նրանք որոշեցին սպասել: Նույնիսկ այն ժամանակ, երբ Ռաֆիկի կինը հասավ նրանց ու խեղդվելով հայտնեց, որ Սերգեյը ծանր վիրավոր պառկած է հիվան-

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

դանոցում, նրանք դա մի պահ ընդունեցին, որպես օտարի մասին հայտնված մի լուր և ուզում էին էլի սպասել իրենց ընկերոջը՝ փոքրիկ հրապարակում:

Հիվանդանոց չէին թողնում, և Ռաֆիկը ցույց տվեց դատախազի իր գրքույկը: Սերգեյը պառկած էր պատգարակին: Բժիշկը չէր թողել, որ նրան մահճակալին փոխադրեն: Սպասում էին, որ մեռնի: Երևում էին միայն աչքերն ու բերանը: Լևոնը շրջվեց, հենվեց դռանը ու տնքաց ահավոր վշտից: Ռաֆիկը մեռնողներ շատ էր տեսել, նա նայում էր Սերգեյի փակ աչքերին ու ձեռքով սրբում էր արցունքները: Նրանց ոչ ոք չէր խանգարում: Բժիշկները գնացել էին այնտեղ, որտեղ պետք էին: Ծեր մի մայրապետ էր միայն ննջում պատուհանի տակ: Արևը ընկել էր նրա գլխին, ու նա իր բեկված մարմնով՝ մութ խորանում աղոթողի էր նմանվել:?Հետո Լևոնը հանկարծ նկատեց, որ վիրավորի կոպերը դողում են ու կիսաձայն շարժվում են շրթունքները:

- Ի՞նչ, ի՞նչ Սերգե՛յ ջան,- թեքվեց նա պատգարակին:

- Հիմար մի՛ եղեք,- ասաց Սերգեյը,- գնացե՛ք:

- Ո՞ւր, ո՞ւր,- կռացավ Ռաֆիկը:

- «Կռունկ», դմբո,- ասաց Սերգեյը,- խմեք իմ կենացը: Ես շատ եմ հոգնած, ես ուզում եմ քնել:

*

* *

- Այստեղ ոչ մի սենտիմենտալություն չկա,- ասաց Լևոնը,- ուղղակի սովորություն է: Ես տեսել եմ, թե ինչպես են ուրիշներն անում, նրանք էլ երևի ուրիշներին են տեսել: Հնուց եկած սովորություն է: Ի՞նչ սենտիմենտալ: Գիտե՞ս, թե ինչու եմ գժվում: Որ Սերգեյը չկա ու էլ երբեք չի լինելու: Հասկանո՞ւմ ես, ամեն ինչ կա, ամեն ինչ մնում է՝ մարդուց բացի: Չէ, ինձնից ի՞նչ փիլիսոփա, անկեղծորեն կնեղանամ: Ախր ինչո՞ւ մարդը չի մնում, իսկ նրա գրիչը մնում է ու հազար տարի հետո ասում են, թե տեսեք, սա այն մարդու գրիչն է: Ինչո՞ւ քարը մնում է, կոճակը մնում է, գիրքը մնում է, կոշիկը մնում է, ամեն մի աղբ մնում է, իսկ... Է՜:

- Ուզո՞ւմ ես բացատրեմ,- ժպտաց Ռաֆիկը:

- Դե՛, վերջ տուր,- բարկացավ Լևոնը,- ես քեզնից լավ գիտեմ, թե ինչու:

- Բա էլ ինչո՞ւ ես հարցնում,- ծիծաղեց Ռաֆիկը:

- Քեզ չեմ հարցնում,- ասաց Լևոնը:

Հետո նրանք երկար լռեցին:

- Այնուամենայնիվ դու իրավացի ես,- ասաց Ռաֆիկը,- դա բոլորն էլ հարցնում են, բայց սովորաբար ոչ բարձրաձայն: Բարձրաձայն ուրիշ հարցեր են տալիս: Աշխարհում շատ հարցեր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կան, ու մարդիկ տալիս են բոլոր հարցերը, որպեսզի այդ միակ հարցը չտան: Ու ճիշտ են անում:

Նրանց կողքով մի ջահել աղջիկ անցավ՝ հպարտ ուսերը ճոճելով, գլուխը բարձր բռնած, անցավ՝ ոչ ոքի չտեսնելով, իրենով հմայված: Եթե մարդկանց աչքերից լույս ցայտեր, նա կնմանվեր բեմում քայլող դերասանուհու՝ լուսարձակներով ողողված:

- Մի՛ նայիր,- ասաց Ռաֆիկը:

Լևոնը զարմացավ.

- Ինչո՞ւ:

- Ի՞նչ միտք ունի,- ասաց Ռաֆիկը,- երբ գիրքը մնում է, կոճակը մնում է...

Լևոնը ծիծաղեց, մեկնեց ձեռքը, խփեց Ռաֆիկի պարզած ափին, ու նրանք խմեցին այդ աղջկա կենացը, «Կռունկի» տանիքը պահող երկաթբետոնե սյուների կենացը՝ առանձին-առանձին:

Ինչպես միշտ՝ ոտքով գնացին կենտրոնական փոստատուն: Ռաֆիկը մի անդորրագիր վերցրեց պատուհանի ետև նստած նիհար ծերունուց, դրեց հենատախտակին ու լրացրեց՝ «Ալավերդի, երկրաբանական ավան, Սեդա Օլթեցյանին»:

- Տո՛ւր,- ասաց նա Լևոնին:

Լևոնը գրպանից հանեց կարմիր թղթադրամը, դրեց ընկերոջ առջև: Ռաֆիկը լրացրեց գումարը ու ձեռքը ներս տարավ փոքրիկ պատուհանից:

- Վաղը պիտի բերեիք,- ասաց ծերունին:

Երկու տարի, ամեն ամսվա նույն օրը, նա որոշ գումար էր փոխանցում Ալավերդու երկրաբանական ավան, մի կնոջ, որի անունը Սեդա Օլթեցյան էր:

- Կներեք,- ծիծաղեց Լևոնը,- այսպես ստացվեց:

Ծերունին մեքենայի տակ կնքեց անդորրագիրը, պոկեց կտրոնը, կրկին զննեց ու ձեռքը երկարեց դեպի պատուհանը: Բայց նախքան հանձնելը, հազաց.

- Տղե՛րք,- ասաց նա,- երեսունչորս տարի այստեղ եմ աշխատում, այս նույն աթոռին: Առաջ ձեռքի կնիք ունի, հիմա մեքենա է: Ըհը՛: Երեսունչորս տարի դրամական փոխադրումներ եմ կատարում: Միլիարդներ են ձեռքովս անցել: Իհարկե,- երկարացրեց նա հպարտ:- Հենց մարդու երեսին նայեմ, կիմանամ, թե ինչ փող է ուղարկում: Հաստատ: Բայց ձեզնից գլուխ չհանեցի: Ինձ միայն մի բան ասեք, Սեդա Օլթեցյանը հո ձեր ընկերոջ կինը չէ:

- Ընկերոջ կինն է,- զարմացած հաստատեց Լևոնը:

- Ձեր ընկերն ուրեմն չկա՞:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Չէ՛,- ասաց Ռաֆիկը,- չկա:

Ծերունին հաղթականորեն հազաց.

- Հա՛,- ասաց նա,- այդպես էլ գիտեի:

Փոքրիկ հրապարակում կանգ առան: Պիտի բաժանվեին:

- Բայց և այնպես զարմանալի էր, չէ՞,- ասաց Լևոնը,- ծերուկը ո՞նց իմացավ, որ մենք դրամը ոչ թե ուրիշ որևէ մեկի, այլ հենց մեր ընկերոջ կնոջն ենք ուղարկում:

- Զարմանալու բան չկա,- ասաց Ռաֆիկը:

- Դարձյա՞լ սկսեցիր,- ծիծաղեց Լևոնը,- ուրեմն որտեղի՞ց իմացավ: Գուցե այստե՞ղ էլ... Իզաբել...

- Ամեն տեղ,- ասաց Ռաֆիկը,- առանց դրա չի լինի, անհնար է, խոսքերը կվերջանային: Մի՛ ծիծաղիր, ախպե՛ր, աշխարհում ամեն մարդ իր ձևով է ասում «Իզաբել»: Աշխարհում ամեն մարդ իր «Իզաբելն» ունի:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՀՈՂԻ ՈՒԺԸ

Տառերը խոշորացան, շարժվեցին, խառնվեցին իրար, ու Սերոբ ամու դեմքի խորշոմների միջով աղի կաթիլները դանդաղորեն գլորվելով ընկան ճերմակ թղթին:

— Ա՛խ, Գեղամ, Գեղամ, դու էդ ի՞նչ արիր, — շշնջաց ծեր այգեպանը և ուժասպառ նստեց դեռ ցողաթաթախ, կանաչ խոտին:

— Ա, Սե՛ր, Սերոբ, ի՞նչ պատահեց,— անհանգստացավ փոստատար Նիկոլը, — վատ լուր է՞ր, Գեղամը հո հիվանդ չի՞:

— Հիվանդ չի,— տնքաց Սերոբ ամին,— գրել է, թե քաղաքում պաշտոն է ստացել... — ու նորից կախեց գլուխը:

— Վայ քո տունը չքանդվի, Սերոբ, տղեդ պաշտոն է ստացել, հեռախոս ունի, էգուց — էլօր «Պոբեդա» —ով կգա, իսկ դու լաց ես լինո՞ւմ: Վայ, աշխա՛րհ, աշխա՛րհ, էստեղ են ասել՝ «փլավն ումն են տվել, իշտահն ումն»: — Ու փոստատար Նիկոլը կոնակն առնելով իր կիսամաշ, ուռած պայուսակը, հեռացավ:

Սերոբ ամին աջ ձեռքը նեցուկ արեց ու փորձեց բարձրանալ տեղից, բայց ոտքերը չենթարկվեցին, պտտվեց գլուխը: Նա հազիվհազ իր հոլիկը հասավ, որը պատած էր դեռ անցյալ տարվա չոր, անուշաբույր խոտով ու թիկնեց թախտին: «Ծերացե՞լ եմ, թե ինչ, հը՞»,— ինքնիրեն հարցրեց նա: Սակայն չուզեց պատասխանել: Իսկ մի ուրիշ ձայն ներսից խոսում էր այնպես բարձրաձայն, որ Սերոբ ամուն թվում էր, թե բոստանում աշխատող կանայք էլ են լսում: Իսկ այդ ձայնն ասում էր. «Խաբում ես, նամակն է, նամակն է պատճառը»: Ու ծեր այգեպանը նորից աչքերը հառեց փայլուն թղթին, որի վրա կապույտ շրջանակների նման չորացել էին արցունքները...

— Է՛, Գեղամ, դու ինձ սպանեցիր...

— Երբ Այգուտում կոլտնտեսություն կազմակերպվեց ու չքավոր, Վարդան աղայի նոքար Սերոբը կոլտնտեսություն մտավ, նրան ասացին.

— Սերոբ, հիմա էլ դու նոքար չես ու իշխանությունն էլ մեր՝ չքավորներիս ձեռքամն է, ինչո՞վ ես ուզում զբաղվել, ասա, ի՞նչ անենք, որ քո կյանքը լավանա:

Սերոբն ասաց.

— Էլի թողեք, որ բաղումն աշխատեմ:

Ամբողջ հոգով կապված էր Սերոբ ամին այգու հետ, այստեղ իր հայրն էլ էր աշխատել Վարդան աղայի հոր մոտ. բոլոր ծառերը նրա տնկածն են ու թե ծառերից որևէ մեկին մի բան պատահեր, կսկծում էր այգեպանի սիրտը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ու շարունակեց աշխատել Սերոբը կոլտնտեսության այգում, շաբաթը մեկ անգամ միայն այցելելով գյուղ, իր տուն՝ կնոջը տեսնելու, սպիտակեղենը փոխելու համար: Ասենք մնացած օրերին էլ կինն էր այգի իջնում: Եվ ապրում էր այգեպան Սերոբը կյանքից գոհ, մինչև որ անակնկալ դիպվածը դժբախտացրեց նրան: Արուսը, Գեղամին ունենալուց հետո, մի շաբաթ անց մրսեց, նորից անկողին ընկավ ու փետրվարյան մի ցրտաշունչ երեկո մեռավ: Մի գիշերում ճերմակեցին Սերոբ ամու մազերը: Հաջորդ օրը այգում, իր հոլիկի մոտ, կտրելով սառը հողը, նա մի գերեզման փորեց… որպեսզի կինը մոտ լինի իրեն, որպեսզի կարողանա խնամել Արուսի գերեզմանը այնպես, ինչպես կյանքում չկարողացավ խնամել ու պաշտպանել նրան…

Իսկ փոքրիկ Գեղամը, ցավին անտեղյակ, սրա — նրա գրկում շրջում էր տնից տուն ու տարբեր մայրերի կաթն ուտում, որոնք օրոր էին ասում ու լալիս որբացած մանկան վրա: Մի երկու տարի հետո միայն, երբ փոքրիկ Գեղամը թոթովելով պարծենում էր թե «ես քսանելկու մոլ ծիծ եմ կելել», այգեպանն իր մոտ այգի տարավ տղային:

Նրանի՞ց էր արդյոք, որ փոքրիկը զարմանալիորեն նման էր մորը, որ Սերոբը մոտ տասը տարի սպասել էր որդուն, թե՞ նրանից, որ երեխան մայր չէր տեսել, երևի բոլորն էլ միասին, որ այգեպանը ինքնամոռացության աստիճանի սիրում էր որդուն, կապված էր նրա հետ, ուրախանում էր նրա ամեն մի նոր խոսքով, ամեն քայլով: Սերոբ ամին նրա մեջ տեսնում էր իր օջախը ծխացնողին, երազում, որ նա էլ այգեգործ դառնա, միայն այնպիսինը, որ ավելի լավ հասկանա ծառերի լեզուն, կարողանա բուժել նրանց ցավերը:

Տարիներ անցան, ծառերի տակ, գետի ափին, անհոգ ու ազատ մեծացավ Գեղամը, ու Սերոբ ամին նրան գյուղի ծայրին բացված միջնակարգ դպրոցը տարավ:

Մի օր էլ այգեպանը նկատեց, որ հիվանդացել է հոլիկի դիմացի մեծ խնձորենին: Սկզբում միայն ծառի բարակ ճյուղերը դեղնեցին, տերևները խամրեցին ու կուչ եկան, հետո խնձորենին սկսեց արագորեն չորանալ: Սերոբ ամին ցավով մտածեց մեծ ճյուղը կտրելու մասին, բայց ուրիշ ճանապարհ չկար, հարկավոր էր հեռացնել, անջատել հիվանդ մասը, որ-պեսզի ամբողջ ծառը չփչանար:

Ու կտրում էր Սերոբ ամին չորացած ճյուղը, կտրում ու ափսոսանքի խոսքեր մրմնջում, բարկանում իր անզորության վրա, նրա համար, որ գյուղում մի խելքը գլխին գյուղատնտես չկա, երբ Գեղամը, որը ուշադիր հոր ձեռքի անկամ շարժումներին ու վշտոտ դեմքին էր նայում, հանկարծ ձգեց նրա արխալուղի թևքը ու մանկական լրջությամբ ասաց.

— Հայրիկ, որ մեծանամ, անպայման գյուղատնտես կդառնամ, չեմ թողնի, որ մեր ծառերը չորանան...

Ու մեծացավ: Տարիներ անցան: Կյանքն ավելի լավացավ: Ընդարձակվեցին կոլտնտեսության այգիները, սկսեցին մեծ եկամուտ տալ: Հետո մրրիկի նման եկավ պատերազմն ու անցավ, կնճռոտեց մարդկանց ճակատները, առատ արցունքներ խլեց մայրերի աչքերից, ու նորից, ինչպես ամենուրեք՝ խաղաղություն հատատվեց Այգուտում:

Գեղամն ավարտեց գյուղի միջնակարգ դպրոցը և, ի ուրախություն Սերոբ ամու, ընդունվեց Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտի այգեգործական ֆակուլտետը: Կատարվեց

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

այգեպանի իղձը: «Հըրես ուսում առած, գյուղատնտես դարձած կգա մեր տղեն, կսարքի իր տունը, Ալեքսանանց Անուշին էլ աչք եմ դրել, թե սիրի՝ կպսակվի ու... էլ չեն չորանա ծառերը», — հուզված, մտորում էր Սերոբ ամին, նստած կնոջ գերեզմանի մոտ՝ փոքրիկ նստարանին:

Ամեն անգամ, երբ գյուղում խոսք էր բացվում քաղաքում ուսում առած և «Նոյի ագռավ» դարձած տղաների ու աղջիկների մասին, երբ ոմանք տրտնջում էին, թե իրենց զավակները թռչում են քաղաք, մի կերպ այնտեղ գլուխ պահում ու էլ չեն վերադառնում գյուղ, Սերոբ ամին ծանրորեն օրորում էր գլուխն ու նախատում բողոքողներին.

— Ինչի՞ եք տրտնջում, մեղավորը դուք եք, չեք կարողացել երեխեքին հողի հետ կապել, սիրել տալ մեր գյուղի կյանքը:

— Էդ խի՞ ես ըտենց ասում, Սերոբ,— ամենից հաճախ ընդդիմախոսում էր դարբին Վարդանը, որի տղան Երևանի պետհամալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետն ավարտելուց հետո շրջանից խուսափելու նպատակով հանրապետական դատախազի տեխնիկական քարտուղարն էր դարձել,— հիմի ես ի՞նչ մեղավոր եմ, որ իմ տղեն գյուղ չի գալիս, բա ես նրան է՞դ եմ սովորեցրել: Էնա բեդովլաթ ա, էլի՛:

Ու հիմա այս նամակի պատմությունը: Ի՞նչ անել, ինչո՞վ արդարացնել որդու քայլը, ի՞նչ անուն դնել նրա արարքին: «Խայտառակվեցի բոլոր գյուղացիների մեջ, վա՛յ, Գեղամ, Գեղամ»,— ծանր հառաչեց այգեպանը՝ նոր միայն նկատելով, որ մթնել է, որ սովորականի պես չի բոցկլտում կրակն օջախում ու մրով պատած սև թեյնիկը թափուր է...

— Էհե՛յ, Սերոբ ամի, Սերոբ ամի, — մոտիկից, ինչ – որ տեղից լսվեց մի թավ ձայն, ու արձագանքը հնչեց դիմացի քարափում:

— Հե՛յ,— մոռացավ այգեպանն ամեն ինչ ու դուրս թռավ հոլիկից:

Գիշերային լռության մեջ պարզ լսվեցին պայտերի զարկերը քարերի վրա: Ձիավորը թափով վայր ցատկեց թամբից:

— Բարի երեկո, Սերոբ ամի:

— Բարի ըլի գալդ, Մացակ ջան:

— Բարին բարի է, անցնում էի, տեսնեմ այգու դռները բաց, քո հոլիկումն էլ լույս չկա: Ասացի՝ մի տեսնեմ ինչ է եղել: Հիվանդ հո չե՞ս, Սերոբ ամի, էդ ո՞ւր:

— Գնամ բաղի դռները փակեմ:

— Ես փակեցի,— կոլտնտեսության վարչության նախագահը ձիու սանձը կապեց ծառին ու այգեպանի հետքով հոլիկը մտավ: Ծղրիդներն արդեն սկսել էին իրենց միօրինակ երգը:

— Է՛, այգու գործերը ո՞նց են, Սերոբ ամի, — հարցրեց Մացակը, իսկ մտքում ասաց. «տեսնես գլխի՞ է ընկել, թե ինչի եմ եկել»:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Լա՛վ ա,— ծոր տվեց այգեպանը,— էս տարի բերքը չտեսնված կլինի, ընկեր նախագահ, սկի չլինի՝ մի միլիոնի եկամուտ կունենանք,— ու յուրովի մտածեց. «տեսնես լսե՞լ է նամակի մասին»:

Մի պահ ծանր, ճնշող լռություն տիրեց: Երկուսն էլ կեղծել չէին կարող: Բայց ավելի շուտ հանձնվեց Մացակը:

— Սերոբ ամի, ականջովս ընկավ, թե Գեղամից նամակ ես ստացել: Ի՞նչ է գրում, ո՞նց է:

«Մերդ չմեռնի, փոշտալյոն Նիկոլ, արդեն տարածել է ամեն տեղ», — մտածեց այգեպանն ու պատասխանեց ոչ միանգամից.

— Մացակ, քեզանից չեմ պահի, դու, ճիշտ է, իմ տղից երկու տարի շուտ ես ավարտել, բայց նրա ընկերն ես, իրար հետ եք մեծացել, — նրա ծնոտը դողաց, — ու հիմի սաղ շուռ եկավ, — նա նորից ինչ – որ բան ուզեց ասել, բայց չկարողացավ, թափ տվեց ձեռքը ու նամակը մեկնեց կոլտնտեսության նախագահին,— առ, կարդա՛:

Մացակը վերցրեց նամակը: Գեղամը կարճ էր գրել: Գերազանց քննություններով ավարտել է ինստիտուտը, նշանվել բժշկական ինստիտուտն ավարտած իր մի քանի տարվա մտերիմ ընկերուհու հետ, որի հայրը գյուղատնտեսության մինիստրի տեղակալն է, և աշխատանքի նշանակվել գյուղմինիստրությունում: Առայժմ հանրակացարանում է ապրում, բայց որ հայրը համաձայնվի քաղաք գալ, ինքը սենյակ կստանա ու կամուսնանա շուտով: Վերջում Գեղամը շատ – շատ ներողություն էր խնդրում, որ այսքան ժամանակ թաքցրել է հորից վերջին դեպքերը, ու նորից պնդում, որ հայրը Երևան գա: «Հայրիկ ջան,— գրում էր նա, — ճիշտ է, գիտեմ, որ ծանր կլինի քեզ համար գյուղից հեռանալը, բայց դե ինչ անես, հանգամանքներն այդպես դասավորվեցին որ գաս, մանրամասն կպատմեմ: Սպասում եմ»:

— Կգնա՞ս, — նամակը վերադարձնելով, հանկարծ հարցրեց Մացակը ու իսկույն զղջաց հարցի համար:

— Դու էլ ես էդպես մտածում, հա՞, — Սերոբը շեշտակի նայեց կոլտնտեսության նախագահի աչքերին, — ուրեմն դրա համա՞ր եմ ամբողջ կյանքումս քրտինք թափել էս հողերի վրա: Ինչո՞վ է պակաս մեր գյուղը: Ումի՞ց ենք վատ ապրում…, — ծեր այգեպանը հուզված լռեց, ապա ավելացրեց, — իսկ դու ինչո՞ւ չմնացիր, հը՞, մնայիր, էլի՞, փառք աստծո, ծնողներդ մենակ չէին, չորս երեխա էլ տանը կար, չկարողացար, չէ՞, հողը քաշեց: Ես էլ էդ եմ մտածում, թե ոնց մեր Գեղամը մոռացավ իր գյուղը…

Հեռախոսի զանգը սթափեցրեց Գեղամին: Նա արագ շարժումով վերցրեց լսափողը: Արտաշատի մեքենատրակտորային կայանից հացահատիկի բերքահավաքի կատարողականն էին հաղորդում: «Արդեն մթերակայանն է հանձնվել 300 տոննա ցորեն, բերքահավաքը շարունակվում է»: Կողմնակի մարդու համար բոլորովին չոր ու անհետաքրքիր այս բառերի մեջ Գեղամը հասուն արտերի, դաշտամիջյան փոշոտ արահետի ծանոթ բույրն զգաց, լսեց կոմբայնի համաչափ թփթփոցը ու կալերում աշխատող արևառ դեմքերով կանանց աղմուկը, որոնց մազերը միշտ ծղոտի մանրիկ կտորտանքներով են զարդարված, ու մտքով Այգուտ սլացավ՝ իրենց գյուղը լեռան լանջին: Ծովի պես անսահման ու ծփուն արտերը հիշեց, որոնցից մանուկ հասակում ընկերների հետ փունջ էր կապում և

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

«հեղի» անում, հետո էլ իրենց հոլիկը հիշեց՝ այգիների մեջ թաղված, միշտ բարի ու աշխատասեր հորը ու ճերմակ, մենավոր քարը՝ խնձորենու տակ...

Առանձնասենյակի դուռը կիսաբաց եղավ: Երևացին երկու գլուխ:

— Կարելի՞ է, ընկեր Դալլաքյան, պահ, պահ, պահ, տեսնո՞ւմ ես մեռածին, իրե՛ն, կաբինե՛տը, էլ հետը խոսել չի լինի,— թնդաց ներս մտնողի բարիտոնը:

— Չե՞ք տեսնում, որ զբաղված եմ, ընդունելությունը 2 — ից 4 — ն է, — կատակին կատակով պատասխանեց տեղից վեր թռած Գեղամը ու ծիծաղելով ողջագուրվեց ընկերոջ հետ, — Լուսիկ, նստիր, ի՞նչ ես կանգնել:

— Նստելու ժամանակ չունենք, երեք ժամից հետո մեկնում ենք, ասացի գնանք Գեղամին հրաժեշտ տանք:

— Արդեն գնո՞ւմ եք, — Գեղամի դեմքով տխրության ստվեր անցավ, — բա քեզ ո՞նց թողեցին, Տիգրա՛ն:

— Ըս՛ս, — մատը վեր տնկեց Տիգրանը, — հիմա, քո կարծիքով, մեր ինստիտուտի դիրեկտո՞րն է ուժեղ, թե Լուսիկը: Ինքը չկարողացավ ասպիրանտուրա ընդունվել, ինձ էլ չի թողնում:

— Բա կթողնե՞մ,— մեջ ընկավ Լուսիկը, — առանց այն էլ կուրսում մի քանիսը մեզ բամբասում են, թե ամուսնացել են, որ քաղաքում մնան: Հիմա թող տեսնեն, որ թե՛ ես եմ գյուղ գնում, թե՛ քեզ հետս եմ տանում:

«Էլի նույնն են մնացել, — դասընկերներին նայելով, գորովանքով մտածում էր Գեղամը, — ամեն ինչի մեջ կատակ ու ծիծաղ: Ծիծաղով սովորում էին, ծիծաղով ավարտեցին ու հիմա էլ ծիծաղով գյուղ են մեկնում աշխատելու, այ իսկապես բախտավոր մարդիկ»: Ու կարծես ինչ – որ բանում բռնեց իրեն. «նախանձո՞ւմ եմ» և բարձրաձայն ասաց.

— Տիգրան, Լուսիկ, ազնիվ խոսք, նախանձում եմ ձեզ, ինձ թվում է, թե ձեզ համար ամեն ինչ մի տեսակ հեշտ է:

— Իսկ ես կարծում էի, թե Վախթանգի պես պիտի սեղմես ձեռքս ու ասես. հպարտանում եմ քեզանով, սիրելի եղբայր, որ ասպիրանտուրան զոհեցիր կուսակցության կենտկոմի հունվարյան պլենումի որոշումը կենսագործելու համար: Բայց ես, ցավոք սրտի, չեմ կարող հետևել քեզ, ստիպված եմ ինստիտուտի լաբորատորիայում մի տարի աշխատել, որպեսզի մյուս տարի նորից բախտս փորձեմ ասպիրանտուրա ընդունվելու համար, քանզի զգում եմ, որ իմ կոչումն է գիտնական դառնալը: Այո, այո՛, գիտնական դառնալը…

Տիգրանը այնպես հաջող ընդօրինակեց իրենց մեծախոս կուրսեցուն, որ Գեղամի ու Լուսիկի աչքերից արցունքներ ցայտեցին: Հետո միանգամից լրջացավ ու աջ ձեռքը մտերմաբար դնելով ընկերոջ ուսին, ասաց.

— Գիտե՞ս ինչ, Գեղամ ջան, ինչ գործ ուզում է լինի, եթե սրտով կպչես, կդառնա հեշտ ու հաճելի: Է՛, իսկ գործերդ ո՞նց են, յոլա գնո՞ւմ ես,— ու ասես կռահելով, թե Գեղամն ինչ պետք է

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

պատասխանի, ավելացրեց, — դե, ոչինչ, աշխատիր, այստեղ էլ քիչ գործ չկա անելու: Իսկ եթե հանկարծ սիրտդ մածուն ուզի, հեռու չէ քո գոված Այգուտը:

— Տիգրան, ուշանում ենք:

— Հա՞, դե գնացինք, ցտեսություն, Գեղամ, թե հիշես, նամակ գրի, իսկ ես քեզ կգրեմ:

Գեղամը մինչև աստիճանները ուղեկցեց ընկերներին և առանձնասենյակ վերադարձավ հոգին լի ճնշող թախիծով:

«Ինչո՞ւ հայրս չպատասխանեց նամակիս... Իսկ ի՞նչ պատասխանի, — հանկարծ նրա հոգու խորքից խոսեց թաքնված, ասես ուրիշ մի ձայն, — ի՞նչ պատասխանի, գրի, թե երախ-տագիտությամբ ընդունում եմ հրավերդ, որովհետև ուզում ես ինձ բաժանել իմ գյուղից, տնից, այգուց ու հարազատների՞ց: Ի՞նչ գրի, գրի, թե, ապրես, տղա՛ս, որ այդքան շուտ մոռացար խոստումներդ... ծննդավայրդ...»:

...Իսկ հեռախոսը զնգում էր, զնգում էր անընդհատ: Գեղամը դժկամությամբ վերցրեց լսափողը:

— Գեղամ, այդ դո՞ւ ես... հենց հիմա գնա ու սիմֆոնիկի տոմս վերցրու...

— Գոհարիկ Ստեպանովնա, — անհույս առարկեց Գեղամը,— բայց այսօր սիմֆոնիկ համերգ չկա:

— Դե, ինչ ուզում է լինի, միայն համերգային մեծ դահլիճում:

— Լավ, բայց աշխատանքի ժամին ո՞նց դուրս գամ:

— Վահ, ա՛յ քեզ նորություն... դե, լավ, բարձրացիր Կարոյի մոտ, ես զանգ կտամ նրան... Պաղումայե՛շ, աշխատանքի ժամին...

Երբ Գեղամը թթված դեմքով բացեց իր հարսնացուի հոր՝ մինիստրի տեղակալի առանձնասենյակի դուռը, Կարապետ Սամսոնիչը ականջից բավականաչափ հեռու բռնել էր լսափողը ու ձանձրույթ և հոգնածություն արտահայտող դեմքով անընդհատ գլխով էր անում: Հետո բնավ իսկ չփոխելով դեմքի մռայլ արտահայտությունը, հանկարծ քնքշորեն ասաց.

— Հրամանդ իսկույն կկատարվի, ջանս, դե, իհարկե, մեծ բան չէ:

Գեղամը զարմանքով շուրջը նայեց: Նրան թվաց, թե մեկ ուրիշը արտասանեց այդ խոսքերը, այնքան հակադիր էին Կարապետ Սամսոնիչի դեմքն ու ձայնը:

Մինիստրի տեղակալը զգուշորեն վար դրեց լսափողը, մատներով այն ամուր սեղմեց լծակին, ասես վախենալով, թե կարող է նորից ինքն իրեն բարձրանալ տեղից, ու դարձավ դեպի փեսան.

— Դե, ի՞նչ, պիտի գնաս, ախպերս, ընկել ես, պիտի քաշես, հրամանը հրաման է, — հետո հանկարծ ավելացրեց, — հայրիկիցդ պատասխան չստացա՞ր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գեղամը կարծես դրան էր սպասում, որ ասի այն ամենը, ինչ կուտակված էր սրտում:

— Ո՛չ, հայրս չի պատասխանում: Բայց անկեղծ ասեք ինձ. չէ՞ որ դուք ավելի քան քսան տարի շրջանում եք աշխատել և միշտ հաճույքով եք հիշում այդ տարիները, ինչո՞ւ Գոհարիկ Ստեպանովնան թույլ չի տալիս, որ Իվետայի հետ գյուղ գնանք, չէ՞ որ ինքը՝ Իվետան, դեմ չէ, իսկ հայրս մենակ է այնտեղ: Ախր հետո դուք էլ լավ գիտեք, որ այս աշխատանքը սրտովս չէ, իմ տեղը չէ: Հիմա շատ — շատերը, նույնիսկ ոչ մասնագետներ, գյուղ են մեկնում՝ կոլտնտեսությունները ուժեղացնելու նպատակով, ինչո՞ւ ես չգնամ, երբ հաստատ գիտեմ, որ այնտեղ ավելի պետք կգամ, քան այստեղ:

Կարապետ Սամսոնիչը աջ ձեռքը բաճկոնի կոճակին տարավ: Այդ նրա հուզված լինելու նշանն էր: Եվ կամացուկ, ասես որևէ մեկը կարող էր լսել նրան, ասաց.

— Գեղա՛մ, դու գիտես, որ Իվետայից բացի ոչ ոք չունեմ ես, նա մեր միակ զավակն է, և ավելորդ կլինի ասելը, որ անպայման նրա երջանկությունն եմ ուզում: Բայց եթե քո տեղը լինեի ու քեզ նման ջահել, չգիտեմ ինչպես, բայց անպայման կաշխատեի համոզել Իվետային՝ հեռանալու ինձ հետ: Եվ... և չգիտեմ ինչու՝ ես հավատացած եմ, որ Իվետան չի մնա այստեղ, նա կգա քո ետևից... Միայն խնդրում եմ, — Կարապետ Սամսոնիչը անսպասելի կարմրատակեց, — մեր մեջ մնա: Ես քեզ հետ չեմ խոսել: Հանկարծ Գոհարիկի մոտ չվկայակոչես ինձ,— նա կմկմաց ու ավելացրեց,— մահու չափ ատում եմ ընտանեկան տեսարանները…

Համերգի առաջին բաժինը վերջացավ: Հայֆիլհարմոնիայի մեծ դահլիճի կամարների տակ թնդաց ծափերի որոտը: Ամառային թեթև շրջազգեստներ հագած տղամարդիկ ու կանայք սկսեցին դուրս դալ դահլիճից:

— Քայլիր երկուսիս մեջտեղով և թևանցուկ արա մեզ,— լսեց Գեղամը Գոհարիկ Ստեպանովնայի առարկություն չվերցնող ձայնը, — այդպես սիմետրիկ կլինի:

Գեղամը հնազանդվեց ու որպես սիմետրիայի առանցք առաջ շարժվեց վառ գույնզգույն ու մեծ ծաղիկներով չինական շրջազգեստներ հագած Գոհարիկ Ստեպանովնային և Իվետային թևանցուկ արած: Կարապետ Սամսոնիչը ինչ – որ ընկեր էր գտել ու իջել ներքև՝ բուֆետ: Տիկին Գոհարիկը իր տարերքի մեջ էր: Նա խոսում էր, ժպտում, ծիծաղում՝ ցույց տալով կանոնավոր դասավորված, ճերմակ ատամները, Գեղամի կրծքի վրայով թաքուն ինչ – որ բան ասում Իվետային ու նրա աչքերն ուղղում դեպի այն կինը կամ տղամարդը, որոնք հետաքրքրությամբ նայում էին անսովոր ու տարօրինակ շրջազգեստներին:

— Ասես մանեկեններ լինեն,— ծիծաղեց մեկը:

Գեղամի համբերությունը գնալով սպառվում էր: Նա իրեն բոլորովին ավելորդ զգաց այստեղ ու առիթից օգտվելով, որ Գոհարիկ Ստեպանովնան բաց թողեց նրա թևը և միացավ ընկերուհուն, մի կողմ տարավ Իվետային:

— Իսկապե՞ս դու քեզ լավ ես զգում նոր հագուստիդ մեջ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Դե, ինչպես ասեմ, այնքան էլ չէ, բայց դու հասկացիր, մաման է կարել տվել. հո չէի՞ կարող մերժել: Հետո ախր նա ամեն ինչ ինձ համար է անում, որպեսզի ես լավ երևամ, ետ չմնամ ոչ ոքից:

— Իսկ ինչի՞դ է հարկավոր լավ երևալը, ո՞ւմ ես ուզում զարմացնել, մի՞թե կարծում ես, թե դրանով է որոշվում որևէ մեկից ետ մնալը կամ չմնալը, — ոչ այն է բարկացած, ոչ այն է համոզելով, հարցրեց Գեղամը,— լավ, դու չե՞ս զգում, որ աչք եք ծակում...

— Դե դու էլ ի՞նչ ես կպել հագուստից, Գեղամ, ով ինչ ուզում է, թող ասի, նրանց ինատու վաղը մի ավելի անսովոր բան կհագնեմ: Ճիշտ է ասում մաման, բոլորն էլ նախանձում են:

— Լավ, այդ մասին հետո, — Գեղամն այս խոսքերն այնպես չոր ու կտրուկ ասաց, որ Իվետան վախեցած նրա դեմքին նայեց,— այդ մասին հետո: Իսկ հիմա լրջորեն մի հարց եմ ուզում տալ: Այ, ես երեկ դիմում տվեցի աշխատանքից ազատվելու համար ու վերադառնալու եմ գյուղ, իմ վաղուցվա վճիռը արագացրեց այն, որ ես իմացա, թե հայրս հիվանդ է: Գալի՞ս ես ինձ հետ գյուղ:

— Հայրդ հիվա՞նդ, է,— այնպես վշտացած ու անկեղծ հարցրեց Իվետան, որ Գեղամի մեջ հոդս ցնդեցին ամբողջ չարությունն ու վճռականությունը, — որտեղի՞ց իմացար:

— Մեր գյուղացիներից մեկն ասաց ու ակնարկներով էլ հասկացրեց, որ իմ գրած նամակն է հիմնական պատճառը, այնպես որ ես չեմ կարող մնալ, չեմ մնա և ոչ մի օր, ինձ թվում է, թե դու կհասկանաս: Ի՞նչ ասեմ, կգա՞ս, հա՞...

— Դու կարծում ես, թե ես խուսափո՞ւմ եմ գյուղ գնալուց,— Իվետան լայն բացեց իր նշաձև, սև աչքերը, որից նրա դեմքն ավելի գեղեցկացավ,— ի՞նչ է, ես լրագիր չե՞մ կարդում, ես ինստիտուտ չե՞մ ավարտել: Այդ բոլորը ես շատ լավ եմ հասկանում, բայց դու մի մեղադրիր ինձ, Գեղամ ջան, ես չեմ ուզում վշտացնել մորս, նա լսել անգամ չի ուզում գյուղի մասին:

— Ախր ինչո՞ւ:

— Այո՛, լսել անգամ չեմ ուզում գյուղ գնալու մասին,— ընկերուհու հետ զրուցելն ավարտելուց հետո ու անչափ վշտացած, որ նա ոչ միան չշնորհավորեց իր նոր շրջազգեստը, այլև վրան իսկ չնայեց, խոսակցությանը խառնվեց տիկին Գոհարիկը,— ճիշտ է, լսել անգամ չեմ ուզում: Գյուղ… քաղաքացի աղջիկ, նախանձելի շրջապատ, հիանալի առանձնատուն, բարձրագույն բժշկական կրթություն, զարգացած, կուլտուրական ծնողներ... Թողնել այս բոլորը ու ինչ – որ գյուղ գնալ, ուր աքաղաղներն են կանչում և միահարկ, հողաշեն տնե՞ր կան, ա՛յ քեզ ճաշակ, այստեղ են ասել...

Գոհարիկ Ստեպանովնան կծեց շրթունքը, բայց արդեն ուշ էր:

Գեղամի դեմքը ճերմակեց: Նա զգում էր, որ եթե սկսի խոսել, ապա կանպատվի, բայց հարկավոր էր մի բան ասել: Գեղամը խոսք չէր գտնում ասելու ու հանկարծ հանգստացավ, և նրա ամբողջ զայրույթը փոխվեց խորին արհամարհանքի դեպի պճնված, անսիրտ, դատարկ ու մեծամիտ այդ կինը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Տիկին,— ասաց նա, հանդարտությամբ ետ տանելով Իվետայի ձեռքը,— իմ ընկերներից շատերն արդեն գյուղ են մեկնել: Մի փոքր ուշացումով, բայց վաղը մեկնելու եմ նաև ես, որովհետև կոլտնտեսությունում ավելի շատ է զգացվում մեր կարիքը, քան այստեղ: Բայց ի՞նչ եմ ասում, միևնույն է, դուք դա չեք հասկանա:

— Ինչպե՞ս ես համարձակվում, ինչպե՞ս ես համարձակվում,— հիստերիկայի մեջ ընկավ Գոհարիկ Ստեպանովնան,— դու ծաղրո՞ւմ ես ինձ: Ո՞ւր է, ո՞ւր գնաց Կարոն, թող լսի, թե ինչպես է խոսում ինձ հետ իր գոված «խելոք ու պարկեշտ» փեսացուն…

Բայց եթե տիկին Գոհարիկը այդքան հուզված չլիներ, եթե նա իր մատները կոտրատելու հետ միաժամանակ նայեր ետ, ապա երևի տեսներ, թե ինչպես իրենցից մի քանի քայլ հեռու, այունի ետևում Կարապետ Սամսոնիչը խորին բավականությամբ ականջ է դնում վեճին և Գեղամի արտասանած ամեն մի նախադասության վերջում ուղղում փողկապը, ինչպես անում էր սովորաբար, երբ ինքն էր խոսում:

— Ես ասացի այն, ինչ մտածում եմ, — վերջացրեց Գեղամը ու դառնալով դեպի Իվետան, որը ափի մեջ տրորում էր թաշկինակը, նույն հանգիստ տոնով հարցրեց, — դե, ի՞նչ որոշեցիր, Իվետա, գնո՞ւմ ենք:

Իվետան չպատասխանեց: Նա մինչ այդ երբեք չէր հավատում, որ Գեղամը կարող է գնալ ու այն էլ առանց իրեն: Առաջին անգամը չէր, որ Գեղամը այդ հարցը տալիս էր նրան, բայց մի ժպիտ, մի խոստումնալից հայացք բավական էին, որպեսզի դա մոռացվեր: Իսկ հիմա Իվետան նայում էր տղային՝ հաստատ համոզված, որ նա կգնա, կգնա ու նույնիսկ ետ չի նայի: Եվ չսխալվեց:

Տիկին Գոհարիկը աղջկա փոխարեն անմիջապես վրա տվեց, թե ինքը աղջիկ չունի գյուղացու տալու, և նա կարող է գնալ ուր ուզում է: Իվետան միայն տրտմությամբ ու նախատինքով նայեց մորը ու վար կախեց գլուխը: Գեղամը միայն մի վայրկյան կանգ առավ, ցավի, ափսոսանքի ու հիասթափության զգացումներով խառը մի հայացք ձգեց Իվետայի վարանոտ, հուսահատ կերպարանքին, թաշկինակը դեմքին սեղմող այնքան հարազատ ու սիրելի ձեռքերին, որոնք դեռ երեկ շոյում էին իր մազերը և հանդարտ քայլերով իջավ աստիճաններից:

Հնչեց երրորդ զանգը:

Հարուստ ու գեղեցիկ են Այգուտի այգիները: Հեռվից նրանք նման են հովասուն, կանաչ օազիսի՝ հասուն արտերի բաց դեղնավուն ֆոնի վրա: Տարվա այն եղանակն է, երբ արևն ավելի ու ավելի առատորեն է իր շողերը սփռում թավիշ կանաչին, ալ – կարմիր գույն տալիս կեռասին ու բալին, կապույտ գույնը՝ սալորին, և շիկնեցնում խնձորի ու տանձի այտերը: Իսկ ծառերի տակ, երկար, կանոնավոր մարգերում հասնում են պոմիդորն ու բադրիջանը, վարունգն ու բիբարը, սեխն ու ձմերուկը: Առատ, շա՛տ առատ բերք է սպասվում այս տարի:

Բայց առաջվա նման այդ ամենով չի հրճվում ու մանկան պես ուրախանում Սերոբ ամին: Ոչ ոք չի կարող ասել, թե Սերոբ ամին թերանում է իր պարտականությունները կատարելու մեջ: Ամեն ինչ իր ժամանակին անում. հենակներ է դնում խնձորի կամ տանձի ծանրաբեռնված, գետին կռացած ճյուղերի տակ, ճիշտ ժամին ջուրը դեպի մարգերն է բաց թողնում, ընթացք

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

տալիս, ուշադիր հետևում կեռասն ու բալը քաղող այգեգործական բրիգադի անդամներին՝ հո չե՞ն վնասել ճյուղերը, իսկ երեկոները ամուր – ամուր փակում է այգու դռները:

Բայց տխուր էր Սերոբ ամին: Նրա թախիծն ավելի էր սաստկանում, երբ մենակ էր մնում, երբ կոլտնտեսականները վերջացնում էին իրենց աշխատանքներն ու երգելով սարն ի վեր, դեպի գյուղ բարձրանում ու երբ գորշ կապտավուն մթնշաղն էր իջնում այգիների վրա:

Այնժամ Սերոբ ամին իր հոլիկն էր քաշվում, առանց ճրագ վառելու թիկն տալիս թախտին, աչքերը երդիկից երևացող երկնի կապույտին հառում ու սուզվում մտածմունքների մեջ: Կրկին ու կրկին հիշում էր մանկական ինչ – որ աղոտ դեմքեր, իր մորն էր հիշում՝ արծաթե թագով ու շալի ծայրը միշտ սեղմած բերանին, Արուսին էր տեսնում՝ բարությունը դեմքին, որը նրանից չէր հեռացել մահվան ժամին անգամ: Բայց Սերոբ ամուն ամենից շատ վիշտ էր պատճառում այն, որ նա Արուսի հետ անցկացրած իր տասներկուամյա կյանքի լավ, ուրախ դեպքերը չէր հիշում, այլ, ընդհակառակն, հիշում էր միայն այն դեպքերը, երբ ինքը վիրավորում, կոպտում էր նրան, չափից ավելի խանդում, տանջում ու տանջվում նրա հետ:

Կոպերը ծանրանում են, հիշողությունները մեկը մյուսի ետևից անցնում արդեն փակված, հոգնած աչքերի առջևով, գլուխն անուժ թեքվում է ձախ ուսին: Սերոբ ամուն թվում է, թե ինքը հանեց շորերը, ետ տարավ վերմակի սառը կողը ու պառկեց...

... Ու թվաց նրան, թե ինքը նորից ջահել է, ինչպես տասնյակ տարիներ առաջ, կանգնել է Կհյուկի առվի մոտ ու Արուսին է սպասում: Հետո Արուսին տեսավ ասես շղարշի մեջից՝ դեմքը գունատ, տխուր ու գեղեցիկ: Նա դեպի Սերոբն էր գալիս՝ ձեռքերին բռնած փոքրիկ, շատ փոքրիկ մի երեխա...

— Ա՛ռ,— լսեց Սերոբ ամին ծանոթ ու հեռավոր մի ձայն, — սա քոնն է, Գեղամն է:

Սերոբ ամին նայեց Գեղամին ու տեսավ նրան բռնող ձեռքերը, որ երկար — երկար էին ու ձգվում էին հեռու, դեպի ամպի մշուշը, որտեղից իրեն էին նայում Արուսի տխուր, մելամաղձոտ աչքերը:

— Բա դո՞ւ,— ինչքան ուժ ուներ գոչեց նա, գրկելով որդուն,— ու՞ր ես գնում, — ու սարսափով զգաց, որ ձայնը դուրս չի գալիս կոկորդից: — Արո՛ւս — հեկեկաց նա, — մի՛ գնա: — Իսկ ամպերը գլորվում էին, խառնվում իրար, արագորեն հեռու սլանամ՝ իրենց հետ տանելով նրան:

— Հեյ վա՛խ,— գոչեց Սերոբ ամին,— Արուս, ինձ մենակ մի թող, ու զարմանքով լսեց հեռավոր մի ձայն՝ «Սերոբ, Սերոբ, վեր կաց, Սերո՛բ»:

— Սերոբ, ա՛ Սեր, վահ, ես մարդը ուշաթափ ա՞, — համբերությունից դուրս եկած բղավեց փոստատար Նիկոլը,— այ մարդ, վեր կաց, Գեղամը գալիս ա:

Սերոբ ամին երազի ազդեցության տակ մի րոպե ոչինչ չըմբռնող, ոչինչ չարտահայտող աչքերով նայեց փոստատարին:

— Գեղամը գալիս ա, Սերո՛բ,— կրկնեց նա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ո՞ւր է,— հանկարծ այնպես բացականչեց Սերոբ ամին, որ Նիկոլին թվաց, թե սա խելքը թռցրեց,— ո՞ւր է Գեղամը:

— Կամաց, այ մարդ, կայարանումն է:

— Բա ինչի՞ չի գալիս: Մենակ է՞:

— Մենակ է, ասացի իրար հետ գնանք, թե՝ չէ, մեծ քեռիս՝ Ասատուրը սայլով ցորեն է բերել մթերակայան, շուտով ետ կդառնա, նրա հետ կգամ: Դե, սայլն ուր, ես ուր, եկա, որ աչքալուսանք տամ:

— Վայ, աչքդ միշտ բարին տեսնի, ուրախանաս երեխեքովդ, թոռներովդ,— սրտանց մաղթեց Սերոբ ամին, — Նիկոլ ջան, մրգից — բանից վերցրու, երեխեքին տար...

Սերոբ ամին անճանաչելի դարձավ: Նա իր տարիքին անհամեմատ արագ ու աշխույժ շարժումներով կարգի բերեց անկողինը, ծաղիկներից հյուսված ավելով մաքրեց հողե հատակը, առվակից ջուր բերեց, ցայեց հատակին ու հոլիկի շուրջը:

Ջորից սայլանիվների ականջ ծակող ճռինչ լսվեց: Սերոբ ամին ֆոֆռացնելով արխալուղի փեշերը դուրս թռավ այգուց ու արագաքայլ սայլին ընդառաջ գնաց:

Գեղամը տեսավ հորը: Նա ցատկեց սայլից ու մեծ – մեծ քայլերով մոտեցավ նրան.

— Հայրի՛կ:

— Ջա՛ն, — կարողացավ միայն արտասանել Սերոբ ամին: Նա վեր կռացրեց որդու գլուխը ու կրծքին սեղմեց: Հետո ներքևից վերև նայելով Գեղամին, ասես վախենալով հարցրեց.

— Մշտակա՞ն:

— Մշտական, հայրիկ:

Օջախի վրա աշխույժ երգում է թեյնիկը: Օճորքից կախված լամպը լուսավորում է փոքրիկ սեղանը, որի վրա նկարիչն ասես նատյուրմորտ նկարած լինի: Սերոբ ամին սեղանին է դրել մի տարվա իր հոգեպահուստը ու հորդորում է որդուն.

— Եկար թե չէ, էլ դաշտ չթողեցիր, պտույտ եկար, կարծես փախչում էին դրանք իրենց տեղից: Գեղամ ջան, էս թիքեն կեր, այ հիմա էլ էս, այ՝ ըտենց, որ ջանովս անցնի, դե մի բաժակ էլ էս հոնի արաղից՝ անցյալ տարի իմ ձեռքով են քաշել:

— Հայրիկ, էլ տեղ չկա, — վերջապես բողոքեց Գեղանը, — ախր մի թող խոսեմ, է՛, գիտես Մացակն ինչ ասաց:

— Ի՞նչ, բալա ջան:

— Ասաց շրջկոմի հետ խոսեցի, չեն առարկում, վաղվանից կանցնես աշխատանքի:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Որտե՞ղ:

— Էլ որտե՞ղ, այգիներում, գյուղատնտես են նշանակել:

— Լուս իջնի գերեզմանիդ, Արուս, — արցունքակալեց Սերոբ ամին, մտաբերելով երազը, ու ավելացրեց,— հետո՞:

— Դե, ի՞նչ հետո, հայրիկ, կաշխատենք, կապրենք իրար հետ, ախր ահագին տեղ կա, մյուս տարի այնտեղ էլ այգի կգցենք, նոր, դիմացկուն ծառատեսակներ կբերենք, կտնկենք, հետո մի բան էլ եմ մտածել, թե որ այն էլ անենք, ոչ թե մեկ, այլ երկու միլիոնի եկամուտ կստանանք:

— Ի՞նչ,— աշխուժացավ Սերոբ ամին:

— Այսօր ես լավ նայեցի: Մեր այգիներից այն կողմ՝ երեք տանձենիների ուղղությամբ, մոտ չորս հեկտար խամ հող կա, ինչո՞ւ այնտեղ թթենիներ չտնկենք ու չզարգացնենք շերամապահությունը: Ինչքան գիտեմ՝ թութը մեզ մոտ լավ է աճում:

— Էն էլ ո՛նց,— Սերոբ ամին հիացած ու ոգևորված որդուն էր նայում, ասես առաջին անգամ էր տեսնում նրան, — տնամերձերումը շատ կա, իսկ կոլխոզի բաղերում չենք փորձել:

— Դե, ուրեմն, մենք կփորձենք, — Գեղամը հոր առջև բացում էր իր ծրագրերը, վիճում նրա հետ, իսկ Սերոբ ամին անընդհատ առարկում էր, ինչպես ինքն էր հետո ասում՝ տղային խոսեցնելու, գիտելիքները ստուգելու համար:

Կատարվեց Սերոբ ամու փափագը: Բայց դե հազար ու մի բան տեսած այգեպանը չէր կարող չնկատել, որ որդին այնքան ուրախ չէ, ինչքան հոր սիրտը կուզեր, որ նա ժամանակ առ ժամանակ մռայլվում է՝ ինչ – որ բան մտաբերելով:

— Գեղամ, — գյուղացու պարզությամբ ու անկեղծությամբ հարցրեց Սերոբ ամին, — բա նշանածդ ի՞նչ եղավ: Ինչի՞ չեկավ:

Գեղամը ցնցվեց: Նա սպասում էր նման հարցի ու նախապատրաստվել էր, ինչ – որ մշուշապատ, երկիմաստ խոսքերով հոր ուշադրությունը շեղի, բայց հարցն այնպես շեշտակի ու անկեղծ տրվեց, որ երիտասարդը չկարողացավ ոչինչ թաքցնել ու ասաց.

— Հայրիկ, չեկավ... Ավելի շուտ՝ մայրը չթողեց:

Սերոբ ամու աչքից չվրիպեց որդու ցնցվելը:

— Որ սիրում ես, ոտքով էլ լինի, կգնամ, կգնամ ու զոռով կբերեմ, դարդ մի անի, Գեղա՛մ,— միամտության հետ խառնված հաստատակամությամբ ասաց Սերոբ ամին:

Բայց ոտքով գնալու ու զոռով բերելու հարկ չեղավ: Մի քանի օր անց, կեսօրին, երբ Գեղամը գործով կոլտնտեսության նախագահ Մացակի հետ մեքենատրակտորային կայան էր գնացել, իսկ Սերոբ ամին հոլիկի մոտ, գետնին թափված խնձորներն ու տանձերն էր մեծ կարասների մեջ լցնում՝ օղի քաշելու համար, այգու մոտ, խճուղու վրա մի ավտոմեքենա արգելակվեց: «Շրջանից եկած կլինեն»,— մտածեց Սերոբ ամին ու բացեց այգու դուռը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ավտոմեքենայից մի աղջիկ դուրս եկավ ծղոտե գլխարկով:

Սերոբ ամին պատիվ առավ՝ արևից պաշտպանվելու համար ու նայեց աղջկան:

— Քեռի, այստե՞ղ է ապրում Գեղամ Դալլաքյանը,— հարցրեց վերջինս, բայց հանկարծ շիկնեց ու մի քայլ առաջ եկավ,— դուք նրա հա՞յրն եք:

— Հայրն եմ, — հազաց Սերոբ ամին: «Ո՞վ կլինի, յարաբ»,— մտածեց նա ու հանկարծ սիրտը թունդ եղավ,— Իվե՞տ, — բացականչեց նա,— վահ, էս հո մեր հարսն է:

Արի, հարս ջան, արի,— ու համբուրեց աղջկա ճակատը,— Գեղամս ինչքան կուրախանա…

— Հայրիկ, ճամպրուկներս...

— Էդ թող, ես կբերեմ, դու գնա միրգ կեր, բաղը քեզ ղուրբան, — հուզվեց Սերոբ ամին ու ոտքի տակ հող չզգալով, մեքենավարի օգնությամբ ճամպրուկները հոլիկ տեղափոխեց: — Տղա ջան, — դարձավ նա մեքենավարին, — դե արի, ներս մտի, սոված կլինես:

— Չէ, հայրիկ, ես ուշանում եմ, — առարկեց մեքենավարը:

— Ի՞նչ, հլա իմ տան մոտով մարդ չի անցկացել առանց մեր հացը կտրելու, դե արի, արի, մի ընենց արաղ խմացնեմ, որ հարյուրի վրա քշես:

Ավտոմեքենավարը ոտքի վրա մի բաժակ օղի խմեց, հաց ու վարունգ կերավ ու շնորհակալություն հայտնելով, դարձավ Իվետային.

— Կարապետ Սամսոնիչին ի՞նչ ասեմ:

— Պապայիս ասա, որ հաջողությամբ տեղ հասանք,— Սերոբ ամուն նայելով, ամոթխածությամբ ասաց Իվետան:

— Պապայի՞դ,— հարցրեց Սերոբ ամին, — տղա ջան, կասես, որ Սերոբ ամին նախ շատ – շատ բարև ա անում, հետո կասես, որ հարսիս մասին չմտածի՝ վարդի պես կպահեմ, հետո ասա, թե Սերոբ ամին ասում ա, որ շուտով հարսանիք պիտի անեմ ու նրա ամբողջ ընտանիքին հրավիրեմ:

Դժվար է բառերով նկարագրել այն ուրախությունը, որ պատել էր Սերոբ ամուն: Նա պտույտ էր գալիս հարսի շուրջը, ամենալավ ու համեղ մրգերից հյուրասիրում, պատմում իր «պլանների» մասին, այն մասին, որ գյուղի տունը կվերանորոգեն, որ կողքին էլ մի տուն կավելացնեն, որ ձմեռն արդեն գյուղում կապրեն...

Դրսում, խճուղու վրա ձիու ոտնաձայն լսվեց, ու ավելի շուտ նետվեց, քան թե հոլիկ մտավ Գեղամը: Նա ճանապարհին հանդիպել էր ծանոթ ավտոմեքենային ու վարորդից իմացել ամեն ինչ:

— Իվետա,— դեռ շեմքից բացականչեց նա, բայց տեսնելով հոր ժպտուն, ծիծաղկոտ աչքերը, շփոթվեց ու զսպեց իրեն, — եկար, հա՞:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Սերոբ ամին վեր կացավ տեղից, խորամանկորեն աչքով արեց որդուն ու թե՝

— Վահ, մոռացել եմ կաղամբը ջրել, հիմա կգամ:

— Հայրի՛կ,— իրեն կորցրած, գրկեց հորը Գեղամը ու մոտեցավ աղջկան:

— Եկա, Գեղամ, ի՞նչ ասեմ,— Սերոբ ամու գնալուց հետո ասաց Իվետան,— եկա, ինչ ուզում ես մտածիր, բայց… բայց առանց քեզ չեմ կարող:

— Իսկ մա՞յրդ:

— Նա չիմացավ: Առավոտյան, երբ իր դերձակուհու մոտ գնաց, հայրս մոտեցավ ինձ, թե՝ «Իվետա, տեսնում եմ, որ տխրել ես Գեղամի հետ չգնալուդ համար, բայց ուշ չէ, եթե ուզում ես, հենց հիմա գնա իմ մեքենայով, մեր աշխատողներից մեկը նրանց շրջանն է մեկնում»: «Բա մամա՛ն, — հարցնում եմ ես»: «Այդ թող ինձ, — ասաց նա, — էլ հերիք է, ես նրան ամեն ինչ կհասկացնեմ»: Դե, ես էլ վերցրի անհրաժեշտ իրերս ու ահա այստեղ եմ:

— Մշտակա՞ն,— հոր տոնով հարցրեց Գեղամը:

— Մշտական,— ժպտաց Իվետան:

Գիշեր է: Լուսավոր ու աստղազարդ այն գիշերներից մեկը, երբ ավելի շատ խորհում ես, քան քնում: Լուսնի մահիկը մեկ հայտնվելով, մեկ կորչելով, դանդաղորեն սահում է ամպերի ճերմակ — մոխրագույն քուլաների միջով: Ոչինչ չի խանգարում բնության անդորրը, բացի ծղրիդներից, որոնք մեկ այս, մեկ այն կողմից, իրար հաջորդելով ու ընդհատելով՝ իրենց անտեսանելի ժամացույցներն են լարում, հնչեցնում իրենց երգը՝ միօրինակ ու խորհրդավոր:

Սերոբ ամին չուզեց խանգարել երիտասարդներին՝ առանց այն էլ նեղ, փոքրիկ հոլիկում: Նա վերցրեց իր թիկնոցը ու գցեց մեծ խնձորենու տակ, որից մի փոքր աջ, լուսնի լույսով ճերմակին էր տալիս ողորկ ու տառազարդ մի քար… ու պառկեց:

Պառկել էր Սերոբ ամին: Իր կյանքի լավ դեպքերն էր մտաբերում ու ժպտում: Մտածում էր, որ այս օրվա համար արժեր ապրելն, աշխատելն ու տանջվելը:

Իսկ հոլիկից լսվում էր երիտասարդների զսպված խոսակցությունն ու ծիծաղը և օրորում Սերոբ ամու խաղաղված հոգին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԵՐԵՔ ԱՐԿԱԾԱՅԻՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

1. ԿԱՐՃՎԱԾ ԳՈՐԾԸ

Ամպրոպից հետո վարար անձրև տեղաց, ապա խաղաղվեց ամեն ինչ: Անցորդները, որ խոհեմաբար պատսպարվել էին մեծ շենքերի շքամուտքերում ու խանութներում, նորից փողոց դուրս եկան ու շարունակեցին իրենց կիսատ գործը, իրենց ճանապարհը: Ասես թե չէր էլ եղել ամպրոպը, ասես անձրևը չէր թափվել հեղեղի նման:

Թաց ասֆալտը թափանցիկ էր դարձրել փողոցը, որտեղ այժմ արտացոլվում էր մեծ քաղաքի այդ հատվածի կյանքը, ամբողջ շարժումը՝ գլխիվայր:

Մարդիկ, իհարկե, դրա մասին չէին մտածում, նրանք ժամանակ չունեին, և վերջապես դա կարևոր էլ չէր: Նրանք քայլում էին: Աբովյան փողոցով, որը օրվա բոլոր ժամերին քաղաքի ամենաաղմկոտ փողոցն է՝ քայլում էր միջահասակ, ամրակազմ մի երիտասարդ: Նա հագին սրճագույն կոստյում ուներ, որը թերևս մի քիչ լայն էր: Կոստյումի տակից երևում էր սպիտակ վերնաշապիկը՝ օսլայած օձիքով և նեղ, խայտաբղետ փողկապը:

Երիտասարդը ակնհայտ հուզված էր: Երբեմն – երբեմն նա ձեռքը պիջակի ձախ գրպանն էր տանում. մատներով շոշափում փոքրիկ, կարմիր գրքույկը, որի մեջ գրված էր. «Աշոտ Գնունի, կրտսեր լեյտենանտ, աշխատում է միլիցիայի հանրապետական վարչության քրեական հետախուզության բաժնում որպես օպերատիվ լիազոր»:

Առջևից մարդիկ էին գալիս ու անցնում և երբեմն նույնիսկ հրում նրան. նեղ են Աբովյան փողոցի մայթերը: Բայց Գնունին այդ բոլորը չէր զգում, նա իրեն դեռ պատկերացնում էր քրեական հետախուզության բաժնի պետ, գնդապետ Սահակյանի առանձնասենյակում և վերապրում նրա հետ քիչ առաջ ունեցած խոսակցությունը:

Նրանք մենակ չէին: Գնդապետը նստած էր մեծ սեղանի հետևում, և շատ փոքրամարմին էր թվում: Դա հիասթափեցրեց նրան: Փոքրիկ, տգեղ դեմք, շարժումները դանդաղ ու խիստ հավասարակշռված, չի ժպտում, խոսելու ժամանակ նայում է ուղիղ աչքերիդ, այնքան ուշադիր, որ չգիտես ինչու քեզ մեղավոր ես զգում:

Հենց այդ աչքերով էլ նա նայեց Աշոտին ու հարցրեց միանգամից.

— Ուզում ես հետախո՞ւյզ դառնալ: — Ու առանց սպասելու, որ Գնունին պատասխանի, ավելացրեց.— Ի միջի այլոց քրեական հետախուզության մասին շատ շատերը ոսկեգույն կարծիքներ ունեն, այնպես չէ՞, Ստեփան Սիմոնիչ, — դարձավ նա բազմոցին նստած կապիտանին, — նույնիսկ զարմանում ես. որտեղից են հնարում: Հենց վերցնենք գրքերն ու կինոները: Եթե հետախույզ է, ապա ուրեմն անպայման սև անձրևանոց պետք է ունենա, լայնեզր գլխարկը պետք է ծածկի աչքերը, ծխախոտը անընդհատ պետք է երևա գլխարկի տակից, ու նա շուրջը պիտի նայի կասկածով, աչքի պոչով և անմիջապես հետևի ինչ – որ մեկին: Ո՛չ, ո՛չ, երիտասարդ, — շարունակեց Սահակյանը, — հավատացնում եմ, հետախուզությունը ամեն ինչի հետ կարելի է համեմատել, բայց ոչ նման ուրախ դիմակահանդեսի: Եվ եթե դու մտադիր ես իսկույն ձերբակալել քաղաքի ամենամեծ հանցագործին ու հերոս դառնալ, խորհուրդ եմ տալիս մի ուրիշ ճանապարհ ընտրել: Հետախուզությունն առաջին հերթին սև, ձանձրալի, դժվար ու անշնորհակալ աշխատանք է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գնունին ակամա ժպտաց: Գնդապետը հետախուզությունը գնահատելիս այդ «ձանձրալի, սև, անշնորհակալ» բառերն այնպիսի մի ջերմությամբ էր արտասանում, ասես ուզում էր ասել. չհավատաս, ճիշտ չեմ ասում, հետախուզությունը հետաքրքիր, սիրելի, այո՛, դժվարին, բայց շատ մեծ գործ է, միայն հարկավոր է սիրել այդ աշխատանքը, ապրել դրանով:

Ու Գնունին ասաց.

— Ինձ թվում է, թե ես կսիրեմ այդ աշխատանքը, ընկեր գնդապետ:

Սահակյանի հայացքը ջերմացավ:

— Եթե այդպես է, — ասաց նա քիչ լռելուց հետո, — ստիպված ենք համաձայնել: Քո անմիջական պետը կլինի կապիտան Բաբայանը,— նա աչքերով ցույց տվեց բազմոցին նստածին, որին քիչ առաջ Ստեփան Սիմոնիչ կոչեց:

— Միայն մի պայման...

Հեռախոսի զանգը կտրեց նրա մտքի թելը: Գնդապետի դեմքը իսկույն խստացավ:

— Այո, լսում եմ, լեյտենանտ, այո, այո, այո: Կգա կապիտան Բաբայանը:

Նա լսափողը ցած դրեց, ասես չտեսնող աչքերով նայեց կապիտանին, որը բարձրացել ու հրամանի էր սպասում, և ասաց դանդաղ, հատ – հատ.

— 4 – րդ շինվարչության բազայից գողություն է կատարվել: Թաղային տեսուչն էր զանգահարում: Զբաղվիր…

... Գնունին քայլում էր փողոցով: Նրա կողքով, դիմացից ու մյուս մայթով անցնում ու դառնում էին մարդիկ: Գնունին կարծես առաջին անգամ էր տեսնում նրանց, նայում էր ուշադիր, ժպտուն հայացքով: Անցնում են... Ամեն մեկն իր զբաղմունքն ունի ու իր հոգսը, ամեն մեկն իր ընտանիքն ունի ու իր ընկերները: Բոլորն էլ հագնված են աշնանային, մեկն, իհարկե, ավելի լավ, քան մյուսը, բայց հագուստով չես կարող որոշել, թե որն է այսքան բազմության միջից, որ վատ հոգի ունի, որ հենց հիմա քայլում է արյունոտ ձեռքերով, կեղտոտ հոգով ու մտածում է մեկին, գուցե այս գեղեցկադեմ կնոջը կամ այս կնճռապատ դեմքով մարդուն վնասելու մասին...

Անցնում են... Ահա վաղն ինքը անցնելու է աշխատանքի: Ավարտվեց Գնունի — ուսանողի կյանքը, սկսվեց Գնունի — հետախույզի կյանքը: Արդյոք ա՞յս էլ այնպես հաջող կընթանա, ինչպես առաջինը: Երբ հանձնում էր առաջին կարգի դիպլոմը, իրավաբանական ֆակուլտետի դեկանը, իր դասախոսը, սեղմեց Գնունու ձեռքը և ասաց.

— Գերազանցության դիպլոմ ես ստանում: Լավ է: Միայն թե աշխատիր, տղաս, լավ աշխատիր: Քսան տարի էլ կարդաս, չես կարող սովորել այն, ինչ կյանքը, մարդիկ մեկ տարում կտան քեզ: Համալսարանում խնդիրներ էին, դրանք սխալ լուծելու դեպքում անգամ՝ ոչ ոքի վնաս չէիր տա: Հիմա մարդիկ են, քեզ նման մարդիկ են, տղաս...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

... Դուռը բացեց կինը՝ Սեդան: Նա մինչև հողաթափերը հասնող խալաթ ուներ հագին, որի ամբողջ երկարությամբ կոճակներ էին շարված: Դեմքը փոքր – ինչ նիհարավուն էր, և գուցե դա էլ ընդդծում էր աչքերի խոշորությունը, որոնք հիմա հարցականորեն ուղղված էին ամուսնուն:

— Դե, ասա...

— Միլիցիա, — ժպտաց Աշոտը և գրկեց հարևան սենյակից դեպի իրեն վազող դստերը՝ Էլիթին:

— Ո՞ւր է,— հարցրեց աղջիկը,— ուր է միլիցիոները, ես վախենում եմ: Մաման ասում է՝ նա ինձ կտանի:

— Եվ կտանեմ,— ծիծաղեց Աշոտը՝ գրկից բաց չթողնելով աղջկան:

Նա աշխատանքի գնաց վաղ առավոտյան, մտածելով, որ մինչև աշխատակիցների գալը կարգի կբերի գրասեղանը, բայց մեծ եղավ նրա զարմանքը, երբ իր առանձնասենյակի դուռը բաց տեսավ և ներս մտնելով լսեց, որ կից սենյակից, որը կապիտան Բաբայանի առանձնասենյակն էր, խոսակցության ձայներ են լսվում: Նա իսկույն զատորոշեց կապիտանի ձայնը, որովհետև Բաբայանը սովորաբար խոսում էր ուսուցչի նման բառերը անջատ – անջատ արտասանելով, ասես թելադրում էր:

«Ուրեմն, ճիշտ էին ասում, որ նա պատերազմից առաջ հայոց լեզվի դասատու է եղել», — հիշեց Գնունին:

— Ցուցակները մանրակրկիտ ստուգեցի՞ք,— հարցնում էր Բաբայանը:

— Ստուգեցինք, բայց ի՞նչ... գուցե կասկածել ու փոխել են…— ասում էր անծանոթ մի ձայն:

Մտածելով, որ ինքը անհարմար վիճակի մեջ է, որովհետև լսում է իրեն չվերաբերող խոսակցություն, Գնունին ներս մտավ ու բարևեց ներկաներին:

— Ծանոթացիր, Գնունի, — առաջարկեց կապիտանը, — սոցիալիստական սեփականության հափշտակիչների դեմ պայքարի բաժնի աշխատակից, լեյտենանտ Մարկոսյան: Դուք հիմա հաճախ կհանդիպեք:

— Ուրախ եմ,— Գնունու ձեռքը ամուր սեղմելով, ժպտաց լեյտենանտը, և նայելով նրա հոգնած դեմքին՝ Աշոտը զգաց, որ Մարկոսյանը չնկատեց էլ իրեն: Այդ այդպես էր, որովհետև լեյտենանտը անմիջապես դարձավ կապիտանին:

— Ուրեմն բանից դուրս է գալիս, որ մենք ուշացել ենք:

Բաբայանի դեմքը մռայլվեց:

— Այդ մասին հետո: Հիմա գնանք շինհրապարակ, ես ուզում եմ զննել դեպքի վայրը: Նկատի ունեմ մի երկու հանգամանք,— ասաց նա ու դառնալով Գնունուն, ավելացրեց,— ահա թե ինչ, ընկեր կրտսեր լեյտենանտ, դուք այսօր… Նա չհրկիզվող պահարանից հանեց բարակ մի

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

թղթապանակ ու մեկնեց Գնունուն, — զբաղվեք, այ, սրանով: Կարճված գործ է: Մեկ տարվա հնություն ունի: Բայց ուշադիր նայեք: Կզեկուցեք:

Կապիտան Բաբայանը և Մարկոսյանը դուրս եկան: Աշոտն իր սենյակը վերադարձավ, նստեց գրասեղանի մոտ ու ձեռքի թղթապանակը անփութորեն նետեց սեղանի հաստ ապակուն: Նա իրեն վիրավորված էր զգում, հիասթափվել էր: «Չեն վստահում,— մտածում էր նա, աննպատակ ետ ու առաջ տանելով գրասեղանի գզրոցները,— իրենք իսկական գործի են դուրս գալիս, իսկ քեզ, խնդրեմ, կարդա անցյալ տարվա ահա այս փոշեպատ թղթերը: Սովորիր»:

Դանդաղորեն մաքրեց սեղանի գզրոցները, թանաք լցրեց չորացած թանաքամանի մեջ, փայլեցրեց գրիչի ծայրը և դրանից հետո միայն մոտ բերեց թղթապանակը, որի վրա գրված էր՝ «Գործ № 312 Աստղիկ Գորյան՝ կերակրողին պատասխանատվության կանչելու մասին»:

Գործն սկսվում էր նույն այդ Աստղիկ Գորյանի դիմումով, որն ուղղված էր միլիցիայի վարչության պետին: Աստղիկը հայտնում էր, որ խորթ հայրը՝ Տրդատ Գորյանը, վերջին ժամանակներս չէր աշխատում, զբաղվում էր հարբեցողությամբ, տուն էր գալիս միշտ ուշ, ամենափոքր իսկ առիթով վիճում էր մոր հետ, կռվում և նույնիսկ ծեծում: Բանն այնտեղ էր հասել, որ չկարողանալով տանել ամենօրյա վիրավորանքներն ու հալածանքը, մայրը՝ Սոնան, փոքրիկ աղջկա հետ թողել էր տունն ու գնացել գյուղ՝քրոջ մոտ:

Այդ բոլորի մասին լսում է ընտանիքի մեծ որդին՝ Դանիելը, որն աշխատում էր Քաջարանի հանքերից մեկում: Նա իսկույն արձակուրդ է վերցնում, գալիս է տուն և մանրամասն տեղեկանալով ընտանիքի վիճակի մասին, հորը համոզում է տուն վերադարձնել մորն ու քրոջը:

Տրդատը չի համաձայնում, և նրա ու որդու հարաբերությունները ծայրաստիճան սրվում են: Ի վերջո, չկարողանալով հաշտության ուղի գտնել, հոկտեմբերի 5 – ին, վաղ առավոտյան Տրդատ Գորյանը մոտենում է աղջկա մահճակալին, արթնացնում նրան ու հայտնում, որ այս ամենը իրեն զզվեցրել է, և որ ինքը վճռել է մեկնել խամ և խոպան հողերը ու աշխատել այնտեղ: Իսկ նրանք թող ապրեն իրենց մոր հետ, ինչպես ուզում են:

Աստղիկը սկզբում լավ չի հասկանում խորթ հոր խոսքերի իմաստը, որովհետև դեռ լիովին արթնացած չի լինում, իսկ երբ սթափվում է, տեսնում է, որ հայրը չկա: Տրդատ Գորյանը հեռանում է տնից, անգամ առանց հրաժեշտ տալու որդուն, Դանիելին, որը քնած էր հարևան սենյակում:

Մտածելով, որ հայրը հավանաբար իր ծանոթներից մեկի տանն է գիշերում և այդ բոլորն արել է, որպեսզի որդին ներողություն խնդրի նրանից, Աստղիկը մի քանի օր սպասում է՝ առանց որևէ մեկին հոր անհետանալու լուրը հաղորդելու: Բայց անցնում է մի շաբաթ, իսկ Տրդատ Գորյանից ոչ մի տեղեկություն:

Եվ ահա աղջիկը դիմում է միլիցիայի վարչությանը, խնդրելով հայտնաբերել խորթ հորը, որը լքել է իր ընտանիքը:

Ահա ողջ պատմությունը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գործի մյուս թերթերը առանձնապես ոչինչ չէին ավելացնում աղջկա նամակին: Միլիցիայի քննիչը բարեխղճորեն գրի էր առել աղջկա ասածները, ինչպես նաև մի քանի վկաների ցուցմունքներ, տեղեկանքներ էր հավաքել միութենական հետախուզական բաժինների կողմից կատարված անարդյունք որոնումների մասին և ապա կարճել էր գործը:

Աշոտ Գնունին ծածկեց թղթապանակը, գործը մի կողմ հրեց ու մնաց հենց այդպես էլ նստած, հայացքը մի կետի: «Ահա թե ինչպիսի մարդիկ կան դեռ, — մտածում էր նա,— կին, երեխաներ ունի, իր տունը, իր ընտանիքը, իր շրջապատը... Եվ թողնել այդ բոլորը ու հեռանալ: Ինչքա՛ն փոքրոգի պետք է լինի մարդ, ինչքա՛ն եսասեր: Եվ ինչի՞ համար է ապրելու այլևս»:

Նա վեր կացավ տեղից ու պատշգամբ դուրս եկավ: Դիմացը փռված էր Երևանի մի արևոտ հատվածը՝ վարդագույն, խաղաղ շենքերով ու աղմկոտ փողոցներով:

«Տեսնես ինչպես են ապրում հիմա նրա երեխաները, հավանաբար դժվար կլինի», — մտածեց Գնունին: Ու վճռեց գնալ նրանց տուն: «Ո՞վ գիտե, գուցե նրանք ինչ – որ նոր լուր ունեն»:

Տրդատ Գորյանի տունն ընկած էր քաղաքի ծայրամասում, և Գնունին դժվարությամբ գտավ: Մենավոր, երկհարկանի մի հիանալի առանձնատուն էր դա, հարևաններից անջատված ընդարձակ հողամասով:

Գնունին նայեց ցանկապատի վրայով ու նկատեց, որ շենքին կից կան նաև ցախանոց ու հավաբույն: Բակում ոչ ոք չէր երևում: Նա կրկին պտտվեց շենքի շուրջը, ապա քայլերն ուղղեց մոտակա տունը, մտածելով, որ ավելի լավ է նորությունները հարևաններից իմանալ, քան թե անհանգստացնել Գորյաններին և հիշեցնել նրանց ոչ շատ վաղուց ունեցած անախորժությունը:

Դուռը բացեց նիհար, տարեց մի կին:

— Աստղիկ Գորյանին էի ուզում, տանը չէր, որոշեցի քեզ անհանգստացնել, մայրիկ,— ասաց Գնունին, չգիտե՞ս որտեղ կլինի:

— Ինչպե՞ս թե որտեղ,— հարցին հարցով պատասխանեց կինը, միաժամանակ ետ – ետ գնալով ու Աշոտին մատնացույց անելով թախտը, — աշխատանքի տեղում, էլ որտե՞ղ:

— Իսկ ի՞նչ է, մենա՞կ է ապրում: Որքան գիտեմ, նա մայր ունի, եղբայր, փոքր քույր...

— Դե, Դանիելը հենց նույն օրն էլ գնաց: Այսինքն՝ դու երևի չգիտես, որդի, որ Տրդատը փախել է: Սոնան էլ, այսինքն Աստղիկի մայրը, շուտվանից քաղաք չի գալիս, գյուղում է: Դե, նա էն ժամանակ էլ այստեղ չէր:

— Քայքայվեց ընտանիքը, — կամացուկ արտասանեց Աշոտը:

— Չքայքայվեց: Իրենք քայքայեցին: Հենց իրենք՝ Տրդատն ու Սոնան: Նոր պատմություն չի: Ինչքան ժամանակ է բաժանվել են: Ու ես քեզ կասեմ, որդի, երեխեքին էլ դժբախտացրին: Լավ մարդիկ չեն դարձել: Սիրտ չունեն: Ամեն մեկը իր մասին է մտածում: Ի՞նչ է դրանց կյանքը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Աշոտը, որ սկզբում անտարբեր սպասում էր, թե երբ կինը կվերջացնի, որ ինքը դուրս գա, հիմա սկսեց ուշադրությամբ լսել. ինչպես երևում է, այս կինը լավ գիտե Գորյանների ընտանիքի պատմությունը: Կարծես կռահելով, թե ինչի մասին է մտածում երիտասարդը, կինը շարունակեց.

— Դե, ես նրանց լավ եմ ճանաչում: Տրդատը լավ արհեստավոր էր, ոսկի ձեռքեր ուներ: Էդ պատմությունը որ եղավ, այսինքն, երբ Տրդատը ճամփից դուրս եկավ, ու Սոնան էլ փոքրին վերցրեց ու գնաց, Տրդատը ընկավ մի տեսակ, խեղճացավ, գործը թողեց ու սկսեց խմել: Մի օր էլ եկավ ինձ մոտ, նստել է էդտեղ, քո տեղը ու ձայն չի հանում: Նստեց, նստեց ու վեր կացավ, ուզեց գնալ.

— Տրդատ,— ասի,— թող էդ խմելդ, տեսնո՞ւմ ես ինչ օրն ես ընկել:

Բան չասաց. քեֆ չուներ: Հետո դարձավ, թե.

— Սիրանույշ մայրիկ, երեխեքն ինձ չեն սիրում: Օր ու գիշեր աշխատել եմ, ինձ չեն տեսել, չեն ճանաչում, թշնամու պես են նայում: Մի տարի է բաժան ենք Սոնայի հետ, հետս խոսած չկան: Այ թե ինչի եմ խմում:

— Նորից միանայիք, լավ կլիներ,— ասացի,— գնա Սոնայի մոտ, ո՞վ գիտե:

— Չէ, որոշել եմ, Սիրանույշ մայրիկ, նորից ամուսնանալ, մի խելոք կնիկ կա: Բերելու եմ: Վե՛րջ:

— Այ Տրդատ,— ասացի,— էդ էն խելոք կնիկը չի՞, որ ձեր ընտանիքի քայքայման պատճառը դարձավ: Հետո երեխեքը մեծացել են արդեն: Ի՞նչ կասեն:

— Իրենց ի՞նչ գործն է:

Չվիճեցի: Տրդատը մի քիչ, այսինքն՝ ի՞նչ մի քիչ, իր ասածի էր: Բան չասացի, վեր կացավ գնաց:

— Ու այդպես էլ անհետացա՞վ, — հետաքրքրվեց Գնունին:

— Չէ, դեռ մի քանի ամիս մնաց: Դրանից հետո Դանիելը գնաց Քաջարան՝ աշխատելու: Ոնց որ ամեն ինչ խաղաղվեց: Բայց էդպես չէր: Մի երեք ամիս անց էս մեր պատուհանից տեսա, որ Տրդատը մի ջահել կնկա բերել ու ցույց է տալիս տունը, հողամասը: Էստեղ ես մատս կծեցի: Կա, չկա էս էն կինն է, մտածեցի: Հիմա նորից դալմաղալ կբարձրանա:

Ու ճիշտ որ, իրիկունը Աստղիկը տուն եկավ: Թե որտե՞ղ էր իմացել, չգիտեմ, բայց զոռում էր հոր վրա ու էնպիսի խոսքեր էր ասում, որ մազերդ բիզ – բիզ կկանգնեին: Թե որտե՞ղ էր սովորել էդ խոսքերը: Իհարկե, Տրդատն էլ ետ չէր մնում: Ասում էր՝ հերիք է, ինքը ուրախություն չունի էս տանը: Ասում էր, որ անպայման, հենց իրենց ինատու մի քանի օր հետո ամուսնանալու է:

— Իսկ այն կինն ո՞վ էր, — ասես ի միջի այլոց, հարցրեց Գնունին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Վարդուշ է անունը: Հացի խանութում է աշխատում, կինոյի մոտ,— պատասխանեց ծեր կինը: — Հա՛, ինչ էի ասում...

«Երևում է, որ դու, մայրիկ, քիչ առիթ ես ունենում խոսելու»,— մտքում ծիծաղեց Գնունին, ակամա հիացած այն եռանդով, որով ծեր կինը պատմում էր:

— Էդ դեպքից մի բանի օր առաջ Տրդատը նորից մեր տուն եկավ: Մի քիչ խմած էր,— շարունակում է նա,— քեֆը լավ էր: Ծիծաղում էր, խոսում, հետո գրպանից մի թուղթ հանեց, ցույց տվեց ու ասաց, որ նորից աշխատանքի է ընդունվել և այս երկու օրը ամուսնանալու է: Մի քանի օր չտեսա Տրդատին: Հետո, երբ միլիցիա եկավ նրանց տուն, ասացին, որ փախել է: Այ, էդպես էր բանը:

Համոզվելով, որ կինը սպառել է իր իմացած տեղեկությունների ամբողջ պաշարը, Աշոտը վեր կացավ տեղից, շնորհակալություն հայտնեց, հետո գրպանից հանեց ծանուցագրի մի թերթիկ, գրեց ու դրեց սեղանին.

— Այստեղ իմ հասցեն է, մայրիկ,— ասաց նա, — Աստղիկը որ գա, իրեն կտաս, կասես, որ սպասում եմ:

Հիմնարկ վերադառնալու ամբողջ ճանապարհին Աշոտը տխուր էր: Նա, իհարկե, էլի էր լսել նման պատմություններ, բայց դրանք բոլորն էլ ուրիշ էին: Ինքը սոսկ միայն լսող էր: Բայց հիմա ահա հանձնարարում են նրան մտնել մի անծանոթ տուն, բացել վարագույրները, անգամ փոշեպատ գրքերը: Եվ ինքը պարտավոր է անել այդ, այդպիսին է նրա աշխատանքը: Ստիպված ես հիմնական գործող անձ լինել հանձնարարված բոլոր գործերում:

«Եթե անգամ ես գտնեմ այդ մարդուն,— մտածում էր նա, — ի՞նչ օգուտ դրանից: Եթե մարդը չի սիրում իր ընտանիքը, խորթ է, մի թե կարող ես ստիպել նրան»:

Հետո նա զարմանքով հիշեց, որ գործում ոչ մի տող չկար հացավաճառ Վարդուշի մասին: Ուրիշ ո՞վ, եթե ոչ նա, որի հետ Տրդատը մտադիր էր սկսել իր երկրորդ կյանքը, կիմանար, թե որտեղ է Գորյանը: Կամ գուցե նրանք միասի՞ն են հեռացել քաղաքից:

Գնունին նայեց ժամացույցին: Ժամը երկուսն անց էր: «Կհասնեմ»,— մտածեց նա: Հետո շրջվեց առաջին իսկ փողոցով ու անմիջապես նկատեց կինոթատրոնի շենքը: Նա առանց դժվարության գտավ նաև հացի փոքրիկ խանութը:

Ներս մտնելով ու առաջին հայացքը գցելով վաճառողուհուն, Գնունին իսկույն զգաց, որ դա հենց նույն Վարդուշն է, թեև հիմա շատ էր ուզում, որ սխալված լինի ինքը:

Աշխույժ, փոքր – ինչ գեր մարմնով և բավականին գեղեցկադեմ այդ կինը հենց առաջին հայացքից դուր չեկավ նրան: «Ահա թե ով է քայքայել Գորյանների ընտանիքը, — զայրացավ Աշոտը,— հիմա տես. ասես ոչինչ էլ չի եղել, հաց է վաճառում»:

Նա չնկատեց էլ, որ ինքը ակամայից հերթ է կանգնել ու հիմա գտնվում է հացավաճառուհուն դեմ – դիմաց: Եվ սթափվեց միայն այն ժամանակ, երբ կինը բարկացած ասաց.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Դե, խոսեք, ի՞նչ եք ուզում, բոքո՞ն, թե՞ մատնաքաշ:

Գնունին շփոթվեց, բայց միայն մեկ վայրկյան.

— Ձեր անունը Վարդո՞ւշ է:

— Այո,— զարմացավ կինը:

— Ես միլիցիայի վարչությունից եմ, ահա իմ փաստաթղթերը, կուզեի մի երկու րոպե խոսել ձեզ հետ:

Կնոջ դեմքը մի վայրկյանում փոխվեց ու սկսեց այնպես ճառագել, ասես իր ամենամտերիմ, հարազատ մարդուն էր տեսնում երկար անջատումից հետո:

— Խնդրեմ, խնդրեմ, սիրելի՛ս,— ասաց նա: — Լավ էլ ժամանակ է, ես հիմա ընդմիջում էի ուզում անել:

Նա իր մարմնին անհարիր արագությամբ մոտեցավ դռանը, փականը գցեց ու կրկին մոտեցավ Աշոտին:

— Գիտեմ, գիտեմ, հացի գործարանի հաշվով, հա՞: Ես ամեն ինչ կասեմ, ես ոչ մի անգամ դրանց հետ գործ չեմ ունեցել: Էքսպեդիտոր Վաղոն ճիշտ չի ասում, ցավդ տանեմ:

Աշոտն ակամայից ժպտաց:

— Դե, չէ, բոլորովին այլ բան է:

— Ի՞նչ,— միանգամից հանգստացավ Վարդուշը:

— Որտե՞ղ է Տրդատ Գորյանը:

Ախ Տրդա՞տը: Դե, այդպես ասեք, էլի: Իսկ ինքը քիչ մնաց վախենար: Իհարկե, ճանաչում է: Անազնիվ, վատ մարդ էր: Հինգ տարի խաբեց իրեն, իր հաշվին էր ապրում: Ասում էր, թե ամուսնանալու է ու մեկ էլ թողեց՝ ոտքով ու գլխով կորավ: Խեղճ կին էր գտել (այստեղ նա նույնիսկ փորձեց արտասվել): Եվ քիչ էր կարծես դա, որ թողեց գնաց: Աղջիկն էլ (մի լաչառի մեկը), եկավ ինչ ասես ասաց: Հիմա ինքն արդեն հինգ ամիս է, ինչ ամուսնացել է, դա հո կարելի է ստուգել...

Երբ Գնունին հիմնարկության շենքը հասավ, աշխատանքային օրն արդեն ավարտվում էր: Ելքի դռան մոտ սպասում էին ավտոմեքենաները, դուռն անընդհատ բացուխոփ էր լինում՝ դուրս թողնելով նորանոր մարդկանց՝ համազգեստներով և առանց համազգեստների:

Գնունին դժգոհ չէր, որ ուշ հասավ վարչություն: Ընդհակառակն, մտածում էր, որ եթե շուտ հասներ, ի՞նչ պատասխան պետք է տար: Միևնույն է, էական ոչինչ չունի ավելացնելու Տրդատ Գորյանի անհետանալու առթիվ արդեն հայտնի պատմությանը: Ավելի լավ, երեկոյան կխոսի Աստղիկի հետ, գուցե նա որևէ նոր բան գիտե, իսկ առավոտյան կարելի է արդեն զեկուցել ու նոր, քիչ թե շատ հետաքրքիր գործ խնդրել:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նա արդեն իր սենյակն էր մտնում՝ թղթերը տեղավորելու համար, երբ կից սենյակից դուրս եկավ կապիտան Բաբայանը:

— Եկար, հա՞,— հարցրեց նա, բանալիով կողպելով դուռը:

— Այո, ընկեր կապիտան:

— Նոր բան կա՞:

— Համարյա ոչինչ: Մեռած գործ է: Թույլ տվեք պատմել...

— Մի շտապիր եզրակացություն անելու, երիտասարդ,— սառը կտրեց Բաբայանը: — Աղջկա հետ խոսեցի՞ր:

— Չհասցրի գտնել, կանչել եմ այստեղ երեկոյան:

— Իզուր, երեկոյան աշխատանքի եկ միայն ծայրահեղ կարևոր և շտապ գործերով: Եվ հետո կարող էիր ինքդ գնալ նրա մոտ: Իսկ հիմա ցտեսություն, ուշանում եմ, տղայիս մանկապարտեզից տուն եմ տանելու:

Գնունին վիրավորվեց: Թեև ինքն այսօր չէր ուզում հանդիպել Բաբայանին, բայց հանդիպումից հետո արդեն կարծում էր, թե կապիտանը անմիջապես կլսի իրեն, կիմանա, թե ինչ տարբերություն կա նախկին քննիչի և իր միջև: Չէ՞ որ նա բոլորովին էլ չէր հետաքրքրվել հացավաճառ կնոջով: Ճիշտ է, իր ուսումնասիրությունը ոչինչ չտվեց, բայց գուցե և տար...

Իսկ հիմա... երեխային մանկապարտեզից տո՛ւն եմ տանելու, մեծ բան, շտապում է:

Հետո նա միանգամից հիշեց, որ կնոջ հետ պայմանավորվել էր այսօր երեկոյան կինո գնալ: Եվ ո՞նց ինքը չի հիշել: Դե, ի՞նչ արած, ոչինչ անել հնարավոր չէ:

— Աշխատանքիս հենց առաջին օրը նշանավորվում է Սեդայի հետ ունենալիք ճակատամարտով, — ծիծաղեց նա՝ միանգամից մոռանալով վիրավորանքը,— ի՞նչ արած, պատասխանատու աշխատող ես, ընկեր Գնունի, դիմացիր:

Գնունին կանգնել էր պատուհանի մոտ, քաղաքի լույսերին էր նայում ու ժպտում էր: Հիշում էր քիչ առաջ Սեդայի հետ ունեցած խոսակցությունը:

«Իհարկե, — ասում էր Սեդան,— հիմա քեզ համար հիանալի պատրվակ ստեղծեցիր: Գիտե՞ք ինչ, նա երեկոյան զբաղված է, կնոջ հետ կինո գնալ չի կարող, մի աղջկա է կանչել իր մոտ, վարչություն»:

«Պաշտոնական պարտականությունս է ստիպում...»,— կատակում էր ինքը:

«Անշուշտ, պաշտոնական պարտականություն, — շարունակում էր Սեդան,— ամբողջ քաղաքում մի տղամարդ չգտնվեց, որ դու նրան կանչեիր»…

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ինքը ծիծաղեց ու գրկեց Սեդային: Ծիծաղեց նաև Սեդան, բայց ինչպես միշտ, ինչպես տարիներ շարունակ, արագորեն չորս կողմը նայեց, երբ Աշոտը համբուրում էր նրան:

Այդ սովորությունը դեռ Ղուկասյանի այգուց էր գալիս...

Զարմանալի է, թե ինչո՞ւ էին նրանք հանդիպում հատկապես Ղուկասյանի այգում: Սեդան մանկավարժական ուսումնարանն էր ավարտում, իսկ ինքը սովորում էր համալսարանում: Կարող էին, իհարկե, ուրիշ տեղ էլ հանդիպել: Բայց մի տեսակ սովորել էին: Ամեն անգամ բաժանվելիս ասում էին, գրեթե միասին.

— Ուրեմն, ութին, Ղուկասյանի այգում:

Ու ծիծաղում էին:

Դուռը թակեցին: Աշոտը արագորեն իր սեղանին մոտեցավ, նստեց ու նոր միայն ձայն տվեց.

— Համեցեք:

Աստղիկ Գորյանը ուներ շիկավուն, առատ մազեր, որ խնամքով հավաքված էին գլխի ետևում: Աչքերը երկնագույն էին և փոքր – ինչ շեղ: Բարձրահասակ էր ու սլացիկ: Հագնված էր շքեղ ու ճաշակով: Իսկ երբ ժպտաց, փոքրիկ մի փոս գոյացավ աջ այտին:

— Դուք ինձ կանչե՞լ եք:

— Աստղիկ Գորյա՞ն: Նստեցեք, խնդրեմ:

Գնունին չգիտեր ինչպես սկսել և աննպատակ, նյարդայնացած թերթում էր գործը, առանց նայելու, առանց կարդալու և ավելի էր շփոթվում:

Դրությունը փրկեց աղջիկը, որը մի թեթև հայացք գցելով թղթապանակին, հարցրեց.

— Գուցե լո՞ւր կա իմ հո... Տրդատ Գորյանից:

— Բանն էլ այն է, որ չկա,— թեթևացած շունչ քաշեց կրտսեր լեյտենանտը,— չկա, հասկանո՞ւմ եք, բոլոր տեղերից բացասական պատասխան ենք ստացել: Այդպես չի կարող լինել: Ասեղ հո չէ՞ր: Ես ձեզ մի ուրիշ բան եմ ուզում հարցնել. նա քաղաքում կամ ընդհանրապես թշնամի ունե՞ր: Ինձ հասկանո՞ւմ եք՝ անձնական թշնամի, գուցե լսել եք, գուցե ինքն է պատմել...

Հինգ րոպե առաջ նա չգիտեր, որ տալու է այդ հարցը և ինքն էլ զարմացավ: Բայց միաժամանակ հրապուրվեց այդ հանկարծահայտ մտքով: Իսկապես, գուցե նա որևէ թշնամի է ունեցել, որը նրան զրկել է կյանքից: Հաջորդ վայրկյանին Գնունին արդեն շոգում էր: Ի՜նչ հիմարություն, չէ՞ որ աղջիկն ինքն է պատմել, թե ինչպես է հայրը վաղ առավոտյան արթնացրել իրեն ու հայտնել, որ Ղազախստան է մեկնում:

— Չգիտեմ,— ասաց աղջիկը,— ես ի՞նչ գիտեմ, մենք երկար ժամանակ իրար հետ չէինք խոսում: Երբ նա լքեց մորս...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Չէ, ինչո՞ւ,— ընդհատեց Գնունին, — դրանից հետո դուք բավականաչափ խոսել եք նրա հետ, համոզել եք գնալ մայրիկի ետևից, հետո կռվել եք, երբ նա խոսել է նոր ամուսնության մասին, հատկապես այն օրը, երբ նա Վարդուշին տուն է բերել…

— Դուք Վարդուշին էլ եք ճանաչում,— արագ հարցրեց Աստղիկն ու ավելացրեց,— դե, իմացեք, նա էր մեր դժբախտության պատճառը: Հայրս տարվել էր նրանով: Թուլակամ մարդ էր, դե, ի՞նչ պետք է լիներ հարբեցողը…

Ու նա կրկին սկսեց խոսել խորթ հոր մասին՝ համարյա բառ առ բառ կրկնելով առաջին դիմումը: Խոսում էր զայրագին, հուզված, վշտացած, ցավով նկարագրում իրենց երբեմնի լավ ընտանիքի քայքայումը:

Չնայելով աղջկան, գլուխը սեղանին հակած, Գնունին նշումներ էր անում թղթին: Իսկ երբ աղջիկը սկսեց խոսել մոր մասին, Գնունին նրա ձայնում լացի հնչյուններ նկատեց: Նա բարձրացրեց գլուխը, նպատակ ունենալով սփոփել Աստղիկին, և ապշեց: Աղջկա աչքերը ոչինչ չէին արտահայտում: Այդպիսի բան նա կյանքում չէր տեսել: Աղջիկը խոսում էր՝ արտահայտելով ամենատարբեր զգացմունքներ, նրա այտերը, շուրթերը, հոնքերը, ճակատը խոսում էին, իսկ աչքերը սառն էին, անտարբեր, անշարժ և ամենայն ուշադրությամբ հետևում էին իրեն:

Գնունին հանկարծ վատ զգաց ու չգիտես որտեղից երկյուղի հետ խառն ինչ – որ հակակրանքով լցվեց Աստղիկի նկատմամբ, այդ աչքերի նկատմամբ:

— Դուք այնպես եք խոսում ձեր հոր մասին, ասես հանգուցյալի մասին եք խոսում. «նա այսպես էր, այնպես էր...»: Բոլոր դեպքերում նա ձեր հայրն է, թող որ անարժան, բայց հայրն է,— սրտնեղած, չարությամբ պոռթկաց Գնունին, ու ինքն էլ վախեցավ իր թողած խոսքերի տպավորությունից:

Աստղիկն անասելի գունատվեց և գլուխը հենելով ձեռքերին, սկսեց հեկեկալ: Ու նայելով նրա ցնցվող թիակներին, Գնունին շփոթահար վեր կացավ տեղից՝ չիմանալով ինչ անել, սարսափելով, որ հիմա մեկն ու մեկը ներս կմտնի ու կտեսնի այս պատկերը: Ու սկսեց կցկտուր, ցածրաձայն խնդրել, որ աղջիկը դադարի լալ, ասաց, որ ինքը մտադիր չէր վիրավորել նրան, որ դա հենց այնպես ստացվեց:

Բայց աղջիկը չէր հանգստանում:

— Հանգուցյալ է, բա ի՞նչ է,— ասում էր նա,— մեզ համար հանգուցյալ է, եթե չէ, որտե՞ղ է նա, ասեք՝ որտե՞ղ: — Հետո շեշտակի բարձրացրեց գլուխը ու ճչաց.— Եվ ի՞նչ եք ուզում ինձանից, դուք պարտավոր եք գտնել նրան, մի տարի է չեք գտնում ու դեռ վիրավորում եք մարդկանց…

Ու Գնունին կրկին տարակուսանքով նրա աչքերին էր նայում. այդ աչքերը դարձյալ չոր էին ու չար: Ու զարմանալի բան՝ ասես այդ խոսքերը իրեն չէին վերաբերում:

Աշոտն այլևս ոչինչ չուներ հարցնելու, բայց չէր ուզում աղջկան ազատ արձակել: Նրան անընդհատ թվում էր, թե ինքը մի շատ, շատ կարևոր հարց ունի տալու ու չի կարողանում

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հիշել այդ հարցը: Նրան թվում էր, թե այստեղ ինչ – որ բան իր տեղում չէ, ինչ – որ բան պարզ չէ: Բայց ի՞նչը...

Եվ հիշեց միանգամից: Հիշեց, բայց, չգիտես ինչու, չկարողացավ այդ հարցը տալ: Հետո վճռեց, որ հարկ չկա: Իսկ երբ աղջիկը հեռացել էր, նա այդ հարցը տվեց բարձրաձայն, ինքն իրեն:

— Ինչո՞ւ Աստղիկը կամ իր եղբայրը հոր անհետանալուց հետո այլևս երբեք չեն հետաքրքրվել նրանով: Ինչո՞ւ:

— Կրկին շտապում ես: Հետաքրքրվել են,— լսվեց մի ձայն:

Գնունին անակնկալի եկած ոտքի կանգնեց: Կապիտան Բաբայանն էր: Բաժնի պետը փութկոտ քայլերով իր առանձնասենյակը մտավ և քիչ հետո դուրս եկավ այնտեղից՝ մի գրություն ձեռքին:

— Հետաքրքրվել են,— կրկնեց նա, գրությունը մեկնելով շփոթված Գնունուն:

Դիմում էր: Մեկ շաբաթ առաջ գրել էին Աստղիկ և Դանիել Գորյանները: Դիմումը հասցեագրված էր քաղսովետի գործկոմի նախագահին: Գորյանները համառոտակի պատմում էին իրենց հոր անհետանալը և խնդրում նրա անվամբ հաստատված տունը, այգին և ընդհանրապես ողջ ժառանգությունը ձևակերպել իրենց անունով: Դիմումին կցված էր նաև մոր թույլտվությունը: Քաղսովետի նախագահն այդ կապակցությամբ հարցում էր արել միլիցիայի վարչությանը...

— Դե, ի՞նչ կասես,— կապիտանը կիսախուփ աչքերով թիկնել էր բազմոցին:

— Կրկին նույնը,— համառեց Գնունին, — և այս անգամ ավելի վճռական: Ինչո՞ւ նրանք դատախազությանը առաջին անգամ դիմելուց հետո, մեկ տարի շարունակ այլևս չեն հետաքրքրվել իրենց հոր բախտով: Երբ իմ նախորդը թեթևակիորեն ուսումնասիրելով գործը, կարճել է այն, ինչո՞ւ նրանք չեն բողոքել վերադաս օրգաններին, ինչո՞ւ են լռել: Եվ ինչո՞ւ են միայն հիմա հիշել, երբ պետք է տունը նրանց անվամբ ձևակերպել:

— Նրանք միշտ էլ չեն սիրել իրենց հորը, — աչքերը չբացելով, հատ – հատ արտասանեց կապիտանը:

— Դա նշանակություն չունի: Չէ՞ որ մարդ էր անհետացել:

— Նրանց ինչի՞ն էր պետք այդ մարդը:

— Ինչպե՞ս թե,— կակազեց Գնունին, — այսպես թե այնպես՝ հայր է:

— Այո, հայր, որը թունավորել է նրանց կյանքը, անընդհատ ծեծել է կնոջը, հարբեցողությամբ է զբաղվել, ոչ մի կոպեկ տուն չի բերել, չի լսել որդիների հորդորները, հայհոյել է նրանց, միշտ սպառնացել է հեռանալ տնից և վերջապես թքել է տան վրա էլ, բոլորի վրա էլ ու մի առավոտ անհետացել: Այս հոր համար հետաքրքրվեի՞ն...

— Թույլ տվեք հարցնել, ընկեր կապիտան, դուք Գորյանների անունի՞ց եք խոսում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Այո,— նույն տոնով պատասխանեց Բաբայանը:

Այդ նրա սովորությունն էր: Երբ ուզում էր որևէ գործի ճշմարտությունը լիովին վեր հանել և ստուգել իր կարծիքը, նա զուտ տրամաբանությամբ հակադրվում էր իր աշխատակիցներին և ստիպում, որ համոզեն իրեն:

— Այդ դեպքում մի փոքր ուղղում,— հաղթական ժպտաց Գնունին,— Տրդատ Գորյանը մինչ այդ երբեք էլ չի ուզեցել հեռանալ տնից:

Կապիտանը աչքերը բացեց:

— Ապացույց,— համարյա շշնջաց նա:

— Նա ուզում էր կրկին ամուսնանալ: Նա վաղուց կապված է եղել Վարդուշ անունով մի կնոջ հետ: Անհետանալուց մի քանի օր առաջ նրան տուն է բերել, ցույց տվել իր ունեցվածքը...

Ու կրտսեր լեյտենանտը մանրամասն նկարագրեց Գորյանների հարևանուհու հետ ունեցած իր զրույցը, հետո հանդիպումը հացավաճառ կնոջ հետ, Աստղիկի զարմանքը, երբ ինքը խոսք բացեց Վարդուշի մասին:

— Ուրեմն, ինչո՞ւ պետք է Տրդատ Գորյանը փախչեր տնից, առանց գոնե Վարդուշին որևէ բան ասելու: Եվ ընդհանրապես ինչո՞ւ պետք է անհետանար: Մի՞թե միայն նրա համար, որ աղջկան հասնող ալիմենտից ազատվի: Իսկ տո՞ւնը, իսկ այգի՞ն, իսկ ունեցվա՞ծքը, իսկ նոր ամուսնությո՞ւնը...

Գնունին խոսում էր և ինքն էլ էր զարմանում այն մտքերի վրա, որ արտահայտում էր: Չէ՞ որ դրանց մեջ ճշմարտություն կար, չէ՞ որ դրանք տրամաբանված էին: Ու նա նոր միայն զգաց, թե ինչպես է կապիտանը հետզհետե, առանց որևէ ջանքի բացում իր հոգին, ստիպում մտածել, ի մի բերել տպավորությունները, քայլել բոլորովին ուրիշ ուղղությամբ, ինքը չասելով ոչինչ, ոչ մի խնդիր չառաջարկելով, ոչ մի կարծիք չհայտնելով...

— Եվ վերջապես ինչի՞ համար է Տրդատ Գորյանը դեպքից երկու օր առաջ աշխատանքի ընդունվել գործարանում: Նախօրոք անհետանալու մտադրություն ունեցող մարդը մի՞թե աշխատանքի կընդունվի:

Կապիտան Բաբայանը դադարեց քայլել ու կանգնեց պատուհանի մոտ, թիկունքով դեպի Գնունին: Սենյակում մինգամից լռություն տիրեց:

— Փաստը փաստ է, որ Տրդատ Գորյանը չկա,— խուլ ձայնով արտասանեց կապիտանը: Նա քիչ սպասեց, որ Գնունին խոսի, բայց կրտսեր լեյտենանտը լուռ էր: — Չկա, — կրկնեց կապիտանը, ապա միանգամից շրջվեց,— և ի՞նչ է քո կարծիքը, Գնունի:

— Դուք ճիշտ եք ասում, ընկեր կապիտան, — հոգնած, այրվող աչքերը թաքուն տրորելով, մրմնջաց Գնունին:

— Փաստը փաստ է, որ Տրդատ Գորյանը անհետացել է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ես չասացի անհետացել է,— անասելի մռայլված խոսեց կապիտանը: — Ես ասացի, որ Տրդատ Գորյանը չկա: Տրդատ Գորյանը մեռած է:

— Ի՞նչ,— Գնունին ցնցվեց, գունատվեց վայրկենապես ու հենվեց սեղանին: — Ի՞նչ, ո՞վ ասաց ձեզ:

— Դու, — պատասխանեց միլիցիայի կապիտանը:

Որքան մոտենում էին մենավոր, երկհարկանի տանը, այնքան վճռականությունը լքում էր Գնունուն և կապիտանի ահավոր եզրակացությունը անհավատալի էր թվում: Իսկ ի՞նչ, եթե իրենք սխալվում են, եթե այդ բոլորը պատահականություններ են: Այն ժամանակ ինչպե՞ս նայես այդ մարդկանց: Ի՞նչ պատասխան տաս:

Նա ուզում էր կրկին խոսել այդ մասին, վիճել և դարձավ իր ուղեկիցներին: Կապիտանը մռայլ էր ու խորասուզվել էր մտքերի մեջ: Լեյտենանտ Սիմոնյանը կիսախուփ աչքերով թիկնել էր ավտոմեքենայի բազմոցին ու կամացուկ սուլում էր: Գնունուն զայրացնում էր այպիսի կարևոր, պատասխանատու պահին լեյտենանտի սուլոցը և չկարողանալով համբերել, նրան ասաց այդ մասին:

— Ոչինչ, հետո դու էլ կսուլես, — թավ, համարյա քառակուսի բեղերի տակ քմծիծաղ տվեց Սիմոնյանը, — դեռ ջահել ես, առաջին գործդ է: Դեռ էնքա՜ն կսուլես…

«Չէ, այդ երբեք չի լինի»,— ուզեց պատասխանել Գնունին, բայց մեքենան միանգամից թեքվեց աջ ու կանգ առավ տուֆակերտ առանձնատան ցանկապատի առաջ: Դա Տրդատ Գորյանի տունն էր:

Միլիցիայի աշխատողները ցած իջան մեքենայից ու մոտեցան փայտե դռանը: Գնունին ուզեց սեղմել զանգի կոճակը, բայց նկատեց, որ դուռը կիսաբաց է ու փոքր – ինչ տատանվելով ներս մտավ: Բաբայանն ու Սիմոնյանը հետևեցին նրան, իսկ վարորդը մնաց ավտոմեքենայի մեջ:

Վաղ առավոտ էր: Պարտեզի դեղնած խոտը դեռ ցողով էր պատած: Փոքրիկ մի արահետ, սկսելով դռնից, նրանց մոտեցրեց առանձնատանը: Դռան վրա մի քանի կողպեքներ կային: Գնունին դողացող ձեռքով սեղմեց զանգի կոճակը:

Ներսից ոչ մի ձայն:

— Դեռ քնած է, ասաց նա՝ վարանելով:

— Սեղմիր ավելի երկար, — ձայնեց լեյտենանտ Սիմոնյանը:

Լսվեց, թե ինչպես ներսում բացվեցին ինչ – որ դռներ, հետո մեկը կամացուկ կանգնեց շքամուտքի ետևում:

— Ո՞վ է, — հարցրեց մի կին, և Գնունին ճանաչեց Աստղիկի ձայնը:

— Ն՞ա է, — կամացուկ հարցրեց կապիտանը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Այո՛, — պատասխանեց Գնունին, ջանալով հանգիստ ձևանալ և հաղթահարել հանկարծակի սկսած անտանելի դողը:

— Բացեք, խնդրում եմ, միլիցիայից ենք, — արտասանեց կապիտան Բաբայանը:

Դռան ետևում կրկին լռություն տիրեց, ապա նույն ձայն ասաց.

— Ես հիմա, հագնվեմ ու...

Բաբայանը լեյտենանտ Սիմոնյանին կարգադրեց անմիջապես գտնել ու հրավիրել միլիցիայի տեղամասային լիազորին, թաղային կոմիտեի նախագահին և հարևան մի երկու բնակչի, իսկ ինքը շրջվեց և ուշադիր սկսեց դիտել բանջարանոցը, օժանդակ կառույցները:

Դուռը բացվեց ու երևաց Աստղիկը: Գնունուն նա արտասովոր գունատ թվաց ու ընկճված: «Նա էլ ինձ նման գիշերը չի քնել», — մտածեց կրտսեր լեյտենանտը:

— Ի՞նչ է պատահել, ինչի՞ համար եք եկել, —շփոթված մրմնջաց աղջիկը:

— Ձեր և ձեր եղբոր դիմումի, — կապիտանը Աստղիկի կողքով ներս մտավ ու ձեռքի մի շարժումով Գնունուն հրամայեց հետևել իրեն: Հյուրասենյակում կապիտանը կանգ առավ ծոցագրպանից քառածալ մի թուղթ հանելով, մեկնեց տանտիրուհուն:

Դա խուզարկության արտոնագիրն էր:

— Ինչո՞ւ այլալվեց Աստղիկը, — մեր տունը խուզարկե՞լ, ի՞նչ նպատակով, ո՞վ է ձեզ իրավունք տվել:

— Իրավունքը արտոնագիրն է, կտրեց Բաբայանը, — իսկ խուզարկությունը կատարվում է ձեր հոր անհետանալու հետ կապված որոշ հանգամանքներ պարզելու համար:

— Իմ հո՞ր, — արյունը վայրկենապես ողողեց աղջկա գեղեցիկ դեմքը, աչքերը չարությամբ, ցասումով փայլատակեցին, — ի՞նչ, իր տունը լքած Տրդատ Գորյանին հենց իր տա՞նն եք որոնում: Մի տարի ոչինչ չեք արել և հիմա մե՞զ եք ուզում վարկաբեկել… Դուք… դուք, — թվում էր, թե նա հիմա շնչահեղձ կլինի… — Գիտեք, թե ինչ կանեն ձեզ դրա համար: Ահա քեզ մեր միլիցիան… — ճչում նա: — Դրա համար էլ բոլորը ծիծաղում են ձեզ վրա, միլիցիա… կողոպտիչի փոխարեն կողոպտվածին են բռնում…

Գնունին կանգնած էր գլխահակ, ամոթահար, մերթ ընդ մերթ ցնցելով գյուխը՝ ասես աղջկա ապտակներից խուսափելով: «Եթե նա անմեղ է,— մտածում էր նա, — ապա ես չգիտեմ, թե ինչ կանեմ, ես բացեիբաց կասեմ կապիտանին, որ նա մարդ չէ, որ միլիցիայում աշխատելու տարիները քարացրել են նրա սիրտը»: Նա նայեց կապիտանին: Բաբայանը կանգնած էր գլուխը բարձր, սառը, անթափանց հայացքով Աստղիկին էր նայում, և երբ վերջին մի վայրկյան շունչ առավ՝ լուտանքների տարափը վերսկսելու համար, կապիտանը կամացուկ, բայց վճռական ասաց.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Կաշխատենք, որ մեզ վրա չծիծաղեն: Իսկ հիմա թույլ տվեք աշխատել, թե չէ ստիպված կլինեմ մեկուսացնել ձեզ: — Նա արագորեն մոտեցավ սեղանին, նստեց, բացեց պայուսակը ու հանկարծ հարևանցիորեն հարցրեց.

— Ո՞վ կա ննջարանում:

Գնունին զարմանքով կողքի դռանը նայեց և նկատելով մի ստվեր՝ կաթնապակու, ետևում, դեպի դուռը նետվեց:

— Սպասեք, — Աստղիկը կտրեց նրա ճանապարհը, — այդ ո՞ւր, կրտսեր, դա է՞լ է ձեզ վերաբերում, թե իմ ննջարանում ով կա: Իմ... ընկերն է...

— Դա մեզ չի վերաբերում,— առանց գլուխը բարձրացնելու, ասաց կապիտանը,— միայն թե ձեր գիշերային ընկերոջը խնդրեք, որ հեռանա այստեղից:

Անծանոթը կարծես այդ խոսքերին էր սպասում: Նա արագորեն բացեց դուռը և առանց հարցնելու, թե ովքեր են, ինչի համար են եկել, նույնիսկ առանց բարևելու, գլուխը կախ, քսվելով պատին, փութկոտ քայլերով հեռացավ:

— Ներքևում պահեցեք նրան,— կարդադրեց կապիտանը:

Չնայած դրության ողջ լարվածությանը, Գնունին քիչ մնաց ծիծաղեր: «Գիշերային ընկեր», որտեղից էլ գտավ Բաբայանը:

Խուզարկությունն սկսվեց: Կապիտանը քիչ առաջ հայտնված թաղային կոմիտեի նախագահի և միլիցիայի տեղամասային լիազորի հետ իջավ առաջին հարկ՝ երկու սենյակը և նկուղները խուզարկելու, իսկ Սիմոնյանին կարգադրեց Գնունու հետ խուզարկել վերին հարկի երեք սենյակները: Այնուհետո խմբերը պետք է միանային և հարկ եղած դեպքում խուզարկեին բակն ու օժանդակ շենքերը...

Սիմոնյանը հանգիստ, ուշադիր բացում էր բոլոր փակ պահարանները, շարունակելով կամացուկ սուլել, և դա կրկին նյարդայնացնում էր Գնունուն:

Կարծես դա բավական չէր, բազմոցին նստած Աստղիկն էլ ակնդետ նրան էր նայում, երբեմն – երբեմն հեգնորեն նետելով.

— Այդ պահարանը ավելի ուշադիր դիտեցեք, Տրդատ Գորյանն այնտեղ կլինի:

— Չմոռանաք թերթել գրքերը: Բոլոր կինոներում այդպես է:

Սիմոնյանը, որ արդեն զգեստապահարանն էր ուսումնասիրում, դադարեց սուլել ու դուրս բերեց ծանր, համարյա բոլորովին նոր, մորթե օձիքով մի վերարկու, պահեց մի ձեռքով գլխից բարձր, շրջեց, նորից նայեց ու հարցրեց.

— Ո՞ւմ վերարկուն է:

— Հորս վերարկուն էր: Իսկ ի՞նչ կա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երբ Սիմոնյանը վերարկուն ոչ թե կրկին զգեստապահարանում կախեց, այլ, ընդհակառակն, հանեց կախիչից, խուզարկեց գրպանները ու ոչինչ չգտնելով, խնամքով կողքի աթոռին դրեց, Գնունին նոր միայն հասկացավ լեյտենանտին, հասկացավ, մի տեսակ նախանձախառն համակրանք զգաց նրա հանդեպ ու չհամբերելով հարցրեց.

— Իսկ եթե ձեր հայրը ուշ աշնանը խամ ու խոպան հողերն էր գնում, ինչո՞ւ վերարկուն չվերցրեց: Չէ՞ որ ձմեռը մոտենում էր:

Աղջիկը լռեց միայն մի վայրկյան:

— Իսկ դուք նրա՛ն հարցրեք,— հանդգնաբար պատասխանեց նա,— կամ գուցե այստե՞ղ էլ խաբել է ինձ, գուցե ասել է խոպան եմ գնում, բայց Աֆրիկա՞ է գնացել:

Աստղիկի պատասխանը Գնունուն անպատկառ թվաց, բայց նա ստիպվուած էր խոստովանել, որ աղջիկը իրավունք ունի այդպես պատասխանելու... եթե անմեղ է: Այո՛, եթե անմեղ է:

Կեսօրին վեր բարձրացան կապիտան Բաբայանը և նրա ուղեկիցները: Կապիտանը ձեռքին թղթի մեջ փաթաթած մի երկարավուն ու ծանր իր ուներ: Նա հայացքով ընդգրկեց սենյակը, աչքերը սահեցրեց իրերի վրայով, հետո այդ աչքերը մի ակնթարթ կանգ առան վերարկուի վրա:

— Նրա՞նն է:

Նրանք մի անգամ էլ շրջեցին սենյակները և էական ոչինչ չգտնելով, բակ իջան: Սանդուղքի վրա Աշոտ Գնունին ուրիշներից աննկատ կապիտան Բաբայանին մեկնեց մի նարնջագույն ծրար:

— Կասկածելի թվաց, ընկեր կապիտան, եղբայրն է գրել Քաջարանից, բայց «ցպահանջ»: Ինչո՞ւ: Հետո էլի մի տեղ կա...

— Որտեղի՞ց վերցրիր:

— Օծանելիքի մի հին տուփի մեջ էր, ուրիշ նամակներ էլ կային, բայց սա «ցպահանջ» — ի համար վերցրեցի...

Բակում կանգնած էին նախօրոք հրավիրված երկու հողափոր՝ քլունգներով ու բահերով: Նրանց ցույց տալով նկուղի այն հողածածկ մասը, որը պետք էր քանդել, կապիտանը մի կողմ քաշվեց, Սիմոնյանին ու Գնունուն կանչեց իր մոտ ու անշտապ հանեց ծրարը: Վրան շեղ տառերով գրված էր. «Երևան: Կենտրոնական փոստ: Ցպահանջ: Աստղիկ Գորյանին»: Ստորագրություն չկար: «Քաջարան»:

— Դանիել Գորյան,— արտասանեց կապիտանը,— և ի՞նչ է գրում նա:

Նամակը սովորական կարելի էր համարեր: Այն սկսվում էր «Նախ և առաջ» բարևներով: Եղբայրը հարցնում էր քրոջ որպիսության մասին, տան վիճակի մասին: «Ռեմոնտ անելու ժամանակը չէ՞»: Հետո Դանիելը պատմում էր իր մասին, անհանգստանում, թե ինչո՞ւ քույրը

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

իր վերջին նամակին չի պատասխանել, ի՞նչ է կարծում, հիմա գա՞, թե՞ դեռ մի քիչ էլ աշխատի: Այո՛, սովորական նամակ էր դա, եթե չլինեին հետևյալ տողերը: «Ի՞նչ նորություն կա: Դու գրի, ես կհասկանամ…»:

Ինչո՞ւ է Դանիելը քրոջը ուղղված նամակը հասցեագրում ոչ թե տուն, այլ «ցպահանջ», ի՞նչ նորության մասին է հարցնում: Եթե նրան անհանգստացնում է հոր անհետանալու խնդիրը, ինչո՞ւ է առաջարկում, որ Աստղիկը «գրի, ես կհասկանամ»: Ի՞նչը կհասկանա: Եթե Աստղիկը գրելու է, թե հորից լուր կա կամ չկա, ինչո՞ւ պետք է այնպես գրի, որ «հասկանա»...

Ահա այս հարցերն էին, որ միաժամանակ պտտվում էին երեք հետախույզների ուղեղներում: Եվ որքան ավելի էր խորհում, այնքան ավելի էր Գնունին համոզվում, որ թերևս կապիտանը իրավացի է, թեև անհավատալի, աներևակայելի է դա, բայց այդպես է:

— Դե՞,— այդ Բաբայանն էր հարցնում:

— Այս ցանկապատից դուրս հարց չկա,— ասաց լեյտենանտ, Սիմոնյանը:

— Գնունի՞ ...

— Ես էլ եմ այդպես կարծում,— դժվարությամբ արտասանեց Աշոտը:

Հողափորները նկուղում ոչինչ չգտան և կապիտանի կարգադրությամբ փորում էին տանը հենված մառանի հողե հատակը: Իսկ երբ ձեռնունայն դուրս եկան մառանից, կապիտանը ցույց տվեց ցանկապատի մոտ գտնվող ցածրահարկ ցախանոցը: Դա վերջին «կառույցն» էր: Գնունին հոգնած էր, անասելի քաղցած և գնալով հուսահատվում էր: Միայն այն միտքը, որ բոլորն էլ նույն վիճակի մեջ են, բայց չեն տրտնջում, նրան պահում էր հողափորների մոտ: Եվ քլունգի յուրաքանչյուր հարվածը խուլ արձագանքում էր երիտասարդ հետախույզի սրտում... Իսկ եթե հիմա, այս անգամ քլունգը «նրա՞ն» դիպչի...

— Իսկ եթե այստեղ էլ չլինի՞, — վերջապես համարձակվեց հարցնել կապիտանին:

Կապիտանը չպատասխանեց: Նա չոքել էր փոսի պռունկին և ուշադիր ներսն էր նայում: Հետո բարձրացավ տեղից, թափ տվեց ծնկների հողը ու ասաց առաջվա հանգստությամբ.

— Կշարունակենք որոնել:

— Գուցե բանջարանոցո՞ւմ:

— Ոչ,— ձեռքը վճռականորեն թափ տվեց կապիտանը,— անհնար է:

Որ Տրդատ Գորյանը սպանված է, կապիտանը կասկած չուներ դրանում, որ նա թաքցված, թաղված է այստեղ, մոտիկ ինչ – որ տեղ, ծածկի տակ, դրան հանգեցնում էր նրա սառը տրամաբանությունը: Մարդասպանը կամ մարդասպանները ուրիշ կերպ չէին կարող վարվել, նրանք սպանվածի դիակը բաց տեղում չէին թաղի, որովհետև նույն պահին կնկատվեին կամ թեկուզ մի քանի օր անց՝ թարմ սնահողի հատվածը աչքի կընկներ: Ուրեմն նրանք պետք է աշխատեին դիակը դուրս բերել քաղաքից, որը մեծ փորձության հետ էր կապված: Հնարավոր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

էր, որ տեսնեին, կասկածեին (հետո դա անհնար է առանց գործակցի, իսկ հանցագործները սարսափելի խուսափում են յուրաքանչյուր ավելորդ ականատեսից): Կամ էլ, որ ամենահավանականն էր, պետք է աշխատեին դիակը թաքցնել ինչ – որ ծածկի տակ փորած փոսում: Այդպիսի ծածկ կարող էին հանդիսանալ, թե՛ նկուղը, թե՛ մառանը, թե՛ ցախանոցը: Ուրիշ ծածկ չկար:

Որքան էլ միլիցիայի աշխատողները շրջապատից աշխատել էին թաքցնել իրենց խուզարկության նպատակը, նրանց այդ ամբողջությամբ չէր հաջողվել: Ինչպես հաճախ է լինում, ինչ – որ ներքին բնազդով կռահելով, ինչ – որ շշուկից հասկանալով կամ պարզապես հետաքրքրությունից դրդված, ցանկապատի ետևում՝ մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ մարդիկ էին հայտնվում: Երկու թե երեք անգամ Գնունին նկատեց նաև Գորյանների ծեր հարևանուհուն, որը ձեռքն աչքերին հովանի արած, ապշած աշխատում էր հիշել այս ջահել տղային, որին կարծես ինչ – որ տեղ տեսել էր:

Բայց հետաքրքրասեր հարևաններից հատկապես մեկը գրգռում էր Գնունուն: Ճաղատ գլխով, փոքրամարմին, բայց երկար թևերով այդ մարդը պարզապես երեխայի նման կառչել էր ցանկապատից և ամբողջ օրը հետևում էր, թե ինչ է կատարվում ներսում: Մի քանի անգամ Գնունին սաստեց նրան, առաջարկեց ցած իջնել, բայց հենց որ շրջվում էր, ճաղատ գլխով մարդու երկար թևերը կրկին կախվում էին ցանկապատից: Այնպես որ դա ի վերջո զզվեցրեց Գնունուն, ու նա սրտնեղած թափ տվեց ձեռքը... Սատանան հետը, ինչքան ուզում է թող նայի:

Հարևանի երանությունը իր գագաթնակետին հասավ, երբ փորում էին ցախանոցի հատակը: Դա հո իր աչքի առաջ էր: Եվ այնքան էր թեքվել ցած, որ թվում էր, թե հիմա ուր որ է կգլորվի:

— Գուցե ծածկի տակ չէ, այլ բանջարանոցում, ինչ – որ տեղ, — ասաց Գնունին կապիտանին, որը ցախանոցից դուրս եկող հողափորներին էր նայում այնպիսի մռայլությամբ, ասես նրանք էին ողջ անհաջողության պատճառը:

— Չէ,— համառեց Բաբայանը՝ աջ քունքը ցավեցնելու չափ տրորելով,— չէ, անհնար է, ծածկի տակ պետք է լինի:

— Բայց ինքներդ եք տեսնում, որ չկա,— նկատելով, թե ճաղատ մարդը ինչպես է լարված ուշադրությամբ լսում իրենց զրույցը, ձայնը ցածրացրեց Գնունին,— համենայն դեպս փորձենք:

— Փորձելը կփորձենք, իհարկե,— նույն մռայլ հանգստությամբ ասաց կապիտանը,— բայց արդեն ուշ է, մթնում է: Դու գնա զանգահարիր, թող մեքենան գա: Ավտոմատ հեռախոսը տեսար չէ՞, փողոցի անկյունում է: Հա, իսկ Սիմոնյանին ասա թող այդ կնոջը նախապատրաստի, մեզ հետ տանել է պետք...

Դեպի փողոցի անկյունը քայլելիս, Գնունուն թվաց, թե ինչ – որ մեկը համառորեն իր ծոծրակին է նայում: Դա մի այնպիսի տհաճ, անտանելի զգացում էր, որ նա այլևս չհամբերեց ու ետ նայեց:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ցանկապատից կախված ճաղատ մարդն էր: Նրա ոտքերին միայն կրկնակոշիկներ էին ու քայլում էր զգուշությամբ, դանդաղ, մի տեսակ ի միջի այլոց, մերթ այս, մերթ այն կողմ նայելով:

«Ի՞նչ է սա ուզում ինձանից, ինչո՞ւ է հետևում,— բարկացած մտածեց Գնունին, — ախր լինում են այդպիսիները: Կբռնեն ու կսկսեն հարցնել՝ ի՞նչը, ինչո՞ւ, ո՞նց… ու չես կարող օձիքդ ազատել»:

Գնունին արագացրեց քայլերը ու քիչ անց փողոցի անկյունում էր: Հեռախոսի խցիկում ոչ ոք չկար, նա արագորեն հավաքեց անհրաժեշտ համարը, շրջվեց ու սպասեց ազդանշանին: Ճաղատ մարդը խցիկի առջև էր կանգնած, այնքան հեռու, որքան թույլ էր տայիս պատշաճությունը, և հավանաբար մտադիր էր զանգահարել, որովհետև ձեռքին ցուցադրա-բար վեր – վեր էր թռցնում պղնձե մի դրամ:

«Գուցե իսկապես ինքն էլ է ուզում ինչ – որ տեղ զանգահարել» — մտածեց Գնունին, բայց անմիջապես էլ քմծիծաղ տվեց: Մարդու ձեռքից ընկած կոպեկանոցը գլորվելով մոտեցավ խցիկին ու երբ շրջվեց, Գնունին տեսավ, որ երեք կոպեկանոց էր:

Ուրեմն մարդն անպայման ուզում է խոսել իր հետ: Նա ավտոմեքենա խնդրեց, կախեց լսափողը և երբ խցիկի դուռը բացեց, նրան ընդառաջ եկավ ճաղատ մարդը, կողքով սեղմելով աշխատեց ներս մտնել ու առանց Գնունուն նայելու, արագորեն շշնջաց.

— Գլխի ընկա, որ հին բան եք ման գալի, հող եք փորում ծածկի տակ: Էդ ցախանոցը առաջ էդտեղ չէր, գարնանն են փոխել տեղը, էդտեղ ի՞նչ եք փորում: Առաջ տանը կպած էր, ծառի տակ, պատշգամբից մի քիչ ձախ... Դե էլ ի՞նչ ես կանգնել ինձ նայում,— ձայնը քիչ բարձրացրեց նա՝ վերցնելով լսափողը և աննպատակ ինչ – որ համար հավաքելով,— ինձ մի նայիր, ես մաքուր մարդ եմ, քսանչորս տարի տրամվայ եմ քշում: Ասի զուր չչարչարվեք…

Եթե այդ ճաղատ, ազնիվ մարդու վրա որևէ կասկած գցելու հարցը չլիներ, Աշոտ Գնունին հեռախոսի խցիկի մոտից մի շնչով կհասներ կապիտանին: Ու նա քայլեց սովորականից էլ դանդաղ, զգալով, թե ինչպես է քունքերում արագ, անսովոր տրոփում արյունը, զգալով, թե ինչպես է սիրտը ուռչում հուզմունքից ու տագնապից:

Մութը միանգամից էր ընկել, ինչպես լինում է ուշ աշնանը, և բակը դանդաղորեն ընկղմվում էր խավարի մեջ:

— Ուշանում ես,— հնչեց կապիտանի անբավական ձայնը, բայց երբ փողոցում հնչեց միլիցիայի գազիկի ծանոթ շչակը, այդ ձայնը մեղմացավ, դե, ի՞նչ, գնանք:

— Ո՛չ,— ասաց Գնունին,— ո՛չ, հենց հիմա պետք է փորել տան պատի մոտ, ծառի տակ, պատշգամբից քիչ ձախ...

Կապիտանը ոչ մի հարց չտվեց, այլ ձայնեց Սիմոնյանին ու հրամայեց լապտեր կախել պատշգամբից: Իսկ երբ աղոտ լույսը խաղում էր մռայլ ու հոգնած բանվորների դեմքին, կապիտանը հրամայեց փորել հողը...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հինգ բոպե, տասը բոպե, տասնհինգ... խուլ թնդում է քլունգը, բահը աշնան տերևները նետում է մի կողմ... քսան բոպե, քսանհինգ... ու մեկ էլ քլունգը անձայն ինչ – որ բանի է դիպչում: Հանկարծ քլունգի հարվածի հետ պատշգամբից հնչում է անմարդկային, աղեկտուր, սարսափախառն մի ճիչ ու տապալվող մարմնի ձայն: Լապտերն օրորվում է սաստիկ ու դիպչելով պատին՝ փշրվում է աղմուկով: Այդ Սիմոնյանն էր, որ բաց էր թողել լապտերը՝ Աստղիկ Գորյանին բռնելու համար:

— Դե, ի՞նչ կասես: Մեռա՞ծ գործ էր:

— Երանի մեռած գործ լիներ, — տխրությամբ պատասխանեց Գնունին:

Նրա դեմքը երկու օրվա ընթացքում դեղնել էր, սրվել և ճակատի ուղիղ մեջտեղում հայտնվել էր առաջին կնճիռը: Երկու օրվա ընթացքում նա ոչ մի անգամ չէր ժպտացել, և դա շատերին անչափ տարօրինակ էր թվում: Նրան մոտենում էին ընկերները, շնորհավորում առաջին իսկ գործի հաջող ավարտի համար, խփում էին ուսին, ծիծաղում էին: «Եվ ինչո՞ւ են նրանք ուրախանում, — մտածում էր նա,— ուրախանալու ի՞նչ կա, ախր կատարվել է ամենասարսափելի մի ողբերգություն»:

Նա այդ օրերին անընդհատ իր ընկերներին, իր բարեկամներին էր հիշում, նրանց ընտանիքները, իր ծանոթներին էր հիշում, որոնցից ոմանց չի էլ համակրում, իսկ ոմանց նույնիսկ տանել չի կարողանում այս կամ այն վատ արարքի կամ բնավորության ինչ – ինչ գծերի համար... Եվ կրկին ու կրկին համոզված մտածում էր, որ նրանցից ոչ ոք սակայն նման քայլի մասին անգամ չէր մտածի: Ուրեմն որտեղի՞ց են եկել այս երկուսը՝ քույր և եղբայր, որտեղի՞ց է նրանց մեջ խտացել այլասերվածությունը, նույնիսկ հանցագործության միջոցով ինչ – որ մեկի կայքին տիրելու մոլուցքը:

— Ի՜նչ մարդիկ կան դեռ — բարձրաձայն մտածեց Գնունին:

— Դե, դու այդ թող,— ասաց կապիտան Բաբայանը՝ կամացուկ ցնցելով Գնունու ուսը,— բավական է: Ես հասկանում եմ քեզ: Գիտե՞ս ինչ, Աշոտ, մենք բոլորս էլ անցել ենք այդ նախասրահով: Կանցնի: Իսկ այդպիսի մարդիկ դեռ կան: Այո: Դրա համար էլ կանք մենք: Երբ վերանան նրանք, մենք էլ հանգիստ կառնենք ու մեր գործին կգնանք: Ես իմ դպրոցը...

Իսկ դո՞ւ:

— Ես էլ կուսումնասիրեմ իրավունքի պատմությունը,— ակամա ժպտաց Գնունին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

2. ՀՐԴԵՀԸ

... Կապիտան Բաբայանը մենակ չէր: Նրա գրասեղանը շրջապատել էին լեյտենանտ Սիմոնյանը, լեյտենանտ Մարկոսյանը և էլի մի լեյտենանտ, որին Գնունին չէր ճանաչում:

— Նստիր,— ասաց կապիտանը,— ավելի շուտ, նստելու կարիք էլ չկա: Մարկոսյանի հետ անմիջապես մեկնիր Ֆիզիկայի ինստիտուտի բազա: Այնտեղ հրդեհ է ծագել, կասկածներ կան: Մարկոսյանը ճանապարհին կպատմի քեզ: Գործողությունները կատարիր ինքնուրույն:

... Հրդեհը ծագել էր անհասկանալի հանգամանքներում: Կիրակի օրը, բազայի պահակ Գերասիմ բիձան, սովորականի պես առավոտյան շրջում է բոլոր շենքերը, ոչ մի կասկածելի կամ անսովոր բան չի նկատում և վերադառնալով պահակատուն՝ սկսում է օրվա լրագիրը կարդալ: Ժամը 11 – ի մոտ բազա է գալիս պահեստապետ Վարդան Շատվորյանը: Դա զարմացնում է Գերասիմ բիձային, որովհետև դիրեկտորի կարգադրությամբ՝ կիրակի օրը ոչ ոք իրավունք չուներ բազա մտնելու: Նա այդ մասին հիշեցնում է Շատվորյանին:

—Ոչինչ, Գերասիմ բիձա, — հանգստացնում է ծերունուն պահեստապետը,— ես վաղը դիրեկտորին կասեմ: Հիմա անհետաձգելի գործ ունեմ: Երեկ շատ ապրանք ստացանք, ժամանակ չեղավ մի մասը գրանցելու: Գնամ մի քիչ աշխատեմ:

Պահակը չի կարողանում առարկել: Ուղիղ մեկ ժամ անց Վարդան Շատվորյանը կրկին պահակատուն է մտնում, մի քիչ զրուցում է Գերասիմ բիձայի հետ, ու մեկ էլ, թե.

— Լավ է, արևը դուրս եկավ, մրսում եմ, գնամ շրջեմ մի քիչ:

Իսկապես, քանի օր արև չկար: Մշուշ էր, անընդհատ բարակ անձրև էր մաղում և, ինչպես միշտ ամպած եղանակին, ցավում էին Գերասիմ բիձու ոտքերի հոդերը: Արև է, ուրախացած՝ պահեստապետ Վարդանի ետևից նա էլ փողոց է դուրս գալիս, մոտ կես ժամ նստում փոքրիկ նստարանին՝ վայելելով աշնան արևի վերջին ջերմությունը, երբ փողոցով անցնող փոքրիկ մի տղա ձայնում է.

— Քեռի, քեռի, էն շենքից ծուխ է բարձրանում, ոնց որ վառվում է:

Գերասիմ բիձան ներս է նետվում և սարսափով տեսնում, որ կրակը օղակել է հիմնական պահեստը: Սև ծուխը առատորեն դուրս էր հորդում պատուհաններից: Միայնակ չէր կարող ոչինչ անել, դրա համար էլ անմիջապես զանգում է հրշեջ պահպանության բաժին: Բայց մինչև հրշեջները հասնում են և հանգցնում կրակը, շատ բան է այրվում: Հեռախոսազանգով բազա է գալիս նաև ինստիտուտի դիրեկտորի տնտեսական գծով տեղակալ Վարդանյանը և հրդեհի մասին անմիջապես տեղեկացնում միլիցիայի բաժնի օրապահին...

— Հարկ կլինի ստուգել նյութական արժեքները և թղթերը, — ասաց Գնունին:

— Թղթերը այրվել են,— ատամների արանքից նետեց Մարկոսյանը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երբ նրանք տեղ հասան, հրշեջներն արդեն հեռացել էին: Գորշ ու մռայլ կանգնած էին պահեստի շենքի քարե պատերը, գետնին ջրի լճակներ էին գոյացել՝ ուշացած հրշեջների ջանասիրության առհավատչյան:

Նրանց դիմավորեց դիրեկտորի տեղակալը՝ կարճահասակ, շարժուն աչքերով, անհանգիստ մի մարդ: Իրեն ներկայացնելուց անմիջապես հետո նա Գնունուն ու Մարկոսյանին, չգիտես ինչու, մի կողմ տարավ ու կամացուկ, թեև մոտակայքում ոչ ոք չկար, հարցրեց.

— Իսկ ձեր կարծիքն ի՞նչ է:

— Կարծիքը գործի ուսումնասիրությունն ավարտելուց հետո կլինի, հիմա ի՞նչ կարող ենք ասել — պատասխանեց Մարկոսյանը:

— Ախր, ես միշտ էլ ասում էի, որ Շատվորյանին չի կարելի վստահել — առանց ուշադրություն դարձնելու Մարկոսյանի սառը տոնին, շշնջաց Վարդանյանը: — Բայց, դե, մեր դիրեկտորին գիտեք, խոշորագույն գիտնական է, բայց շատ միամիտ մարդ է: Շա՛տ – շատ միամիտ է: Իսկ այստեղ բարդ բան չկա: Տարեվերջ է, ընդհանուր ինվենտարիզացիա… Դուք ուշադրություն չե՞ք դարձրել այն բանին, որ ուշ աշնանը հրդեհների թիվը սովորաբար ավելանում է:

Նրա ասածը ճշմարտություն էր: Հետախույզները գիտեին այդ: Որոշ հանցագործ տնտեսվարներ, տարեվերջին զգալով, որ նյութական արժեքների խոշոր պակասորդ են ունենալու, հրդեհ են ցուցադրում կամ կազմակերպում, որպեսզի թաքցնեն պակասորդի հետքերը:

— Իսկ հիմա դերասանություն է անում, լաց է լինում,— շարունակեց դիրեկտորի տեղակալը, — կարծում է մարդիկ այնքան միամիտ են, որ կհավատան իրեն: Տեսե՛ք, տեսե՛ք:

Նայելով նրա հայացքի ուղղությամբ, Գնունին ու Մարկոսյանը տեսան արդեն տարեց, ճաղատ մի մարդու, որը պատի տակ, քարին նստած, գլուխը ձեռքերի մեջ էր առել:

— Պահեստապե՞տն է:

— Ինքը՝ տեղկոմի նախագահը,— հեգնեց Վարդանյանը,— բայց հավատացեք, ես էլի նրան չեմ մեղադրում: Ու բացեիբաց կասեմ, այո՛, մեր դիրեկտորը հանճարեղ, համաշխարհային գիտնական է, բայց շատ միամիտ մարդ է, շա՛տ, իր կադրերին չի ճանաչում:

Նրանք նստած էին դեմ – դիմաց՝ հետաքննիչը և ծանր հանցագործության մեջ մեղադրվող Շատվորյանը: Նա անչափ ընկճված, խղճալի տեսք ուներ, աչքերը կարմրած էին ու վախվորած:

— Դատարկեցեք գրպաններդ,— հրամայեց Գնունին:

— Ինչո՞ւ:

— Արագ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Պահեստապետը դողդողացող ձեռքով ծոցագրպանից հանեց մի քանի թղթադրամ, արհմիութենական մի հին, մաշված գրքույկ, կողքի գրպանից՝ ակնոցի պատյանը, մի թաց թաշկինակ և լուցկու մի տուփ:

— Ուրի՞շ…

— Էլ ոչինչ չունեմ,— ասաց նա:

— Իսկ ծխախոտն ո՞ւր է,— հարցրեց Գնունին:

— Չեմ ծխում, կյանքումս չեմ ծխել:

— Իսկ լուցկի պահո՞ւմ եք:

— Այո՛,— ասաց Շատվորյանը,— գիտեք ինչ, երբեմն պետք է գալիս:

— Ինչպես այսօր առավոտյան, — այլևս չհամբերելով, հեգնեց Գնունին:

Մարդը ոչինչ չպատասխանեց, միայն տնքաց խուլ ու ծանր և ավելի կախեց գլուխը: Գնունին արագորեն վերցրեց լուցկու տուփը, բացեց: Նոր տուփ էր, վրայից երկու հատիկ էր պակաս միայն:

— Երկու հատիկ, և պահեստը չկա,— շարունակեց Գնունին:

Մարդը բարձրացրեց գլուխը:

— Ուրեմն դուք էլ եք մեր Վարդանյանի պես կարծում, որ ես եմ արել, հա՞:

— Իսկ ո՞վ է արել,— տեղից բարձրացավ Գնունին, — պատասխանեք, ո՞վ է արել, ո՞ւմ էր անհրաժեշտ պահեստի հրդեհումը: Եթե աշխատանքային օր լիներ, ուրիշ հարց: Կարելի էր մտածել, թե բանվորներից որևէ մեկը անզգուշաբար ցած է նետել ծխախոտը կամ վառվող լուցկին: Իսկ հիմա՞…

— Չգիտեմ, չգիտեմ, — կմկմաց պահեստապետը:

— Չգիտեք… Բայց գուցե պատահականությո՞ւն է, գուցե դո՞ւք եք ինչ – որ բանի համար վառել լուցկին, հետո...

— Ո՛չ, ես լուցկի չեմ վառել, ես ոչինչ չեմ արել:

— Ինչի՞ համար էիք կիրակի օրը բազա գնում: Դուք տեղյակ չէի՞ք դիրեկտորի հրամանին:

Ու կրկին Գերասիմ բիձայի ցուցմունքից արդեն ծանոթ բացատրությունը: Գործ ուներ, ո՛չ բոլոր ապրանքներն էին գրանցված, մտածեց, որ լավ կլինի ժամանակ չկորցնել: Եթե ինքն իմանար...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Այս ձգձգվող հարցաքննությունը արդեն զայրացնում ու հուսահատեցնում էր Գնունուն: Իսկ սկզբում թվում էր, թե ամեն ինչ պարզ է և պահեստապետը ապացույցների ծանրության տակ ճնշված՝ կխոստովանի հանցանքը: Իհարկե, կասի, որ հարբած է եղել, որ հուզված է եղել և այլն, բայց ի վերջո կխոստովանի: Եվ ինչպե՞ս կարող է չընդունել հանցանքը, երբ ողջ ապացույցները նրա դեմ են: Այն էլ զորավոր ապացույցներ: Տարեվերջ է, մոտենում է գույքը ցուցակագրելու ժամանակը: Նոր ապրանքներ են ստացել, այն էլ թանկարժեք լուսանկարչական ապարատներ և նյութեր: Իսկ այդ նյութերը գրանցված չեն, և, ուրեմն, հաշիվը կխառնվի: Բացի Վարդան Շատվորյանից, ուրիշ ոչ ոք մինչ այդ բազա չի մտել: Հրդեհը նկատվել է նրա հեռանալուց անմիջապես հետո: Հրդեհը ծագել է պահեստի ներսում, կողպված դռների պայմաններում, այնպես որ բացառվում է պահակի՝ Գերասիմ բիձայի անփութության պատճառով հրդեհի առաջացումը: Ինստիտուտի աշխատողները նրա մասին լավ կարծիք չունեն (դիրեկտորի տեղակալ Վարդանյան): Ամենայն դիտավորությամբ հրդեհի օջախը կազմակերպվել է փաստաթղթերի պահարանի մոտ, որպեսզի անմիջապես ոչնչացվեն փաստաթղթերը…

— Դե, ընկեր Շատվորյան, ինչո՞վ եք առարկում այս բոլորին:

— Հավատացեք, խնդրում եմ, ես երեխաներ ունեմ, երդվում եմ, ես ոչինչ չգիտեմ, ես ոչինչ չեմ արել, թող ես

զրկվեմ իմ երեխաներից, եթե...

— Այդ մասին ապահով մնացեք,— արդեն չարացած ասաց Գնունին,— եթե այդպես շարունակեք, երկար ժամանակ կզրկվեք ձեր երեխաներից:

Մարդը փլվեց միանգամից, գլուխը սեղանին հենեց ու սկսեց լուռ հեկեկալ:

Այդ արդեն անտանելի էր: Եվ նայելով նրա ցնցվող ուսերին, Գնունին համարյա բղավեց.

— Լավ, ես հավատում եմ, դուք անմեղ եք: Դե հիմա ինձ ապացուցեք, որ անմեղ եք: Դե խոսեք, ինչ – որ բան ասացեք, ստեք, մեղքը ուրիշի վրա գցեք, սատանան տանի, ինչ ուզում եք ասեք, բայց արդարացեք, փորձեք արդարանալ, խոսե՛ք:

Գնունին, իրեն լիովին կորցրած, ցնցում էր պահեստապետի ուսը, աշխատում բարձրացնել գլուխը, բայց մարդը «չգիտեմ» — ից բացի ուրիշ ոչինչ չէր ասում, և խոր վշտից ավելի էին ցնցվում նրա ուսերը:

— Կնստես գիշերը, կհիշես, կխոսես,— մոլտաց կրտսեր լեյտենանտը,— միայն քեզ նմանները չեն, որ խոսել են: Կխոսե՛ս, — նա սեղմեց զանգի կոճակը և անմիջապես հայտնված հերթապահ միլիցիոներին հրամայեց,— իջեցրեք կալանատուն:

Վարդան Շատվորյանը վեր թռավ տեղից, ասես անսպասելի հարված էր ստացել.

— Ի-ինչի՞ համար,— կակազեց նա,— ես մեղավոր չեմ, երդվում եմ, հավատացեք, իմ պատիվը... Իմ երեխաները ի՞նչ կմտածեն, եթե ես տուն չգնամ...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գնունին առավոտյան աշխատանքի գնաց սարսափելի գլխացավով: Ողջ գիշեր չէր քնել: Երեկվա իր վերաբերմունքը՝ պահեստապետի նկատմամբ, նրան զզվելի էր թվում և անպատվաբեր: Ի՞նչ տոնով էր խոսում ինքը, ինչպե՞ս էր իրեն թույլ տալիս ցնցել նրա ուսը, բղավել: Հետո՛ ինչ, որ հանցագործ է: Ապացուցիր հանցանքը, գործը ուղարկիր դատարան, թող ազատազրկեն և նույնիսկ գնդակահարեն: Ինչո՞ւ ես բղավում նրա վրա, ինչո՞ւ ես ցնցում ուսը...

Բայց ինչպիսի՜ համառություն: Մի՞թե նա՝ այդ Վարդան Շատվորյանը չի հասկանում, չի զգում, որ նույնիսկ ծիծաղելի է կատարած հանցանքից հրաժարվելը, երբ մոտ մի տասնյակ անառարկելի ապացույցներ կան, երբ բոլոր փաստերը, իր իսկ ցուցմունքները իր դեմ են խոսում, իրեն են մերկացնում, իրեն են մեղադրում:

«Ես ոչինչ չեմ արել»… Իսկ ո՞վ կարող էր հրդեհել պահեստը, ուրիշ ո՞ւմ էր պետք ոչնչացնել փաստաթղթերը: Ինչ է, հրդեհն ինքն իրե՞ն է ծագել, պահեստն ինքն իրե՞ն է այրվել: Չէ, այսօր իսկապես այլ տոնով կխոսես դու:

Միլիցիայի բաժնի շքամուտքի մոտ Գնունին հանդիպեց կապիտան Բաբայանին: Կապիտանի տրամադրությունը ակնհայտորեն բարձր էր: Նա աչ ձեռքով գրկեց Գնունու ուսը ու այդպես էլ գրկած՝ բարձրացավ աստիճաններով:

— Հասկանո՞ւմ ես, Աշոտ,— ասաց նա, առաջին անգամ Գնունուն անունով կոչելով,— այսօր շատ ուրախ օր է ինձ համար: Ես քեզ չէի պատմել, կինս երկու ամիս հիվանդ էր, կարծում էին, թե ահավոր հիվանդություն ունի: Եղբայրը տարել էր Մոսկվա: Եվ ահա հեռագիր եմ ստանում, ամեն ինչ լավ է, հիվանդությունը չի հաստատվել: Հասկանո՞ւմ ես:

Շոյված պետի մտերիմ վերաբերմունքից և անկեղծորեն ուրախացած նրա համար, Գնունին շնորհավորեց կապիտանին:

— Իսկ դու ինչ – որ մի տեսակ ես երևում, — հանկարծ նկատեց Բաբայանը: —Չե՞ս քնել:

— Ո՛չ,— խոստովանից Գնունին,— չեմ կարողացել: Շատ տանջեց ինձ այդ պահեստապետը: Բոլոր փաստերը նրա դեմ են, բայց չի ընդունում:

—Ահա թե ի՜նչ,— բազմոցին տեղավորվելով, կապիտանը Գնունուն էլ հրավիրեց նստել,— իսկ հիմա պատմիր ինձ ամենայն մանրամասնությամբ, ողջ գործը: Աշխատիր ոչինչ, ոչ մի բառ բաց չթողնել:

Գնունու պատմելու ընթացքում կապիտանը լուռ էր, բայց գնալով նրա տրամադրությունը ընկավ, դեմքը մռայլվեց:

— Այո՛,— ասաց նա,— տարօրինակ պատմություն է:

— Միայն տարօրինա՞կ,— զարմացավ Գնունին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Առայժմ միայն տարօրինակ, — հաստատեց կապիտանը,— տասնհինգ տարի է, ինչ հետաքննությամբ եմ զբաղվում և առաջին անգամ եմ հանդիպում նման միամիտ հանցագործի:

— Ինչպե՞ս թե միամիտ:

— Ավելի քան միամիտ: Դե, հիմա պատկերացրեք, որ պահեստապետը դուք եք, — ակամա «դուք» — ի անցավ կապիտանը,— պակասորդ ունեք և մտադիր եք վերացնել հանցանշանները, որպեսզի պակասորդը չհայտնաբերվի: Ի՞նչ կանեք:

— Հանցագործության տասնյակ միջոցներ կան:

— Ճիշտ է: Բայց ընդունեք, որ տասնյակ այդ միջոցներից նախընտրել եք հրդեհը, հնարավոր է, չէ՞: Ահա: Ի՞նչ պայմաններում ձեռնամուխ կլինեք ձեր մտադրության իրականացմանը: Մտածենք միասին: Առաջին հերթին կձգտեք, որպեսզի այդ մասին ոչ ոք չիմանա, այնպես չէ:

— Այո՛:

— Երկրորդ. կաշխատեք, որ պահեստը հրդեհելու պահին ձեզ ոչ ոք չնկատի: Ճի՞շտ է: Այլապես ձեր ինչի՞ն էր պետք հանցագործություն կատարելը:

Գնունին շփոթված գլխով արեց:

— Երրորդ. հրդեհը կկազմակերպեք այնպիսի ժամանակ, երբ բացի ձեզանից էլի ուրիշ մարդիկ լինեն բազայում, որպեսզի հրդեհի առաջացումը բացատրեք որևէ մեկի անփութությամբ, անուշադրությամբ, կամ թեկուզ դիտավորությամբ: Բնակա՞ն է: Չորրորդ. երբեք այդ բանը չէիք անի կիրակի օրը, երբ բազայում ոչ ոք չկար, երբ դիրեկտորը կարգադրել է ոչ ոքի բազա չթողնել: Ճշմարի՞տ է: Հակառակ դեպքում գոնե կփորձեիք թաքուն ներս մտնել ու դուրս գալ ցանկապատի վրայից կամ ինչ – որ ետնամուտքից: Եվ ոչ թե կմոտենայիք պահակին, կզրուցեիք նրա հետ, հետո էլ դուրս գալիս քաղաքավարությամբ հրաժեշտ կտայիք:

— Բայց...

— Ես չվերջացրի: Հինգերորդ. շենքը կհրդեհեիք դրսից, որպեսզի ոչ մեկը չկասկածի ձեզ վրա: Եվ ոչ թե ներսից, երբ դուռը փակված է և միակ բանալին գտնվում է ձեզ մոտ: Դե, հիմա ի՞նչ կասեք:

Գնունին լուռ էր:

— Տեսնո՞ւմ եք, թե ինչպես ձեր «ապացույցները» հենց ձեր դեմ ուղղեցի: Լիովին տրամաբանական է, այնպես չէ՞: Ես դա արեցի միայն նրա համար, որ ընդհանրապես սովորություն դարձնեք ամեն տեսակ փաստերին, ապացույցներին քննադատաբար, բոլոր կողմերից նայելը և ոչ թե բռնեք մի փաստի պոչից ու առանց շուրջը նայելու առաջ գնաք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Թեև,— շարունակեց կապիտանը՝ մեղմությամբ նայելով տղայի քրտնած ճակատին, — թեև պատահում է, որ շատ փորձված հանցագործը վարվում է ճիշտ այս պահեստապետի նման, օգտագործում է ամենապարզ միջոցը, որպեսզի մեզ ստիպի, այ, այսպես վիճել և եզրակացություններ անել իր օգտին: Իհարկե, իմ և ձեր եզրակացությունները միայն այն ժամանակ պետք կգան, երբ ապացուցվի, որ պահեստում պակասորդ կա: Ամենակարևորը դա է: Սպասենք ՕԲԽՍՍ — ի ստուգման արդյունքներին: Իսկ հիմա, խնդրում եմ, զանգահարիր բազա և պահեստապետ Վարդան Շատվորյանին հրավիրիր ինձ մոտ: Ես էլ եմ ուզում նրա հետ զրուցել:

— Պահեստապետն այստեղ է,— ասաց Գնունին:

— Կանչե՞լ եք, շատ լավ է, ներս հրավիրեք:

— Ո՛չ,— ասես աղետի սպասելով, շփոթվեց Գնունին,— ես նախընտրեցի պահեստապետին գիշերը կալանատանը պահել, որպեսզի...

— Ի-ի՞նչ,— կապիտան Բաբայանը այնպիսի թափով բարձրացավ տեղից, որ գրասեղանի պարագաները զրնգացին: —Ի՞նչ, — զայրույթից գունատված հարցրեց նա, — ո՞վ է ձեզ թույլ տվել նման ապօրինի գործողություն: Ինչպե՞ս եք կալանավորել մարդուն՝ ձեր այդ օդային ապացույցներով: Իսկ եթե նա անմե՞ղ է: Դուք մտածո՞ւմ եք, թե ինչ եք արել:

— Իսկ եթե մեղավո՞ր է,— կապիտանի զայրույթը ոչ այնքան իրավացի գտնելով, այլևս չհամբերեց Գնունին:

— Մեղավո՞ր է: Ապացուցիր, նոր միայն կալանավորիր: Ես ինքս կստորագրեի: Կալանավորե՛լ մարդուն հենց այնպես, միայն թույլ կասկածների հիման վրա: Միայն նրա համար, որ չի ասում այն, ինչ դուք եք ուզում...

Կապիտանը նկատելի ճիգով զսպեց ցասումը ու ասաց համարյա տխրությամբ.

— Այսինքն՝ այստեղ ավելի շատ ես եմ մեղավորը: Չէ՞ որ ասացի. «ինքնուրույն գործիր»:

— Ընկեր կապիտան,— կոտրված սրտով շշնջաց Գնունին,— բայց դեռ կարիք չկա այդքան հուզվելու: Շատ հնարավոր է, որ հենց պահեստապետը հրդեհած լինի: Ես կաշխատեմ ամեն կերպ ապացուցել այդ:

— Դուք ինձ ավելի եք վշտացնում, Գնունի,— դեմքը կնճռոտեց Բաբայանը,— երբեք, հատկապես նման անորոշ գործերում, չպետք է աշխատեք ապացուցել, որ որևէ մեկը հանցագործ է: Ընդհակառակը, պետք է ձգտեք հիմնավորել, որ անմեղ է, պետք է վերսիաներ մշակեք նրա օգտին: Եվ երբ, չնայած ձեր բոլոր ջանքերին, չկարողանաք ապացուցել մարդու անմեղությունը, չկարողանաք արդարացնել նրան, նո՛ր միայն համոզված պիտի լինեք, որ գործ ունեք հանցագործի հետ: Զարմանում եմ՝ դուք պետք է գիտենայիք այս ամենը: Իսկ հիմա Շատվորյանին կանչեք և հետևեք, որ միլիցիոները չուղեկցի նրան:

Մի քանի րոպե անց Բաբայանի առանձնասենյակը մտավ Վարդան Շատվորյանը՝ տրորված հագուստով, գիշերային անքնության ստվերներն աչքերի տակ, տխրամած ու հուսահատ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Հավատացեք, ես ոչինչ չեմ արել, ես չեմ հրդեհել պահեստը,— առանց նախաբանի սկսեց նա,— ընկեր կապիտան, ես չորս երեխա ունեմ, երդվում եմ, հավատացեք:

Կապիտանը լուռ էր, միայն ուշադրությամբ պահեստապետին էր նայում:

— Ես գիշերը շատ եմ մտածել, հասկանում եմ, որ ինձ անհնար է արդարացնելը, ամեն ինչ իմ դեմ է դասավորվել, բայց ես անմեղ եմ: Որպես մարդ հավատացեք:

— Նստեք, ընկեր Շատվորյան,— մեղմությամբ առաջարկեց Բաբայանը և ուզում էր ինչ – որ հարց տալ, երբ ներքին կապի հեռախոսը զանգեց: Նա անմիջապես վերցրեց լսափողը: — Կապիտան Բաբայանը լսում է: Այո՛, լեյտենանտ: Շնորհակալություն, ես այդպես էլ կարծում էի: Ուրեմն կրկնօրինակները պահպանվա՞ծ են: Շնորհակալություն:

Նա ցած դրեց լսափողը, և ժպիտը ցրեց նրա հոնքերի մռայլը, կնճիռներն անհետացան: Կապիտանը բարձրացավ տեղից:

— Ընկեր Շատվորյան, — դարձավ նա պահեստապետին,— դուք ազատ եք:

— Ե՞ս,— ալեկոծվեց մարդը,— ազա՞տ եմ, ո՞ւր գնամ:

— Ո՞ւր,— ուրախ ծիծաղեց կապիտանը,— ուր ուզում եք: Տուն գնացեք, հիմնարկ գնացեք, վերջապես, կինո գնացեք: Ուր ուզում եք...

Տարեց պահեստապետի աչքերը կրկին արցունքով լցվեցին.

— Ախր ես ասում էի... ես չորս երեխա ունեմ... ես... Ուրեմն իսկական հանցագործը բռնվա՞ծ է:

— Ո՛չ,— ասաց կապիտանը, — ՕԲԽՍՍ — ից հայտնեցին, որ ձեր պահեստում պակասորդ չի եղել, ապրանքները հնարավոր է եղել հաշվել: Բացի դրանից, բոլոր փաստաթղթերի կրկնօրինակները հաշվապահությունում կան, ստուգվել են: Այնպես որ, դուք անմեղ եք: Շնորհավորում եմ: Կրտսեր լեյտենանտ Գնունու և իմ կողմից ներողություն եմ խնդրում: Գնացեք, եղբա՛յր:

— Ինչի՞ համար... ոչինչ, շատ – շատ շնորհակալ եմ... փաստաթղթերի պատճենները... ես գիտեի, որ հաշվապահությունում կան... Խելքս կորցրել էի...— դեպի դուռը ետ – ետ գնալով մրմնջում էր Շատվորյանը:

Երբ նա բացում էր դուռը՝ դուրս գալու համար, կապիտանը հանկարծ ձայնեց.

— Ընկեր Շատվորյան, ձեր պահեստում կա՞ն նյութեր, որոնք ընդունակ են ինքնուրույն բռնկվելու: Զանազան քիմիական նյութեր...

Կապիտանի ձայնը լարվեց:

— Ո՛չ,— անմիջապես արձագանքեց պահեստապետը: — Ո՛չ չկան:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նրա հեռանալուց հետո կապիտանը երկար ժամանակ լուռ էր, խորասուզվել էր մտքերի մեջ և կարծես մոռացել Գնունու գոյությունը: Հետո բարձրացրեց գլուխը, փակեց զզրոցները և վեր կացավ:

— Լեյտենանտ Սիմոնյանին խնդրեք, որպեսզի փորձագետի հետ ներքև իջնի: Գնում ենք բազա՝ կրկնակի տեղազննության:

— Իսկ ես՞...

— Դուք ազատվում եք այս գործի հետագա քննությունը վարելուց: Քննությունը կկատարենք մենք:

Իսկապես առեղծվածային հրդեհ...

Կապիտան Բաբայանը, լեյտենանտ Սիմոնյանը և միլիցիայի բաժնի փորձագետ Հովհաննիսյանն արդեն երեք ժամ էր, ինչ ուսումնասիրում էին հրդեհի վայրը: Այնքան շատ բան չէր այրվել, որքան կարծում էին սկզբում: Փորձագետը առանց դժվարության հաստատեց նաև Գնունու ենթադրությունը: Այո՛, հրդեհը ծագել էր պահեստի ապակեծածկ նա-խասրահում: Նավթի, բենզինի կամ այլ այրող նյութի օգտագործումը բացառված էր: Բայց փաստը փաստ է, որ հրդեհված է պահեստը: Ուրեմն ի՞նչն է եղել հրդեհի պատճառը, ինչի՞ց է հրդեհվել պահեստը:

Հետաքննիչները բազմաթիվ ենթադրություններ էին անում և անմիջապես էլ հերքում դրանք: Նրանք անասելի հոգնած էին, նրանց ձեռքերն ու դեմքերը մրոտվել էին, սևացել: Ու կարծես դիտմամբ՝ պայծառ ու տաք օր էր: Արևի շողերը սրահի ապակե ծածկից անարգել ընկնում էին նրանց վրա, այրում:

— Հուսահատվելու կարիք չկա, իհարկե,— ընկերների քրտնած, ընկճված ու մրոտ դեմքերին նայելով, ասաց փորձագետը,— անհրաժեշտ է լուրջ փորձաքննություն: Ես հիմա հրդեհի օջախից մի քանի տուփ մոխիր կվերցնեմ ու վաղը լաբորատորիայում անհրաժեշտ ստուգումներ կանեմ: Անհնար է, որ չպարզվի, թե ինչով են հրդեհել պահեստը:

Կապիտանը համաձայնեց:

Իր հետ բերած պայուսակից հանելով փոքրիկ, դատարկ տուփեր, Հովհաննիսյանը մի լրագիր փռեց գետնին ու արմունկները հենելով լրագրին, սկսեց ետ տալ մոխրի հաստ շերտը՝ մի քանի տեղից մոխիր վերցնելու համար: Քիչ անց նրա մատները շոշափեցին ինչ – որ սառը, ողորկ իր: Հովհաննիսյանը բարձրացրեց ձեռքը: Նա բռնել էր լայն տրամագծի մի խոշորացույց:

— Սա՞ որտեղից է այստեղ ընկել, — մրմնջաց նա՝ խոշորացույցը կապիտանին պարզելով, ու նորից չոքեց լրագրին:

Բաբայանը վերցրեց խոշորացույցը, սկսեց ուշադրությամբ դիտեք նրա պողպատե օղը, որը գորշացել էր կրակից, հետո ձախ ձեռքով խոշորացույցը պահեց ծածկից թափանցող արևի շողի տակ, իսկ աջը ցածր՝ ապակու կիզակետին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Մի քանի վայրկյան անց նա խոշորացույցի տակից փախցրեց այրվող ձեռքը ու կիսաբաց դռնից կանչեց.

— Ընկե՛ր Շատվորյան:

Պահեստապետը, որ ազատվելուց հետո անմիջապես բազա էր եկել և շրջում էր պահեստի մոտակայքում, մտածելով, թե ինչ – որ բանով կարող է օգտակար լինել հետաքննիչներին, արագորեն մոտեցավ:

— Այս ի՞նչ խոշորացույց է, որտե՞ղ էր դրված, — հարցրեց կապիտանը հուզմունքով:

— Ապարատ էր՝ ինչ – որ ուսումնասիրությունների համար, արկղի մեջ էր,— չհասկանալով, թե ինչու է կապիտանը հետաքրքրվում, բացատրեց Շատվորյանը: — Շաբաթ օրը ստացանք: Դիրեկտորն էլ եկավ տեսնելու, վաղուց էր սպասում, քանդեց արկղը, բամբակի միջից հանեց ապարատը, նայեց, հետո թե՝ «երկուշաբթի կուղարկես ինձ»:

— Ու ապարատը այդպես էլ բաց թողեցիք բամբակի վրա՞:

— Պետք է ծածկեի, հա՞, — մտահոգված հարցրեց պահեստապետը:

— Իսկ երբ կիրակի օրը դուրս եկաք պահեստից, արդեն արև էր, — առանց Շատվորյանին պատասխանելու, ասես ինքն իրեն խոսեց Բաբայանը:

— Այո, իհարկե, հետո Գերասիմ բիձայի հետ...

Կապիտանը ծիծաղեց բարձրաձայն.

— Ահա՛ իսկական հանցագործը,— դարձավ նա ներկաներին՝ գլխից բարձր պահելով չարաբաստիկ խոշորացույցը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

3. ՄԱՏՈՒՑՈՂԸ

Նրանք զբաղեցրել էին «Հայաստան» ռեստորանի սեղաններից մեկը, որն անմիջապես պատուհանի մոտ էր և որտեղից հիանալիորեն երևում էր հրապարակը: Ձյուն էր գալիս: Փաթիլներն իջնում էին այնպես ծանրաբար ու հանդարտ, ինչպես թատերական ներկայացման մեջ է լինում, միայն թե այնտեղ անհամեմատ ավելի բնական է թվում այդ ամենը:

Սեդան երջանիկ էր: Վերջապես, այս մի քանի ամսվա ընթացքում առաջին անգամ, նրան հաջողվեց մի ամբողջ երեկո անցկացնել Աշոտի հետ, առանց տագնապով սպասելու հեռախոսի զանգին կամ կարմրաերիզ գազիկի ականջ ծակող շչակին: Դրա համար, սակայն, նա Աշոտին չէր պարտական, այլ կապիտան Բաբայանին, որը կնոջ ապաքինման կապակցությամբ որոշել էր մի փոքրիկ խնջույք կազմակերպել և հրավիրել էր Աշոտին ու լեյտենանտ Սիմոնյանին՝ իրենց կանանց հետ: Բայց հենց սկզբից, երբ տարեց մատուցողը վարժ շարժումներով ու ցուցադրական քաղաքավարությամբ սեղան բացեց ութ հոգու համար, Սեդան կռահեց, որ հյուրեր էլի են լինելու:

— Գնդապետը ուշանալու է,— կարծես Սեդայի չտված հարցին պատասխանելով, հայտարարեց Բաբայանը,— նա մի փոքր գործ ուներ: Այնպես որ, մենք կարող ենք սկսել: Ես ինձ հայտարարում եմ թամադա և մատռվակի պարտականությունները դնում եմ Աշոտի վրա: Գնունի, սկսիր...

Մի քանի րոպե անց, արդեն նոր ծանոթացող մարդկանց ակամա պաշտոնականությունն ու սառնությունը չքացել էր և կանայք աշխույժ զրույցի էին բռնվել այն խայտաբղետ ու բազմաթռիչք թեմաներով, որին աշխարհում միայն կանայք են ընդունակ: Սեդան, օրինակ, արդեն պարզել էր, որ իր քրոջ ամուսինը լեյտենանտ Սիմոնյանի կնոջ՝ Կարինեի հետ միևնույն շինարարական վարչությունում է աշխատում, որ տիկին Ծովինարը մինչև Մոսկվայից վերադառնալը չգիտեր, որ կասկածում էին, թե ինքը քաղցկեղ ունի, որ կոմպոտի համար սալորի մեկ կիլոգրամին հազար անգամ լավ է նույն քանակությամբ շաքար խառնել, քան թե շաքարավազ, և որ մի քանի օր առաջ Խարկովից եկող ինքնաթիռը մառախուղի պատճառով հարկադրական վայրէջք է կատարել մի ամայի ավտոխճուղում (ափսոս չի՞ գնացքը)...

Սեդային միայն մի բան դուր չէր գալիս, որ Կարինեն յուրաքանչյուր նախադասության վերջում անպայման ավելացնում էր՝ «պրեդստավլյա՞յեշ» և հազիվ էր զսպում ծիծաղը՝ հիշելով լեյտենանտ Սիմոնյանի զգուշացումը, թե թող ոչ ոքի տարօրինակ չթվա, եթե Կարինեն հաճախ օգտագործի ռուսերեն իր իմացած միակ բառը:

— Իմ ամուսինը այսպես ամեն տեղ ինձ խայտառակում է, պրեդստավլյա՞յեշ, — ակամա, դարձյալ ավելացրել էր Կարինեն, դրանով ծիծաղի մի նոր ալիք առաջացնելով:

Տղամարդիկ լուռ խմում էին փառահեղ երեքաստղանին, աննշան խոսքեր փոխանակելով, որովհետև Բաբայանը հենց սկզբից կտրականապես արգելել էր աշխատանքի մասին որևէ բառ ասել: Նրանք պարզապես հանգստանում էին: Գնունին զարմացել էր, խմելու առիթ էլի էր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

եղել, բայց կապիտանը երբեք չէր մասնակցել: Ասենք, նրա մասին բոլորն էլ այն կարծիքին էին, թե խմիչք ընդհանրապես չի օգտագործում: Բայց այսօր... Այսօր Բաբայանը Սիմոնյանից ետ չէր մնում: Եվ զարմանալով հանդերձ, Աշոտը հասկանում էր նրան: Երկու տարվա մեջ առաջին անգամ նա կնոջ հետ սեղան էր նստել, երկու տարվա մեջ առաջին անգամ նա կնոջը նայում էր ոչ որպես հիվանդի:

Սիմոնյանի տրամադրությունն արդեն բավականաչափ բարձր էր:

— Ախր սուտ բան է,— ասում էր նա,— ես էս ռեստորաններից բան չեմ հասկանում: Ինչ ուտում ես՝ համ չունի: Դե, ասեք, բա սա իշխա՞ն է, ես հո Սևանից եմ: Իշխա՛ն...— քմծիծաղ տվեց նա,— իշխանի բնավորությունը ես գիտեմ: Իշխան ձուկը սիրում է, որ իրեն հենց իր ջրով եփեն:

— Իսկ դու երբևէ իշխան ձկանը հարցրե՞լ ես այդ մասին, իսկապե՞ս այդ կարծիքին է,— լսվեց մի հեգնական ձայն:

Բոլորն ակամա, ասես հրամանով, ոտքի կանգնեցին: Գնդապետ Սահակյանն էր՝ կնոջ հետ:

— Օ՛, ինչպես տեսնում եմ, վատ չեք սկսել,— ծիծաղեց նա, և Գնունին մեկ անգամ ևս մտածեց, որ մարդիկ ծիծաղելիս գեղեցկանում են: — Սիմոնյա՞ն, ուրեմն, ասում ես, թե իշխանը տանել չի կարողանում, երբ իրեն ուրիշ ջրով են եփում: Հա՞: Ինչպիսի՛ նուրբ ճաշակ կամ, ավելի ճիշտ՝ ինչպիսի՛ կամակորություն, ձկներն էլ են մեզ իրենց կամքը թելադրում:

Բոլորը ծիծաղեցին և բոլորի հետ՝ իր սրամտությունից գոհ՝ գնդապետ Սահակյանը:

«Եվ մարդիկ ծիծաղելու ժամանակ անկասկած ավելի բարի են դառնում, քան թե կան», — շարունակում էր խորհել Գնունին, կոնյակից մեղմ, թեթևակի գլխապտույտ զգալով: — Ի՛նչ լավ բան է ծիծաղը, ինչպես է բացում մարդկանց, միանգամից մոտեցնում, հարազատ դարձնում: Անհնար է, որ այսպես սրտանց, այսպես ինքնաբուխ ծիծաղող մարդը վատը լինի: Եվ ինչ հետաքրքիր ու զարմանալի իմաստուն է բնությունը, որ միայն մարդուն է տվել այդ մենաշնորհը... Ուրիշ ոչ մի կենդանի էակ ծիծաղել չգիտե: Ինչ ահավոր բան կլիներ, եթե օրինակ՝ ծիծաղեր ուղտը,— քմծիծաղ տվեց նա, պատկերացնելով այդ տեսարանը:

Նրան սթափեցրեց կապիտանի ձայնը, որը տարեց մատուցողին ասում էր.

— Հիմա, ընկեր, մեզ համար սուրճ բերեք, իսկ ընկեր Սահակյանի և նրա տիկնոջ համար... Ասենք, ավելի լավ կլինի իրենց հարցնենք:

Մատուցողը թեթևակի խոնարհվեց և ուղղվեց դեպի գնդապետը, որը թեքվել էր կնոջ կողմը և կամացուկ ինչ – որ բան էր ասում նրան.

— Լսում եմ:

Գնդապետը շրջեց դեմքը: Մատուցողը սպասողական նրան էր նայում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ուրեմն այսպես, խնդրում եմ մեկ բա...— Սահակյանը հանկարծակի լռեց, շփոթվեց նկատելիորեն, բայց միայն մի պահ: — Բարի երեկո, ընկեր Թելունց,— փոքր – ինչ կկոցած աչ-քերը մատուցողից չհեռացնելով, հանգիստ ձայնով ասաց նա:

Մատուցողը վայրկենապես գունատվեց:

— Ընկե՛ր մայոր...— համարյա հառաչեց նա,— քաղաքացի քննիչ… ա՛յ քեզ հանդիպում,— նրա ձեռքի բաժակները կամացուկ զրնգացին. նա ցած դրեց ճիգով, աշխատելով թաքցնել ձեռքերի դողը: — Ընկե՛ր մայոր... ասենք հիմա երևի...

— Այո, տասներեք տարի է անցել, — ժպտաց Սահակյանը,— հիմա արդեն գնդապետ…

— Իհարկե, իհարկե, գնդապետ… — մրմնջաց մատուցողը,— իսկ ես տեսնում եք էլի՛, մատուցող եմ…

— Դե, դա ոչինչ,— Սահակյանը թափ տվեց ձեռքը,— աշխատանքը՝ աշխատանք է, դա ոչինչ: Դուք ինձ ուրիշ բան ասեք, ինչպես են ձեր կինը, որդին: Սիրուն տղա էր. կարծում եմ, որ միասին եք, այնպես չէ՞:

— Իհարկե, իհարկե, միասին ենք, ընկեր մա… գնդապետ: Բանակում է տղաս: Դե, ես էլ աշխատում եմ, սպասում եմ, որ գա: Վա՛հ, այս ի՞նչ եմ անում,— հանկարծ ավելի շփոթվեց նա: — Կներեք, ես հիմա: — Նա նորից վերցրեց բաժակները և փութկոտ քայլերով համարյա վազեց՝ դիպչելով սեղաններին:

Բոլորը լուռ էին: Աշոտը հետաքրքրությամբ Սահակյանին էր նայում, հազիվ զսպելով իրեն, որ որևէ հարց չտա: Սիմոնյանն իր բաժակը կոնյակ էր լցնում՝ չնկատելով, որ խմիչքն արդեն թափվում է սփռոցին: Կապիտան Բաբայանը ծխում էր: Ինչպես և սպասելի էր, առաջինը հարց տվեց Կարինեն:

— Սարգիս Արտաշեսովիչ,— հուզմունքով ասաց նա,— ո՞վ էր այդ մարդը, պատմեք, խնդրում եմ, երևի շատ հետաքրքիր կլինի: Պրեդստավլյայու:

Սիմոնյանն անհանգիստ շարժվեց տեղում ու հանդիմանական մի հայացք նետեց կնոջը, բայց Կարինեն հետաքրքրությունից այրվելով ոչինչ չէր տեսնում և անմիջապես կրկնեց խնդրանքը:

Ու գնդապետը խոսեց.

— Այդ մա՞րդը… Դե ի՞նչ, եթե չեք ձանձրանա, կարող եմ պատմել: Անցած բան է: Նրա անունն է Արմենակ Թելունց:

Արմենակ Թելունց… Առաջին անգամ այս անունը ես լսեցի 1946 թվականին, երբ աշխատում էի Սպանդարյանի շրջանի միլիցիայի բաժնում որպես քննիչ: Բոլորդ էլ կհիշեք անշուշտ: Ծանր օրեր էին: Պատերազմը նոր էր ավարտվել, բայց տարբերությունն առանձնապես մեծ չէր: Հյուծված ու կիսաքաղց էր ժողովուրդը, կիսաքաղց կյանք էինք վարում նաև մենք՝ միլիցիայի աշխատողներս, բայց ստիպված էինք աշխատել բառացիորեն գիշեր ու ցերեկ,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

առանց հանգստի: Սոսկալի չափեր էր ընդունել հանցագործությունը: Այո, ժողովուրդը կիսաքաղց էր, սակայն, փոխարենը՝ այս կամ այն պատրվակով բանակից խուսափած մի խումբ մարդիկ իրենց հիանալի էին զգում: Օգտվելով այն բանից, որ պետության ուշադրությունը հիմնականում պատերազմին է ուղղված, նրանք խոշոր հափշտակումներ էին կատարում ու վարում զեխ կյանք...

Ահա հենց այդ օրերին էր, որ մեր միլիցիայի բաժինը սկսեց ահազանգեր ստանալ «Արարատ» տրեստում բուն դրած հանցագործների մի խմբի չարանենգ գործողությունների մասին: Տրեստի կառավարիչի թույլտվությամբ, մատակարարման բաժնի աշխատողներն ամիսներ շարունակ խոշոր չափերի հասնող հափշտակություններ էին կատարել՝ հանցագործ կապի մեջ մտնելով Մոսկվայի, Ռոստովի, Թբիլիսիի իրենց ներկայացուցիչների և զանազան առևտրական կազմակերպությունների ղեկավարների հետ:

Հարկավոր էր ինչ էլ լինի քանդել հանցագործության շղթան, առանձին – առանձին շոշափել բոլոր օղակները, հարկավոր էր գործել ծայրաստիճան զգուշորեն, որպեսզի հնարավոր լիներ մերկացնել բոլոր հանցագործներին, որպեսզի ոչ ոք չկարողանար խուսափել քննությունից: Գործի բարդությունը բխում էր նաև նրանից, որ հանցագործները տարբեր քաղաքներում էին ապրում ու գործում: Դա էր պատճառը, որ շրջանի դատախազն ինձ հանձնարարեց անմիջապես զբաղվել այդ գործով և միաժամանակ երեք քննիչ ուղարկեց միլբաժին՝ ինձ օգնելու համար: Եվ պետք է ասեմ, որ գործերը սկզբից շատ լավ էին գնում: Մեզ հաջողվեց առանց տրեստի աշխատողներին կասկածի որևէ առիթ տալու, Ռոստովում և Թբիլիսիում ձերբակալել նրանց հանցակիցներին, իհարկե, այդ քաղաքների միլիցիայի օրգանների օգնությամբ, և բոլորին տեղափոխել Երևան: Երրորդ գիշերը նրանցից մեկը՝ Ռոստովի սննդառի դիրեկտոր Վոլկովը, այլևս չդիմացավ.

— Թուղթ տվեք, — ասաց նա, ես խոստովանում եմ: Մի օր պետք է լիներ սա:

Ու կայծակնային արագությամբ մերկացրեց իր բոլոր համախոհներին, անընդհատ հիշեցնելով, որ ինքն առաջինը խոստովանեց, իր կամքով, անընդհատ խնդրելով հաշվի առնել դա: Նա մասնավորապես հայտնեց, որ ինքը Երևանում միայն «Արարատ» տրեստի մատակարարման բաժնի պետ Թելունցին է ճանաչում և բոլոր գործարքները, առանց միջնորդի, նրա հետ է կատարել՝ փոստով, հեռախոսով կամ անձնական հանդիպումների միջոցով:

Թելունցին կարելի էր կալանավորել: Ես այդպես էլ որոշեցի: «Վաղն առավոտյան կկանչեմ նրան, եթե չխոստովանի՝ առերեսում կկազմակերպեմ Վոլկովի հետ, տեղն ու տեղը մե-ղադրանք կառաջադրեմ ու կձերբակալեմ»:

Ավելորդ է ասել, որ ողջ գիշեր չքնեցի: Այսինքն՝ գիշեր էլ չէր մնացել: Տուն գնացի առավոտյան հինգին, իսկ ժամը իննին արդեն հիմնարկում էի:

Անմիջապես զանգահարեցի Թելունցին ու առաջին անգամ լսեցի նրա ձայնը:

— Լսում եմ:

Դա մի բարձր, կարգադրելու սովոր, ինքնաբավական ձայն էր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Միլիցիայի բաժնից է, ավագ լեյտենանտ Սահակյանն է անհանգստացնում ձեզ, — ասացի ես, — ձեր բաժնի աշխատողներից մեկը (ես տվի անուն ազգանունը) երեկոյան հարբած վիճակում խուլիգանություն է կատարել փողոցում և մեր կալանատանն է, խնդրում եմ, եթե ժամանակ ունեք, ժամը 10 – ին անցեք մեզ մոտ:

Ես չէի խաբում: Իսկապես, միանգամայն պատահաբար, նրանց աշխատակիցներից մեկին մեր հերթապահ տեսուչը բռնել էր՝ հայհոյանքներ տալու համար:

— Հարբածներին դաստիարակելն իմ պարտականությունների մեջ չի մտնում, իհարկե,— հեռախոսաթելի մյուս ծայրում հեգնեց Թելունցը,— բայց եթե հարկավոր է, կգամ, ես շատ եմ հարգում մեր միլիցիային:

Նոր էի լսափողը ցած դրել, երբ դուռը բացվեց և իմ առանձնասենյակը մտավ մանկամարդ, շիկահեր մի կին, առանց ձևականությունների հայտնեց, որ ինքը կալանավոր Վոլկովի նախկին կինն է և եկել է կարևոր տեղեկություններ հաղորդելու ամուսնու գործի վերաբերյալ:

Դա անսպասելի հաջողություն էր:

Նրա պատմածներն այնքան հետաքրքրեցին ինձ, որ ես ակամա մոռացա Թելունցին և նրան մտաբերեցի միայն այն ժամանակ, երբ դուռը կիսաբաց եղավ և արդեն ինձ ծանոթ ձայնը հարցրեց.

— Թույլ կտա՞ք, պետ:

Արմենակ Թելունցն էր: Նկատեցի, որ Վոլկովան ետ շրջվեց ու կարճատես աչքերը կկոցելով նայեց նոր այցելուին: Ես մոտեցա Թելունցին, խնդրեցի մի քանի րոպե պատշգամբում սպասել և շարունակեցի լսել Վոլկսվային, որի պատմածներից հետզհետե համոզվում էի, որ Ռոստովի սննդառի դիրեկտորն «ամոթխածորեն» հարկ չի համարել իր մեղայականի մեջ շոշափել մի քանի շատ կարևոր կետեր իր կենսագրությունից և, մասնավորապես, լռության է մատնել իր ոչ պակաս արատավոր գործունեությունը Ռոստովի ճաշարանների տրեստում…

Գնդապետը լռեց ու սպասեց, որ մատուցողը արագորեն դասավորի նոր սկահակները:

— Բոլորդ էլ տեսած կլինեք մեր միլիցիայի բաժնի շենքը: Այո՛, այո՛, Մայիսյան փողոցի վրա: Այնտեղ հիմա Սպանդարյանի շրջանի միլբաժանմունքն է տեղավորված: Ահա, ուրեմն, իմ սենյակի պատուհանը բացվում էր մեծ պատշգամբի վրա, և Վոլկովայի հետ զրուցելիս ես ժամանակ առ ժամանակ լուսամատից հետևում էի Արմենակ Թելունցին: Նա կարծես ինչ – որ բանից մտահոգված էր և հուզված, մի երկու անգամ էլ պարզապես մոտեցավ պատուհանին, ներս նայեց: Սակայն, ի մեծ ամոթ ինձ, ես դրան կարևորություն չտվի և վերադրեցի նրա անբարտավանությանը: «Զարմանում է, որ սպասեցնել եմ տալիս: Սովոր չէ: Ոչի՛նչ, թող սպասի»,— մի տեսակ տղայական չարախնդությամբ մտածում էի ես:

Եվ հանկարծ մի քանի րոպե անց, իմ առջև նստած շիկահեր կինը հարցրեց.

— Ընկեր քննիչ, այն մարդը, որ քիչ առաջ ներս մտավ, «Արարատ» տրեստում չի՞ աշխատում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Այո,— ասացի ես,— դուք ճանաչո՞ւմ եք նրան:

— Եթե նա Թելունցն է, լավ եմ ճանաչում, տարիներ առաջ մի քանի անգամ եղել է մեր տանը: Ամուսնուս ընկերն էր...

— Ի՞նչ,— ինձ կորցրած վեր ցատկեցի աթոռից,— ուրեմն նա ձեզ ճանաչո՞ւմ է,— և պատասխանի չսպասելով, նետվեցի դեպի պատուհանը:

Պատշգամբը դատարկ էր:

Վոլկովային խնդրելով սպասել մի քիչ, ես դուրս նետվեցի սենյակից և սլացա փայտե սանդուղքով: Արմենակ Թելունցն անհետացել էր:

Իսկ էլի տասը րոպե հետո, քրեական հետախուզության աշխատողների հետ բարձրանում էի Ալավերդյան փողոցի № 62 շենքի երկրորդ մուտքի աստիճաններով: Դուռը բացեց ջահել, գեղեցկադեմ մի կին: Նա մի ձեռքով ամուր գրկել էր նորածին երեխային, իսկ մյուսով անընդհատ սրբում էր վար հոսող արցունքները:

— Գնաց,— փղձկաց կինը:

— Ո՞ւր:

— Ես ի՞նչ գիտեմ: Ասաց՝ էլ ինձ չես տեսնի: Մի փոքրիկ ճամպրուկ ուներ, վերցրեց ու գնաց: Բայց ինչո՜ւ, ինչո՜ւ... Ո՞ւր կարող էր գնալ:

Ո՜ւր կարող էր գնալ: Ես ամեն ինչ կտայի՝ այդ իմանալու համար:

Տան խուզարկությունը ոչինչ չտվեց: Չեմ ուզում երկարացնել, տղաները լավ գիտեն, թե ինչ պետք է անել բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործը ճողոպրում է: Կասեմ միայն, որ բնակարանը՝ Ալավերդյան փողոցի № 62 շենքում և Երևանում գտնվող մի շարք այլ բնակարաններ, ուր կարող էր հայտնվել Թելունցը, օրեր շարունակ խստագույն հսկողության տակ էին: Ու թեև արագորեն հայտնաբերեցինք Թելունցի բոլոր բարեկամներին ու մոտ ընկերներին Միություն ամենատարբեր քաղաքներում, ու թեև հնարավոր բոլոր հանգույցներով մի ամբողջ ամիս ճամփորդում էր հատուկ այդ նպատակով գործուղված հանրապետության դատախազության կարևորագույն գործերի քննիչը, բայց այդպես էլ Արմենակ Թելունցին չկարողացանք, հայտնաբերել և նույն տարվա վերջին նրա վերաբերյալ քրեական գործը ստիպված եղանք կասեցնել…

Հայտարարվեց համամիութենական հետախուզում:

Եվ այդ բոլորը միայն այն պատճառով, որ ես անբարեխղճություն էի հանդես բերել, որ միայն մի քանի րոպե կորցրել էի զգոնությունս, որ փաստորեն անձնական մի հիմարավուն վրեժ էի ուզեցել լուծել Թելունցից, նրան ստիպելով սպասել պատշգամբում: Դա մեծ դաս էր ինձ համար, և ես երբեք չմոռացա: Արդարացի լինելու համար պետք է ասեմ, որ այդ դեպքի պատճառով ինձ հանգիստ խղճով կարելի էր հեռացնել աշխատանքից, եթե ոչ ավելի: Բայց իմ ղեկավարները ներողամիտ գտնվեցին, գուցե և հաշվի առան իմ տառապանքները, իմ անկեղծ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

զղջումը և բավարարվեցին խիստ նկատողության հայտարարելով: Այո՛, այն ժամանակ լավ դաս տվեց ինձ մեր այս հարգելի մատուցողը:

Գնդապետը լռեց միայն մի վայրկյան՝ սառած սուրճը խմելու համար, բայց, անմիջապես ժպտալով, հեռացրեց բաժակը շրթունքներից, լսելով սեղանակիցների միահամուռ հարցը.

— Հետո՞:

— Հետո՞... հետո ինձ ուղարկեցին Մոսկվա, Ներքին գործերի մինիստրության բարձրագույն դասընթացներում սովորելու, որտեղից վերադարձա չորս տարի անց և նշանակվեցի միլիցիայի քաղաքային վարչության քննչական բաժնի պետի տեղակալ…

Ռեստորանի նվագախումբը մեծ եռանդով հնչեցնում էր «Ջամայկա» նորահայտ երգը, որը երևանցիներն առաջին անգամ լսել էին Ռոբերտինոյի կատարմամբ: Ռիթմը վարակել էր մարդկանց, յուրաքանչյուր փոքրիկ տարածության մեջ ինքնամոռաց շարժվում էին պարող զույգերը: Միայն մի սեղան չգիտեր, որ նվագախումբը կատարում է «Ջամայկան»: Եվ եթե մի քանի վայրկյան անց սեղանի շուրջը նստած մարդիկ զգացին այդ, ապա մեղավորը ջահել մի տղա էր, որ թեթևակի օրորվելով բարձրացավ անկյունի սեղանի ետևից ու մոտեցավ Սեդային.

— Ընկերուհի, պարենք:

Գնդապետը լռեց, և բոլորը մի այնպիսի սրտնեղությամբ ու զարմանքով շրջվեցին դեպի պարի ջահել երկրպագուն, որ վերջինս անակնկալի եկավ, շփոթվեց ու մի քանի անգամ ներողություն խնդրելով, ետ – ետ գնաց:

Հաջո՛րդ վայրկյանին բոլորը ծիծաղում էին, նոր միայն զգալով, թե ինչ կատարվեց, նոր միայն մտածելով, որ մոռացել էին ամեն ինչ, և՛ այն, թե որտեղ են գտնվում, և՛ այն, որ շատ հուզիչ, շատ վարակիչ երգ է «Ջամայկան»:

— Իսկապես, եկեք պարենք,— հանկարծ առաջարկեց գնդապետը,— վերջին անգամ կարծեմ մեր հարսանիքին եմ պարել, չէ՞, Նիկիտիչնա:

— Գնդապետի կինը ծիծաղեց թույլ – թույլ: Նա կարծես դեմ չէր: Բայց մյուսներն աղմուկով բողոքեցին, և Սահակյանը տեղի տվեց.

— Անշուշտ, չեք զարմանա, եթե ասեմ, որ Արմենակ Թելունցին չէի մոռացել: Այդպիսի մի դեպք դժվար է մոռանալը:

Սակայն, չգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե նրան վաղուց ձերբակալած պետք է լինեին: Եվ ի՞նչ, իմ նոր աշխատանքի տասը, թե տասնմեկերորդ օրը, երբ սովորականի պես կարդում էի նոր ստացված նամակներն ու գործերը, ուշադրությունս գրավեց փոքրիկ մի գրություն, որն ուղարկված էր իմ նախկին աշխատանքի վայրից: Սպանդարյանի շրջանի միլիցիայի բաժինը տեղեկացնում էր ինձ, որ Արմենակ Թելունցը մինչև օրս գտնվում է ազատության մեջ և որ այդ կապակցությամբ մի շարք գրավոր հարցումներ կան Միության տարբեր քաղաքներից: Ես պահանջեցի այդ գրությունները, որոնցում, սակայն, մխիթարական ոչինչ չկար: Ռոստովի,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Թբիլիսիի, Մոսկվայի և այլ քաղաքների միլիցիայի վարչությունները հայտնում էին, որ իմ հետախուզական պահանջագրի համաձայն արդեն մի քանի տարի է, ինչ նրանք ապարդյուն որոնում են Արմենակ Թելունցին և խնդրում էին հաղորդել, թե անհրաժե՞շտ է այդ աշխատանքը շարունակել:

Եվ ես հանկարծ որոշեցի անձամբ զբաղվել Թելունցին որոնելու հարցով, անմիջապես պահանջեցի այդ գործի հետ առնչվող բոլոր փաստաթղթերը, դեռևս 1946 թվականին իմ հավաքած նյութերը, պարզ ասած՝ ինչ – որ կար, ու հետագա որոնումների ծրագիր կազմեցի:

Ես պետք է գտնեի Արմենակ Թելունցին:

Առաջին հերթին, իհարկե, անհրաժեշտ էր պարզել, թե որտե՞ղ է Թելունցի ընտանիքը, արդյոք նույն շենքո՞ւմ է բնակվում:

— Թելո՞ւնց: Այստեղ այդպիսի մարդ չկա,— ասաց ակնոցավոր մի ծերունի, երբ ես սեղմեցի ինձ ծանոթ բնակարանի զանգի կոճակը: — Չէ, տղա ջան, չորս տարի է արդեն, ինչ այստեղ եմ ապրում, շենքի ապրողներին մեկ – մեկ գիտեմ: Մենք Թելունց չունենք:

— Բայց այստեղ բնակվում էր նրա կինը՝ Նվարդը:

— Ախ, Նվա՞րդը, դե այդպես ասեք, նա Թելունց չէ, այլ Սիրավյան: Նվարդը, ո՞նց չգիտեմ, ես նրա՛ բնակարանն ստացա:

— Իսկ ի՞նքը…

— Ինքը գնաց:

— Ո՞ւր...

— Ո՞ւր… ինչ իմանաս, տղա ջան, երևի մի ավելի հարմար տուն: Ի՞նչ իմանաս, բոլորն էլ լավ տուն են ուզում: Ես էլ մինչև հիմա Զարաբիխանի...

— Ուրեմն Երևանո՞ւմ է:

— Չգիտեմ, տղա ջան, ի՞նչ իմանաս՝ Երևանում է, թե...

Շարունակելը միտք չուներ:

Երևանո՞ւմ է նա, թե մեկնել է քաղաքից, հասցեների սեղանը կիմանա, մտածեցի ես: Եվ իսկապես, հասցեների սեղանից ինձ հայտնեցին, որ Նվարդ Սիրավյանը 1948 թվականի մայիսի 12 – ին դուրս է գրվել տնային գրքույկից և մեկնել Երևանից, բայց թե ո՞ւր, ոչինչ հայտնի չէ:

Թեև բարկացած էի սաստիկ, բայց, ազնիվ խոսք, ծիծաղս գալիս էր: Ախր մի պատկերացրեք. մինչև հիմա Թելունցին էի որոնում, հիմա էլ ստիպված պետք է կնոջը գտնեմ: Խոստովանեք, որ դրությունս նախանձելի չէր: Ինչևիցե, նախկինում իմ հավաքած տեղեկություններից

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

գիտեի, որ Նվարդի ավագ քույրը ապրում է Կիրովականում և որ նրա ամուսինը քիմիական կոմբինատում ցեխի պետ է: Նույն գիշերն իսկ գնացք նստելով, մեկնեցի Կիրովական:

Ես, ճիշտն ասած, նպատակահարմար չգտա անձամբ լինելու Նվարդի քրոջ տանը, բայց միլիցիայի բաժնի աշխատողների օգնությամբ իմանալով, որ Նվարդն այնտեղ չէ, այնուամենայնիվ որոշեցի խոսել նրա քրոջ ամուսնու հետ: Չգիտեմ ինչու, բայց համոզված էի, որ այդ անվանի կարբիդագործը կասի այն ամենը, ինչ գիտի: Եվ չսխալվեցի:

— Չէ, Նվարդը մեր տանը չի եղել,— վճռականորեն ասաց ցեխի պետը,— մի երեք տարի առաջ, հենց դրա համար մի լավ կռվեցի կնոջս հետ: Զարմանալի մարդիկ են: Դե, ես արդեն գիտեի, որ նրա մարդը սրիկայի մեկն է դուրս եկել, թողել է կնոջն ու մատղաշ երեխային ու փախել, դրա համար էլ մի օր կնոջս ասացի. բա դու խիղճ չունե՞ս, էստեղ առոք – փառոք ապրում ես, իսկ խեղճ քույրդ էնտեղ երեխայի հետ երևի չի իմանում, թե գլուխը որ պատովը տա: Ինչի՞ չես գրում, որ գոնե ամռանը գան այստեղ անցկացնեն: Կինս թե՝ կանչել եմ, որ չեկավ, ի՞նչ անեմ: Նորից կանչիր, ջղայնացա ես, հենց հիմա զանգ տուր, ես ինքս կխոսեմ հետը: Չէ, ասաց նա, Նվարդը հիմա Երևանում չի ապրում: Ո՞նց թե, զարմացա ես, բա որտե՞ղ է: Ի՞նչ գիտեմ, ասաց նա, մինչև հիմա մի նամակ գոնե չի գրել, չեմ էլ իմանում տե՛ղ է հասել, ինչ է եղել: Իսկ որտե՞ղ պետք է հասներ: Կարագանդա, ասում է, էնտեղ մենք մի հեռու բարեկամ ունենք, լավ պաշտոնի է: Ինքն է փող ուղարկել Նվարդին, թե երեխային վերցրու, արի էստեղ, մի լավ գործի կդնեմ, կապրեք: Դե, դու նամակ գրի, ասում եմ կնոջս: Հասցե – բան չգիտեմ, ասում է, ես նրան իսկի չեմ էլ տեսել, փոքր երեխա եմ եղել, երբ նրան գյուղից աքսորել են որպես կուլակի տղայի... Արսեն էին ասում:

Այդքանն էլ բավական էր ինձ: Այն, ինչ չգիտեր կարբիդագործը, այն, ինչ հավանաբար իսկապես չգիտեր նրա կինը, վաղուց հայտնի էր ինձ՝ Արմենակ Թելունցի տան խուզարկության ժամանակ գտնված նախապատերազմյան մի հին նամակից, որի ծրարի տակ գրված էր՝ «Կարագանդայի մարզ, քաղաք Սևրինսկ, Արսեն Ամիրբեկով»:

Այո, ես գիտեի Արսեն Ամիրբեկովի մասին, գիտեի, որ նա երեսնական թվականներին արտաքսվելով գյուղից, այլևս երբեք չի վերադարձել Հայաստան, ամուսնացել է ռուս մի կնոջ հետ, երեխաների տեր դարձել և ընդմիշտ հաստատվել Սևրինսկ քաղաքում: Գիտեի, որ նա Սևրինսկի կենցաղ — սպասարկման կոմբինատի դիրեկտորն է եղել առնվազն մինչև 1939 թվականը, այսինքն մինչև այն օրը, երբ գրել է իր նամակը՝ ուղղված Նվարդ Սիրավյանին:

Դեռ այն ժամանակ, երբ ուսումնասիրում էի հավաքված նյութերը, ես բնականաբար հետաքրքրվեցի, թե ինչ ազգակցական կապ կա մի կողմից Թելունցի ու Նվարդի և մյուս կողմից՝ Արսեն Ամիրբեկովի միջև: Եվ թե հնարավո՞ր է, որ Արմենակ Թերունցը նրա մոտ պատսպարվի փախուստի մեջ գտնվելու ժամանակ: Ու պարզեցի, որ փաստորեն ազգակցական ոչ մի կապ չունեն: Բայց կար մի ուրիշ հանգամանք: Կասկածներ կային, որ իբր Արսեն Ամիրբեկովի և Նվարդի մոր հանցավոր սիրո արդյունքն է Նվարդը:

Այդ կասկածը, սակայն, իմ աչքում արդեն հիմքի էր վերածվում: Եվ իսկապես, չէ՞ որ քիչ չեն եղել անցյալում նման դեպքերը, զարմանալու առանձնապես հարկ չկար: Բայց մի հանգամանք, այնուամենայնիվ, զարմացնում էր ինձ, խորհել տալիս: Երկար տարիների ընթացքում և ոչ մի անգամ Արսեն Ամիրբեկովը չի մտածել Նվարդին նյութական որևէ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

օգնություն ցույց տալ (ես դա հաստատ գիտեի), ուրեմն, ինչո՞ւ հանկարծ այդքան քնքշասիրտ դարձավ: Սակայն մյուս կողմից էլ նրա արարքը շատ բնական ու մարդկային էր թվում: Է, ի՞նչ կա, գուցե այն ժամանակ չէր օգնում, որովհետև հնարավորություն չուներ, կամ գիտեր, որ Նվարդը լավ է ապրում: Իսկ հետո, թերևս, երբ լսում է Նվարդին հասած դժբախտության մասին, որոշում է օգնել նրան: Ի՞նչ կասկածելի բան կա: Եվ որքան ծանր լիներ ինձ համար, խոստովանում էի, որ այդտեղ արտակարգ ոչինչ չկար:

Ժամանակ չկորցնելու համար հենց Կիրովականից հեռագիր ուղարկեցի Կարագանդայի մարզային միլիցիայի վարչության պետին՝ խնդրելով ստուգել ու հայտնել մեզ, թե Սևրինսկ քաղաքում շարունակո՞ւմ է ապրել Արսեն Ամիրբեկովը և, ի պատիվ Կարագանդայի միլիցիայի աշխատողների, պետք է ասեմ, որ հաջորդ օրը Երևանում արդեն կարդում էի պատասխան հեռագիրը:

Այո, Արսեն Ամիրբեկովն ապրում է Սևրինսկում և քաղաքային ունիվերմագի դիրեկտորն է:

Կարելի էր, իհարկե, անմիջապես լրացուցիչ հարցում կատարել՝ իմանալու համար, թե Նվարդն իսկապե՞ս Ամիրբեկովի տանն է ապրում, բայց մի քանի նկատառումներով հրաժարվեցի այդ մտքից և իմ ղեկավարների համաձայնությունն ստանալով, ճանապարհվեցի դեպի Կարագանդայի մարզի Սևրինսկ քաղաքը: Այն ժամանակ հաղորդակցության միջոցներն այսքան զարգացած չէին, այնպես որ չզարմանաք, եթե ասեմ, որ Սևրինսկ հասա միայն տասնութերորդ օրը:

Եվ... ի՜նչ հիասթափություն: Նվարդն այնտեղ չէր:

Մոտ չորս ժամ զրուցում էի Արսեն Ամիրբեկովի հետ՝ սկզբում նրա հոյակապ ու շքեղ առանձնատանը, իսկ հետո ունիվերմագի նրա առանձնասենյակում: Իմ առջև նստած էր վաթսունին մոտ, գեր, ճաղատ գլխով մի մարդ ու թավ հոնքերի տակից ակնհայտ անբավականությամբ ու ձանձրույթով ինձ էր նայում, կարծես ասելիս լիներ՝ «Այ մարդ, էլ բան ու գործ չունես…»:

Խոսում էր երկար մտածելով, դանդաղ, հատ – հատ, պատճառաբանելով, թե հայերենը մոռացել է, բայց երբ ես նրան առաջարկեցին ռուսերեն խոսել, չլսելու տվեց ու շարունակեց խոսել հայերեն:

Ու պատմեց, որ իսկապես, չորս տարի առաջ, լսելով, որ իրենց բարեկամուհի Նվարդը դժվարին վիճակում է, ինքը նրան դրամ է ուղարկել և առաջարկել երեխայի հետ գալ Սևրինսկ: «Բա էլ ո՞ր օրվա բարեկամներ ենք, որ նեղության մեջ չօգնենք իրար»: Նվարդը եկել է, գրանցվել իրենց տանը, ապրել իր աղջկա նման: Ու ինքը դեմ չէր, թող ապրեր՝ ինչքան սիրտը կուզեր, բայց դե ջահել, սիրուն կին էր...

Օրերից մի օր Ամիրբեկովը նկատում է, որ Նվարդն անտարբեր չէ Գիզոյի նկատմամբ: Ով է Գիզո՞ն: Վրացի մի լավ տղա, Արսեն Ամիրբեկովի ունիվերմագի ապրանքագետը: Գիզո Մայսուրաձե: Նա հաճախ էր լինում իրենց տանը: Դե, կովկասցիք Ռուսաստանում ոնց որ մի ազգ լինեն: Եվ ահա, նկատելով այդ, Ամիրբեկովը ինքը խորհուրդ է տալիս Նվարդին՝ ամուսնանալ Գիզոյի հետ: Ինչո՞ւ խորտակես ջահել կյանքդ, ամուսնացիր, ընտանիք կազմիր, երեխայիդ էլ հայր է պետք,— ասում է նա,— էլ ով գիտե, Արմենակը ե՞րբ լույս աշխարհ գա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նվարդը համաձայնում է, ասում, որ այդքանից հետո ոչ մի միտք չունի Արմենակին սպասելը, որովհետև նա այնքան ստոր ու խարդախ մարդ էր, որ հափշտակել է պետության գումարներն ու անհետացել՝ առանց մազաչափ իսկ մտածելու իր ու երեխայի ճակատագրի մասին: Ուրեմն էլ ինչո՞ւ ինքը պետք է սպասի նրան և, վերջապես, ինչքա՞ն կարող է սպասել: Ինքը համոզված է, որ նրան բռնել են ու մի տասնհինգ տարվա բանտարկության են դատապարտել: Էլ ո՞ւմ է պետք նման կյանքը:

Ամիրբեկովի խորհրդով Նվարդը դիմում է ժողդատարան և իր ամուսնուց՝ Արմենակ Թելունցից ամուսնալուծություն է պահանջում: Գերագույն դատարանը հաշվի է առնում ստեղծված վիճակը, հաստատում է ապահարզանը, և մի քանի ամիս առաջ Նվարդը ամուսնանում է Գիզո Մայսուրաձեի հետ:

— Լավ հարսանիք արեցինք, իսկական զակավկասկի,— ասաց Ամիրբեկովը,— հետո նրանք զագս ընկան ու գնացին Սևրինսկից:

— Ո՞ւր,— հարցրեցի ես, թեև, չգիտես ինչու, հաստատ համոզված էի, որ Ամիրբեկովը անորոշ պատասխան է տալու:

— Ո՞ւր,— հարցիս հարցով պատասխանեց նա, ապա սովորականի պես դանդաղ, հատ – հատ ասաց,— էլ ո՞ւր, Գիզոյին առաջ էին քաշել, նշանակել մարզի «Հագուստառ» — ի գրասենյակի գլխավոր ապրանքագետ: Դե, նա էլ կնոջը տարավ հետը, ուրիշ ի՞նչ պետք է աներ:

Չեմ թաքցնի, ինձ համար այս գործը կորցրեց իր ողջ հետաքրքրությունն ու հրապույրը: Այսքան ժամանակ վատնել, այսքան չարչարվել, տանջվել հոգեպես և ի վերջո համոզվել, որ հանցագործին մոտենալու փոխարեն հազարավոր կիլոմետրերով հեռացել ես նրանից, այնքան էլ հեշտ չէ: Ի՞նչ պատասխան եմ տալու Երևանում: Ախր ես ձեզ սկզբից չասացի: Թեև թույլ, բայց ներքին շատ փոքր մի հույս ունեի, որ Արմենակ Թելունցին հանդիպելու եմ այստեղ՝ Սևրինսկում: Եթե հարցնեին՝ ինչո՞ւ, այնքան էլ համոզիչ չէին թվա իմ փաստարկները, բայց ես ինչ – որ ներքին ձայնով, ինչ – որ ենթագիտակցությամբ օրորում էի այդ հույսը:

Եվ ահա… վերջ: Ոչինչ չկա: Նվարդը ամուսնացել է կրկին: Ուրեմն նա ոչ մի նոր բան չգիտե Թելունցի մասին, որովհետև համոզված է, թե նրան արդեն ձերբակալել են: Ուրեմն ես ամեն ինչ նորից պետք է սկսեմ: Վերջ:

— Ձեզ մոտ ապրելու ժամանակ Նվարդը որևէ մեկին նամակ գրե՞լ է կամ ստացե՞լ է որևէ նամակ,— մի տեսակ տխուր հուսահատությամբ հարցրեցի ես:

— Ո՛չ,— անմիջապես պատասխանեց Ամիրբեկովը,— ոչ մի նամակ,— նրա ձայնը շատ անկեղծ էր հնչում:

— Բայց ինչո՞ւ, չէ որ նա քույրեր, եղբայր ունի և այլ բարեկամներ, ինչո՞ւ չի ուզում գրել նրանց, ինչո՞ւ է թաքցնում իր նոր ամուսնությունը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Էդ արդեն ինքը կիմանա, իրեն հարցրեք,— ասաց ունիվերմագի դիրեկտորը և հանկարծ կանգ առավ: Հանկարծ նրա թավ հոնքերի տակ թաքնված փոքրիկ, սև աչքերում ես ինչ – որ չարաճճի բան տեսա, ինչ – որ լուսավոր կայծեր, որ հայտնվում են այն մարդկանց աչքերի մեջ, որոնք ծիծաղում են մտքում:

Հետո այդ լույսերը մի ակնթարթում հանգան, և Արսեն Ամիրբեկովն ասաց մի տեսակ փոխված ձայնով.

— Այսինքն՝ ինչ իմանաս, մարդ է, էլի, գուցե թե նեղացել է իր բարեկամներից, որ իրեն չեն օգնել, գուցե թե ամուսինը՝ Գիզոն, չի թողնում, որ գրի: Իր ասածի ու շատ խանդոտ մարդ է:

— Ուրեմն շատ է խանդոտ, հա՞,— հենց այնպես, աննպատակ հարցրեցի ես:

— Շա՛տ է խանդոտ,— պատասխանեց Ամիրբեկովը:

Ես ոչինչ չունեի ասելու և ոչինչ՝ հարցնելու: Ես սաստիկ վիրավորված էի ու բարկացած՝ իմ մտքերի վրա, իմ փոքրիկ հույսի վրա, իմ անճարակության և Արմենակ Թելունցի ճարպկության վրա, ամեն – ամեն ինչի վրա: Ու այլևս ոչ մի ցանկություն չունեի տեսնելու Նվարդ Սիրավյանին, այսինքն ավելի ճիշտ՝ Նվարդ Մայսուրաձեին: Ինչի՞ մասին պետք է հարցնեի նրան: Ամուսնացել է, նոր ընտանիք կազմել... Միտք ունի՞ կրկին հիշեցնել նրան տխուր անցյալը, պղտորել նրա թերևս արդեն խաղաղված հոգին, մի՞թե դրա համար էի ես Երևանից հասել Կարագանդա: Չէ, այլևս աննպատակ է նրան տեսնելը, վճռեցի ես: Դե ինչ, Արմենակ Թելունց, այս անգամ էլ ինձ չհաջողվեց հանդիպել քեզ, չհաջողվեց գտնել քո ճանապարհը: Բայց համոզված եղիր, որ մենք կհանդիպենք, կհանդիպենք, որքան էլ դա անսպասելի լինի քեզ համար, որքան էլ դա հաճելի չլինի քեզ, կհանդիպենք եթե ոչ վեց, ապա տասը տարի անց, բայց, միևնույն է, չենք կարող չհանդիպել:

— Ե՞րբ է մեկնում Մոսկվայի գնացքը:

Ամիրբեկովը նայեց ժամացույցին:

— Ուղիղ երկու ժամ հետո,— նա նկատելիորեն աշխուժացավ,— եթե ուզում եք, ես հենց հիմա ձեզ համար տոմս կպատվիրեմ: Մերոնք են:

Նա ժպտաց առաջին անգամ, կկոցեց ձախ աչքը, և առանց իմ պատասխանին սպասելու, վերցրեց հեռախոսափողը:

— Եվ այսպես, տոմսը պատրաստ է,— կրկին ժպտաց նա,— ուրեմն գնում եք Հայաստան:

Երկաթուղային կայարանը բավականին հեռու էր, և ավտոմեքենան սլանում էր մեծ արագությամբ: Ես նայում էի Ամիրբեկովին ու զարմանում, թե տարեց այդ մարդը որքան հրաշալի է վարում: Հին կոճղ է: Այսպիսիները երկար են ապրում...

— Ինչո՞ւ չեք գալիս Հայաստան...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Հայաստա՞ն,— թվաց, թե Ամիրբեկովը հառաչեց,— Հայաստա՜ն...— մթնեց, երկար ժամանակ լուռ էր: Հետո ասաց,— ինչո՞ւ գնամ, ոչ ոք չունեմ այնտեղ, սպասող չունեմ: Այստեղ էլ լավ է, փառք աստծո: Որտեղ հաց, էնտեղ կաց:

Ահա՛, այսպիսիները երկար են ապրում:

Դեռ քառասուն րոպե կար մինչև գնացքի գալը: Առաջարկեց մտնել ռեստորան: Չմերժեցի, չկարողացա մերժել: Լուռ ճաշում էինք: Մենք նման էինք այն մարդկանց, որ այլ տեղ չլինելու պատճառով, ակամա միևնույն սեղանի շուրջն են նստում: Եվ առաջին անգամ ես այդտեղ հստակ զգացի, որ հաճախ «ողջ լինես» արտահայտությունը ոչ մի չափով դիմացինիդ չի վերաբերում: Հենց այնպես, խոսք է, էլի:

— Ողջ լինեք:

— Ողջ լինեք:

Մարմինս մի տեսակ թմրել էր, գլխիս մեջ տաղտկալիորեն բզզում էր ինչ – որ բան, միօրինակ, նյարդայնացնող: Կարծես հեռու ինչ – որ տեղ էի ես, սարսափելի մենակ: Կարծես զարհուրելի ցուրտ էր շուրջս, և իմ այդ թմբիրը հենց ցրտից էր գալիս: Հետո հանկարծ զգացի, որ Ամիրբեկովը խոսում է, բայց ես չեմ լսում նրան, աշխատեցի հասկանալ նրա ասածը: Բզզոցը կտրվեց:

— Թշնամիս ձեր ձեռքը չընկնի,— ծիծաղում էր Ամիրբեկովը,— էլ պրծում չկա: Ո՞նց էլ կարողացել եք Արմենակին բռնել, է՜, ասում էին մեծ գործ է արել, չէ՞: Է, ախպե՛ր, Սովետից գողանալը հեշտ չի: Պետք է ազնիվ ապրես: Լավ եղավ, որ Նվարդս պրծավ էդ տղից: Մարդ պետք է մարդ լինի: Այ, օրինակ, Գիզոն, Նվարդի նոր ամուսինը, գիտե՞ք ինչ տղա է, երկու համալսարան է ավարտել, նստած, պատվով մարդ է, ոնց որ հայ լինի,— Ամիրբեկովը նորից ծիծաղեց,— ասենք՝ հայ, վրացի, ի՞նչ տարբերություն:

Սկզբում թվաց, թե ունիվերմագի դիրեկտորը պարզապես ծաղրում է ինձ: Ի՞նչ է դուրս տալիս: Եվ ինչո՞ւ է ծիծաղում: Ախ, հա, հարբած է, կարծում է, թե Թելունցը իսկապես բանտարկված է: Ես էլ եմ կարծես հարբած, գլխիս մեջ անտանելի բզզում է: Թյո՛ւ, ինչո՞ւ այսքան խմեցի: Ասենք, հերն էլ անիծած, հիմա գնալու եմ ու էլ կյանքում երևի երբեք չտեսնեմ սրան: Թող ծիծաղի: Ո՞վ գիտե, գուցե կարոտել է հայերեն խոսելուն, խոսում է, մարդ է, էլի:

— Գնանք:

— Ո՞ւր:

Ամիրբեկովն էլի ծիծաղում է՝ անձայն, զայրացնող: Բայց ես չեմ զայրանում, ինձ համար ամեն ինչ միևնույն է: Հերն էլ անիծած:

— Թղթապանակը վերցրեք:

Հա, իհարկե, քիչ էր մնում մոռանայի, ամբողջ գործերս մեջն են: Չէ, վատ մարդ չի այս Արսեն Ամիրբեկովը: Մարդ է, էլի:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ես գնում եմ նրա ետևից: Շոգեքարշը հեռվում փնչում է անհանգիստ, սուլում է: Բարձրանում եմ վագոն, մոտենում եմ պատուհանին, նայում ցած: Ամիրբեկովը կանգնած է ոտքերը լայն, հաստատուն տարածած, նայում է ինձ:

— Բարևեք Հայաստանին:

Ես հուզվում եմ, գլխով եմ անում: Հետո նա ինչ – որ բան է ասում՝ քայլելով դանդաղ հեռացող վագոնի կողքից, բայց ես ոչինչ չեմ լսում:

— Ի՞նչ:

— Զգույշ, չբացվեք, չմրսեք ճանապարհին, շատ լավ տղա եք, շա՛տ:

Չգիտեմ ինչու, բայց դարձյալ թվում է, թե նա ծաղրում է ինձ: Զարմանալի բան է, ինչո՞ւ է այդպես թվում: Երևի նրանից է, որ նա անձայն է ծիծաղում: Ինչպե՞ս կարող է մարդ անձայն ծիծաղել: Այսինքն՝ եթե մարդիկ կարողանում են անձայն լաց լինել, ուրեմն կարող են նաև ծիծաղել անձայն: Ի՞նչ կա:

«Չկա, չկա, չկա, չկա»,— թխկթխկացնում են անիվները: Գնացքը կամացուկ օրորվում է: Սևրինսկը մնաց այնտեղ, հեռվում՝ Ամիրբեկովի, Նվարդի, այդ Մայսուրաձեի հետ: Հերն էլ անիծած...

Ես հենց այդպես, հագուստով մեկնվում եմ չոր նստելատեղին...

Չգիտեմ ինչից արթնացա: Գուցե տարօրինակ երազ էի տեսել, կամ գուցե ուժեղ ցնցվել էր գնացքը: Բայց արթնացա անմիջապես ու նստեցի: Խոր ու մութ գիշեր էր: Պատուհանից այն կողմ ոչ մի լույս: Ուղղակի սևի երանգներ, ուժեղ սև՝ երևի անտառ է. մի քիչ բաց՝ անտառը վերջացավ, դաշտ է. ավելի բաց՝ ժապավենի պես, ճանապարհ է թերևս: Ուրիշ ոչինչ: Գլուխս անտանելի ցավում էր: Դուրս եկա միջանցք: Ոչ որ չկար: Վագոնը քնած էր: Ջուրը սառն էր և շատ հաճելի: Երկար լվացվում էի: Գլուխս թեթևացավ մի տեսակ: Այլևս կուպե չմտա: Միջանցքում, պատուհանին հենված, նայում էի դուրս՝ սևի խաղերին, հազվադեպ երևացող աղոտ լապտերներին, որոնք անմիջապես ետ էին սլանում ու կորչում հեռվում: Մտածում էի: Այսինքն, ավելի ճիշտ, չէի ուզում մտածել, որովհետև գիտեի, թե ինչի մասին եմ մտածելու և որովհետև ամաչում էի այդ մտքերից: Այո՛, ինչ – որ մի տեղ աններելի, կոպիտ սխալ էի թույլ տվել, թերևս ճակատագրական սխալ: Ինչի՞ համար էի հասել այս հեռավոր վայրերը, ինչո՞ւ էի եկել Կարագանդա, մի՞թե միայն ունիվերմագի դիրեկտորի հետ զրուցելու և (ի՛նչ ամոթ) խմելու համար: Ի՞նչ պարզեցի, ի՞նչ եմ տանում ինձ հետ: Ոչինչ:

Այո, այո՛, ես ինձ պահել էի ամենաանիմաստ ձևով, մեծամիտ ու խռովկան մի տղայի պես, որը վստահ է, թե ամեն ինչ իր ուզածի պես պետք է լինի և առաջին իսկ անհաջողությունից կորցնում է գլուխը: Հենց այդպես է, որ կա: Դե, իհարկե: Հիմա նույնիսկ կարող եմ խոստովանել: Երբ գործուղում վերցրի դեպի Սևրինսկ, ես իմ վեցերորդ զգայարանով, փաստերի մի շարք տրամաբանական վերլուծություններով և վերջապես իմ ողջ էությամբ վստահ էի, թե Արմենակ Թելունցն այնտեղ է լինելու: Ճիշտ է, հարկ չհամարեցի այդ բոլորի մասին տեղյակ պահել ղեկավարությանը, բայց դա ոչ թե նրա համար, որ կասկած ունեի իմ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ձեռնարկի նկատմամբ, ո՛չ, ավելի շուտ ես ուզում էի անակնկալի բերել նրանց՝ վերադառնալիս ինձ հետ հյուր տանելով Արմենակ Թելունցին:

Ասեմ, թե ինչու էի այդքան վստահ:

Նախ՝ շատ հավանական էր մոտ վեց տարվա փախուստից հետո Թելունցի հայտնվելը Կարագանդայի պես մի վայրում, որը հեռու է երկրի կենտրոնից և մեծ բնակչություն ունի: Հանցագործները երբեք սակավամարդ վայրեր չեն փնտրում, որովհետև մեծ քաղաքներում շատ ավելի հեշտ է աննկատ ապրելը: Հետո, հավանական էր, որ Նվարդն իր որևէ բարեկամի մոտ տեղափոխվի ապրելու, բայց դժվար թե նա որոշեր հասնել Կարագանդա, եթե, իհարկե, այնտեղ նրան չսպասեր ամուսինը: Բացի դրանից, Արսեն Ամիրբեկովը որտեղի՞ց կարող էր իմանալ Նվարդի հետ կատարվածը, երբ պատերազմն սկսվելուց հետո բացարձակապես ոչ մի կապ չի պահպանել Հայաստանի հետ: Եվ վերջապես՝ ինչո՞ւ նա պետք է այդքան խոշոր գումար ուղարկեր Նվարդին ու նրան հրավիրեր Կարագանդա: Հարցն այստեղ գումարը չէ, նա կարող էր ավելի մեծ քանակությամբ դրամ ուղարկել ինչ – ինչ հանգամանքներից ելնելով: Բայց ինչո՞ւ է հրավիրում մշտական բնակության մեկին, որին ինքը չի էլ տեսել, և որը ռուսերենին չտիրապետելով, Կարագանդայում անելու համարյա ոչինչ չունի և այլն, և այլն:

Այնինչ ես համոզված էի, որ տեղի է ունեցել հետևյալը:

Երևանից փախուստ տալուց հետո, Արմենակ Թելունցը երկար ժամանակ թափառել է՝ ճարպկորեն խուսափելով քրեական հետախուզության հետապնդումներից և, ի վերջո, բուն դրել երկրի հեռավոր քաղաքներից մեկում: Մի քանի տարի անց, համոզվելով, որ լիովին կորցրել է հետքերը և հավանորեն տեղեկություն ստանալով, որ այլևս իրենով չեն հետաքրքրվում, նա Արսեն Ամիրբեկովի միջոցով գումար է ուղարկում Նվարդին՝ առաջարկելով մեկնել Կարագանդա, քանի որ ինքը հնարավորություն չունի վերադառնալու: Եվ կինը որոշում է մեկնել: Նա այդ մասին հարկ չի համարում խորհրդակցել որևէ մեկի հետ, որովհետև գիտե, թե ուր է գնում և չի ուզում ավելորդ հետաքրքրությունների ու ենթադրությունների տեղիք տալ, որոնք կարող են ի վերջո գրավել հետախուզության ուշադրությունը: Ավելի լավ է այդպես աննկատ հեռանալը:

Ահա, հավանակա՞ն էր այս ենթադրությունը: Անշո՛ւշտ: Իհարկե, այն շատ խոցելի տեղեր ուներ, իհարկե, կարելի էր առանձին – առանձին կասկածի տակ դնել բոլոր կետերը: Բայց, նախ՝ ես ընտրության հնարավորություն չունեի (ուրիշ ոչ ոք չէր կարող ինձ նորություն հայտնել Արմենակ Թելունցի մասին) և երկրորդ՝ այդ վերսիան անչափ հրապուրում ու համոզում էր ինձ:

Ահա, այդքան խոր համոզված հասնում եմ Կարագանդա և տեղում անմիջապես պարզում, որ ոչ միայն քաղաքում, այլև մարզում Արմենակ Թելունց ազգանունով անձնավորություն գոյություն չունի: Սա առաջին հարվածը: Հասնում եմ Սևրինսկ, մի շարք որոնումներ կատարում միլիցիայի իմ ընկերների օգնությամբ: Դարձյալ ապարդյուն: Կապի բաժանմունքում ուսումնասիրում եմ մասնավորապես դրամական փոխանցումները և համոզվում, որ Արսեն Ամիրբեկովը Երևան ուղարկած դրամից բացի, այլևս ոչ մի դրամ չի ստացել կամ ուղարկել: Եվ կարծես ի լրացումն այդ բոլորի, պարզվում է, որ Նվարդը

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ամուսնացել է ունիվերմագում աշխատող մի ինչ – որ վրացու հետ և տեղափոխվել մարզային կենտրոն:

Ինչպես ասում են՝ իմ բոլոր խաղաթղթերը խփված էին:

Ահա թե ինչու անակնկալի եկա, կորցրեցի ինձ: Ինչի՞ էին նման իմ այդ զրույցները՝ Ամիրբեկովի հետ: Ինչո՞ւ ես անմիջապես չմեկնեցի Կարագանդա: Գուցե Նվարդը ինձ որևէ նորություն հայտներ Թելունցի մասին: Ո՞վ գիտե: Չէ՞ որ նա հիմա, նոր ամուսնությունից հետո, առանձնապես շահագրգռված չէր լինի թաքցնել ամուսնու մասին իր իմացածը: Գուցե նույնիսկ ավելին, ասեր՝ վրեժխնդիր լինելու համար: Ի՞նչ իմանաս, ո՞վ կհասկանա կնոջ հոգին: Չէ՛, ինչ էլ լիներ, ես պետք է մեկնեի Կարագանդա, պետք է խոսեի Նվարդի հետ: Իսկ Ամիրբեկովն ինչո՞ւ հանկարծ այնպես աշխուժացավ, երբ հարցրեցի Մոսկվա մեկնող գնացքի մասին: Մինչ այդ մռայլ էր, կասկածոտ: Հետո նրա սիրալիրությունը... Շտապ տոմս գտավ, իր անձնական մեքենայով կայարան հասցրեց, հյուրասիրեց: Ի՛նչ հիմար վիճակ էր: Ինձ թվում էր ինքն է հարբած, այնինչ փաստորեն ես էի հարբած: «Ինչո՞ւ Հայաստան չեք գալիս»: Ջհանդամը: «Որտեղ հաց՝ էնտեղ կաց»: Եվ դրանից հետո ես նրա հետ բաժակ էի խփում: «Զգո՛ւյշ, չբացվես, դու շատ լավ տղա ես...»: Թյո՛ւ: Դե, իհարկե, ծաղրում էր: Նա ինչ – որ բան գիտեր: Միևնույն է: Ծիծաղում էր անձայն. «Բարևիր Հայաստանին»:

Գնացքն ուժգին ճռնչալով արգելակվեց, բայց պատուհանի ետևում միայն արդեն ծանոթ մութն էր: Ինչո՞ւ կանգ առավ՝ եթե կայարան չկա:

Քնաթաթախ ուղեկցողը միջանցք դուրս եկավ, հորանջեց դժգոհ:

— Հանդիպակաց գնացքին ենք սպասում:

— Հա՞...

Հաջորդ րոպեին ես բացում էի վագոնի դուռը:

— Ո՞ւր, էստեղ ոչինչ չկա:

— Մոռացել եմ...— թոթովեցի ու ծեր ուղեկցողի ապշած հայացքի տակ իջա դեպի խավարը: Հեռվից լսվում էր մոտեցող գնացքի հնքն ու տագնապահար սուլոցը: Գնացքը մեկնում էր Կարագանդա:

Ցերեկվա ժամը երեքին հասա հանքագործների մեծ քաղաքը, սափրվեցի արագորեն ու գնացի հասցեների սեղան: Արդեն որոշել էի անելիքս: Նպատակահարմար չգտա գնալու «Հագուստառ» — ի գրասենյակ, որտեղ աշխատում էր Գիզո Մայսուրաձեն: Ի՞նչ կարող է ասել ինձ: Հետո, ո՞վ գիտե, գուցե և Նվարդը թաքցրել է նրանից իր ամուսնու հետ կապված պատմությունը, գուցե ասել է, թե այրի է ինքը:

Քանի դեռ աշխատանքային ժամը չի ավարտվել, անմիջապես կարելի է գնալ Նվարդի մոտ, խոսել նրա հետ, գուցե և պայմանավորվել վաղը հանդիպելու և ավելի հանգամանորեն զրուցելու համար:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Գիզո Օթարևիչ Մայսուրաձե: Շևչենկոյի փողոց № 27, բնակարան 12:

Տասը րոպե հետո ես բարձրանում էի հինավուրց մի շենքի աստիճաններով, որը մի ժամանակ հավանաբար իբրև հանրակացարան էր ծառայել: Երկար միջանցքի երկու կողմերում նեղլիկ դռներ էին: Յուրաքանչյուր դռան առջև ֆաներայից խոհանոցանման մի անկյուն էր կառուցված՝ էժանագին օճառի հոտով, կաթող լվացարաններով ու նավթավառներով: № 12 բնակարանը միջանցքի ծայրում էր:

Բախեցի դուռը: Լռություն: Քիչ սպասելուց հետս բախեցի կրկին: Ու հանկարծ լսվեց մանկական մի ձայն.

— Ներս մտեք:

Ներս մտա: Չնայած անհյուրընկալ մուտքին, սենյակները հիանալիորեն էին կահավորված, ավելի շուտ՝ շքեղ, քան ճաշակով: Ննջարանի հատակին փռված գորգի վրա խորանարդիկներով ամրոցներ էր կառուցում փոքրիկ, սևաչ մի տղա:

Նվարդի որդին է:

— Ո՞ւր է մայրդ, փոքրիկ:

— Մարուսյա մորաքրոջ տանն է, կանչե՞մ: — Բավականին վարժ ռուսերենով պատրաստակամություն հայտնեց տղան ու, առանց պատասխանի սպասելու, միջանցք վազեց:

Նստեցի սեղանի մոտ դրված աթոռներից մեկին ու հետաքրքրությամբ սկսեցի շուրջս դիտել: Չէ՛, վատ չեն ապրում: Ինչպես երևում է, «Հագուստառ» — ի գլխավոր ապրանքագետը միայն աշխատավարձով չի բավարարվում:

— Դինգ – դոնգ, դինգ – դոնգ,— հնչեց սենյակի լռության մեջ:

Նայեցի պատի ժամացույցին: ժամը 4 – ն էր: Ինչ էլ ճոխ ժամացույց է, հավանաբար Գերմանիայից է բերված: Ներքևում ինչ – որ խոսքեր են գրված: Երևի «Բարի լույս»: Հետո հայացքս ժամացույցից ցած սահեց, և ակամա նայեցի այդ ժամանակներում յուրաքանչյուր տան մեջ հանդիպող մեծադիր ընտանեկան նկարին: Նվարդն էր, իսկ նրա կողքին, կարճ, սրածայր մորուքով…

— Ի՞նչ,— ակամա բացականչեցի ես ու վեր ցատկեցի աթոռից:

Նկարից ինձ էր նայում Արմենակ Թելունցը:

Նա էր: Ոչ մի կասկած: Այո՛, շատ փոխված, այո՛, մորուքով, բայց նա էր: Ի՞նչ գործ ունի այստեղ այդ նկարը: Սպասիր: «Գիզոն շա՛տ խանդոտ է»: Ինչպե՞ս կարող էր խանդոտ մարդը թույլ տալ, որ իր սենյակում պատից ժպտա իր կնոջ նախկին ամուսինը: Չէ, անհնար է:

«Ի՞նչ, չլինի՞ թե… — ես լսում էի սրտիս տրոփյունը: — Սպասիր, ուրեմն այդ վրացի Գիզոն... »:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ի՞նձ էիք հարցնում:

Ես շրջվեցի դեպի դուռը: Նվարդն էր: Նա ինձ էր նայում հանգիստ, հետաքրքրություն արտահայտող աչքերով, սպասողական: Ուրեմն չճանաչեց: Եվ որտեղի՞ց կարող է ճանաչել՝ մեկ անգամ է տեսել, այն էլ վեց տարի առաջ:

Ես կարողացա վերագտնել իմ սառնասրտությանը: Ավելի լավ, որ չճանաչեց, թե չէ՝ ո՞վ գիտե, մեկ էլ տեսար աղմուկ բարձրացրեց, հավաքեց հարևաններին: Թելունցը հիմա ուր որ է կգա, գուցե լսի աղմուկը և խույս տա կրկին: Ի՞նչ անել:

— Գիզոյին եմ ուզում, — ասացի ես ու տվեցի գնացքի ճանապարհին տեսած կայարաններից մեկի անունը, — Լուբինցայից եմ եկել, գործ ունեմ հետը:

— Նստեք, նստեք, խնդրեմ, հիմա ուր որ է՝ կգա:

Ես նստեցի ու սկսեցի աչքի անցկացնել սեղանին դրված թերթերը: Սակայն զգում էի, որ Նվարդը շարունակ ինձ է նայում, գուցե սկսում է հիշել: Գուցե մտածում է, որ ինձ տեսել է ինչ – որ տեղ: Ի՞նչ անեմ, եթե դուրս գամ ու զանգահարեմ միլիցիան, խնդրեմ միլիցիոներներ ուղարկեն, կկասկածի լիովին ու կխանգարի ինձ, հետո ի՞նչ առիթով դուրս գամ: Իսկ եթե ներս մտնի, ճանաչի ու սկսի դիմադրել... Նման շարունակությունը ինձ չէր հրապուրում:

Իսկ Նվարդը գնալով ավելի ու ավելի անհանգիստ էր դառնում: Նույնիսկ մի անգամ վեր կացավ բազմոցից, բայց կրկին նստեց:

— Հա՞յ եք, — լսեցի ես հայերեն: Բայց հանկարծակիի չեկա:

— Ի՞նչ,— հարցրեցի ռուսերեն:

Նվարդը շիկնեց սաստիկ ու էլ չկրկնեց հարցը: Կարծես թե հանգստացավ մի քիչ:

— Վաղո՞ւց եք ճանաչում Գիզոյին:

— Գիզոյի՞ն: Վաղուց, — ասացի ես, լսելով միջանցքում հնչող տղամարդու, ծանր կոշիկների մոտեցող ձայնը: — Շա՛տ վաղուց: Բայց, ահա, կարծես թե նա է:

Դուռը բացվեց անշշուկ ու սենյակ մտավ Արմենակ Թելունցը՝ արդեն արծաթախառն մազերով, փոքրիկ, սև մորուքով և ճակատին հայտնված խորը, շեղ սպիով: Նա նայեց ինձ, հետո հարցականորեն կնոջը ու նորից ինձ՝ թեթևակի կկոցելով աչքերը և կնճռոտելով ճակատը: Ես շարունակեցի նստած մնալ: Բայց հապաղելն այլևս ոչ մի իմաստ չուներ:

— Բարև ձեզ, Արմենակ Թելունց,— ասացի ես հատ – հատ, բարձրաձայն,— վերջացնե՛նք: Ամեն մի պատմություն իր վերջն ունի: Ձերը շատ երկարեց:

Նվարդը սուր ճչաց ու ընկավ բազմոցին: Թելունցը գունատվեց վայրկենապես, օրորվեց՝ ասես մի ներքին, ծանր հարվածից ու ձեռքը դեպի կոկորդը տարավ: Նա շնչահեղձ էր լինում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Խորհուրդ չեմ տա աղմկել,— ասացի ես, բարձրանալով ու աջ ձեռքս չհանելով գրպանիցս, — թող նույնիսկ հարևանները չնկատեն: Գնանք: Տղաներն սպասում են դրսում:

Նա ուզեց ինչ – որ բան ասել, բայց չկարողացավ: Ես բացեցի դուռը և Թելունցին դուրս հրավիրեցի: Նվարդը դեռ բազմոցին հեկեկում էր: Ակամա դուրս եկավ, քայլեց իմ առջևից՝ սասափելի գունատ ու փշրված: Ողջ ճանապարհին մենք ոչ մի բառ չփոխանակեցինք: Միայն երբ իջնում էինք միլիցիայի բաժնի օրապահություն, Թելունցը հանկարծ հարցրեց կամացուկ.

— Բայց դուք... դուք երեկ մեկնել էիք ախր:

— Այո, — ասացի ես, — մեկնել էի, բայց Արսեն Ամիրբեկովը շտապեցրել էր մի քիչ: Ես ուզեցի նախ տեսնել ձեզ:

Ահա՛ բոլորը: Եվ հենց այնտեղ, Կարագանդայի միլիցիայի վարչության քննիչներից մեկի սենյակում իմ և Արմենակ Թելունցի, նույն ինքը՝ Գիզո Մայսուրաձեի միջև տեղի ունեցավ այն զրույցը, որը պետք է կայանար ուղիղ վեց տարի առաջ, Երևանի Սպանդարյանի շրջանի միլիցիայի բաժնում:

«Արարատ» տրեստի մատակարարման բաժնում Արմենակ Թելունցի կատարած չարաշահումների հարցը դեռևս վեց տարի առաջ մանրազնին ուսումնասիրված էր և նրա վերաբերյալ քրեական գործը ավարտված: Ու ինձ թերևս այլևս ոչինչ չէր խանգարի նրան անմիջապես Երևան տեղափոխելու, եթե նրա անունը մինչև վերջ մնար Արմենակ Թելունց: Բայց իմ առջև նստած էր ոչ միայն Արմենակ Թելունցը, այլև Գիզո Մայսուրաձեն: Շատ կարևոր էր պարզելը, թե ինչ մեթոդով է նա կարողացել երկար տարիներ շարունակ խուսափել հետախուզությունից, որտեղի՞ց է ձեռք բերել ուրիշի անձնագիր և ի՞նչ միջոցներով, և վերջապես ինձ հետաքրքրում էր նրա գործունեությունը Սևրինսկի ունիվերմագում:

Դրա համար անհրաժեշտ եղավ ևս մեկ ամիս, որը ես անցկացրի Կարագանդայում և Սևրինսկում: Եվ ի վերջո, մարզային դատախազության և միլիցիայի օրգանների ջանասեր օգնության շնորհիվ, ինձ հաջողվեց մերկացնել ոչ միայն Գիզո Մայսուրաձեին, այլև Արսեն Ամիրբեկովին և նրանց հետ հանցագործների մի մեծ խմբի, որը տարիներ շարունակ գործում էր Սևրինսկի առևտրական օբյեկտներում:

Առանց մեծ դժվարության կարողացանք պարզել նաև Թելունցի անվանափոխման գաղտնիքը, որի հեղինակը, ինչպես և պետք էր սպասել, Արսեն Ամիրբեկովն էր: Զինվորական մի ինչ – որ փաստաթղթի վրա, որը պատկանելիս է եղել լեյտենանտ Գիզո Մայսուրաձեին, Ամիրբեկովը փակցնում է Թելունցի նկարը և հաջողացնում անձնագիր ձեռք բերել նրա անվամբ: Շարունակությունը արդեն հայտնի է ձեզ: Ամիրբեկովը Թելունց — Մայսուրաձեին ունիվերմագ է ընդունում և նրան դարձնում իր խարդախությունների հանցակիցը: Երկու տարի անց, չկարողանալով մոռանալ Նվարդին ու որդուն, Թելունցը վճռում է նրանց Սևրինսկ կանչել: Եվ հետո, դարձյալ Արսեն Ամիրբեկովի խորհրդով, տեղի է ունենում Արմե-նակի ու Նվարդի ամուսնալուծությունը և նոր ամուսնությունը:

Չեմ ուզում թաքցնել, ես մեծ բավականությամբ գրեցի այդ ծեր ու փորձված գայլի կալանքի օրդերը: Եվ երբ միլիցիոներները նրան կալանատուն էին տանում, չկարողացա զսպել ինձ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Իհարկե, ինձ չէր սազում նրան պատասխանել իր իսկ խոսքերով, բայց ես շատ էի չարացած, շատ տառապանքներ էր պատճառել նա ինձ և ոչ միայն ինձ:

— Զզույշ, չմրսես, Ամիրբեկով,— ասացի ես,— կարծեմ բանտը այնքան էլ արևոտ չէ:

— Եվ շատ էլ լավ եք արել, ընկեր գնդապետ,— բացականչեց լեյտենանտ Սիմոնյանը,— ով էլ լիներ, չէր դիմանա: Տես սրիկային:

Այդ ակամա բացականչությունը միանգամից սթափեցրեց բոլորին:

— Սարգիս Արտաշեսովիչ, բայց ախր դուք ո՞նց չէիք վախենում, — դեռևս պատմածի տպավորության տակ, դողացող ձայնով հարցրեց լեյտենանտի կինը՝ Կարինեն,— պրեդստավլյա՞յեշ, ամեն ինչ հնարավոր էր:

— Ի՞նչ,— զարմացավ գնդապետը:

— Ախր երբ մեն – մենակ այդ Թելունցի հետ դուրս եկաք նրանց տնից, չէ՞ որ նա ամեն ինչ կարող էր անել: Էլ հո որևէ սպասելիք չունե՞ր: Կհրեր ձեզ ու կփախչեր, գուցե և դանակ կամ ատրճանակ ուներ գրպանում: Մեն – մենակ...

— Սիմոնյան,— ծիծաղեց գնդապետը՝ դառնալով լեյտենանտին,— Կարինեն առաջադիմական քայլեր է կատարում հետախուզության բնագավառում: Եվ դա, երևի, քո շնորհիվ, չէ՞...

Լռեց: Լրջացավ:

— Բարեկամներ,— ասաց նա,— ճիշտ հարց տվեց Կարինեն: Եվ կհավատա՞ք, հետագայում ես ինքս շատ եմ տվել ինձ այդ հարցը: Այո՛, զարմանալի էր, որ Թելունցի պես ճարպիկ ու սառնասիրտ մարդը հանձնվեց առանց փոքր իսկ դիմադրության: Եվ այդ այն դեպքում, երբ նրա գրպանում իսկապես որ մի փոքրիկ խաղալիք կար: Այո՛, հիմա ինձ թվում է, թե նա այն ժամանակ փախչելու հնարավորություններ ուներ, նախ՝ արդեն համոզվել էր, որ դրսում ոչ մի «տղաներ» էլ ինձ չեն սպասում, հետո, այնքան էլ դժվար չէր անհետանալ օրը ցերեկով, բանուկ փողոցում, բազմության մեջ, երբ ես կրակելու հնարավորություն իսկ չէի ունենա: Բայց չդիմադրեց, փորձ անգամ չարեց, թեև ես չէի բռնել նրա ձեռքը: Հետագայում ես հաճախ եմ տվել այդ հարցը. ինչպե՞ս Թելունցը հանձնվեց առանց որևէ դիմադրության, անվերապահորեն…

— Հավատացեք, ընկե՛ր գնդապետ, որ հետագայում ես էլ եմ ինձ տվել այդ հարցը:

Սեղանի շուրջը նստողները շրջվեցին դեպի այն մարդը, որն ասաց այդ խոսքերը:

Մատուցողն էր:

Նրան արդեն մոռացել էին: Գնդապետի պատմությունը նրանց հեռու էր տարել ճաշի սեղանից, ռեստորանից ու Երևանից, և նրանց երևակայության մեջ ստեղծվել էր պատկերը բոլորովին այլ մի մարդու, որը գտնվում էր ինչ – որ տեղ՝ ձյուների մեջ, հեռավոր Սևրինսկում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հիմա նրանց առջև կանգնած էր ալեհեր, բարեկիրթ շարժումներով մի մարդ՝ ռեստորանի մատուցողի սև համազգեստով, ճերմակ թիթեռնիկ – ժապավենով, և տխուր ժպտում էր:

— Հավատացեք, ընկե՛ր գնդապետ, ես էլ ինձ հաճախ եմ տվել այդ հարցը: Ես բանտում տասը տարի շարունակ ինձ տվել եմ այդ հարցը ու եկել եմ այն եզրակացության, որ ես չէի կարող փախչել, որ ես իրավունք չունեի փախչելու: Այո, այո, փախչելու համար էլ իրավունք է պետք, և մարդ ինքը պետք է տա իրեն այդ իրավունքը: Ես շատ էի հոգնել... ուրիշի անունով:

Մատուցողը, լռեց, և բոլորն էլ միանգամից նկատեցին, որ ռեստորանում ոչ ոք չկա: Ոչ ոք: Բոլոր սեղաններն էլ դատարկ էին վաղուց ու ծածկված շրջված աթոռներով: Ամբողջ ռեստորանը թաղված էր խավարի մեջ և մենավոր մի լապտեր էր վառվում միայն նրանց գլխավերևում, պատին:

Սահակյանը շփոթված հազաց:

— Ընկեր Թելունց,— ասաց նա,— ես այս պատմությամբ ձեզ ակամա վիշտ պատճառեցի: Ներեցեք ինձ, խնդրում եմ:

...Դրսում ձյունը, շարունակում էր տեղալ ծանր ու մեծ փաթիլներով, ասես որոշել էր ծածկել ամեն ինչ, սպիտակով պատել փողոցները, քաղաքը, աշխարհը, որպեսզի ամեն ինչ մաքուր ու անբիծ լինի, որ երբեք, ոչ մի տեղ սև բիծ չլինի, չմնա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ԶՈՐԱՎԱՐԸ

Տարիներ առաջ, Երևանում, մայիսմեկյան շքերթին, հազար – հազար մարդկանց հետ մի ծերունի էլ կար: Իրար շտապեցնող, հրող, աղմկող խանդավառ մարդկային հեղեղի մեջ այդ մարդը նման էր անողորկ ու մամռակալ մի լեռնակտորի, որ կանգնած էր հաստատուն, հողին հենված, մի քիչ բարձր բոլորից ու բոլորից էլ մի քիչ թախծոտ: Զորավարի պես գլուխը վեր պահած, կկոցած, գնահատող աչքերով նայում էր մարդկանց, ու թվում էր, թե հիմա ուր որ է՝ կմեկնի ձեռքը ու կողջունի շարքերին, ու թվում էր, թե հենց ինքը, այդ լեռնոտ ծերունին է շքերթն ընդունում:

Երկնքում, օդը սուլոցով ճեղքելով եկան, ինքնաթիռներ անցան: Ծերունին բարձրացրեց գլուխը, ձեռքի ափով ճակատն ստվերած՝ նայեց վեր, շարժվեց անհանգստացած, ժպտաց խիստ աչքերով ու ինչ – որ խոսքեր ասաց թավ, երկար բեղերի մեջ: Որդին՝ Վարդգեսը, ականջ դրեց, մինչև որ ինքնաթիռների մի ցանց էլ անցավ ու լսեց, որ հայրը մրմնջում է:

— Եկուր, ձայնդ սիրեմ, ա՜խ, ձայնդ սիրեմ:

Զինվորական շքերթն սկսվեց: Հպարտ, վստահ քայլերով եկան ու անցան Երևանի կայազորի մարտիկները, սպաները՝ արևի տակ փայլող սրերով, զինվորները՝ նորագույն ավտոմատներն ամուր սեղմած, և ապա ավտոմեքենաներն ու զրահամեքենաները, տանկերն ու հրանոթները, ամենագնացներն ու կատյուշաները: Եվ այդ ամենը՝ ծնծղաների ցնծագին աղաղակների, ողջույնի հուժկու «ուռա» — ների ներքո: Սակայն ծերունին այդ ցնծագին աղաղակները չէր լսում, դրանց կարիքը չուներ: Տեղում տրորվելով, ոտքերի ծայրին բարձրացած, ագահ աչքերով անցնող զորքերին էր նայում, աշխատելով բաց չթողնել ոչինչ: Եվ նրա հոգում էին աղաղակում ծնծղաները, նրա հոգում էր հնչում «ուռան», նրա հոգում էր համաչափ, հաղթական օրորվում երաժշտապետի ծոպավոր կարմիր դրոշակը:

Տենդոտ, դողացող ձեռքով բռնեց մյուս որդու ուսը, բացականչեց ականջին.

— Հակոբ, օղլում, աս բոլորը մե՞րն է:

— Մերն են, բա ի՞նչ են,— ծիծաղեց որդին:

— Բոլո՞րը:

— Հա, իհարկե,— ասաց Հակոբը,— Երևանի զորքն է:

— Վա՜խ, պատկերդ սիրեմ, պատկերդ սիրեմ:

Նա այլևս չէր մրմնջում: Զենքերի տեսքից արբած, օրորվելով մոտենում էր շքերթից դուրս եկած ու հրապարակում զբոսնող սպաներին, գրկում, համբուրում էր նրանց, համբուրում էր կրծքներին շողացող շքանշանները, շոյում էր զենքերը, ժպտում էր թաց աչքերով: Սպաները ներողամիտ ժպտում էին, խփում էին նրա ուսին. «Շատ ես խմել,— ասում էին,— հայրիկ», բարեհոգաբար ծիծաղում էին. «Շատ ուրախ ծերուկ է»,— ասում էին: Ու հանկարծ լրջացան

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

միանգամից, երբ ծերունին էլ լրջացավ ու նայելով նրանց մշուշված աչքերով, հառաչելով ասաց.

— Իսկ ես մի փամփուշտի համար Հալեպ կհասնեի:

Լռեցին, զգացին անմիջապես, որ իրենց առջև սովորական մեկը չէ կանգնած, այլ զինվոր, նախկին, ինչ – որ մի ժամանակի զինվոր, զենքի եղբայր: Բայց չգիտեին նրանք, և որտեղի՞ց կարող էին իմանալ, որ անողորկ, քիչ մամռապատ ծերունին սովորական զինվոր չի եղել միայն, այլ մի մարդ, որի անունը լսելիս սոսկում էին թշնամիները, մի մարդ, որի մասին հայ մամիկները երգեր էին հյուսում ճախարակների մոտ, կամացուկ երգում օրորոցների կողքին ու խնդրում աստծուց, որ իրենց երեխաներն էլ նմանվեն նրան, նրա պես պատվով լինեն ու բարի, խիզախ լինեն ու հեռատես: Չգիտեին նրանք, և որտեղի՞ց կարող էին իմանալ, որ ուրախությունից արբած այդ ծերունին Սուետիայի հայ բնակչության փրկարարներից մեկն է, Ֆրանց Վերֆելի հռչակավոր վեպի գլխավոր հերոս Գաբրիել Բագրատյանի նախատիպը, Մուսա լեռան լեգենդար պաշտպանների հրամանատար Եսայի Յաղուբյանը:

Սիրիայում, պատմական Անտիոք քաղաքից ոչ շատ հեռու գտնվող Մուսա (Մովսեսի) լեռան լանջին, հայկական հին Յողանօլուք գյուղում, արհեստավոր գյուղացու ընտանիքում 1877 թվականին ծնվեց մի մանուկ ևս: Հարևաններն աչքալուսանքի գնացին տուն, խավիծ եփեցին ու իրենց այգիներից խնձոր ու նարինջ տարան ծննդկանին, կապույտ հուլունք կապեցին թուխ տղայի կրծքին, որպեսզի չար աչք չդիպչի նրան, երգեցին հին – հին երգեր, խառնելով հեթանոսականն ու քրիստոնեականը ու մաղթեցին, որ նա երկար կյանք ունենա, բարի քրիստոնյա լինի, պինդ մեջք ունենա ու ճարպիկ ձեռքեր, որպեսզի իր պապերի պես կարողանա մշակել պստիկ հողակտորը և փայտից ու ոսկորից սանրեր պատրաստել՝ իր պապերի նման:

Եվ անունը Եսայի դրին:

Ու մեծացավ Եսային: Հուսախաբ չարեց ծնողներին ու հարևաններին, սովորեց մշակել հողը ու հասկանալ ծառերի լեզուն, սովորեց սանրեր պատրաստել փայտից ու ոսկորից, որ շատ լավ վաճառվում էին Սուետիայում, Անտիոքում ու Հալեպում: Հայրը երբեմն – երբեմն նրան էլ հետն էր տանում շուկա, սակայն հետո դադարեց: Անընդհատ անախորժության ու կռվի մեջ էր ընկնում նրա պատճառով, ստիպված լինում տուգանք վճարել սրան ու նրան: Շուտ բռնկվող, անհնազանդ տղա էր: Բավական էր, որ մեկը թուրքերեն հայհոյեր նրա հորը, կամ որևէ հայի: Մեծերը ձայն չէին հանում հաճախ, կծկվում էին մի տեսակ, իսկ Եսային՝ չէ: Եթե հայհոյողն իրեն հասակակից էր, տեղն ու տեղը հարձակվում էր նրա վրա ու չէր հանգստանում, մինչև որ նրան չէր տեսնում գետնին տարածված: Իսկ եթե տարեց մարդ էր կամ նույնիսկ ոստիկան, հետևում էր վիրավորանքից այրվող աչքերով, որևէ տեղ, հոր աչքից հեռու, քարով հեռվից խփում էր անարգողի թիկունքին ու փախչում, խառնվում բազմությանը: Նրան հաճախ էին ծեծում ու մի անգամ էլ հայրը խփեց, երբ սանրերի վաճառքից գոյացած ողջ գումարը ոստիկանների չաուշին կաշառք տալով, պատառոտված շորերով որդուն դուրս բերեց ոստիկանատնից: Տղան երբեք լաց չէր եղել, բայց այս անգամ հեկեկաց վիրավորանքից ու հորը նայեց ատելությամբ, խղճահարանքով, արցունքոտ աչքերով:

— Թուրք ոստիկանն ալ կծեծե, դուն ալ, հա՞... Ինչո՞ւ էնոր ալ չես ծեծեր, կվախնա՞ս:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հոր սիրտը ճմլվեց: Նա մի մարդ էր, որ երկար էր ապրել աշխարհում, լեռների վրա էր ապրել ու կարող էր չասել մտածածը: Սակայն, երբ դուրս եկան Սուետիայից և Յողանօլուքի բարակ ու փոշոտ ճամփան բռնեցին, երբ ողջ աշխարհում մնացին հայրը, որդին ու նիհար, ծեր ավանակը, նա այլևս չկարողացավ զսպել իրեն ու տղայի նկատմամբ ունեցած իր ողջ ցավը, ողջ գութը, ողջ տագնապը, ողջ քնքշությունը խոսքերի մեջ դրած՝ գոռգոռոցով բացատրեց նրան հայի անմեկնելի ճակատագիրը, այդ անարդար, անհասկանալի, անհեթեթ ճշմարտությունը: Նա ասաց, որ հայեր են իրենք, որ իրենց գյուղը հայկական է, որ հայկական են նաև Հաջի Հաբիբլին, Վաքըֆը, Խըդր Բեգը, Բիթիասն ու Քեբուսիեն, բայց դա ոչինչ չի նշանակում, որովհետև երկիրը հայկական չէ, որ թեև իրենք այստեղ շատ ավելի վաղուց են բնակվում, քան թուրքերը, սակայն դա էլ ոչինչ չի նշանակում, որովհետև սուլթանի հպատակներն են ու նրա ողորմածությամբ է, որ իրենց թույլ են տալիս ապրել ոչ միայն այս-տեղ, այլև աշխարհում: Նա ասաց, որ այդ պատճառով էլ իրենք պարտավոր են միշտ զիջող ու հնազանդ լինել, աշխատել չգրգռել իշխանություններին, ժամանակին վճարել տուրքերը,որքան էլ ծանր լինեն դրանք, համբերությամբ տանել անարգանքն ու վիշտը որպես խաչ, որովհետև այդպես է կամեցել աստված: Անեծք կա հայի վրա: Եվ աստված է՛լ բեթարից ազատի, ասաց նա, որովհետև լուրեր են հասնում, թե սուլթան Համիդի հրովարտակով հեռու, արևելյան շրջաններում հայերին հանում են իրենց գյուղերից, անապատ վայրեր են տանում ու տեր են դառնում նրանց ունեցվածքին, իսկ չենթարկվողներին կոտորում են:

— Ինչո՞վ:

— Ինչո՛վ, ինչո՛վ… թուր ու թվանքով, ինչո՞վ:

Տղան ապշեց: Իսկ հայերն ինչո՞ւ են թողնում, որ իրենց կոտորեն, իրենք թուր ու թվանք չունե՞ն, ինչ է: Թող պաշտպանվեն: Հայրը տխուր ժպտաց: Հայերին չի թույլատրվում զենք պահել, ասաց նա, և հետո ի՞նչ կարող են անել նրանք, երբ սուլթան կա, զորքեր կան…

Հեռվում երևաց Յողանօլուքը՝ անտառների ու այգիների մեջ կորած, լեռնալանջերից իջնող այծի հոտերով, կուշտ շների ծույլ հաչոցներով ու խաղաղ ծխացող երդիկներով, որ ասես բուրվառների խնկարկումը լինեին Մուսա լեռն ի վեր ձգված, իբրև փառաբանություն՝ անխոով իրիկնամուտի: Տղան մի պահ մոռացավ աշխարհում ամեն ինչ, կանգ առավ ու զմայլված, հափշտակված իրենց գյուղին էր նայում ու լեռան անառիկ, խիստ կատարներին, որ ամպերից ելել, երկնքի մեջ էին մխրճվել ու ձուլվել երկնքին: Հետո նայեց հորը՝ ճակատը կնճռոտած միանգամից մեծացած ու հարցրեց.

— Հապա, եթե թուրքերը մեզ Յողանօլուքից հանեն, ի՞նչ պիտի ընենք:

Հայրը կանգ առավ կաթվածահարի պես, խաչակնքեց արագ, ջերմեռանդորեն, սարսափած նայեց որդուն ու սրտի հին, ահավոր տագնապը խեղդելով, խռովված, խուլ ձայնով ասաց.

— Փառք աստծո, ինչո՞ւ պիտի հանեն, մենք խաղաղ, հնազանդ կապրինք մեզ համար:

— Եթե հանե՞ն,— համառ, չար կրկնեց Եսային, — ի՞նչ պիտի ընենք: Ո՛չ թուր ունինք, ո՛չ թվանք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Դե, դե, փակե բերանդ, վախցիր աստծուց, օղլում,— արդեն կոտրված, տխուր ասաց գեղջուկը՝ կրկին խաչակնքելով ու դեմքը երկյուղածությամբ դարձրած դեպի եկեղեցին, որի դեղնավուն խաչը հիմա, մթնշաղի մեջ, ասես Մուսա լեռան պարանոցին լիներ կախված, և որի զանգերը իրիկնային աղոթքի էին հրավիրում յողանօլուքցի հոգնած հավատացյալներին:

Իսկ տագնապալի լուրերը շարունակեմ էին գալ, ավելի ու ավելի որոշակի ձևեր առած, ավելի ու ավելի ահախառն: Եվ հարցը, որ տվեց պատանի Եսային խաղաղ, տաք մի իրիկուն, արդեն ուրիշներին էլ էր մտահոգում, արդեն ուրիշներն էլ էին տալիս: Իհարկե, դեռ շատ – շատ գյուղացիներ, հատկապես քիչ թե շատ հարուստները, Թուրքիայում կաշառքի ամենազոր ու փորձված ուժից ելնելով, վստահ էին, թե ոչինչ էլ չի պատահի Սուետիայի հայերին ու հայտնի թռչունի նման գլուխներն իրենց տներում թաքցրած, փորձում էին հեռու մնալ արհավիրքներից: Սակայն շուտով, շատ շուտով արհավիրքներն իրենք վրա հասան. 1894 — 97 թվերին, սուլթան Համիդի «ողորմածությամբ», թուրքիայի հայկական գյուղերն ու քաղաքները հազարավոր անմեղ հայերի արյունով օծվեցին և էլի ու էլի հազարավոր անմեղ հայեր, իրենց բարեբեր հողերն ու շենները թողած, բռնեցին անհույս ու օտար երկրների ճամփան:

Եվ արդեն... շատերի մեծ մասն էլ հասկացավ վերջապես, որ խոսքը լավ ու վատ հայերին չի վերաբերում, հնազանդ ու անհնազանդ հայերին չի վերաբերում, այլ ընդհանրապես հային: Եվ որ փրկվելու համար մի ելք կա միայն՝ չսպասել մորթվելու իր ժամին, այլ զինվել, դիմագրավ լինել, պաշտպանել իր իրավունքն ու պատիվը: Եվ Սուետիայի գյուղացիությանը այդ գաղափարին հասցնելու գործում մեծ երախտիք անեին Եսայի Յաղուբյանն ու նրա ընկերները: Նրանք արդեն այն պատանիները չէին, որ փայտե հրացաններով կռիվ – կռիվ էին խաղում Մուսա լեռան ծերպերում, ապա հաղթական հարձակում գործում սրա կամ նրա այգու վրա: Հիմա հաճախ լեռն էին բարձրանում նրանք, սակայն ո՛չ անհոգ խաղալու: Այլ որպեսզի մտածեն, մտածեն, մտածեն, թե ինչպես ընդդիմանան թշնամուն, որտեղից դրամ գտնեն զենք գնելու, սուետահայերին զինելու համար: Եվ այդ խորհրդակցություններից մեկում էլ որոշվեց մարդիկ ուղարկել աշխարհի այն երկրները, որտեղ նախկին, հարուստ մուսալեռցիներ կան, օգնություն խնդրել նրանցից:

1902 թվականին Եսայի Յաղուբյանը մեկնեց Ամերիկա: Ոսկու և գազազած տեխնիկայի երկիրն առանց որևէ հրճվանքի ընդունեց մուսալեռցի պատանուն: Պարզվեց, որ հեռվից հարուստ թվացող, լուսանկարներում ծովափին, արմավենիների տակ լայնեզր գլխարկ դրած ու պճնամոլի ձեռնափայտ բռնած հարազատներն ու բարեկամները, և հենց ինքը, Եսայու՝ Ամերիկայում ապրող եղբայրը, շատ էլ փայլուն վիճակում չէին, հազիվ էին պահպանում իրենց գոյությունը և չթաքցրած նախանձով էին նայում իրենց աղքատ հայրենակցի թուխ, քամհար, առողջ դեմքին: Սակայն մեծ էր Եսայու եռանդը և անհուն՝ վճռականությունը:

Երկար թափառումներից հետո, համառ թախանձանքներից հետո, նրան այնուամենայնիվ հաջողվեց որոշ գումար ձեռք բերել, որով կարելի էր զինել գոնե մի փոքրիկ ջոկատ, և վերադարձավ հայրենիք: Ընկերներն էլ քիչ բան չէին արել: Զենքերը խնամքով յուղեցին, փաթաթեցին անջրանցիկ նյութերով ու պահ տվեցին հողին, Մուսա լեռանը: Յաղուբյանի և նրա ընկերների գործունեությունը, սակայն, գաղտնի չմնաց: Եվ նրանք ստիպված էին ընդհատակ անցնել, տարիներ շարունակ ապրել լեռներում, հայդուկի կյանքով, ու հովիտ իջնել միայն այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ էր վրեժ լուծեք այս կամ այն լկտիացած,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հղփացած ոստիկանից ու հարկահավաքից, որ տանում էին մարդկանց վերջին ինչքը, ու տանելով՝ անարգում, ստորացնում նրանց միաժամանակ: Նման հարկահավաքներից մեկին Ցաղուբյանը հանդիպեց Վաքըֆ գյուղում, ուր գնացել էր ընկերների համար ուտելիք բերելու: Նա գյուղի հայ մուխթարի (գյուղապետի) տուն մտավ այն ժամանակ, երբ նրա ընտանիքը ճաշում էր: Հինգ – վեց փոքրիկ երեխաներ, հաճույքից կարմրատակած, թանապուր էին ուտում փայտե ամաններից: Մուխթարը Եսայուն էլ հրավիրեց և ճաշելիս պատմեց, թե երեք օր է, ինչ լաց ու կոծ է գյուղում: Հարկահավաք է եկել զափթիեների մեծ ջոկատով, թուրքական գյուղերում խեղճ գյուղացիների վերջին ունեցվածքը խլելով, կողոպտելով եկել, հասել է այստեղ, շրջում է տները ու վերցնում այն ամենը, ինչ դուր է գալիս իրեն: Հայհոյում է, հետապնդում հանդիպած սիրուն աղջիկներին, առանց որևէ առիթի հրամայում մտրակել մարդկանց:

— Փորձեցի կաշառել, որպեսզի մեզ հանգիստ թողնի, ոսկին վերցրեց ու հռհռաց. «Էս ի՞նչ է որ: Ես իմ կաշառքը ինքս կվերցնեմ ձեր տներից»: Մեր գյուղի հարուստներից մեկը աղ ու հացով նրա առաջը եկավ, խնդրեց շնորհ անել իրենց տուն, ասաց, որ ուզում է պատվել թանկագին հյուրին ու նրա ծառաներին: Հարկահավաքը ճչաց, քացով տվեց, գետնին նետեց աղն ու հացը. «Ի՞նչ, մենք ձեր ձեռքից հա՞ց ուտենք, խոզեր: Ծաղրո՞ւմ եք մեզ, հա՞»: Ու նրա հրամանով ծեծեցին մարդուն, քշեցին կովն ու այծերը: Ի՞նչ անես, ո՞ւմ բողոքես, ո՞ւմ դուռը գնաս:

Մուխթարը լաց եղավ երեխայի պես, ցուցամատով քամեց աչքերը, ու արցունքի կաթիլները, դանդաղ գլորվելով, անհետացան թուխ, դողդողացող մորուքի թելերում:

Եսայու դեմքը սարսափելի էր: Կատաղությունից ճերմակած շուրթերով ուզեց ինչ – որ բան ասել: Չկարողացավ, շնչահեղձ էր լինում: Հետո հևաց.

— Հապա որ ես կասե՞մ, հապա որ կասե՞մ: Ու մենք մարդ ենք, հա՞: — Հայհոյեց երկար, մոռանալով իրեն էլ, երեխաներին էլ, աշխարհն էլ: —Մեր հացը չեն ուտում: Իսկ մի հարցնող լինի, թե ո՞վ է լափում մեր տներից տարածը, մեր երեխաների հացը: Ես կսպանեմ էդ շան որդուն:

Ասես նախախնամության մատն էր, որ նույն պահին հարկահավաքին ստիպեց իր ջոկատով անցնել գյուղապետի տան մոտով:

— Սա է, հա՞,— իրեն կորցրած հարցրեց Եսային:

— Հա,— սարսափեց գյուղապետը,— հիմա որ քեզ տեսնի...

— Հիմա ե՛ս եմ ուզում նրան տեսնել, ե՛ս: Եվ դու կօգնես ինձ: Հենց հիմա դուրս եկ ու նրան տուն հրավիրիր: Ինչ ուզում ես հնարի, իմ գործը չէ, կանչի՛ր:

— Գժվե՞լ ես, այ տղա, — գունատվեց մուխթարը,— ուզում ես քանդե՞լ տունս:

— Քեզ կսպանեմ, եթե չկանչես, — սպառնաց Եսային, ու նայելով կատաղությունից աղավաղված նրա դեմքին, գյուղապետը երերուն քայլերով դուրս գնաց:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Քիչ հետո ճռճռաց արտասանդուղքը, բացվեց դուռը ու սենյակ մտավ հարկահավաքը, հարևանցի մի հայացք գցեց գեղջուկի շորերով, փափախավոր Եսայուն, ապա, ետ դառնալով, զայրացած դիմեց գյուղապետին, որը դողում էր դռների մեջ.

— Բա ո՞ւր է Ամերիկայից եկած պարոնը: Իսկ սա՞ ով է:

Հաջորդ վայրկյանին Եսայու ձեռքին կարճափող հրացան կար:

— Ես եմ այդ պարոնը, մոտ եկ, խնամի,— շշնջաց նա հոգուն հանկարծակի իջած թեթևությամբ ու իր սառնասրտությունից ինքն էլ շշված: — Չայն չհանես, թե չէ, կպայթեցնեմ գլուխդ: Մերոնք գյուղի տակ իմ կրակոցին են սպասում:

— Ախր, ի՞նչ ես ուզում, ա՛յ բալամ,— զինված մարդու առջև մի վայրկյանում խեղճացավ, դողաց, ծնկներին ընկավ հարկահավաքը:

— Նախ՝ ամբողջ անասունը կթողնեք ու կկորչեք գյուղից, թե չէ գիշերը շան պես կկոտորեմ բոլորիդ էլ: Իսկ հիմա՝ կեր:

Նա վախիցը պապանձված երեխաների առջևից վերցրեց նրանց թանապուրի կիսատ – պռատ ամանները, նրանց բրդած պարունակությունը մեկի մեջ լցրեց ու ձախ ձեռքով մեկնեց ծունկի եկավ հարկահավաքին:

— Դե կեր, շո՛ւն, կեր մեր հացը, չես սատկի:

— Ալլահ, ալլահ,— տրորվեց, աղերսանքով ձեռքերը երկինք պարզեց թուրքը,— ա՛յ բալամ, ախր մեր հավատն արգելում է...

— Իսկ մեր հավատը թույլ է տալիս: Կեր: Այսինքն՝ ինքդ որոշիր, գնդակ, թե թան:

Հարկահավաքն այլևս չտատանվեց: Իսկ երբ դուրս էր եկել արդեն ու առանց ետ նայելու, զափթիեների զարմացած, տարակուսած հայացքի տակ ձին նստած հեռանում էր, գյուղապետը նոր միայն խոսելու ընդունակություն ստացավ:

— Գի՛ժ, գի՛ժ, ես մեռա, էս ի՞նչ բերեցիր գլուխս: Բա որ հայտներ զափթիեներին: Ախր տուն – տեղով կկորչեինք:

— Չէր հայտնի: Լավ գիտեմ դրանց, — վրեժը լուծած մարդու երջանիկ ժպիտով ասաց Եսային: — Էդպիսի մեկը կմեռնի, բայց իր ենթակաների մոտ չի խոստովանի, որ հայը ստորացրել է իրեն, ստիպել, որ խախտի հավատը: Հավատը թույլ չի՛ տալիս: Իսկ թույլ տալիս է թալանել ու սպանել...

Մոտ քաշեց թանապուրի իր ամանը, լավ բրդեց ու կերավ՝ երկար ժամանակ լեռներում ապրած, ջրիկ ճաշի կարոտ գյուղացու ախորժակով:

Սև գիշեր, սև գիշեր, սև գիշեր... Քամին ծովափի ավազն է խախալում, դիզում խոշոր շեղջերով, որպեսզի անմիջապես էլ ցրիվ տա նորից ու քշի, տանի, հեռացնի, ճամփա բացի ալիքների համար: Ու ալիքներն էլ չեն սպասեցնում, շառաչյունով զարկում են ափին, ետ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

քաշվում՝ դղրդյունով ծովը տանում ավազը, ծառս են լինում, կանգնում աներևույթ պոչերի վրա, քարանում մի վայրկյան, ու նորից զարկում ուժգնորեն, զարկում խելահեղ: Ու թվում է, թե ահա, հաջորդ հարվածին, Կիպրոսը չի դիմանա այլևս, թե ահա հիմա ուր որ է կղզին կպոկվի հիմքից ու հողմին գերի, հողմին խաղալիք, անտեր նավակի նման կտարուբերվի ալիքների վրա:

Ափին, ձկնորսական լքված մի խրճիթում, օջախի մոտ թիկնել, մտքերի մեջ է ընկել Եսայի Յաղուբյանը: Արդեն երկու օր է, ինչ փոքրիկ նավակը պատրաստ պահած, ծովի խա-ղաղվելուն է սպասում, որպեսզի տարերքից էլ խելահեղ մի որոշմամբ թիավարի դեպի Մուսա լեռ, դեպի իր հայրենիքը: Այլ ճանապարհ չկա: Եղբայրները, նախկին եղբայրները՝ երի-տասարդ թուրքերը փակել են ճանապարհը: Ավելի ճիշտ, ոչ թե փակել, այլ սահմանային յուրաքանչյուր ուղեկալի հայտնել են նրա արտաքին նշանները ու պատվիրել խստորեն՝ նրան ձերբակալելուն պես ներկայացնել Անտիոքի գայմագամին (գավառապետին) կամ էլ անմիջապես Հալեպ:

Եղբայրնե՛րը... Այսինքն, շուտով, երիտասարդ թուրքերի՝ իշխանության գլուխ անցնելուց քիչ հետո, երբ Եսային ու նրա ընկերները իջան լեռներից, նրանց պարզ դարձավ, որ ոչ մի փոփոխություն էլ չի եղել փաստորեն: Սուլթանի կոշտ ու կոպիտ, անբարետես ծառայողների փոխարեն պաշտոնական սեղանների ետև հիմա կոկլիկ, եվրոպական հագուստներ հագած, նիհար ու բարեհամբույր մարդիկ էին նստած: Ահա՛ ողջ տարբերությունը: Մնացած ամեն ինչը նույնն էր. նույն արհամարհանքը, նույն ատելությանը, նույն հալածանքն ու կողոպուտը: Բայց առայժմ ո՛չ թացեիբաց, ո՛չ հրապարակայնորեն, ո՛չ մտրակի տակ, այլ բարեկիրթ շարժումներով սքողված, առանձնասենյակներում, օծանելիքի ու գերմանական սիգարների հոտով ու ծխով մշուշված:

Այդ պատկերը սկզբում շատ գայթակղեցուցիչ էր ու հավատ էր ներշնչում նաև այն պատճառով, որ երիտասարդ թուրքերի հետ միասին հայտնվել էին նաև հայեր: Էլի եվրո-պական հագուստներով, թիթեռնիկ ժապավեններով ու ակնոցներով: Խոսում էին ուրիշ տեսակ, անուշ հայերենով, խոսում էին ոգևորված, ներշնչված, հավատով ու օգտագործում այնպիսի բառեր, որոնք անհասկանալի էին և գուցե հենց դրանով էլ տակնուվրա էին անում սուետահայերի հոգին: Եվ հիմա հաճախ էին սանրագործն ու մաղագործը, շերամաբույծն ու այգեգործը գյուղամիջյան ճանապարհներին միմյանց հետ խոսելիս՝ որպես շքեղություն, որպես փայլ, որպես հայելի կամ գրպանից հանած նորաձև հրահան՝ օգտագործում «մանդատ» և «պրոտեկտորատ», «անկախություն» և «եղբայրություն» բառերը: Խաղաղություն, հանգստություն իջավ Մուսա լեռանը: Եսային հարսնախոս ուղարկեց համագյուղացի բողոքական Պողոս աղայի տուն, խնդրեց նրա աղջկա՝ Իսկուհու ձեռքը: Մեծ, լավ հարսանիք արեցին: Նվագը թնդում էր Յողանօլուքում, գյուղն ամբողջ գիշեր Յաղուբյանենց ծառերի տակ հավաքված խմում, պարում էր՝ դոփելով կանաչին ու շրջան գծելով ընկուզենու տակ: Ու երգում էին հին երգեր, պայծառ, զրնգուն ձայնով, երգում էին ուրախ, հարսանեկան երգեր:

Ու չգիտեին նրանք, որ իրենցից շատ հեռու, Ստամբուլում, հենց նույն օրերին, եվրոպական հագուստներ ու ազգային ֆեսեր հագած նիհար ու բարեհամբույր մարդիկ՝ երիտասարդ թուրքերը, եղբայրության մի կողմի «եղբայրները», նույնպես անքուն գիշերներ են անցկացնում, ծրագրելով սգատուն դարձնել Եսայի Յաղուբյանի հարսանքատունը, հայկական նահանգներն ու գյուղերը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Չգիտեին նրանք: Բայց ոմանք զգում էին: Ոմանք ուշի – ուշով հետևում էին Թուրքիայի հայկական շրջաններում տեղի ունեցող իրադարձություններին, մտաբերում ոչ հեռու անցյալի նման «անդորր» ժամանակները և դրանց հետևող կոտորածները ու ժողովրդին համոզում աչալուրջ լինել, պատրաստ լինել ինքնապաշտպանության: Եվ նրանցից մեկը Եսայի Յաղուբյանն էր, իրադրության այդ նուրբ ու զգայուն չափող սարքը, կիսագրագետ ու տաղանդավոր գործիչը:

Շուտով ոստիկանությունը կրկին սկսեց հետաքրքրվել Յաղուբյանով: Մի քանի անգամ թերևս հրաշքով, կամ ավելի ճիշտ՝ ներքին զգացողությամբ, նա հազիվ կարողացավ խուսափել ծուղակներից: Սակայն դա երկար շարունակվել չէր կարող: Եվ ընկերների պահանջով Յաղուբյանը կրկին հեռացավ հայրական տնից ու կրկին հայտնվեց Ամերիկայում:

Երեք տարի շարունակ նա արեց այն ամենը, ինչ անում է Ամերիկայում հայտնված յուրաքանչյուր օտարերկրացի: Փորձեց միլիոնատեր դառնալ: Տասնյակ մասնագիտություն-ներ փոխեց ու տասնյակ քաղաքներ անցավ, ամեն ինչ արեց, որպեսզի հարստանա: Բայց հարստանա ոչ թե ինչպես յուրաքանչյուր օտարերկրացի, այլ ինչպես ջեկլոնդոնյան մեքսի-կացին, հեղափոխության զինվորը: Զրկեց իրեն ամեն ինչից, ամենածանր ու ամենավտանգավոր աշխատանքները հանձն առավ, որպեսզի շատ ստանա, շատ – շատ դրամ: Կիսաքաղց կյանք վարեց՝ կուտակելով կոպեկ առ կոպեկ՝ որպես փամփուշտ, որպես հրացաններ, հրացաններ, հրացաններ՝ Մուսա լեռան վրա...

Եսային բարձրացրեց գլուխը, ականջ դրեց քամու ձայնին ու ավելի շուտ սրտի տրոփյունից՝ զգաց, որ ծովը քիչ խաղաղվել է: Գուցե նորից փորձի: Երեք անգամ, երկու օրվա մեջ, նա փորձել էր փոքրիկ նավակը ծով դուրս բերել: Եվ երեք անգամն էլ ծովը չէր ընդունել մարդուն: Վերնաշապկի տակ կրկին ամուր, ցավեցնելու չափ ամուր սեղմեց լայն ու ծանր գոտին, իր երեք տարի կուտակած և հայրենակիցներից հավաքած ողջ հարստությունը, վերցրեց կապոցը, որի մեջ եվրոպական հագուստն էր, հացն ու ջուրը, ու դուրս եկավ խրճիթից: Քամին կտրվել էր, ու ծովը կամաց – կամաց փախչում էր ափերից: Նա նավակը դեպի ջուրը քաշեց՝ կարոտից խելագար: Երեք տարի... Տեսնես ինչպե՞ս են մայրիկը, Իսկուհին, փոքրիկ աղջիկը, ընկերները: Հեռվում, օվկիանոսից այն կողմ և նույնիսկ վերադարձի երկար ու ծանր ճանապարհին, նա այդքան սուր չէր ապրել կարոտի զգացումը, որքան հիմա, երբ քիչ էր մնացել տուն հասնելուն, երբ տաք, փափուկ քամին արդեն նրան էր հասցնում հայրենի հողի շշմեցնող, քաղցր շունչը:

...Մի առավոտ, Մուսա լեռան ծովահայաց լանջի անտառում փայտածուխ պատրաստող երկու յողանօլուքցի զարմանքով մի նավակ տեսան, որ խաղաղ օրորվում էր ափից ոչ հեռու, ջրերի վրա: Նավակն առանց ղեկավարի սահում էր՝ քիչ թեքված մի կողմի, ջարդված միակ թիակի վրա: Իրար ձայն տալով ու հևոցով քննարկելով պատահարը, յողանօլուքցիները քարից քար ցատկելով ծովափ իջան: Մեկն ավելի շուտ հասավ նավակին, ձեռքով կառչեց կողքից, մի հայացք գցեց հատակին ու ճչաց: Երկրորդն էլ տեղ հասավ, քիչ անց, միմյանց օգնելով ու սրտապնդելով, նրանք նավակ բարձրացան: Հատակին, կիսով չափ ջրի մեջ, նավակի հետ տարուբերվում էր անկենդան մի մարմին, որը շրջելով, ածխագործները մեծ դժվարությամբ ճանաչեցին ամերիկայում կորած իրենց համագյուղացի Եսայի Յաղուբյանին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Թե որքան ժամանակ էր մնացել ծովում, ինչերի էր հանդիպել և երբ էին ուժերը վերջնականապես լքել նրան, այդպես էլ չիմացան ոչինչ: Եսային չսթափվեց ոչ նավակում, ոչ էլ ծովափին: Մի քանի փորձից հետո համոզվելով, որ թեև կենդանի, բայց խոր ուշագնացության մեջ է, ածխագործները ուռենու ճյուղերից պատգարակ հյուսեցին և գիշերը նրան տարան Յողանօլուք:

Հազիվ էր ապաքինվել, երբ հայտնեց, թե մեկնում է Անտիոք: Զուր անցան հարազատների խնդրանքը, Իսկուհու արտասուքն ու ընկերների հորդորները: «Ես Ամերիկայից նրա համար չեմ եկել, որ ձեռքերս ծալած նստեմ տանը,— կտրականապես հայտարարեց Եսային,— իսկ ինձ բռնելն այնքան էլ հեշտ չէ»:

— Զըղուր ձուզը, կտնծեն կը տինկվա (խորամանկ թռչունը կտուցի վրա կտնկվի),— ձեռքերը ծնկներին խփելով, վշվշաց մայրը:

Նրան պաշտպանեցին բոլորը: Ի՞նչ միտք ունի հենց այնպես թշնամու որջը մտնել, երբ այնտեղ շատերն են ճանաչում յողանօլուքցի «խառնակչին», երբ յուրաքանչյուր ոստիկան ու լրտես, պարգևատրության հեռանկարից խենթացած, նրան անմիջապես իշխանության ձեռքը կհանձնի: Եվ վերջապես, ի՞նչ նպատակ ունի Անտիոք գնալը: Այնտեղ, միևնույն է, մի հատիկ իսկ օրինավոր զենք չես կարող գտնել, բացի հնացած, իրենց դարն ապրած լայնափող չախմախավորներից: Եվ մեծ եղավ ներկաների զարմանքը, երբ Եսային հանգիստ պատասխանեց, թե ինքը ոչ մի մտադրություն չունի Անտիոքից հրազեն գնելու: Պարզապես իրեն աղ է հարկավոր:

— Ա՞ղ,— կարծելով, թե կատակում է, հռհռացին բոլորը:

— Աղ,— լրջորեն հաստատեց Եսային:

Իսկուհին անմիջապես կողքի սենյակից քաշեց, ներս բերեց աղի փոքրիկ պարկը: Աղն ինչներիս է պետք, փառք աստծո, կես տարի հերիք կանի: «Գուցե վառոդ պատրաստելու մտադրություն ունի»,— եզրակացրին ոմանք: Եսային ծիծաղեց: Չէ, ի՞նչ վառոդ, ինչ բան: Պարզապես ինքը մտածում է աղի պաշար կուտակել, առանց որի ապրել չի լինի, երբ ինչ – որ ժամանակ ստիպված կլինեն Մուսա լեռ բարձրանալ: Ու հայտնեց, թե այդ միտքը իր մեջ ծագել է Չիկագո քաղաքում, երբ, ի համերաշխություն ամերիկյան պրոլետարիատի հետ, Չիկագոյի կաշեգործների նշանավոր գործադուլին մասնակցելու ժամանակ, ակամա, անգործությունից էժանագին կինոնկարներ էր դիտում: Կինոնկարներից մեկը պատկերում էր ոսկի որոնողների փոքրիկ մի համայնքի ծանր վիճակը: Հնդիկների բազմությունից պաշտպանվելու նպատակով, մի խոշոր քարայրում փակված, ունենալով մեծ քանակությամբ ուտելիք և ջուր, մարդիկ, սակայն, կործանվում են, որովհետև անտեսել էին աղը: Լնդախտից ու այլ համաճարակներից հյուծված, նրանք լիզում էին քարերը ու փորձում արտասվել, որպեսզի գոնե մասամբ հագենան սեփական արցունքով:

Պատմությունը խոր տպավորություն թողեց: Ընկերներից շատերը ցանկություն հայտնեցին մասնակցել այդ ձեռնարկին: Միայն առավել լավատեսները առարկեցին: Իհարկե, աղը շատ կարևոր բան է: Բայց ի՞նչ կարիք կա շտապելու, իշխանությունները դեռ առանձնապես չեն նեղում, ժամանակը կգա, աղ էլ կառնեն:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Իսոր ընծի տէօր հուվ մը, վուղը ուտում քի կով մը (Այսօր ինձ հավ տուր, վաղը քեզ կով կտամ),— առածով հեգնեց Եսային, զգացնել տալով, որ ինքը չի հապաղելու, և որ իր վճիռն անխախտ է:

Հաջորդ մի քանի շաբաթվա ընթացքում գավառի տարբեր վայրերից ջորիներն ու էշերը մանրիկ կտկտոցներով դեպի Յողանօլուք էին շտապում, համաչափ օրորելով քարաղի մեծ կտորներով լցված նախշուն խուրջինները: Եվ էլի մի շաբաթ յողանօլուքցի հարս ու աղջիկները, արցունքոտ աչքերով, կսկծացող մատներով, ձեռքերը փոխնիփոխ պտտեցնում էին երկանքները, աղում խոշոր քարաղը ու լցնում թիթեղյա մեծ ամանների մեջ, որ Եսային էր բերել ինչ – որ տեղից:

Եվ միայն այն ժամանակ, երբ աղով լի մոմապատված արկղները վստահելի տղաների օգնությամբ բարձրացված էին Մուսա լեռ, Եսային թեթևացած շունչ քաշեց ու ձեռնամուխ եղավ իր հիմնական՝ հրազեն գնելու գործի կազմակերպմանը:

Զենք գնել… Թուրքիայում: Դրանից ավելի հանդուգն ու վտանգավոր արարք դժվար է պատկերացնել: Բայց, այնուամենայնիվ, Եսայի Յաղուբյանն ու իր ընկերները զենք էին գնում: Գնելը դեռ ոչինչ, փողով ամեն ինչ էլ կարելի է գնել աշխարհում, մանավանդ եթե հասնես Հալեպ կամ Անտիոք: Դժվարը այդ զենքը տեղ հասցնելն էր: Բոլոր ճանապարհներին և առանձնապես իջևանատներում վխտում էին ոստիկանները, զափթիեները, օրավարձով աշխատող լրտեսները: Եվ Եսային ու ընկերները անցնում էին նրանց արանքով, անցնում էին գիշերները, նեղ կածաններով, անցնում էին լայն ճանապարհներով՝ զենքերը մասերի բաժանած, թաքցրած հազար ու մի տեղ ու իրենք էլ հազար ու մի ձևի ծպտված: Ու այնպես պատահեց, որ առանց իրենց հեռավոր հայրենակցին ճանաչելու, նրանից մի քանի տարի հետո, կամ գուցե և հենց նույն տարիներին, սուետացի հերոսները մի քանի անգամ կրկնեցին հռչակավոր Կամոյի՝ Սիմոն Տեր —Պետրոսյանի խելահեղ սխրագործությունը:

Հալեպում զենքի գաղտնի առևտրով զբաղվող, մահմեդականությունն ընդունած տարեց մի հրեա Եսայուն հայտնեց, թե ինքը գերմանական քսան նոր հրացան է ստացել:

Քսա՛ն հրացան...

Ողջ գիշեր չքնեցին: Գտան երկու ջորի ու մի ավանակ: Գնեցին մեծ քանակությամբ խոզի կաշի ու ադամամութին, կաշիները բարձած, ու կաշիների արանքում՝ հրացանները, դուրս եկան Հալեպից: Երբ արեգակը ծագեց, փոքրիկ քարավանն արդեն հեռու էր քաղաքի դարպասներից: Առջևից արագ քայլում էր ավանակը, նրան հետևում էին ջորիները, որ բեռ-ներից բացի, ջորեպաններին էլ էին տանում: Իսկ ամենից վերջում, սև, բարձրասրունք ձիուն նստած, ընթանում էր Եսային՝ եվրոպացի վաճառականի ճանապարհորդական հագուստով ու ծղոտե լայնեզր գլխարկով: Չնայած զենքի հետ կապված հաջողությանը, նա մռայլ էր մի փոքր, որովհետև ստիպված էր եղել սափրել բեղերը: Ու հիմա, շրթունքի վրա անընդհատ անսովոր զովություն զգալով, կամացուկ հայհոյում էր: Համարյա առանց որևէ պատահարի անցան ճանապարհի մեծագույն մասը: Եվրոպացի ճանապարհորդները, միսիոներներն ու վաճառականները հազվադեպ չէին Սիրիայի ճանապարհներին, այնպես որ անբեղ ու անմորուս վաճառականի ծղոտե գլխարկը ամենավստահելի անցագիրն էր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Անտիոքում կանգ չառան, ուշադրություն չգրավելու նպատակով, և շարունակեցին ընթանալ դեպի Այներաբ: Բայց հազիվ էին դուրս եկել այդ փոքրիկ բնակավայրից, երբ հանդիպեցին զինվորական ջոկատի: Հրամանատարը տարեց մի յուզբաշի էր՝ երկար բեղ – մորուքով ու պարարտ փորով: Աշխատում էր իրեն ձիգ պահել թամբի վրա ու անընդհատ խոժոռ հայացքներ էր նետում զինվորներին: Փոքրիկ քարավանը սկզբում որոշեց անտարբեր անցնել ջոկատի կողքով: Ջորեպանները, ըստ սովորության, բարևեցին զինվորներին, գլուխ խոնարհեցին յուզբաշու առջև: Զինվորները պատասխանեցին անկարգ, «վաճառականը» ձեռքը թեթևակի ծողոտե գլխարկին տարավ: Եվ արդեն անցել էին ջոկատից, երբ Եսային թի-կունքին զգաց յուզբաշու սուր հայացքը: Հիմա ուր որ է կկանգնեցնի քարավանը: Եվս մի վայրկյան, և շրջվելով, Եսային մատով մոտ կանչեց յուզբաշուն:

Յուզբաշին տատանվեց: Ինքը որոշել էր ստուգել բեռները, բայց հիմա այդ գյավուրը մատով կանչում է իրեն: Եթե կանչում է մատով, ուրեմն կարևոր մարդ է, կոպտի՝ վայ թե գլխա-ցավանքի մեջ ընկնի: Բայց չի էլ կարող մոտենալ, ի՞նչ կմտածեն զինվորները: Հեղինակության հարց է: Եսայու նշանով դրությունը փրկեց ջորեպաններից մեկը՝ միջահասակ, կրակոտ Պետրոս Տմլաքյանը: Նույն Պետրոս Տմլաքյանը, որ մի տարի հետո հերոսության հրաշքներ էր գործելու Մուսա լեռան վրա՝ որպես աշխարհազորի երեք հրամանատարներից մեկը, այն մարդը, որ մինչև վերջ հավատարիմ իր դավանանքին՝ պայքարեց Թուրքիայի կառավարական զորքերի դեմ և ընկավ հերոսաբար, 1921 թվականին, Մարաշի ճակատամարտում:

Պետրոսը ցած թռավ ջորուց, վազեց դեպի յուզբաշին, ձեռքը կրծքին դնելով խոնարհվեց ու հայտնեց, թե օտարականը, որ Հալեպի կուսակալի մոտ մարդն է և Անտիոքի գայմագամի թույլտվությամբ կաշվի առևտուր է անում, նրան բան ունի ասելու:

«Կուսակալ», «գայմագամ» բառերը մոգական ազդեցություն գործեցին: Յուզբաշու փայլուն այտերն այնպես շիկնեցին, ասես Հալեպի կուսակալն անձամբ ողջույն էր հղել նրան: Հետո հաղթահարեց հուզմունքը, խոժոռ հայացք նետեց զինվորներին, հրամայեց չշարժվել տեղից ու ինքը ձին դեպի Եսային քշելով, զինվորավարի պատվի բռնեց:

Յաղուբյանը ժպտաց բարեհամբույր ու Ամերիկայում սովորած իր անգլերենով ինչ–որ բան ասաց Տմլաքյանին, և վերջինս էլ նրան պատասխանեց նորից Ամերիկայում սովորած իր անգլերենով:

— Պարոնն ի՞նչ է հարցնում, — «պարոն» բառը շեշտելով, Պետրոսին դարձավ յուզբաշին, որ կյանքում Իզմիրի զինվորական դպրոցից այն կողմ չէր անցել:

— Հարցնում է, թե պարոն գնդապետը չի՞ համաձայնի արդյոք ուզեկցի իրեն դեպի հայկական գյուղերը: Պարոնն ասում է, թե վախենում է ավազակներից:

«Գնդապետ» բառի վրա դարձյալ մանկան պես շիկնած յուզբաշին խոր գլուխ տվեց Եսայուն և, շողոքորթ հայացքը նրանից չհեռացնելով, սկսեց երկար բողոքել հայերից: Անաղուհաց մարդիկ են, անընդհատ հարստանում են իրենց հաշվին, բայց չեն բավարարվում, ավազակություն են անում: Դրա համար էլ իրենք ստիպված օգնում են ոստիկանությանը, հսկում ճանապարհները: Թուրքիայում ինչքան ավազակի հանդիպես, հայեր են: Եթե ինքը

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հիմա ծառայության մեջ չլիներ, իհարկե կուղեկցեր պարոնին, բայց... պարոնը կարող է հան-գիստ լինել, որովհետև իրենց ետևից իր զորամասի մյուս ջոկատներն էլ են գալիս, զինավարժությունից են վերադառնում: Այնպես որ, վախենալու հարկ չկա...

Եսային գրպանից թուրքական մի ոսկեդրամ հանեց: Յուզբաշին ետ – ետ գնաց, ձեռքերը թափահարելով ու թախծոտ հայացքը չկտրելով դրամից: Հետո նորից մոտ եկավ, բայց դրամը վերցրեց միայն այն ժամանակ, երբ Պետրոսը բարձրաձայն ասաց.

— Վերցրու, վերցրու, աղա՛: Էս գյավուրը թեև շատ ազդեցիկ դեմք է, բայց միամիտ մարդ է, հերիֆ, մեր փողերից բան չի հասկանում: Արի մեզ հետ, էլի կտա...

Յուզբաշին քրքջաց՝ նայելով Եսայու իսկապես միամիտ դեմքին, ուրախ, որ օտարականը ոչ մի բառ չի հասկանում և դարձյալ ուրախ, որ իր մոտ ծաղրում են այդ միամիտ, ազդեցիկ գյավուրին:

Նա ջոկատի հրամանատարությունը օնբաշուն հանձնեց, երկու զինվորի հրամայեց հետևել իրեն, ու քարավանը, վստահելի պաշտպանության ներքո, շարունակեց իր ճանապարհը դեպի Յողանօլուք, անցնելով զինվորական մի քանի ջոկատների կողքով, որոնց զինվորները, իրենց հրամանատարին տեսնելով, ձգվում ու դոփում էին գետինը: Յուզբաշուն, ինչպես երևում է, շատ էին դուր եկել Պետրոսի խոսքերը, որովհետև մերթ ընդ մերթ հիշելով, քրքջում էր ու հարցնում.

— Ուրեմն, ասում ես, հերիֆ է, հա՞:

— Հերիֆ է, հերիֆ,— լուրջ պատասխանում էր «ջորեպանը»:

Երբ հեռվում երևաց գյուղը, հարյուրապետը կանգ առավ, հայտնեց, որ հիմա կարող են լիովին ապահով լինել, բայց չհեռացավ: Հրաժեշտի շարժումներ գործելով, անընդհատ «վաճառականի» գրպանին էր նայում: Եսային իշխանական շարժումով մի ոսկի էլ հանեց, մատների մեջ խաղացնելով՝ խցկեց հարյուրապետի գրպանը ու «Օլ ռայթ» բացականչելով, թփթփացրեց նրա ուսին:

Երբ յուզբաշին ու իր ուղեկիցները բավականաչափ հեռացել էին, Պետրոսը պոռթկաց.

— Փողերն այնպես ես բախշում, ասես վեզիր լինես: Դրանցով մի հրացան էլ կարող էինք առնել:

— Եվ կկորցնեինք քսանը, մեզ էլ հետը,— քմծիծաղեց Եսային:

— Լավ, գոնե վերջինը չտայիր,— գյուղացու ժլատությունը չէր հանդարտվում:

— Նախ՝ դո՛ւ խոստացար: Եվ հետո՝ քո սիրտն ինչի՞ է ցավում, կեղծ փողեր էին, թող տանի, իրեն հալալ: Հրեան տվեց մի քանի ղուրուշի տեղ: Իսկ ես դեռ քեզ ցույց կտամ քո էդ «հերիֆ,» խոսքի համար:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Պետրոսը զարմանքից դեռ խոսք չէր գտնում ասելու, երբ հեռվից, ծառերի տակից լսվեց յուզբաշու ձայնը.

— Այ մարդ, հե՜յ, ուրեմն ասում ես՝ հերիֆ է, հա՞:

— Հերիֆ եք, հերի՛ֆ,— ուրախությունից իրեն կորցրած բղավեց Տմլաքյանը:

Այնինչ դեպքերը հասունանում էին, և յուրաքանչյուր օրը գալիս էր հաստատելու յաղուբյանների ու տմլաքյանների իրավացիությունը: Շշուկներ էին հասնում, թե արդեն որոշակիորեն դավեր են նյութվում հայերի դեմ, թե թուրքական կառավարությունը ինչ – որ հրաման է իջեցրել՝ հայերին կոտորելու վերաբերյալ: Պետք էր ստուգել այդ լուրերի ճշտությունը: Եվ Եսայի Յաղուբյանը, տեղացի թուրքի տարազով ծպտված, եղավ Սուետիայում ու Անտիոքում, ունկնդրեց մարդկանց զրույցները՝ շուկայում, բաղնիքում ու չայխանաներում: Այցելեց իր մի բանի թուրք բարեկամներին, որոնց ազնվությանն ու նվիրվածությանը վստահ էր, և նրանց կցկտուր խոսքերից, շփոթված, խուսափող աչքերից ու կարեկից հայացքներից կռահեց, որ նրանք ինչ – որ բան գիտեն, բայց չեն ուզում կամ վախենում են հայտնել: Միայն մեկը՝ չայխանայի մատուցող Ռզան, ի պատասխան Եսայու համառ հարցերի, գլուխը տխրությամբ օրորելով շշնշաց.

— Ալլահը վկա, հաստատ ոչ մի բան չեմ իմանում: Համա, դե գիտես, էլի՛, չայխանա է, օրական հարյուր մարդ մտնում է, հազարը դուրս գալիս: Խոսում են, ես էլ լսում եմ, էլի՛: Ասում են, թե ձեզ քշելու են ու ձեր տներն ու հողերը մեզ են տալու: Ինձ որ մնա, ես հարամ հաց ուտողը չեմ, բարեկամիս տղա, բայց լսիր ինձ, փախե՛ք...

«Էղքետեն խըրուտ տըվուղը շատ, հուց տվուղը քիչ կննօ»,— դառնացած մտածեց Եսային, նեղ սալարկած փողոցով դեպի իր հոր վաղեմի բարեկամի որդու և իր վաղեմի բարեկամի, մանր վաճառական Ռաֆիգ աղայի տունը:

«Փախե՛ք: Հեշտ է ասել: Ո՞ւր փախչես: Ո՞ւր գնաս, ինչո՞վ գնաս: Փախե՛ք: Ի՞նչ են արել, որ փախչեն, ո՞ւմ են վատություն արել, վեց հարյուր տարի ապրում են այստեղ, գերեզմանատներն էլ մի – մի գյուղ են դարձել: Ո՞նց թողնեն այդ գերեզմանատները, ո՞ւմ թողնեն խաչքարերը, եկեղեցիները, հողերը, տները, ծառերը, շերամները, ո՞ւր գնան: Փախե՛ք: Մարդ ո՞նց փախչի իր տնից, իրենից: Փախե՛ք...»:

Երկար ժամանակ համոզված էր, որ մի օր գալու է այս արհավիրքը: Բայց հիմա, երբ արդեն հասել էր այդ օրը, նա իրեն անսահման խաբված ու դժբախտ էր զգում: Փորձում էր խաբել իրեն, հույսի մի փոքրիկ շյուղ գտնել ու կառչել, կառչել: Աշխարհը հո չի՞ զժվել: Ո՞նց կլինի այդպես, ո՞նց կլինի:

Ռաֆիգ աղայի տան դարպասի թակը խփելիս՝ ձեռքերը դողում էր: Նրան թվում էր, թե ինքն այսպես անվերջ կարող է թակել դուռը, ու ոչ ոք չի գա, չի բացի, թե արդեն փակվել են բոլոր դռները, բոլոր դարպասները: Եվ զարմանալիորեն հանգստացավ, երբ Ռաֆիգ աղայի թեթև ոտնաձայնը լսեց կարմիր սալերի վրա ու նրա երգեցիկ ձայնը.

— Օ՜, Եսայի եղբայր, նա՛ խեր, նա՛ խաբար:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Թևանցուկ արեց, սաստեց շանը, տարավ հյուրասենյակ, նստեցրեց օթոցին: Ինքն էլ նստեց նրա առջև՝ համակ սիրալիրություն, համակ ուշադրություն դարձած, սպասելով, որ նախ հյուրը խոսի: Ու Եսային խոսեց: Պատմեց ամեն ինչ, պատմեց իր տագնապները, խնդրեց իր բարեկամին, ճիշտն ասել իրողությունը, որքան էլ դառը լինի այն: Չէ՞ որ Ռաֆիգ եղբայրը դատախազի փեսան է, մեծամեծների հետ է նստում, վեր կենում: Ով չէ, բայց Ռաֆիգ աղան կիմանա ճշմարտությունը:

Աղան շարժվեց, ու Եսայուն թվաց, թե գունատվեց մի քիչ:

— Ո՞վ է այդպիսի հիմարություններ դուրս տվել,— գրգռված խոսեց նա,— ու դու էլ, իմ բարեկամ, հավատացել ես, հա՞, որ մեզ մոտ, մեր երկրում, արդեն իսկական դեմոկրատիայի, առաջադիմության երկրում նման վայրենություն թույլ տրվի: Երբե՛ք: Դա թշնամիների սարքած բանն է, իմ բարեկամ: Պատմության անիվը ետ չի կարող գլորվել:

Ռաֆիգ աղան բարձրացավ տեղից, ձեռքի շարժումով հյուրին ստիպեց նստած մնալ, իսկ ինքը սկսեց քայլել սենյակում:

Եսային փորձեց բացատրել: Այդ լուրերը լիովին դատարկ լինել չեն կարող, քանի որ արդեն Զեյթունում ինչ – որ տեղահանություն է սկսվել: Մարդիկ են եկել, սարսափելի բաներ են պատմում:

— Սուտ է, սուտ, — գլուխը հանդիմանանքով շարժելով, կանգնեց աղան,— ես քեզ բան եմ ասում, եղբայր: Թշնամու գործ է դա: Ուզում են խառնակություն սկսել. մեզ՝ եղբայրներիս ու հարևաններիս գրգռել իրար դեմ: Դա եվրոպացիների ու ռուսների հնարածն է: Եթե որևէ բան լիներ, մի՞թե առաջիններից մեկը ես չէի իմանա և մի՞թե անմիջապես չէի ասի քեզ: Իսկ եթե ինչ – որ տեղ մի քանի հայ են բռնել, ապա ուրեմն մեղավոր են եղել նրանք: Միտք ունի՞ խուճապի մատնվել: Քիչ թուրքեր են բռնում:

Եսային խաղաղվեց բավականին: Գտել էր փնտրած հույսի շյուղը: Գուցե և իսկապես դեռ ոչինչ էլ չկա: Ո՞վ գիտի, գուցե և ընդհանրապես չլինի ոչինչ: Երախտագետ ժպիտով շնորհակալություն հայտնեց Ռաֆիգ աղային: «Սրտիցս մի մեծ քար ընկավ»,— ասաց: Հրաժեշտ տվեց, բայց աղան չուզեց էլ որևէ բառ լսել: Ի՜նչ, այսքան ժամանակ անհետ կորած թանկագին հյուրին բա՞ց թողնի: Չսպասես: Ինքը հիմա բակ կիջնի, մի բան կմորթի, կնստեն, կզրուցեն հանգիստ: Հյուրը իրավունք չունի առարկելու: Կնեղանա Ռաֆիգ աղան: Ու Եսային, ընդհարձակ սենյակում միայնակ մնալով, թեթևացած հոգով սկսեց զննել պատին կախված նկարներն ու գորգերի նախշերը:

Սթափվեց թեթև մի շրշյունից: Կից սենյակի դուռը ծածկող վարագույրը բարձրացրել, ու ներս էր մտել Ռաֆիգ աղայի մայրը՝ Արիֆա հանըմը: Եսային լայն ժպտալով քայլեց դեպի նա, կորացավ, համբուրեց խորշոմած ձեռքը, ճակատին դրեց, հետո գրկեց ուսերը:

— Անա,—ասաց նա սրտանց,— շատ էի կարոտել քեզ: Մերս բարևում է: Ո՞նց ես, ոնց, անա:

Ձեռքը գրպանը տարավ, մի բուռ կոնֆետ հանեց, տվեց հանըմին, ինչպես անում էր միշտ,նրան այց գալիս:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Առաջ, երբ շատ – շատ փոքր էր, ու հայրը այստեղ էր բերում նրան, Արիֆա հանըմը միշտ էլ նրա համար մի որևէ բան էր պահած լինում իր տասնյակ գրպաններից մեկում՝ մի խնձոր, մի տանձ, մի բուռ չամիչ կամ մատիտ: Երբ մեծացավ ու առաջին անգամ ինքը նվեր բերեց հանըմին, երկուսն էլ միաժամանակ հանեցին նվերները ու ծիծաղեցին: Ու փոխվեցին դերերը: Եսային երբեք չէր մոռանում (նույնիսկ նման տագնապալի մի օր) Ռաֆիգ եղբորը այցի գալիս՝ մի բան գնել Արիֆա հանըմի համար:

Ծեր կինը մեքենաբար մեկնեց ձեռքը, վերցրեց կոնֆետը, ու Եսային զգաց, որ նրա մատները սառն են:

— Դե, դու գնա, բալա՛,— մրմնջաց Արիֆա հանըմը,— շուտ գնա, տուն գնա, բալա՛:

Եսային շփոթվեց: Ինչպե՞ս թե գնա: Ռաֆիգ եղբայրը պատվիրեց սպասել, բան է ուզում ասել, շուտով կգա:

Հանըմի ծնոտը դողաց յազմայի տակ, աչքերն արցունքով լցվեցին:

— Էլ Ռաֆիգ չկա, էլ ախպեր չկա,— ասաց նա, անսահման վշտով օրորելով գլուխը,— ախպերությունը պրծավ: Ռաֆիգը գնաց, որ զինվոր բերի, քեզ բռնեն: Փախիր, բալա՛:

Եսային մի պահ կանգնեց շանթահարվածի պես, մտածելով, որ խելքը կորցնում է: Ուժեղ սրտախառնուք զգաց. ինչպես այն ժամանակ, նավակում, Միջերկրականի վրա: Հենվեց պատին: Հետո հանկարծակի սարսափելի պարզությամբ տեսավ ամեն ինչ, Ռաֆիգ աղայի գունատվելը, խոսքերը, թափառող աչքերը, շտապով հեռանալը: Ակամա ձեռքը գոտկատեղին տարավ, շոշափեց մաուզերը, ապա հառաչեք, խոնարհվեց դեպի վշտահար, գունատ կինը:

— Ես ղուրբան քեզ, անա՛: Քեզ համար, քո խաթրու, մեռնեմ, թե առաջինը ձեռք բարձրացնեմ թուրքի վրա: Թող Ռաֆիգն էլ ղուրբան լինի քեզ, մերիկ:

Հարբածի պես օրորվելով հեռացավ, նայեց ճանապարհին: Ոչ ոք չկար: Խորը շնչեց մաքուր օդը և դուրս եկավ դարպասից: Բայց ճանապարհով չգնաց, այլ թեքվեց վեր, քայլեց այգիների միջով, նեղլիկ արահետով, չշտապելով բոլորովին, չմտածելով, որ կհասնեն, կկրակեն իր վրա: Ինչ – որ բան խախտվել, ավերվել էր նրա հոգում, ու մի տեսակ անիմաստ էր այլևս թվում կյանքը:

Նույն գիշերն իսկ հանգիստ, կազմակերպված ձևով առաջին ընտանիքները բարձրացան Մուսա լեռ: Նրանց թվում էր Պետրոս Տմլաքյանի ընտանիքը, Եսայի Յաղուբյանի ընտանիքը, ինչպես և Իսկուհու հոր՝ բողոքական Պողոս աղայի ընտանիքը, որին Եսային համարյա զենքի ուժով լեռ բարձրացրեց: Նրանց սկսեցին հետևել նաև ուրիշները, շատերը, մեծ մասը՝ Սուեդիայի հայկական բոլոր գյուղերի բնակիչներից: Նրանց երկմտությանը վերջ տվեց Զեյթունի ողբերգությանը մասնակցած, հրաշքով տարագրությունից փախած, իր ծննդավայր Յողանօլուք հասած խիզախ ու տաղանդավոր մի հովվապետ՝ Տիգրան Անդրեասյանը, որը ժողովրդին համոզեց ոչ թե գլուխ խոնարհել թշնամու առջև, ոչ թե բռնել տարագրության կործանարար ուղին, այլ զենք վերցնել, հետևել խիզախներին ու ապրել կամ մեռնել դիրքերով, պատվով, բարձրության վրա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Եվ 1915 թվականի օգոստոսի 3 – ին Մուսա լեռան վրա սկսվեց անօրինակ սխրագործությունը մի բուռ ժողովրդի, որ գեղարվեստական վառ ճշմարտացիությամբ պատկերված է Ֆրանց Վերֆելի «Մուսա լեռան քառասուն օրը» վեպում: Կենաց ու մահու պայքար մղելով թուրքական կառավարության կանոնավոր զորքերի դեմ, վարձկանների ու խաժամուժի դեմ, որոնք թվական բազմապատիկ գերակշռություն ունեին,մի բուռ մուսալեռցիներ կարողացան հաղթանակով դուրս գալ այդ օրհասական կռվից, մի անգամ ևս հաստատելով ապրելու իրենց իրավունքը և գալիք սերունդներին իրավունք տալով՝ քայլելու հպարտ, քայլելու վստահ, բարձր ճակատով:

Ո՛չ, Եսայի Յաղուբյանը չմնաց լեռան վրա: Չընկավ թուրքի գնդակից:

Բայց և առանց որևէ հրճվանքի էր թողնում Մուսա լեռը:

53 օր ու գիշեր շարունակ, հրացանների խուլ որոտից, հարձակման մոլուցքով խենթացած մարդկանց խռպոտ ու հաղթական կանչերից, ծերունիների ու մանուկների հաց աղերսող, համառ, հուսահատ աղաղակներից, վիրավորների տնքոցներից, հեծեծանքներից ու անեծքներից, զոհվածների հարազատների բաց, թշնամական, խանդոտ հայացքներից խոցված, բզկտված, շիկացած նրա հոգուն ամայություն էր իջել այժմ: Ոչինչ չկար: Ոչի՛նչ:

Այնինչ որքա՜ն էր երազել այս օրը: Քանի – քանի անգամ գիշերները թաքուն, անձայն սահելով քաղցից ու անքնությունից տանջահար մարդկանց մարմինների մոտով, լեռան ծովահայաց լանջն էր բարձրացել, աստվածներին զոհ մատուցած ու հրաշքի սպասող քուրմի պես, ժամերով անթարթ նայել Միջերկրականի ջրերին, տենչալով փոքրիկ մի նավակ, հույսի, փրկության մի ճերմակ առագաստ:

Իսկ հիմա, երբ հինգ հսկա մարտանավեր խարիսխները նետած կանգնել, քարացել էին ծովի վրա, ափից քիչ հեռու, պատրաստ Պորտ – Սաիդ տանելու մուսալեռցիներին, նրա դեմքին ուրախության մի մկան անգամ չէր շարժվում: Մի՞թե վերջը սա էր, մի՞թե սա էր հաղթանակը, մի՞թե հաղթողը թողնում է իր տունը:

Մառախուղի բարակ շղարշը դեմքին, գունատ, խորշոմած ու մռայլ կանգնած էր Մուսա լեռը՝ որդուն պանդխտության ճամփող սգավոր մոր նման, ու ոչ ոք չկար, որ սրբեր նրա թաց այտերը: Ոչ ոք: Որդիները մեկնում էին: Նրանց հրճվագին աղաղակները ոլոր – մոլոր իջնում էին լեռան կածաններով, որոնում իրար, խառնվում ու բվվում ներքևում, ծովափին:

Այդ ցնծության աղմուկին անհաղորդ, Եսային կանգնած էր փոքրիկ մի բլուրի վրա ու լեռն ի վեր բարձրացող երեք պատգամավորներին էր սպասում, որոնք մերթ հայտնվում ու մերթ կորչում էին ծերպերում: Տեսնես ինչո՞վ են գալիս, տեսնես ի՞նչ պատասխան է տվել Ֆրանսիայի ռազմածովային նավատորմի փոխծովակալը: Այլևս չհամբերելով, Եսային ինքը ընդառաջ գնաց բանբերներին: Տեղերից բարձրացան նաև սպաները, որ նույնիսկ նման մի պահի չէին ուզեցել միայնակ թողնել իրենց հրամանատարին ու ննջում էին՝ քարերին նստոտած:

Պատգամավորներից մեկը՝ Պետրոս Տմլաքյանը, դեռ հեռվից օրորեց գլուխը:

— Ուրիշ ելք չկա, պիտի մեկնինք,— ասաց նա տխրությամբ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Զենք չտվի՞ն,— մի վերջին հույսով հարցրեց Եսային, թեև քաջ գիտեր պատասխանը:

Պետրոսը կրկին օրորեց գլուխը.

— Շատ խնդրեցինք: Աղաչեցինք տանել միայն ծերերին, կանանց ու երեխաներին, իսկ մեզ զենք տալ՝ շարունակելու կռիվը: Ծովակալը հրաժարվեց: Նավապետներից մեկն ասաց, որ դա միջամտություն կլինի երկրի ներքին գործերին: Առանց այն էլ ծովեզերքի ռմբակոծությունը միջազգային աղմուկ կհանի: Շատ խնդրեց նաև ֆրանսիական նավի սպաներից մեկը՝ հայազգի Տիրան Թեքեյանը, որը ցանկություն էր հայտնում ափ իջնել ու կռվել մեր կողքին: Սակայն նրան էլ չլսեցին:

«Ամեն ինչի մեջ հաշիվներ, հաշիվներ, հաշիվներ, — տնքում էր Յաղուբյանը, պղտորված հայացքը նավերին հառած: — Ուրեմն մեզ կոտորելը, մի ամբողջ ժողովուրդ կոտորելը ընդամենը Թուրքիայի կառավարության ներքին գործն է եղել: Եվ ուրիշ ոչինչ: Ասենք, ուրիշ ի՞նչ կարելի էր սպասել: Ֆրանսիային ի՞նչ, որ այս մի քանի գյուղը, որ այս փոքրիկ հողը քոնն է, և դու ուզում ես պաշտպանել քո հողը: Անգլիային ի՞նչ, որ այստեղ, Մուսա լեռան քարքարոտ լանջերին ընկան ու էլ երբեք չեն բարձրանալու «Էլլեոն» Հակոբ Քարակյոզյանը, Պողոս Էնտաքյանը, հարյուրապետ Գրիգոր Նգրուրյանը, Սարգիս Շաննազյանը, Հովհաննես Գուճանյանը, Գաբրիել Խայոյանը, Հաբեթ Վանանյանը և էլի տասնմեկ տղերք, հրաշալի, պայծառ տղերք, մի – մի օջախ: Օտարին ի՞նչ, որ Եսայի Յաղուբյանն իր միակ, հիվանդ, քաղցած աղջկան լեռանն է թողել և չգիտի, թե մեկ էլ կտեսնի՞ նրա թարմ, փոքրիկ, զարմացած հողաթումբը: Այո, դեռ պետք է շնորհակալ լինել աստծուց, որ ֆրանսիացի այս ծովայինները հանձն են առել փրկել, տեղափոխել մուսալեռցիներին: Պետք է շնորհակալ լինել:

— Գնանք, Եսայի եղբայր,— կամացուկ, համառ կրկնեց Պետրոսը — ֆրանսիացիները ծովափին մեզ են սպասում:

Եսային բարձրացրեց գլուխը ու առանց շուրջը նայելու, անկամ քայլերով թողեց Մուսա լեռը: Ներքևում, ծովափին խռնված բազմությունը լռեց վայրկենապես, տեսնելով իր հրամանատարներին: Զինվորները թողեցին իրենց կանանց ու երեխաներին և հրացաններն առած ընդառաջ վազեցին նրանց, և ֆրանսիական ռազմածովային նավատորմի սպա, հայազգի Տիրան Թեքեյանը ծոցատետրում արագ – արագ նկարագրեց այդ պահը:

«Ապստամբներու պետը Եսայի Յաղուբյանն էր. հանդարտությամբ և պարզուկ արժանավորությամբ հիանալի մարդ մը, ճակատը սեղմված կերպասով մը, որ ետևեն ծոծրակը կծածկեր, ինչպես Սասունի ապստամբները կկրեին, լանջը փամփուշտներով ակաղձուն, նայվածքը տրտում ու բռնկած միանգամայն: Գիսախռիվ հերոսներու սպայակույտ մը՝ կհետևեր իրեն: Եվ ան համրաքայլ կհառաջանար կամարին տակ հրացաններու՝ զորս իր մարդիկը կը խաչաձևեին իր գլխուն վերև, ամբողջ երկայնքն իր ճամփուն...»:

Եվ ապա, երբ մուսալեռցիներով լեցուն նավերը դեպի Պորտ – Սաիդ էին ուղղվել, Տիրան Թեքեյանը ավելացրեց ծոցատետրում.

«…Յաղուբյանին մոտեցա և անոր ձեռքերը խանդաղատագին սեղմեցի և իր քաջարի դիմադրության համար զինք շնորհավորելե ետք, պետերուս հրամանները հաղորդեցի իրեն»:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Սուեզի ջրանցքի ափին, ավազների վրա, Սուետիայի հայկական համայնքը իր թաղիքե նոր բույնը շինեց, ամեն մի վրան բարձրացնելիս կարոտով ու ցավով հիշելով իր հպարտ, քարաշեն տներն ու ծաղկուն այգիները՝ Մուսա լեռան լանջին: Կյանքով ու աղմուկով լցվեց ամայի ավազուտը, վիրավորներն իրենց հիվանդանոցն ունեցան, հեռուներից բերված աղ-բյուրները խոխոջեցին յուրաքանչյուր վրան – թաղամասում, գոլորշին ելավ փայտաշեն բաղնիքներից, փռից ու խոհանոցից տարածվեց նոր թխած հացի ու հարիսայի բույրը, նորա-կառույց խորանից հնչեց «տեր ողորմյան», անխոնջ ու եռանդուն գրասեր Վարդան Վարդերեսյանը կրկին ձեռնամուխ եղավ հրոսակների կողմից հրի ճարակ դարձած իր գրադարանը վերականգնելու գործին, մուսալեռցի տղաներն ու աղջիկները սկսեցին հաճախել բարեգործական ընկերության հիմնած «Սիսվան» վարժարանը՝ իրենց ուսումը շարունակելու: Մի քանի ամսվա ընթացքում վրանաքաղաքում բացվեցին կարուձևի, ասեղնագործության, ցանցահյուսության, հյուսնության, կոշկակարության արհեստանոցներ և նույնիսկ, ի մեծ զարմանք շրջակա գյուղերի բնակիչների, սկսեց գործել մի նոր ճաշարան, որտեղ ձրի ճաշեր էին բաց թողնում հիվանդներին ու վատառողջներին՝ բժիշկների կազմած հատուկ տոմսակներով:

Օրինվա՛ծ, աշխատո՛ղ ձեռքեր: Նրանք չէին կարող պարապ մնալ, նրանք ափն ի վեր ուրիշին մեկնելու համար չէին ստեղծված, նրանք մաճի էին սովոր ու դանակի՝ փայտ ու ոսկոր տաշող, մազ կտրող, տրեխ սարքող, չորացած ճյուղեր հեռացնող դանակի, և իրենք չէին մեղավոր, որ սովորեցին հրացան բռնել:

Վրանաքաղաքն ապրում էր առօրյա, սովորական կյանքով: Երեխաներ էին ծնվում ու մեռնում էին ծերերը, բայց հայրենիքի կարոտն ու վրեժխնդրության ծարավը շարունակում էր ալեկոծել մարդկանց: Ահա թե ինչու, երբ ֆրանսիական կառավարությանը հարկավոր էր մարտական մի նոր միավորում ևս, և «մեծ դաշնակիցը» դիմեց իր փոքր դաշնակցին՝ հայերին, օգնություն խնդրելով, վեց հարյուր մուսալեռցի կամավորներ հրացան առան ձեռքները՝ թուրքական բանակի դեմ մարտնչելու համար ու կորիզը դարձան ապագա հռչակավոր «Հայկական լեգեոնի»:

Եվ նրանց հետ էր Եսայի Յաղուբյանը:

Կամավորները հերոսության հրաշքներ էին գործում ամենուրեք, սարսափ տարածելով թշնամիների վրա: Խիզախ ու արագաշարժ լեռնցիներից ավելի լավ ո՞վ կարող էր մագլցել անառիկ լեռներն ի վեր, կտրել թուրքական զորքերի ճանապարհը, հարձակվել անսպասելիորեն ու կռվել այդքան խելահեղ, այդքան քաջաբար, այդքան անձնազոհ: Սոսկ զինվորներ չէին նրանք, որ իրենց պետությունների կամքն էին կատարում, վարձկաններ չէին, որ սպանելու համար փող պիտի ուզեին, այլ վրիժառուներ, որ կրակում էին հանուն իրենց բզկտված ու անարգված հայրենիքի, հանուն կողոպտված ու ավերված գյուղերի, հանուն խոշտանգված ծերունիների ու մանուկների, հանուն գնդակված եղբայրների ու ընկերների, հանուն ոտնահարված սրբությունների, պղծված արդարության: Եվ հանուն անկախ, հայկական Կիլիկիայի, որ ձեռքները խաչին խոստացել էին «մեծ դաշնակիցները»:

Ինչպիսի՜ ցասումով էին փայլում նրանց աչքերը, երբ Եսայու մոտ բերեցին 10 – 11 տարեկան թուրք մի պատանու: Բռնել էին առավոտ վաղ, մի կածանի վրա: Տղան սև, խոշոր աչքեր ուներ,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

որ հիմա երկյուղով փախցնում էր իրեն շրջապատող չար, թշնամական հայացքներից ու դողում էր:

— Լրտես է օձի ձագը, թե չէ՝ ի՞նչ գործ ունի լուսաբացին, կածանի վրա,— ասաց նրան բռնողներից մեկը:

— Երեխա է,— ասաց Եսային:

— Հրամայիր՝ թող սատկեցնեն, Եսայի աղբար,— ձեռքով ծնոտի դողը բռնած, բղավեց մի ուրիշը,— չեմ կարողանում դրանց նայել:

— Երեխա է,— մռայլվեց Յաղուբյանը:

Զինվորներն աղմկեցին, ավելի մոտ եկան, հևացին:

— Երեխա է, հա՞,— ձեռքը սպառնալորեն մեկնեց երրորդը: —Իսկ Հակոբս երեխա չէ՞ր, որ սվինը պստիկ սիրտը խրեցին, իսկ քո աղջիկը երեխա չէ՞ր, որ քաղցից մեռավ, իսկ նրանք բոլորը, բոլորը, որ հիմա անթաղ ընկած են ճանապարհներին, փոսերում, հարեմներն են քշված ու վառված են կրակների մեջ, երեխաներ չէի՞ն: Հը՞, ասա, է՛, Եսայի աղբար, ասա, հոգուդ մատաղ, երեխաներ չէի՞ն:

Ու հանկարծ զինվորը հեկեկաց երեխայի նման բարձրաձայն, ձեռքերով դեմքը ծածկելով, ցնցվելով ողջ մարմնով: Խոր լռություն տիրեց, ու մեկը այդ լռության մեջ ատելությունից հարբած շշնջաց.

— Անենք դրան այն, ինչ նրանք են անում մեր զավակներին:

Եսային բարձրացավ տեղից, լուռ նայեց բոլորին, հետո ձեռքի կոպիտ մի շարժումով տղային դեպի զինվորները հրեց:

— Դե, տարեք, արեք ինչ ուզում եք,— ասաց նա կամացուկ, տխուր: — Տար, Թովմաս, քեզ եմ տալիս սրան,— դիմեց նա լացող զինվորին: — Տար, սպանիր:

Զինվորներն ակամա ետ – ետ գնացին, իսկ Թովմասը մրմնջաց.

— Ե՞ս, ինչո՞ւ ես, Եսայի աղբար, ինչո՞ւ ես:

— Թող տանի, ով ուզում է,— կրկնեց Յաղուբյանը, տխուր ժպիտով նայելով ընկրկած, շփոթահար ու գլխիկոր իր զինվորներին: Եվ ասաց բարձրաձայն, ասաց հպարտ՝ այդ դժբախտ մարդկանց ու իր մեծ ժողովրդի համար,— ախր ես գիտեի, որ դուք ձեռք չեք բարձրացնի երեխայի վրա:

— Որովհետև մա՛րդ չենք,— արցունքի միջից ժպտալով ու ամաչելով իր արցունքից, հառաչեց Թովմասը,— որովհետև ազգ չենք, ժողովուրդ չենք, Եսայի աղբար: Մեզ սպանում են, իսկ մենք խղճում ենք նրանց: Բա մենք իրավունք ունե՞նք ապրելու:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Դու գիտես, որ ես Քրիստոս չեմ, Թովմաս,— ասաց Եսային,— բայց մենք հենց դրանով էլ իրավունք ունենք ապրելու...

Երկար մտածելուց հետո, Յաղուբյանը որոշեց տղային անձամբ ճանապարհել այն գյուղը, որ ընկած էր ճակատային գծից աջ՝ այգիների մեջ: Նա գիտեր, որ իր վարմունքը առնվազն խելացնորություն է, բայց այլ կերպ վարվել չէր կարող: Չէր ուզում, որ այդքանից հետո տղան կորչի, ընկնի մյուս ջոկատների ձեռքը, կամ զոհ գնա թուրքական գնդակին: Եվ միաժամանակ հայհոյում էր իր քնքշությունը: Դրա համար էլ, երբ ճամբարն արդեն խոր մրափում էր, նա սովորականից էլ կոպտորեն արթնացրեց տղային ու հրամայեց անշշուկ հետևել իրեն:

Մթության մեջ նա չտեսավ տղայի դեմքը, բայց երբ արդեն բռնել էր նրա տաք, դողացող թաթը, սրտի մեջ հանկարծ շատ հին ու քաղցր մի կարոտ զգաց, ինչ – որ բան բարձրացավ ներքևից, կանգ առավ ու ցավեց կոկորդում: Կտրվեց շունչը: Աղջկան հիշեց: Շան լակոտների թաթերը ինչքան էլ նմա՛ն են իրար:

— Շուտ – շուտ քայլիր, տղա,— ասաց նա կոպիտ քնքշությամբ, հենց այնպես, որովհետև տղան առանց այդ էլ հնազանդ, մանրիկ վազում էր նրա կողքից: Քիչ անց նա գլորվող քարի ձայն լսեց ու ընկավ գետնին՝ իր հետ քաշելով նաև տղային: Տղան պառկել էր նրան սեղմված՝ իր փոքրիկ ու ջերմ մարմնով ու արագ – արագ, տաք շնչում էր ականջին: Եսային բնազդաբար փակել էր աչքերը, ու մի պահ նրան թվաց, թե Յողանօլուքում է ինքը, իրենց տանը, պառկել է կտուրին, տաք, նախշուն վերմակի տակ, ու աղջիկը սատանայորեն իր ծոցն է մտել: Քիչ մնաց աղաղակի ցավից: Ամուր սեղմեց տղայի ձեռքը, քարշ տվեց իր ետևից, այդպես էլ սողալով, սողալով ձորի պռունկը հասցրեց ու ասաց նրան նրա մայրենի լեզվով.

— Էնտեղ, ձորում ձերոնք են, հասկացա՞ր: Դե գնա, հենց որ ձեն կտան, անմիջապես պատասխանի, ասա՛ ով ես: Հասկացա՞ր: Դե գնա:

Բայց տղան չէր շարժվում: Ու հանկարծ կամացուկ աղաչեց.

— Դու էլ ինձ հետ արի, վախում եմ, ամի:

Չիմացավ ծիծաղի, թե բարկանա: Սա՞ ինչ կրակ էր: «Հիմար – հիմար մի խոսի, վախենալու ի՞նչ կա,— ասաց: Վախը մնաց էնտեղ, վերևում: Դե, գնա, շուտ»: Բայց տղան նրան էր սեղմվել ու դողում էր ձագի պես, կամացուկ ինչ – որ խոսքեր էր շշնջում ու ավելի էր սեղմվում, հետո թեքվեց, համբուրեց Եսայու ձեռքը:

— Մութն է, շատ եմ վախենում, դու էլ արի, էլի, ամի:

Ա՛յ քեզ փորձանք: Հիմա երևի լաց լինի բարձրաձայն:

Եսային հայհոյեց իր մայրենի լեզվով, հայհոյեց, որպեսզի ինքն էլ լաց չլինի այդ մեծ, համաշխարհային միամտության առաջ: Ի՞նչ անի: Ո՞նց բացատրի սրան, իր թշնամու որդուն, որ ինքը չի կարող ձորն իջնել: Ո՞նց հասկացնի, որ դրա իրավունքը չունի և մտադիր էլ չէ զրկվելու կյանքից:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Խաթա ես, խաթա, այ օղլում, — ասաց նա շփոթված, աշխատելով պոկել ձեռքը տղայի շրթունքներից: Հետո մթության մեջ թափ տվեց ձեռքը՝ տղայի գլխի հետ ու հուսահատ վճռականությամբ ասաց,— դե, լավ, լավ, գնանք:

Հավանաբար կիրճը պաշտպանող զորամասը ետ էր քաշվել, որովհետև նրանք ոչ ոքի չհանդիպեցին նեղլիկ արահետի վրա ու քիչ անց արդեն բարձրանում էին գյուղամիջյան ճանապարհով: Գյուղն ասես քնած լիներ խոր ու անխռով քնով: Ոչ մի ձայն չէր խախտում ահավոր լռությունը, չէր փայլում ոչ մի լույս: Միայն հեռվում, ինչ – որ տեղ անընկեր ու անպատասխան, աղիողորմ ոռնում էր մի շուն:

— Այ, էն մյուսը մեր տունն է, ամի:

Եսային նայեց տղայի հայացքի ուղղությամբ, բայց ոչինչ չտեսավ, և փոխարենը միայն խուլ աղմուկ լսեց ու երգի, թե լացի ձայն: Հետո շատ մոտիկ, ինչ – որ տեղ ճռռաց դուռը, ու հաջորդ վայրկյանին տղան «բաբա, բաբա» գոռալով նետվեց դեպի լույսի մեջ հայտնված ստվերը: Երգը կտրվեց, ուժգին ճչաց մեկը, մեկը «ալլահ» գոռաց, հետո ուրիշ ճիչեր լսվեցին, ընկած կահ – կարասու ձայն, և նավթի ճրագները հանկարծ սկսեցին թռչկոտել օդում: Ապա ճրագներից մեկը օրորվելով մոտեցավ կանգնած, քարացած Եսայուն, ու խռպոտ, լացակումած մի ձայն հարցրեց.

— Հա՞յ ես, ա՛յ մարդ, ա՛յ աստված:

— Հա՛,— ասաց Եսային:

Նա գիտեր, որ հիմա շնորհակալություն են հայտնելու իրեն, տուն են կանչելու, բայց ոչ թե ուրախություն, այլ միայն նողկանք էր զգում դրանից: Ճրագները արյուն էին ծորում, ու ռունգները սեղմված էին դիահոտից: Աչքերի առջև հայկական գյուղերն էին՝ ավերակ ու խանձված, ու մերկ, սևացած մարդիկ՝ ծխացող գերանների մոտ: Աչքերի առջև Թովմասն էր՝ երեխայի պես բարձրաձայն լացող, ձեռքերով դեմքը ծածկած:

— Հայ եմ, հա՛,— ասաց Եսային:

Շրջվեց, որ հեռանա, բայց ճրագները շրջապատեցին նրան: Մայրը օրհնանքի խոսքեր աղաղակելով չոքեց, գրկեց ծնկները, ինչ – որ կանայք խոսեցին հազարաձայն, հայրը՝ հաղթանդամ մի երիտասարդ, բռնեց ձեռքը, ասաց շտապ – շտապ, կցկտուր.

— Ի՞նչ ես ուզում, որ տամ: Տա՛մ, — ասաց նա, — ես հարուստ եմ, ես շատ փող ունեմ: Ասա, ի՞նչ ես ուզում, որ տամ: Ասա, ա՛յ մարդ, ա՛յ աստված...

Եսային զգաց, որ ատելությունը խեղդում է իրեն, հրեց, ազատվեց նրանցից, ետ – ետ գնաց, ուզեց ինչ – որ բան ասել, երկար, այրող, թունավոր մի բան, բայց փոխարենը բղավեց խեղդվելով.

— Մենք մարդ ենք, մա՛րդ: Մենք մարդ ենք, մա՛րդ...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նորից խաբեցին «եղբայրները»: Երբ թվում էր, թե հասել է երազած ժամը, թե արդեն ոչինչ չի խանգարում «ազատ, անկախ հայկական Կիլիկիայի» գաղափարը կենսագործելուն, «մեծ եղբայրները», մեծ դաշնակիցները՝ Անգլիան ու Ֆրանսիան հանկարծ մոռացան իրենց «փոքրիկ եղբորը»: Ինչ – որ մեկը աշխարհի քարտեզի վրա շախմատ էր խաղում, և նրան պետք էր մի զինվոր, որ քայլի, քայլի՝ հակառակորդի ուշադրությունն իր վրա բևեռելով: Այդ ժամանակ ինքը կզոհի զինվորը և փոխարենը կստանա մի նավակ, մի որակ կամ նեղուց:

Այդ զինվորը հայ էր:

Կռվեցին, կռվեցին ու ընկան, ծնկաչոք, արյունոտ մագլցեցին լեռներն ի վեր, հաղթեցին ու ընկան Արարայում, ընկան ու հաղթեցին ամենուրեք, փառք բերելով դաշնակիցների զորքերին: Եվ հանկարծ պարզվեց, որ այդ բոլորը խաղ է եղել, հենց այնպես է եղել: Եվ հանկարծ մեծ դաշնակիցները հայտարարեցին, թե որոշել են Կիլիկիան Թուրքիային հանձնել, դուրս գալ Կիլիկիայից և նույնն էլ բարեկամաբար խորհուրդ են տալիս հայերին: 1920 թվականին Ադանայում ֆրանսիական կոնսուլը Եսայի Յաղուբյանին տվեց կնքված թղթի մի կտոր, որով նա նշանակվում էր հայերի տեղահանման գործի նախագահ:

Որոշեցին վերադառնալ Մուսա լեռ: Մուսալեռցիների մի մասն արդեն հայրենիք էր մեկնել, օգտվելով Սուետիայում բարձրացված ֆրանսիական դրոշակից: Այնտեղ գնաց նաև Եսայի Յաղուբյանը՝ իր ընտանիքով: Չուզեց, սակայն, Յողանօլաքում ապրել, թուրքերն ավերել էին տունը, կտրել այգին: Նոր տուն կառուցելու տրամադրություն չուներ այլևս: Իջավ հովիտ, ընտանիքով որոշ ժամանակ ապրեց Իսկուհու քրոջ տանը՝ Ջրեյրիա գյուղում, ապա է՛լ ավելի խորացավ հովտում՝ հասավ Ջեյթունիե, անընդհատ ու անընդհատ տագնապով սպասելով աղետի, անընդհատ ու անընդհատ սոսկալով այն մտքից, թե Ֆրանսիան մի օր էլ Սուետիան կթողնի ու թուրքական կառավարությանը հնարավորության կտա հաշվեհարդար տեսնելու անընկճելի մուսալեռցիների հետ:

Նրա անունն արդեն հայտնի էր աշխարհում, նրան գրում էին ժամանակի նշանավոր մարդիկ, հայտնում, որ հպարտանում են իրենց խիզախ հայրենակիցներով, նրա և նրա ընկերների լուսանկարները տպագրում էին Ֆրանսիայի թերթերը, սակայն դա Յաղուբյանին չէր օրորում: Պատասխան նամակներում Եսային խնդրում էր չհավատալ եվրոպական կառավարությունների կեղծ խոստումներին, օգտագործել իրենց ազդեցությունը, որպեսզի նորից արյունով չհեղեղվի Մուսա լեռը: Բայց ի՞նչ կարող էին անել անհայրենիք մարդիկ, ով էր լսում նրանց ահազանգն ու աղերսը, Ֆրանսիայի ինչի՞ն էր պետք հայերով բնակեցված այդ փոքրիկ հողը, Ֆրանսիան առայժմ կարիք չուներ մեռնող զինվորի:

Եվ 1939 թվականին, Սանճաքի նահանգը Թուրքիային հանձնելով, Ֆրանսիան լուծած համարեց հայկական «նոր հարցը», թեթևացած շունչ քաշեց ու անտարբեր հայացքով սկսեց դիտել տարաբախտ ժողովրդի կրկին, այս անգամ արդեն անվերադարձ գաղթը իր պապերի երկրից, իր հայրերի երկրից, իր տներից ու այգիներից, իր հարազատ գերեզմանաթմբերից դեպի օտար եզերքներ, դեպի նոր օտարություն՝ երկրագնդի անշարժ քառակուսիների վրայով:

Բնությունն էլ չէր գթում նրանց: Առաջին իսկ կանգառում, ծովեզրյա Պասիթ կոչվող ավազուտում, ուժասպառ, քաղցից ու հիվանդություններից հյուծված, անօթևան մարդկանց

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

վրա տեղատարափ անձրև ու կարկուտ սկսեց: Յուրտ քամու տակ անշարժ պառկելը մահ էր նշանակում, և մարդիկ սկսեցին պարել: Զուռնայի տխուր, հուսահատ հնչյունների ներքո գաղթականությունը պարում էր ողջ գիշեր, սարսռեցուցիչ մի պար, որ աշխարհը չէր տեսել: Պարում էին բոլորը, տղամարդ ու կին, ծեր ու մանուկ, պարում էին իրար գրկած և պահելով իրար, լալիս էին ցավից ու հուսահատությունից, ու նզովում էին հայի աստծուն, հայի դառը, անհասկանալի ճակատագիրը, ու հայհոյում էին Եվրոպայի տմարդի քաղաքագետներին:

Անձրևը դադարեց միայն առավոտյան, և մարդիկ ուշակորույս մեկնվեցին թաց ավազին, որպեսզի հետո շարունակեն քայլել իրենց նոր ճակատագրին ընդառաջ:

Մուսալեռցիների մի մասը նոր բույն շինեց Այնճարում, Բեյրութից դեպի հյուսիս, իսկ մյուս մասը հասավ Սուր: Սուրում հաստատվեց նաև Եսայի Յաղուբյանի արդեն բազմանդամ ընտանիքը և ապրեց անորոշության, օտարության և անուրախ կյանքի էլի մի քանի տարիներ, մինչև 1947 թվականը, մինչև այն օրը, երբ Յաղուբյանների ողջ ընտանիքը ու շատ – շատ մուսալեռցիներ «Պոբեդա» անունը կրող մի նավով առաջին անգամ ոչ թե հայրենիքից դուրս, այլ դեպի իրենց միակ, իսկական հայրենիքը լողացին:

Հայրենիք, Հայաստան, Սովետական Հայաստան... Գուցե քեզ ոչ ոք այնքան չի երազել, գուցե ոչ ոք այնքան չի հպարտացել քեզանով, չի պարծեցել քեզանով, չի ապավինել քեզ, որքան տարագիր հայը, օտար երկինքների տակ ապրող հայը: Երբ ծեծում կամ վիրավորում են երեխային, նա իր հորն է կանչում, իր մեծ եղբորն է կանչում կամ պարզապես սպառնում է.

— Հիմա հայրիկիս կասեմ, հիմա եղբորս կասեմ…

Եվ այդ երեխայի նման էլ հայերն էին ապրում օտար ափերի վրա, նոր վիրավորանքներին, նոր զրկանքներին ի պատասխան՝ ճակատագրի դեմ ծառանալով:

— Ալ բավ է, հայրենիք կերթամ:

— Գիտես քի անտե՞ր ենք, մենք ալ մեր հայրենիքն ունենք...

Եվ հայրենիքը գրկաբաց ընդունեց իր հալածական որդիներին: Ընդունեց, իհարկե, ոչ այնպես, ինչպես ուզում էր և ոչ այնպես, ինչպես կուզենար: Բայց ավելին չէր կարող: Հայրենիքն ինքն էլ պատերազմի դաշտից դուրս եկած մի զինվոր էր, հոգնած մի զինվոր, որը դեռ չի հանել վիրակապերը: Բայց հայը, հայրենիքից հեռու, ավազուտներում տներ կառուցած, արհեստանոցներ ու դիետիկ ճաշարան բացած հայը, Այնճարում, Սուրում, աշխարհի բոլոր անկյուններում բույն հյուսած աշխատող ձեռքերը ի՜նչ կանեին հիմա, իրենց հայրենիքում: Հայաստան պետության մեջ, սովետական երկրի մեջ, որի կառավարությունն ու կուսակցությունը հող էին տալիս պանդուղտ հային ու ասում՝ տուն շինիր, փող էին տալիս ու ասում՝ տուն շինիր, աշխատանք էին տալիս մարդկանց:

Եսայի Յաղուբյանն էլ հող ստացավ Շահումյան ավանում ու որդիների հետ սկսեց կառուցել իր իսկական տունը: Պետք էր մտածել նաև աշխատանքի մասին: Եվ այստեղ պարզվեց, որ ամենադժվարը Եսայի Յաղուբյանի խնդիրն է: Զավակները՝ Հակոբը, Վեհանուշը, Վարդգեսը, Զոհրապը, Գևորգը, Մարին անմիջապես աշխատել սկսեցին կամ սովորել: Հետո աղջիկները

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

տրիկոտաժի ֆաբրիկա մտան, Հակոբը շինարարություն գնաց, Վարդգեսը՝ պետական համալսարան, Զոհրապին ատոմեքենա տվեցին, Գևորգը ներկել սովորեց: Իսկ Եսային…

Աշխատանքի տեղավորման բաժնում նրան հարցրին.

— Ի՞նչ մասնագիտություն ունեք, հայրի՛կ:

— Զենք կսիրեմ,— ասաց նա:

Ծիծաղեցին բարեհոգաբար: Ի՞նչ զենք, ի՞նչ բան, ա՛յ քեզ ծերուկ, զենքերը նոր են ցած դրել, հոգնել են, անունը մի՛ տուր:

— Ուրիշ ի՞նչ, ուրիշ ի՞նչ, հայրիկ:

— Տարիքիս մի նայեք,— ասաց Եսային,— դիպուկ կկրակեմ:

Եսային նայում էր այդ ջահել առողջ, ծիծաղող մարդկանց ու խոսքեր էր փնտրում, որ բացատրի նրանց իր ցավը: Դե, ինչպես ասի նրանց, ինչպես հասկացնի, որ ինքը հազար մասնագիտություն է ունեցել առաջ, շատ առաջ, երբ խաղաղ ապրում էին Մուսա լեռան լանջին: Փայտից ու ոսկորից հիանայի սանրեր էր սարքում: Չթողեցին: Ծառեր էր տնկում, այգի էր մշակում: Չթողեցին: Մաճ էր բռնում, հող էր վարում: Չթողեցին: Ստիպեցին զենք առնել ձեռքը, զենք սիրել, դիպուկ կրակել...

— Գուցե պահակ նշանակենք, ի՞ը,— առաջարկեց մեկը:

— Զենք կա՞,— հարցրեց Եսային:

Նրան մի հրացան տվեցին, ու նա այդպես էլ ապրեց զենքը ձեռքին՝ խաղաղված ու անխռով, իր մեծ գերդաստանով շրջապատված, իր և իր որդիների տան մեջ, իր ազատ, իր հզոր տան մեջ: Նրան հաճախ էին շուրջկալում երեխաները, խնդրում էին պատմել հին – հին օրերից, իր մասին, Մուսա լեռան ու մուսալեռցիների մասին, սակայն Եսային խուսափում էր միշտ:

— Ինձի ձեր պատմությունն ըրեք, օղլում,— ժպտում էր նա,— հինը մոռցեք, սրտերնիդ մի՛ ավրեք: Ինձի ձեր պատմությունն ըրեք: — Գրկում էր, ծնկանը դնում, խառնում մազերը: — Դուն, օղլում, ժեներալ պիտի դառնաս,— ասում էր,— իսկ դուն, օղլում, մարաջախտ, հասկցա՞ր:

Մի անգամ նրան հայտնեցին, թե դաշնակները չեն ընդունում, որ ինքը Մուսա լեռան հերոսներից է եղել, թե որպես այդպիսին մեջտեղ են բերել մեկին, որ հերոսամարտի ժամանակ քաջ պատանի է եղել միայն: Ինչո՞ւ չես գրում, բողոքում, ասացին նրան:

Սպասում էին, որ Եսային կզայրանա, բայց նա ժպտաց միայն:

— Ես հերոս չեմ եղել,— ասաց նա,— այնտեղ հերոսներ չեն եղել: Մենք բոլորս էլ մուսալեռցիներ էինք: — Երկար լռեց, ապա ավելացրեց կամացուկ: — Հոգ չէ, օղլում, օր մը կփնտրեն ինձի, կգտնեն օր մը...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Շահումյանի ավանային գերեզմանատանը, ցանկապատով շրջապատված փոքրիկ մի հողաթումբ կա, կողքին տախտակ, վրան գրված. «Եսայի Յաղուբյան, 1877—1957»: Մի անուն ազգանուն կա և երկու թիվ, և այդ թվերի միջև ընկած կարճ գիծը երկար ու փառավոր կյանքն է այն մարդու, որ ապրեց աշխարհում խիզախ ու անընկճելի, ապրեց պատվով ու հպարտ և արդարության զինվոր մնաց միշտ:

Ամեն տարի աշնանը, սեպտեմբերի 15 – ին, Հայաստանի տարբեր ծայրերից դեպի այդ նվիրական հողաթումբն են շարժվում մուսալեռցի ծեր մարտիկները՝ իրենց ընտանիքներով, որդիներով ու թոռներով: Նստում են, զրուցում, հիշում անցած տխուր օրերը: Հարիսա են եփում, որ սուրբ ճաշ էր միշտ և ավելի սուրբ դարձավ Մուսա լեռան վրա, երբ ալյուր չկար: Բարձրացնում են գինու թասերը, թեքվում, մի փոքր հեղում են հողին ու խոնարհում գլուխները հիշատակի առջև այն հերոսի, այն մի բուռ հերոսների, որոնց հեռատեսությունն ու խիզախությունը բնաջնջումից փրկեց սուետահայերին, նրանց հնարավորություն տվեց հայ մնալու աշխարհում ու տեսնելու իրենց ազատ, վերածնված, երազի Հայրենիքը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԱՐԵՎԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԾՈՒՄ

/Ճանապարհորդություն Գանայում և Նիգերիայում/

1962 թվականի նոյեմբերյան մի օր թռչելով Մոսկվայի Շերեմետևոյի օդանավակայանից և Կոպենհագենում ու Ամստերդամում փոխելով ինքնաթիռները, զբոսաշրջիկների մեր փոքրիկ խումբը մի քանի ժամ անց հասավ Լոնդոն: Իսկ էլի մի քանի օր հետո Լոնդոնի օդանավակայաններից մեկում նստելով Գանայի ազգային օդանավային ընկերության քառաշարժիչ ինքնաթիռը, ուղևորվեցինք դեպի հասարակած, աշխարհագրության հին դասագրքերից մեզ հայտնի կոկորդիլոսների, արմավենիների, կակաոյի և ոսկու երկիրը՝ Գանա:

Տասներեք ժամ, առանց վայրէջք կատարելու, մեր ինքնաթիռը թռչում էր Լա-Մանշի, Ֆրանսիայի, Ալժիրի ու Սահարայի վրայով, որ քարտեզի նման փռված էին ներքևում, երկրագնդի վրա: Տասներեք ժամ… Թվում էր, թե անչափ ձանձրալի ու հոգնեցուցիչ կլինի ճանապարհը: Բայց չէ: Ինքնաթիռի անձնակազմի հիանալի սպասարկումը, օդանավի անաղմուկ ու հանգիստ թռիչքը, բազկաթոռների գրպաններում գտնվող բազմատեսակ հետաքրքիր տեղեկագրքերը մեր ուղևորությունը մի հաճելի հանգստի վերածեցին: Բացի այդ, ժամանակը մեզ հնարավորություն էր տալիս մեկ անգամ ևս վերհիշել այն ամենը, ինչ հայտնի էր մեզ Գանայի, դեռ վերջերս՝ բրիտանական գաղութ Ոսկե ափի պատմության մասին:

ՈՍԿԵ ԱՓԸ ԴԱՌՆՈՒՄ Է ԳԱՆԱ

Մոտ վեց տարի առաջ, 1957 թվականի մարտի 6-ին Աքրայում, պառլամենտի շենքի վրա բարձրացվեց մի կարմրադեղնականաչ դրոշ՝ անկյունում սև աստղիկ: Դա Աֆրիկայի նոր անկախ պետության՝ Գանայի պետական դրոշն էր:

Անկախության հետ միասին բրիտանական գաղութ Ոսկե ափը ստացավ նաև նոր անուն՝ Գանա: Նոր անունը, անշուշտ, պատահաբար չընտրվեց: Ենթադրվում էր, թե Ոսկե ափի ներկա տարածությունը միջնադարում գտնվել է հզոր ու անկախ Գանա պետության սահմաններում:

Այդ երբեմնի հզոր պետության մասին շատ քիչ տեղեկություններ կան: Եղածներն էլ հասել են մեզ 10-րդ դարի արաբ գիտնական ճանապարհորդներ Ալ Խորեզմիի, Ալ Յակուբիի, Ալ Ֆազարիի և Ալ Մասուդիի գրառումներից: Գանայի մասին համեմատաբար հարուստ տեղեկություններ է թողել արաբ ճանապարհորդ Ալ Բեքրին՝ արդեն 11-րդ դարում: 1067 թվականին այցելելով Գանա, նա տեսնում է ուժեղ մի պետություն, իր ժամանակի բարձր կուլտուրայով և տնտեսությամբ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ալ Բեքրին այն հազվագյուտ ճանապարհորդներից մեկն է եղել, որ կարողացել է «մոտիկից» տեսնել Գանան: Սովորաբար օտարերկրացիներին, անգամ վաճառականներին, երկրի ներս չէին թողնում: Վաճառականները, որ հիմնականում գալիս էին Հարավային Մարոկկոյից և իրենց հետ ուղտերով բերում հսկայական քանակությամբ քարաղ, կանգ էին առնում Գանայի սահմանի մոտ, ցած դնում բեռները, ծածկում ու հեռանում: Նրանց հեռանալուց անմիջապես հետո հայտնվում էին սնամորթները, որոնց այն ժամանակ արաբները «սուդանցիներ» էին անվանում: Նրանք ուսումնասիրում էին ապրանքը, փորձում էին, հավանելու դեպքում քարաղի մոտ թողնում էին պարկեր՝ ոսկու ավազով լի և հեռանում՝ ոչինչ չվերցնելով: Նրանց հեռանալուց հետո կրկին հայտնվում էին վաճառականները, ծանր ու թեթև անում պարկերը և, եթե գոհ էին լինում վարձից, թողնում էին քարաղը, վերցնում ոսկու ավազը ու հեռանում: Իսկ եթե վարձը նրանց չէր բավարարում, ապա ձեռք չէին տալիս պարկերին և սպասում էին այնքան ժամանակ, մինչև որ սնամորթներն ավելացնեն ոսկու քանակությունը:

Այնպես որ ապրանքներ փոխանակող արաբներն ու տեղացիները միմյանց չէին տեսնում: Բայց և այնպես նրանք, ովքեր հետագայում ինչ- որ կերպ կարողացել են թափանցել երկրի խորքը, պատմել են, որ Գանան ոսկով լիքն էր, որ ցեղապետերի շներն անգամ ոսկե վզնոցներ ունեին, որ ոսկու հանքաքարի մեծ կտորները զարդարում էին պալատների սրահները…

Բայց Գանայի պետության հզորությունը երկար չի տևել: 11-րդ դարի վերջերին հարձակման ենթարկվելով հյուսիսից, իսլամացված ժողովուրդների կողմից, Գանան կորցնում է իր ինքնուրույնությունը, նվաճվում, հիմնահատակ ավերվում են կուլտուրայի հուշարձանները… Գանա անունը մոռացվում է, ջնջվում անգամ մարդկանց հիշողությունից:

Հետո միմյանց են հաջորդում պորտուգալացիների մուտքը, ամոթալի ստրկավաճառությունը, գաղութակալության ծանր տարիները, դարերը, և, վերջապես 20-րդ դարի երկրորդ կեսին միայն Ոսկե ափի ժողովուրդների ջանքերով ու պահանջով, ազգային-ազատագրական շարժումների շնորհիվ, վերացվում է Ոսկե ափ անունը, որը ստրկավաճառությունն ու գաղութակալությունն էր հիշեցնում, երկիրը դառնում է անկախ ու կրկին ստանում իր վաղեմի, լեգենդար Գանա անունը:

ԱՔՐԱ

- Ինքնաթիռը մոտենում է ազատ Գանայի մայրաքաղաք Աքրային և շուտով վայրէջք կկատարի օդանավակայանում, - հայտնում են ռադիոբարձրախոսները, - ուղևորներին խնդրվում է չծխել և ամուր ձգել ինքնապաշտպանության գոտիները:

Լոնդոնում բավականին ցուրտ էր, դրա համար էլ ինքնաթիռ էինք նստել վերարկուներով: Հետո, իհարկե, հանեցինք վերարկուները: Իսկ երբ վայրէջք կատարեցինք և դուրս եկանք ինքնաթիռից, թվաց, թե վերարկուները աշխարհի ամենաավելորդ և ամենաանիմաստ հագուստներն են: Վաղ առավոտ էր, արեգակը չէր հայտնվել, և ինչպես մեզ դիմավորող գանացիներն էին ասում՝ արտակարգ զով էր: Բայց, հավատացեք, շոգ էր, անտանելի շոգ ու թվում էր, թե հիմա ուր-որ է շնչահեղձ կլինենք: Մեր պիջակները մի քանի րոպեի մեջ թրջվել էին քրտինքից ու վերարկուի ծանրություն ստացել: Քրտինքը հոսում էր մեր մազերի տակից ու դեմքի վրայով: Շոգը դեռ ոչինչ, աներևակայելի խոնավ, գաղջ էր օդը ու ծանր: Կարծես, ոչ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

թե օդ, այլ եռացող ջրի ամենաասվորական գոլորշի էինք շնչում: Բոլորովին մոտիկից լսվում էր այդ գոլորշին արձակող վիթխարի, անծայր կաթսայի հուզմունքն ու շառաչը…

Ատլանտյան օվկիանոսի ափին էինք:

Հյուրանոցը, ուր ապրում էինք մենք և որին մեծ վերապահությամբ կարելի էր հյուրանոց կոչել, օդանավակայանի մոտ էր և հաճելի էր միայն նրանով, որ ամբողջովին պատած էր մետաղե ցանցով, այնքան մանրիկ, որ մոծակն անգամ չէր կարող թափանցել: Դա կատարյալ անհրաժեշտություն էր, որովհետև օդը զնգում էր անթիվ-անհամար բզեզների, մոծակների ու ճանճերի ձայներից, իսկ գետնին, հողի վրա, հենց մեր ոտքերի տակ վխտում էին բազմատեսակ սողուններ ու թրթուրներ, իսկ մեծ, կանաչ մարմնով ու կարմիր գլխով մողեսները արագ այս ու այն կողմ էին սուրում: Սկզբում դրանք մեզ զզվելի ու սարսափելի էին թվում, հետո սովորեցինք ու համարյա չէինք էլ նկատում, երբ հյուրանոցի կիսաբաց դռներից մեզ «այցի» էին գալիս: Այո, սա տրոպիկան է: Շուրջդ արմավենիների անտառներ են ու պուրակներ, բանանի հսկա ծառեր և ակացիաներ, որոնց լոբաձև պտուղները մինչև կես մետր երկարություն ունեն: Սևամորթ, գանգրահեր փոքրիկ տղաներն ու աղջիկները կիսամերկ և ամբողջովին մերկ, այս ու այն կողմ էին վազվզում, հանդիպած յուրաքանչյուր օտարերկրացու խնդրելով ու ստիպելով գնել ինքնահոսներ, բանան, սանրեր, կակաո, փողկապներ և… փոքրիկ կապիկներ՝ ամենաչնչին գնով:

Երիտասարդ հանրապետությանը երկար ժամանակ անհրաժեշտ կլինի այս փոքրիկներին և պատանիներին դաստիարակելու, գաղութարարների թողած հոգեկան արատները վերացնելու համար: Հյուրանոցից դուրս ենք գալիս, իսկ մի քանի հոգի արդեն դարանել են դռան մոտ, բացում են դուռը և ճիչերով փող պահանջում: Այո, պահանջում են: Դու նրանց չես խնդրել, որ տեղափոխեն ձեռքիդ ճամպրուկը, բայց նրանք առանց հարցնելու տանում են և կրկին դրամ պահանջում: Ձեռքդ գրպանդ ես տանում՝ սիգարեթ ծխելու համար, իսկ նրանք անմիջապես շրջապատում են քեզ ու վառում լուցկիները: Ու թեև քեզ ի վերջո մի լուցկի է պետք՝ ծխախոտ վառելու համար, բայց դու պետք է վճարես բոլոր այդ փոքրիկներին:

Սակայն, հենց անմիջապես էլ պետք է ասել, որ այդ մանուկները ստիպված են թեկուզ նման ձևով մի քանի պենսի վաստակել: Հեշտ չէ նրանց մայրերի ու հայրերի կյանքը: Գանայի նորաստեղծ պետությունը անկարող է բոլորին աշխատանքով ապահովել, դրա համար էլ երկրում մեծ թիվ են կազմում գործազուրկները: Փաստորեն ընտանիքի ապրուստի ողջ հոգսը ընկած է մայրերի վրա, որոնք հիմնականում մանրածախ առևտրով են զբաղվում:

Նրանց կարելի է հանդիպել ամենուրեք և մեծ մասամբ խմբերով: Նրանք նստած են գետնին, փողոցների ողջ երկարությամբ և վաճառում են ամեն ինչ՝ ձմերուկ, սեխ, բանան, արմավ, նարինջ, սոխ, կասավա /տեղական խոշոր, բայց անհամ կարտոֆիլ/, մանգո, անանաս, զանազան հացաբլիթներ, շաքարեղեգ, չորացած ձկներ և խեցգետիններ, ինչ-որ կրակարանների վրա բանան են խորովում, մսի փոքրիկ կտորներ կամ բրինձ եփում, և ողջ քաղաքում տարածվում է բոլոր այդ բազմատեսակ ապրանքների ծանր հոտը…

Համատարած այդ շուկան «բաց» է համարյա ողջ օրը, սկսվում է վաղ առավոտյան և փակվում միայն ուշ գիշերին: Առևտրական կանայք շատ դեպքերում չեն էլ հեռանում իրենց ապրանքներից: Նրանք գիշերում են հենց փողոցում, քնում են, սնվում, պահում երեխաներին,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

վառում են արմավի յուղի ճրագները և առևտուր անում դրանց երերուն լույսի տակ: Գիշերը անցնում ես փողոցով և քեզ թվում է, թե ճրագների հեղեղ է շուրջդ:

Առևտրական այդ կանանց այստեղ «մեմի» են կանչում:

Այդ անունը նրանց տվել են իրենց… երեխաները: Քանի որ ողջ օրը մանուկներն անց են կացնում իրենց մայրերի հետ, կապված նրանց մեջքերին կամ պառկած նրանց մոտ, ապա մայթերի վրա, մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ մեկ էլ հնչում է նրանց զիլ կանչը. «մեմի՞»: Նրանք իրենց մայրերին են կանչում,և ժողովուրդն էլ բոլոր այդ վաճառողներին մեմի է կոչում, անկախ նրանից, փոքրիկ աղջի՞կ է նա, թե՞ տարեց մի կին:

Մեմիները միայն մրգեր ու բանջարեղեն չեն վաճառում, այլ նաև ծխախոտ, շաքար, դեղորայք, կտորեղեն, պատրաստի հագուստեղեն, հնոտիներ… ամեն ինչ: Երևի շատերին հետաքրքրի, թե ո՞վ պետք է գնի նրանցից այդ շաքարը կամ ծխախոտը, երբ հենց մեմիների կողքին օտարերկրյա և ազգային ֆիրմաների հսկա խանութներն են՝ կուլտուրական, հրաշալի սպասարկումով: Բայց որքան էլ առաջին հայացքից տարօրինակ թվա, տեղացիները շաքար կամ սիգարեթ գնում են հենց մեմիներից: Գաղտնիքը նրանում է, որ բնակիչներից շատերը հնավորություն չունեն միանգամից, ասենք, մեկ կիլոգրամ շաքար կամ մեկ տուփ սիգարեթ գնել, իսկ մեմիները հատով են վաճառում: Մի փոքր թանկ, բայց հատով: Կարելի է գնել մի քանի կտոր շաքար կամ մի քանի սիգարեթ:

Մեմիներն ապրում ու աշխատում են հակասանիտարական աներևակայելի պայմաններում՝ կեղտի, ցեխի ու փոշու մեջ: Նրանց ապրանքներն էլ ամբողջապես փոշով են ծածկված: Բայց այստեղ այդ բանին ոչ ոք ուշադրություն չի դարձնում, հենց այդպես էլ փոշոտ գնում են սննդամթերքն ու միրգը և առանց լվանալու ուտում: Տարօրինակ է նաև նարինջի վաճառքը: Մեմիները դանակով /և պետք է ասել՝ շատ ճարպկորեն/ հեռացնում են դրանց կեղևը և նոր միայն վաճառում: Եվ գնորդներն էլ գերադասում են հենց կեղևազատված նարինջները, թեև դրանք, ինչ խոսք, մաքուր լինել չեն կարող:

Քանի որ խոսք բացվեց մեմիների մասին, փորձենք մասամբ նկարագրել նաև նրանց կյանքը առևտրից դուրս: Չնչին բացառությամբ, Գանայի կանայք գեղեցկուհիներ են՝ բավականին կանոնավոր դիմագծերով, դարչնագույն կամ սև դեմքով, գանգուր մազերով, որը նրանք ամեն կերպ ձգտում են հարթեցնել, նուրբ կազմվածքով և շատ ուղիղ կեցվածքով: Քայլում են նազանքով, թեթևակի օրորելով հպարտ ուսերն ու ձեռքերը: Նրանք ուժեղ են, աշխատասեր և կարող են հեշտությամբ մեծ ծանրություն տեղափոխել՝ առանց ձեռքերի օգնության: Նրանք իրենց անհրաժեշտ բոլոր իրերը, առևտրի կամ կենցաղի բոլոր պարագաները տանում են գլխներին դրած՝ լինի ջրով լի դույլ, թե մրգահյութի շշերով լի թաս, ցանցակողով, թե արմավի յուղով լցված տակառ: Ես Աքրայում տեսա մի կնոջ, որը գլխի վրա տանում էր… կարի մեքենա, ընդ որում քայլում էր թեթև, ճոճվելով, շրջվում էր, ետ էր նայում, ժպտում էր, իսկ երբ կողքի խանութից նվագի ձայն լսվեց, սկսեց պարել:

Գանաուհիները դեռ մանկուց են վարժված ամեն ինչ տանել գլխներին, և ամենայն հավանականությամբ հենց դրանից է, որ նրանց մարմինն այնպես ուղղաձիգ է և կեցվածքը հպարտ: Նրանք նույնիսկ փոքրիկ երեխաներին չեն գրկում, այլ միշտ պահում են մեջքներին

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կապած: Իսկ փոքրիկները… առավոտյան ես տեսա, թե ինչպես էին նրանք դպրոց գնում, բոլորի գլխներին դասագրքեր, թանաք, գրիչ և նարինջներ կային՝ օրվա նախաճաշիկը:

Հագնվում են համարյա միատեսակ: Քաղաքներում կինը հիմնականում հագնում է սպիտակ կտորից կարճ թևերով և կիսաբաց կրծքով բլուզ, որի ծայրերը գրկում են կոնքերը և «կենտե» կոչվող ծածկոցը, որը պարզ ասած՝ սովորական, առանց կարելու, գործված կտոր է՝ նետված մի ուսին և իջած մինչև ոտքերը: Գյուղերում, հատկապես ծայրամասերում, կանայք, չնչին բացառությամբ, համարյա կիսամերկ են և բոբիկ:

Չնայած այս բոլորին, պետք է ասել, որ կանայք Գանայում մեծ հեղինակություն են վայելում և ակտիվորեն մասնակցում են երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքին: Բավական է բերել թեկուզ միայն մի փաստ: Անկախությունից մի քանի տարի առաջ, դատարանի նկատմամբ «անհարգալիր վերաբերմունք ցուցաբերելու» համար, այն ժամանակ քաղաքական հայտնի գործիչ, իսկ հետագայում հանրապետության պրեզիդենտ Քվամե Նքրուման տուգանվում է 300 ֆունտ ստեռլինգով: Չվճարելու դեպքում նրան ազատազրկում էր սպասում: 300 ֆունտը շատ մեծ գումար է, բայց իմանալով այդ մասին՝ Աքրայի մեմիները երկու օրվա ընթացքում հավաքում են այդ գումարը:

Գանաուհիներից ոմանք նույնիսկ ղեկավար և պատասխանատու պոստեր են գրավում պետական ապարատում: Գանացի կնոջ պատվավոր տեղը ընտանիքում՝ պատահականություն չէ, այլ դարերի խորքից է գալիս: Դեռ հիմա էլ երկրի մի շարք ցեղերի մոտ պահպանվում է մայրիշխանությունը, ժառանգականությունը հաշվվում է մոր գծով, և ընտանիքի ամենաազդեցիկ ու ամենահարգված մարդը, մորից հետո, համարվում է մորեղբայրը:

Ընդհանրապես, անցյալի հինավուրց և հետամնաց սովորությունները այստեղ բավականին խոր արմատներ ունեն, որոնց դեմ մեծ պայքար է ծավալվում հատկապես կանանց կազմակերպությունների կողմից: Գանացի աղջիկներն ու կանայք սկսում են կրթություն ստանալ: Ճիշտ է, դեռևս փոքր է նրանց թիվը, ուսումնական հաստատություններում նրանք կազմում են սովորողների միայն 20-30 տոկոսը, իսկ համալսարանական քոլեջում ավելի քիչ՝ 5-10 տոկոսը, բայց արդեն շոշափելի են արդյունքները, զգալի աշխատանքներ են կատարվում կանանց կրթության գործը էլ ավելի զարգացնելու ուղղությամբ:

Դրանում ինձ մեկ անգամ ևս համոզեցին այն երիտասարդ գանաուհիները, որոնց հանդիպեցի երեկոյան, Աքրայում, սովետական դեսպանության կուլտուրայի տանը:

Նոյեմբերի 7-ն էր: Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխության 45- ամյակին նվիրված հանդիսավոր երեկոն տեղի էր ունենում կուլտուրայի տան բակում, արմավենիների տակ: Ծառերի սաղարթները զարդարված էին գունավոր, տոնական լապտերներով: Փոքրիկ բեմի վերևում փակցված էր Սովետական Միության պետական դրոշը: Երեկոյին ներկա լինել ցանկացողների թիվն այնքան մեծ էր, որ նստարանների վրա այլևս տեղ չկար, և մարդկանց մի մասը պարզապես նստել էր գետնին կամ հենվել ծառերին: Երիտասարդ տղաների ու աղջիկների մի խումբ, ազգային վառ տարազ հագած, շրջապատել էր «տամ-տամ» (ազգային երկարավուն թմբուկ) նվագողին: Համերգային բաժնի մասնակիցներ էին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երեկոն բացեց Գանայում սովետական կուլտուրայի տան դիրեկտոր Յաբլոչկովը: Այնուհետև ելույթներ ունեցան Գանա- ՍՍՀՄ բարեկամության ընկերության պրեզիդենտ Անա Նանան, մեր խմբի ղեկավարը՝ Արտասահմանյան երկրների հետ բարեկամական կապերի ընկերության աֆրիկյան երկրների ասոցիացիայի պատասխանատու քարտուղար Գիրյովը, մեր խմբի անդամ, բժշկական գիտությունների դոկտոր-պրոֆեսոր Մոկեևան: Ելույթներն ընդմիջվում էին ներկաների ցնծագին ծափերով ու աղաղակներով: Անա Նանան իր ելույթի վերջում ասաց.

- Մենք ուզում ենք սոցիալիզմ կառուցել և ռուս մեծ ժողովրդին խնդրում ենք օգնել մեզ…

Բոլոր հյուրերը ոտքի կանգնեցին ու աջ ձեռքերը բռունցք դարձրած, վեր պարզելով՝ երդվեցին հավատարիմ մնալ խաղաղության գործին, Գանայում սոցիալիզմ կառուցելու գործին:

Շատ հետաքրքիր էր երեկոյի համերգային բաժինը, որը կազմակերպել և վարում էին գանացիները: Միմյանց էին հաջորդում ազգային կրակոտ, հրաշալի պարերը, որոնք բոլորն էլ մարդկանց աշխատանքն էին պատկերում: Ահա կանայք կասավայից հաց են պատրաստում՝ համաչափ թակոցներով, ահա նրանք բանան են քաղում: Հիմա տղամարդիկ են: Նրանք հանքափորներ են, բահերով փորում են հողը, բայց այս ի՞նչ է… վիթխարի մի օձ աննկատելիորեն նետվում է բանվորներից մեկի վրա և փորձում է փաթաթվել նրան: Ու մարդը պայքարում է օձի դեմ, պայքարում ու հաղթում է…

Բոլոր պատկերները կատարվում էին ազգային «տամ-տամ» և «չա-չա» գործիքների նվագակցությամբ: «Չա-չա»-ն «տամ-տամ»-ի նման ռիթմ է տալիս միայն: Դա փոքրիկ մի անոթ է, ավազով կամ ոսպի չոր հատիկներով լցված և շարժելիս անընդհատ չխկչխկում է:

Հետո պարում է փոքրիկ մի աղջիկ՝ յոթնամյա Մաթիլդա Նանոն: Նա կոշիկներ չունի և կիսամերկ է, մազերը գլխի վրա տասնյակ տեղերում մանրիկ հյուսված են: Պարում է ինքնամոռաց, հափշտակությամբ, նկարագրում, թե ինչպես է օգնում մորը, երբ նա լվացք է անում գետափին ու փռում շորերը՝ շիկացած ավազի վրա: Պարում է նա, իսկ մարդիկ պղնձե դրամներ են դնում նրա գլխին՝ որպես շնորհակալության նշան: Դրամները մի պահ փայլում են, ապա գլորվում ցած: Իսկ Մաթիլդան այդ չի նկատում, նա շարունակում է պարել ու երգել հետը՝ մանկական փոքրիկ, զրնգուն ձայնով:

- Նա դպրոց կգնա, - ասում է իմ կողքին նստած գանացի մի կին, - և մի օր իր պարով ավելի ուրախ բաներ կնկարագրի: Եկեք մի քանի տարի հետո, կտեսնեք նրան:

Ես ասում եմ, որ համոզված եմ դրանում և իմ հիացմունքն եմ արտահայտում աղջկա գեղեցկության և հիանալի պարի համար:

Կինը հրճվում է, ծիծաղում հպարտ:

- Իմ աղջիկն է, - ասում է նա, - ես չեմ սովորել, նա պիտի սովորի. բոլոր երեխաները պիտի սովորեն:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Փողոցից էստրադային նվագ է հնչում: Բոլորը լռում են միանգամից, ապա սկսում ուժգին ծափահարել՝ դիմավորելով մի խումբ երիտասարդ տղաների, որոնք նվագով բակ են մտնում:

- Ելույթ կունենա Գանայի արհմիութենական կոնգրեսի Գագարինի անվան էստրադային նվագախումբը, - հայտարարում է ռադիոն, - խմբի ղեկավար պարոն Բիյակուն ներողություն է խնդրում ուշանալու համար: Խումբը քիչ առաջ համերգ էր տալիս բանվորական ակումբում:

Գագարինի անվա՞ն: Գուցե լավ չլսեցի:

- Այո, Գագարինի անվան,- շշնջում է Յաբլոչկովը,- առաջ «Սպուտնիկ» էր կոչվում, հետո Գագարինի թռիչքը նրանց ստիպեց փոխել նվագախմբի անունը: Հրաշալի տղաներ են: Մենք գիտեինք, որ զբաղված են, չէինք հրավիրել, բայց նրանք, այնուամենայնիվ, եկել են:

Արհմիությունների էստրադային նվագախումբը երկու տարի է, ինչ գործում է: Խմբի բոլոր անդամները ծառայողներ են, նվագում են անվճար, համերգներ են տալիս շարունակ աշխատավորների համար, հասնում են երկրի ծայրերը:

Այսինքն, զարմանալ պետք չէ, Գանայում արվեստի ոչ մի պրոֆեսիոնալ կոլեկտիվ չկա, նեռարյալ նաև ազգային թատրոնը, որը կազմակերպվել է անցյալ տարի, տաղանդավոր գանաուհի Էֆուա Թեոդորա Սաթերլենդի ղեկավարությամբ: Սաթերլենդը բազմատաղանդ արվեստագետ է: Նա և հասարակական գործիչ է, և դրամատուրգ, և ռեժիսոր, և դերասանուհի, քաջածանոթ է համաշխարհային դրամատուրգիային, Ստանիսլավսկուն համարում է իր ուսուցիչներից մեկը, հիանում է սովետական ռեալիստական արվեստով, անձնապես ծանոթ է մեր գրողներից շատերին, որոնց հետ հանդիպել է 1958 թվականին՝ Տաշքենդում, Ասիայի և Աֆրիկայի գրողների միջազգային կոնֆերանսում: Այնտեղ նա իր ելույթում ասել է. «Աֆրիկայի գրողերը պետք է լինեն բժիշկ և զինվոր: Բժիշկ, որպեսզի իրենց արվեստով կարողանան սպեղանի դնել տառապած ժողովրդի վերքերին, և զինվոր, որպեսզի օգնեն նրան՝ գաղութարարներին ծովը նետելու»:

Մեզ բախտ վիճակվեց լինելու այդ հիանալի աֆրիկուհու կազմակերպած թատերական ստուդիայի բեմադրություններից մեկի պրեմիերային: Ասում եմ՝ բախտ վիճակվեց, որովհետև վերջին երկու- երեք ամիսների ընթացքում թատերախումբը ելույթներ չէր ունենում երկրում արտակարգ դրություն լինելու պատճառով: Երեկոյան ժամը վեցից հետո ոչ ոք իրավունք չուներ փողոցում երևալու: Ինչևիցե, բեմադրության մասին: Պիեսը, որ կոչվում էր «Եդուֆա», գրել էր նույն ինքը, խմբի ղեկավար Էֆուա Թեոդորա Սաթերլենդը և հարմարեցրել թատրոնի հնարավորություններին՝ այսինքն վարագույրի բացակայությանը, դեկորների պակասությանը, բեմի անշարժությանը:

Պիեսի բովանդակությունը հետևյալն է: Մի երիտասարդ, որ սոսկ սիրող ամուսին էր, հոգատար իր կնոջ նկատմամբ և ընդհանրապես բոլորի նկատմամբ, համեստ ու ազնիվ մի մարդ, սկսում է բիզնեսով զբաղվել և անակնկալ հարստանում է: Հարստանում է և անմիջապես փոխվում: Աշխատանքից ու շահույթներից բացի, նրան այլևս ոչինչ չի հետաքրքրում, նրա մարդկային զգացմունքները բթանում են, նա դառնում է անտարբեր նույնիսկ իր սիրեցյալ կնոջ նկատմամբ, որը ամուսնու անկումը տեսնելով, ծանր հիվանդանում է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հայտնվում է երիտասարդի հայրը, սկսում նախատել որդուն, աշխատում ուշքի բերել նրան, բայց տղայի վրա ոչինչ չի ազդում: Նա ասում է, որ իր կյանքի նպատակը միայն փող կուտակելն է, բիզնեսը, և որ փողն է միայն մարդուն բարձրացնում ու վեհացնում, փողն է ամեն ինչից բարձրը: Հայրը խնդրում է գոնե խնայել ջահել, հիվանդ կնոջը, բժիշկներ կանչել, նրան առողջացնելու համար, չէ՞ որ ինքն է աղջկա հիվանդության պատճառը: Տղան ծիծաղում է, ասում, որ աշխարհում ամեն ինչ կարելի է փողով գնել, որ ինքը թեև անձամբ ժամանակ չունի կնոջը տեսնելու, բայց փող կպարգևի բժիշկներին, որպեսզի նրանք զբաղվեն իր կնոջ վիճակով: «Ես փող ունեմ, - ասում է նա, - չեմ թողնի, որ իմ կինը մեռնի»:

Հայրը հուսահատված անիծում է որդուն, նրան երկնային դատաստանով սպառնում ու հեռանում է զայրացած:

Տղային հորդորում են նաև ուրիշները, քույրը, բարի հարևանները, բայց նա վռնդում է բոլորին և չի ուզում մի րոպե անգամ կտրվել իր շահութաբեր աշխատանքից:

Եվ կինը մեռնում է:

Տղան նոր է միայն հասկանում, թե ինչ է արել ինքը, խելագարվում է ու փախչում բեմից՝ խելակորույս ծիծաղելով.

- Զգուշացեք, ես մարդ չեմ, ես հարուստ եմ, ես մարդ չեմ, ես նվաճող եմ…

Հարկավոր էր միայն տեսնել, թե ինչպիսի ոգևորությամբ էին Գանայի առաջին դերասանները խաղում այդ պիեսը, ինչպես էին ապրում իրենց դերերով, ինչպես էին կերպարանափոխվել… Ողջ դահլիճը, որտեղ սպիտակամորթներ էլ կային, քարացած հետևում էր ներկայացմանը: Հանդիսատեսները հափշտակված էին, նրանք բարձրաձայն աղաղակներով ծափահարում էին, հավանություն տալիս մեկին, անիծում մյուսին, աշխատում զգուշացնել երրորդին՝ սպասվող չարիքից, լալիս էին զայրույթից, իսկ վերջում գոհունակությամբ հառաչեցին, երբ տղան խելագարվեց:

Ներկայացումից հետո մենք հանդիպեցինք դերասաններին, սրտանց շնորհավորեցինք և երկար զրուցեցինք նրանց հետ:

Երբ մեր խմբի անդամ, մոսկվացի անվանի դերասանուհի Լիդիա Պավլովնա Սուխարևսկայան զարմանք հայտնեց, թե պրոֆեսիոնալ չլինելով հանդերձ, նրանք ինչպե՞ս են կարողանում այդքան ազատ զգալ բեմի վրա, այդքան լավ խաղալ, Էուֆա Թեոդորա Սաթերլենգը ծիծաղեց.

- Շնորհիվ արտակարգ դրության: Երեք ամիս պարապում էինք:

Նա, իհարկե կատակում էր: Պարզապես Գանայի դերասանները զգում էին իրենց գործի ողջ պատասխանատվությունը: Գիտեին, որ նրանք Գանայի ազգային թատրոնի պատմությունն են ստեղծում: Եվ ովքե՞ր են այդ դերասանները. աշխատավոր մարդիկ, հանրապետության ստեղծողները, անկախության համար պայքարողները…

Ահա «Եդուֆա»-ի գործող անձինք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Եդուֆայի քույրը – Ջոյս Ագբետտոր – առողջապահության մինիստրության աշխատակցուհի:

Եդուֆա – Բեկո Մոֆովդո – համալսարանի տեխնիկական աշխատող:

Ամպոմա, Եդուֆայի կինը – Բերտի Բոսման – խանութի վաճառող:

Կանկամ, հայրը – գանձապահ Ջո դե Գրաֆտ:

Հարևանները՝ ուսուցչուհի, մեքենագրուհի, տնային տնտեսուհի, մեմի:

Ընկերը – ատամնաբույժ:

Սեմ – ռադիոտեխնիկ:

Ահա նրանք՝ Գանայի ապագա ազգային թատրոնի հիմնադիրները:

Մեզ հենց սկզբից հետաքրքրում էր մի կարևոր հարց, և մենք ի վերջո տվեցինք այդ հարցը.

- Ինչո՞ւ եք անգլերեն լեզվով խաղում:

Եվ մեզ պատասխանեցին.

- Առայժմ այլ կերպ հնարավոր չէ: Գանայում խոսում են 56 լեզուներով ու բարբառներով և ոչ մի ցեղ մյուսին համարյա չի հասկանում: Դա ողբերգություն է մեզ համար: Բայց մենք փորձում ենք խաղալ գոնե ամենախոշոր ցեղերի լեզուներով, դրանք ֆանտի, աշանտի, գա ցեղերն են: Դա ահավոր դժվարությունների հետ է կապված: Անգլերեն լեզուն բոլորն էլ այսպես թե այնպես հասկանում են, կխոսենք, մինչև որ պետությունը լեզվի ռեֆորմ կանցկացնի: Ուրիշ ելք չկա:

Իսկապես ծանր է… Հիսունվեց լեզու:

Իսկ որ իրար չեն հասկանում, դրանում մենք համոզվեցինք Գանայում անցկացրած մեր հետագա բոլոր օրերի ընթացքում: Մեզ սպասարկող գիդը, որ էվե ցեղից էր, բավականին վարժ տիրապետում էր անգլերենին: Քանի որ բուն Աքրայում և նրա շրջակայքում մեծ է էվե ցեղին պատկանող մարդկանց թիվը, դրա համար էլ նա առանց դժվարության մեզ համար միջնորդ-թարգմանիչ էր հանդիսանում՝ տեղացիների հետ զրուցելիս: Բայց երբ սկսեցինք շրջել Գանայում, նա դարձավ անօգնական… որովհետև չէր հասկանում ոչ մի այլ լեզու, իսկ տեղացիներից շատերը անգլերեն չգիտեին կամ խոսում էին շատ աղավաղված անգլերենով: Նման դեպքերում նա աշխատում էր գտնել տեղացի որևէ էվեի, որպեսզի նա թարգմանի տեղի՝ ասենք, գա ցեղի լեզուն, հետո ինքը նոր թարգմանում էր անգլերենի:

Ավելի զավեշտական մի բան պատմեց մեզ Գանայում, Տեմո ծովափնյա քաղաքում ձկնարդյունաբերական գործարան կառուցող սովետական մասնագետներից մեկը՝ Սերգեյ Նիկոլայևիչ Գրիգորևը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

- Հարկավոր էր լոցմանների խորհրդակցություն անցկացնել, - ասաց նա, - ես էլ զեկուցում էի: Որպեսզի ինձ հասկանային, վեց հոգի միաժամանակ թարգմանում էին իմ խոսքերը, իսկ չորս հոգի էլ այդ թարգմանիչներին էին թարգմանում:

Բազմազան լեզուների հետ կապված դժվարությունների պատկերմանն էր նվիրված տիկնիկային այն ներկայացումը, որ մի քանի օր անց դիտեցինք Գանայի ստեղծագործական կենտրոնում (այստեղ մինչև անկախությունը անգլիական ակումբն էր):

Բեմը ներկայացնում էր ամերիկյան միսիոներական, ապոստոլային մի եկեղեցի, որտեղ կարող են աղոթել բոլորը: Եվ ահա եկեղեցի են եկել Գանայի չորս ցեղերի ներկայացուցիչները: Նրանք միևնույն աղոթքն են կարդում՝ յուրաքանչյուրն իր լեզվով: Գոռում են, և բնականաբար մեկը մյուսին չի հասկանում: Որպեսզի նրանց ուշքի բերի և նրանց աղոթքին կազմակերպված բնույթ տա, ամերիկացի քահանան մերթ ընդ մերթ բացականչում է.

- Փառք քեզ, աստված:

Դա միակ արտահայտությունն է, որ հասկանալի է բոլորին, և դրա համար էլ, երբ հնչում է քահանայի բացականչությունը, աղոթողներն իսկույն սթափվում են ու միահամուռ բղավում.

- Ալելո՜ւյա, ալելո՜ւյա:

Եվ կրկին շարունակում աղոթել բարձրաձայն, տարբեր լեզուներով:

Ներկայացման ժամանակ ողջ դահլիճը քրքջում ու ծափահարում էր, և ոչ միայն նրա համար, որ թեման ծիծաղելի էր, այլ առավել՝ շնորհիվ տիկնիկային թատրոնի դերասանների հմուտ, սքանչելի խաղի:

Նրանք չորս հոգի են, համարյա պրոֆեսիոնալ արտիստներ, որ իրենց նվիրել են տիկնիկային արվեստի զարգացմանն ու տարածմանը՝ Գանայում: Հիանալի դերասան, աֆրիկացի Ի.Հանսոնի ղեկավարությամբ խումբը գրեթե ամեն օր ներկայացումներ է տալիս Աքրայի աշակերտության համար, իսկ երբ ավտոմեքենա է լինում, նույնիսկ մոտակա գյուղերն է գնում՝ բեմադրելու կենցաղային փոքրիկ տեսարաններ՝ ազգային այս կամ այն պարերգի կրկնօրինակում, սատիրական պատկերներ:

- Մեր երեխաները սիրում են ռիթմիկ երաժշտություն և արագ գործողություններ, - ասում է խմբի ղեկավարը, - դրա համար էլ մենք առայժմ աշխատում ենք քիչ խոսել: Բայց գործը արդեն հունի մեջ է դրված, կառավարությունն ու ժողովուրդը օգնում են մեզ, և մենք կկարողանանք ստեղծել Գանայի ազգային տիկնիկային թատրոնը:

Բացի տիկնիկային թատրոնից, Գանայի ստեղծագործության տանը փորձեր են կատարում նաև այսպես կոչված աշխատանքային բրիգադների ինքնագործ խմբերը, բրիգադներ, որոնք արհեստագործական ուսումնարանի սաղմերն են: Այստեղ մարդիկ միասին են ապրում ու միասին էլ որևէ առաջին անհրաժեշտության մասնագիտություն ձեռք բերում: Ստեղծագործության տունն ունի նաև ստուդիաներ՝ գորգագործական, գեղանկարչության, քանդակագործության, էստրադային երաժշտության, ձեռագործի և այլն: Հատկապես մեծ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հետաքրքրություն է ներկայացնում եբենոսի՝ սև փայտի վրա փորագրողների ստուդիան, մի արվեստ, որ դարերի պատմություն ունի Գանայում: Շատ թանկարժեք այդ փայտից այստեղ հիանալի քանդակներ են պատրաստում: Եվ ոչ միայն ստուդիայում, համարյա ամեն մի ցեղ իր փորագրողներն ու քանդակագործներն ունի, որոնք իրենց գործի մեծ վարպետներ են և որոնց համար քանդակների վաճառքը ապրուստի միակ միջոցն է:

Կիրառական արվեստի ինստիտուտի դիրեկտոր պարոն Անսան մեծ ոգևորությամբ էր խոսում ինստիտուտի հեռանկարների մասին:

- Մենք հիմա էլ արդեն ճանաչված արվեստագետներ ունենք, - մեզ հետ զրուցելիս ասաց նա, - լսե՞լ եք Սաքա Աքվեյի մասին: Այո, նա եղել է ՍՍՀՄ- ում: Մեծատաղանդ արվեստագետ է՝ գեղանկարիչ, մանրանկարիչ, քանդակագործ: Նրա վերջին գործերից մեկը՝ «Տամ-տամ նվագող աֆրիկացին» վերջերս մրցանակի արժանացավ: Հայտնի նկարիչ է նաև Գրեյս Քվամեն. անկախ Գանայի առաջին կին նկարիչներից մեկը և ամենատաղանդավորը: Նա հիմա մի հետաքրքիր դիմաշարի վրա է աշխատում՝ Գանայի բոլոր ցեղերի ներկայացուցիչների դիմանկարներն է ստեղծելու: Էլի շատ հիանալի արվեստագետներ ունենք մենք: Եվ ես համոզված եմ, որ ոչ շատ ուշ կկարողանանք ՍՍՀՄ-ի մեր մեծ բարեկամներին լիովին ծանոթացնել մեր ինստիտուտի նվաճումներին:

Այո, արվեստները ծաղկում են անկախ Գանայում և ավելի կծաղկեն, Գանան կունենա իր ազգային արվեստը, իր ազգային գրականությունը, Գանան ինքը աշխարհին կպատմի իր մասին:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՄԻՆԻՍՏՐԻ ՀԵՏ

«Անցյալում Եվրոպան է բացել Աֆրիկան, հիմա Աֆրիկան է Աֆրիկան բացում», —այս խոսքերով սկսեց իր զրույցը մեզ հետ Գանայի կուլտուրայի մինիստը և ազգային գեղարվեստական ինստիտուտի դիրեկտոր Նանա Կոբինա Նկետսիա 4-րդը:

Նա մեզ ընդունեց իր տանը՝ սրահներից մեկում, որի չորս պատերն էլ լի էին գրքերով և որոնց թվում հին ծանոթի պես մեզ ժպտացին Մաքսիմ Գորկու և Լունաչարսկու աշխատություններն ու ստեղծագործությունները: Մինիստրը ազգային կենտե ուներ հագին, սև պարանոցը օղակված էր ոսկե մի բարակ շղթայով, եղջերավոր ակնոցի տակից շողում էին հրացայտ և փոքր – ինչ թախծոտ աչքերը: Շարժումները կտրուկ էին, վճռական ու կամք արտահայտող:

— Հիմա մենք ինքնաճանաչման, ինքնագտնման պրոցես ենք ապրում,— շարունակեց նա,— անկախությունը լավ կյանքի ճանապարհ է բացել մեզ համար: Մինչ այս՝ մեր երկրի աշխարհագրությունն ու պատմությունը մենք սովորում էինք եվրոպացիների կամ ամերիկացիների դասագրքերով, որոնց մեջ ճշմարիտ շատ քիչ բան կար: Հիմա մենք ենք գրելու մեր աշխարհագրությունը և պատմությունը: Հիմա մենք ողջ ճշմարտությունն ենք պատմելու գաղութակալության ահավոր դարերի մասին:

Մենք եվրոպացիներին ծանոթ ենք 1471 թվականից: Նրանք իրենց հետ բերեցին եվրոպական քաղաքակրթությունը և գողացան մեզանից մեր անկախությունն ու երջանկությունը, կառուցեցին ճանապարհներ և այդ ճանապարհներով փախցրին մեր հարստությունը, մեզ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

տվեցին օղի և մեզ ստրկության տարան, կառուցեցին եկեղեցիներ և ստիպեցին, որ մարդիկ հաշտվեն իրենց բախտի հետ, սովորեցրին իրենց լեզուները և առաջին հերթին՝ մտրակ, ստրուկ, օղի, շղթա, ոտնակոճղեր, սև բառերը: Գաղութարարները փոխարինեցին իրար, պորտուգալացիներից հետո եկան հոլանդացիները, իսպանացիները, դանիացիները: Բայց ժողովրդի վիճակը մնաց նույնը, մնացին թշվառությունը, անգրագիտությունը, համաճարակները…

Նրանք մեզ վրա նայում էին իբրև բնության «երեխաների» և նույնիսկ չափում էին մեր գանգերը, ապացուցելու համար, թե մենք տհաս ենք և անընդունակ մտածելու…

Նանա Կոբինան լռեց: Նրա աչքերը խոր վիրավորվածություն, զայրույթ ու ատելություն էին արտահայտում: Դա ահավոր ու սուրբ զգացում էր. հարստահարվածի ատելությունը կեղեքիչների նկատմամբ, մարդկանց ստրկացնողների նկատմամբ:

— Մենք հարուստ էինք ու ազատ, մենք երջանիկ էինք: Մեր հողը ոսկի էր, նա ամեն ինչ տալիս էր իր որդիներին, մեր ծառերը շուրջ տարի պահում էին մեզ: Ջունգլիները լի էին որսով: Մենք ունեինք մեր օրենքները, որոնք մարդկային էին, իմաստուն և ոչնչով վատ չէին եվրոպական օրենքներից: Մենք հարգում էինք մեր օրենքները: Բայց ահա եվրոպացին եկավ ու մեզ զենքով պարտադրեց իր օրենքներն ընդունել: Եվրոպացին ստրկացրեց մեզ ու հայտարարեց աշխարհին, թե մենք հարբեցող, ծույլ ժողովուրդ ենք: Եվրոպացին օղիով խաբեց ու զենքով ստիպեց մեր աղջիկներին հարճեր դառնալ, և ծիծաղեց մեզ վրա, ասելով, թե մեր աղջիկները անբարո են:

Ո՛չ, մենք ոչնչով վատ չենք աշխարհի մյուս ժողովուրդներից: Ո՛չ, մենք աշխատասեր ու հպարտ ժողովուրդ ենք: Մեր աղջիկները ազնիվ են ու բարի, նրանք ուժեղ են և բարոյական, նրանց համար խորթ են անասնական զգացումները:

Դուք եղե՞լ եք Կեյպ – Կոստ քաղաքում: Ո՞չ: Վա՞ղն եք գնալու: Այնժամ հարցրեք այնտեղ, թե ով է Մենսա անունով աղջիկը: Եվ ձեզ կպատմեն նրա մասին, թեև ոչ ոք չի գրել նրա կյանքը, թեև լեգենդն այդ լավ գանաուհու մասին մայրն աղջկան է պատմել ու աղջիկն էլ իր դստեր, ու այդպես է հասել մեր օրերը:

...Չքնաղագեղ մի աղջիկ էր Մենսան, որ ապրում էր Կեյպ – Կոստ քաղաքում: Նա աշխատասեր էր բոլորից, բոլորից ուժեղը և բոլորից գեղեցիկը: Ոչ ոք նրանից ավելի չէր խորանում ջունգլիներում, ոչ ոք ավելի շատ բանան չէր կարող քաղել և ոչ էլ շաքարեղեգ կտրել, ոչ ոք նրանից ավելի համեղ ֆուֆու չէր պատրաստում (տեղական հաց, որ պատրաստվում է կասավայից): Բայց տխուր էր Մենսան: Սպիտակ մորթով ու երկար քթով օտարերկրացիները մի օր հարբեցնում են նրա սիրած տղային, փայլուն կոթով մի դանակ են նվիրում, խաբելով նավ են տանում, նետում նավախուցը: Ու նավը հեռանում է Կեյպ – Կոստի ափերից:

Այնժամ Մենսան տասը լուսին ու արև ողբում է իր սիրեցյալի կորուստը և երդվում հավատարիմ սպասել նրան: Թող անցնեն տարիները, թող հեռանա աչքերի լույսը, թող ձեռքերն այլևս դանակ չբռնեն, հոգ չէ, ինքը սպասելու է տղային: Նա առաջվա առույգն ու ծիծաղկոտը չէ այլևս, նա չի պարում փոթորկոտ «չա – չա – չա» ու չի ծածանում ճերմակ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

թաշկինակը, երբ գիշերները հնչում է տամ – տամը և արմավի յուղի ջահերի տակ ջահել տղաներն ու աղջիկները կրակոտ կենսապարն են սկսում՝ անվերջանայի և հոգեզմայլ: Մենսան ուզում է խեղդել իր վիշտը աշխատանքի մեջ, որպեսզի մոռանա ժամանակը, որպեսզի անցնեն տարիները, որպեսզի վերադառնա սիրելին: Ու բոլորը հասկանում են նրա վիշտը, ու էլ ոչ ոք չի մոտենում նրան: Իսկ Մենսան ջունգլիներն է մտնում ու կռվում գազան-ների հետ և բարձր արմավենիների կատարներից երկար հնչում է նրա երգը՝ բողոքով ու լացով լի.

Հրեշ ես դու, դաժան ես դու, օ՜, սպիտակ մարդ,

Ինչո՞ւ ջունգլի եկար, ինչո՞ւ կյանքս տարար,

Օ՜, սպիտակ մարդ:

Բայց կար Կեյպ – Կոստում մի տղա՝ բարձրահասակ և հպարտ՝ ինչպես արմավենին, ուժեղ՝ ինչպես վագրը, համառ որպես բամբուկը գետափի: Ու տղան այդ սիրեց Մենսային: Քանի՜ – քանի անգամ փորձեց մոտենալ նա աղջկան, քանի՜— քանի անգամ խնդրեց ամուսնանալ իր հետ: Երդվել է չամուսնանա՞լ երբեք, գոնե թող մտերիմը լինի: Ինքը չի կարող ապրել առանց նրա: Մի՞թե այդ չի զգում Մենսան, մի՞թե Մենսան չի տեսնում իր տառապանքը:

Բայց աղջիկն անդրդվելի էր և անդավաճան իր ուխտին:

Եվ հուսահատվում է տղան: Վերցնում է մի օր հրացանն իր, գալիս կանգնում է աղջկա եղեգնե խրճիթի առաջ, դուրս է կանչում նրան ու ասում.

— Ես չեմ կարող այլևս ապրել, Մե՛նսա: Ասա, որ սիրում ես, թե չէ կսպանեմ ինձ:

— Սիրում եմ,— ասում է աղջիկը՝ բարձր պահած հպարտ գլուխը,— նրան եմ սիրում, երբեք քոնը չեմ չինի: Գնա՛:

— Ուրեմն, իմացիր, որ քեզ համար եմ մեռնում, որ դու սպանեցիր ինձ,— ասում է տղան և հրացանազարկ է լինում:

Աղջիկն այլևս ապրել չէր կարող: Չէ որ նա պատճառ էր դարձել ուրիշի մահվան: Նա իրավունք չուներ այլևս ապրելու և պետք է մեռներ: Այդպես էր իր ցեղի օրենքը:

Բայց նա ապրել էր գեղեցիկ և գեղեցիկ էլ մեռնում է, ինչպես կարող է մեռնել զանացի կինը: Երկու ամիս նա նախապատրաստում է իր մահը և որոշված օրը ճոխ խրախճանք է կազմակերպում, հրավիրում է բոլորին, և երբ հավաքվում են բոլորը, ներկայանում է նրանց՝ հագած իր ամենալավ կենտեն, ձեռքերին իր ամենասքանչելի ապարանջաններն ու օղերը, որ տարիներ ի վեր պահված էին խսիրի տակ: Ու այդ օրը առաջին անգամ՝ սիրեցյալից բաժանվելուց հետո, ինքնամոռաց պարում է Մենսան իր ամենալավ պարերը, հրեշտակային ձայնով երգում է Մենսան իր ցեղի լավագույն երգերը ու հետո՝ սքանչացած բարեկամների աչքի առջև, հանում է փոքրիկ, ոսկե մի դանակ ու կուրծքն է խրում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ու մեռնում է Մենսան՝ հավատարիմ իր երդմանը, հավատարիմ իր սիրած տղային: Եվ նրա կյանքը մի գեղեցիկ օրինակ է դառնում բոլորի համար: Եվ պատմում է գանացի մայրը իր աղջկան , իսկ աղջիկն էլ իր դստեր՝ Մենսայի ազնիվ ու փոքրիկ կյանքի պատմությունը, և լեգենդն այդ հասնում է մեր օրերը...

Գանայում սրբություն է հավատարմությունը և գովերգվում է առաքինությունը:

...Մինիստրը վերջացրեց իր պատմությունը: Նրա նման հուզված էինք նաև մենք, դրա համար էլ բավականին երկարեց լռությունը: Հետո Նանա Կոբինա Նկետսիա 4 – րդն ասաց.

— Մենք շատ հետաքրքիր լեգենդներ և սովորություններ ունենք, որոնք լուրջ ուսումնասիրության կարիք են զգում: Համալսարանին կից ստեղծված Աֆրիկայի պատմության ինստիտուտը կօգնի մեզ այդ հարցում, ժողովրդինը կտա ժողովրդին: Հիմա մենք ենք մեր երկրի տերը: Իզուր չէր մի քանի տարի առաջ Քվամե Նքրուման ասում. «Ձեռք բերեք անկախություն, և երջանկությունը ձեր առջև կբացի իր դռները»:

Մենք հարգում և սիրում ենք աշխարհի բոլոր ժողովուրդներին և ուզում ենք, որ աշխարհն էլ հարգի մեզ, հարգի այնպես, ինչպես կանք՝ գանգուր մազերով, սև մաշկով և լայն քթերով: Օտարերկրացիները երկար ժամանակ ստրկացրել էին մեզ, բայց մենք ստրուկ չդարձանք: Նրանք չկարողացան խլել մեզանից մեր ամենամեծ գանձը՝ ազգային արժանապատվության զգացումը: Մենք հպարտ ենք, որ աֆրիկացի ենք ծնվել:

Մեր մեծ լուսավորիչը՝ դոկտոր Ագրին, 1927 թվականին, մահվանից ոչ շատ առաջ ասել է. «Եթե ես մեռնեմ և ինձ նորից հնարավորություն տրվի ծնվել և եթե հարցնեն ինձ, թե որտե՞ղ կուզեիր ծնվել և ի՞նչ մաշկով, ես կասեի՝ ուզում եմ ծնվել միմիայն Աֆրիկայում և աֆրիկացիների մեջ ամենասևը լինել»:

Զրույցի համար խորին շնորհակալություն հայտնեցինք մինիստրին և հրաժեշտ տվեցինք: Նա հերթով սեղմեց բոլորիս ձեռքը և, ինչպես դիմավորելու ժամանակ, կրկին շնորհավորեց մեզ Հոկտեմբերյան հեղափոխության 45 – րդ տարեդարձի առթիվ:

— Փոքրիկ այդ ժամանակամիջոցում,— ասաց նա,— Սովետական Միությունը վիթխարի նվաճումների է հասել: Մենք շատ ուրախ ենք ձեզ համար և սովորում ենք ձեզանից սոցիալիզմ կառուցել: Մենք վստահ ենք ձեր օգնությանը:

— Մի օր էլ մենք կշնորհավորենք ձեր անկախության և ազատության 45 – րդ տարեդարձը,— ասացի ես,— և ուրախ կլինենք շնորհավորելու համար:

Մինիստրը ժպտաց:

— Այո՛, կգա այդ օրը,— ասաց նա,— մենք մեր ճանապարհից չենք շեղվի: Ժողովուրդը չի շեղվի ազատության ճանապարհից:

Դեպի Սեկոնդի – Տակոդադի

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Մի քանի օր անց, ժամանակավորապես թողնելով Աքրան, մեր խումբը փոքրիկ մի ավտոբուսով ճանապարհորդության մեկնեց երկրի արևմտյան շրջանները:

Ճանապարհը նեղ էր, հարթ ու ասֆալտապատ: Երկու կողմերում հարթություններ էին, որ հաճախ ընդհատվում էին առատ թփուտներով, մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ ձգվում էին մենավոր, սաղարթախիտ ծառերը: Իսկ հետո, ասես հերթականությամբ, սկսեցին իրար հաջորդել արևադարձային, մերձարևադարձային և տափաստանային բույսերը: Անասելի շոգ էր, և եթե ավտոբուսը չսլանար մեզ համար անսովոր՝ ժամում մոտ 140 – 150 կմ. արագությամբ, անհնարին կլիներ շնչելը: Երբեմն – երբեմն հայտնվում էին փոքրիկ բնակավայրեր, տների առջև նստած անբաժան մեմիներով, որոնց շուրջը հանգիստ ու ապահով շրջում էին տափաստանային փոքրիկ, ձեռնասուն արծիվները: Ոչխարներ էլ էին հանդիպում, բայց նրանք փոքրիկ էին, հազիվ մեր գառների չափ:

Ճանապարհին, հենց խճուղու եզրերին, մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ բարձրանում էին երկու և ավելի մետր բարձրություն ունեցող կարմիր հողաթմբեր: Այդպիսի հողաթմբեր Աքրայում էլ կային: Սկզբում մեզ թվաց, թե դրանք պարզապես ավազաթմբեր են, որ ճանապարհները վերանորոգելու նպատակով կուտակել էն շինարարները: Եվ մեծ եղավ մեր զարմանքը, երբ մեր սիրալիր ուղեկցորդը իսկույն բացատրեց, որ դրանք ամենասովորական տերմիտներ են, մրջնանոցներ: Փոքրիկ ու արագաշարժ մրջյունները շատ կարճ ժամանակամիջոցում կարողանում են քանդել – բարձրացնել հողը և հարմարավետ բնակարաններ կառուցել իրենց համար: Իսկ թմբերը կարմիր են, որովհետև ողջ Գանայում հողն է կարմիր ոչ թե շիկավուն, այլ իսկական, գեղեցիկ, վառ կարմիր:

Բուսականությունն ավելի փարթամացավ, սկսեցին հանդիպել արմավենիներ, հետո մի ողջ անտառ, հետո մեզանից դեպի ձախ՝ արմավենիների միջից երևաց սքանչելի մի կապույտ՝ կրկին Անտլանտյան օվկիանոսը:

— Հիմա ձեզ ցույց կտամ այն վայրը, որտեղից առաջին անգամ գաղութարարները ոտք են դրել Գանա,— ասաց գիդը:

Ոչ այնքան մեծ մի բնակավայրի մոտ ավտոբուսը կտրուկ թեքվեց ձախ, ընդհուպ մոտեցավ ծովափին, և մեր առջև հայտնվեց հինավուրց մի ամրոց՝ իր շարժական կամրջակով, ժանգոտ թնդանոթներով, թուջե կլոր արկերի կույտերով և կիսաքանդ հրակնատներով: Դա Էլմինա ամրոցն էր:

Գաղութարարները, ոսկի ձեռք բերելու մոլուցքով տարված արկածախնդիրները, Գանա եկան ոչ թե հյուսիսից, ոչ թե Սահարա անապատի միջով ու ջունգլիներով, ուր նրանց յուրաքանչյուր քայլափոխին կարող էին դարանել վտանգները, այլ ծովով դեպի Գվինեական ծովածոցը:

Դա 1471 թվականին էր: Ծովափնյա Էդինա փոքրիկ գյուղում կյանքը ընթանում էր խաղաղ, սովորականի պես: Մարդիկ աշխատում էին, իսկ երեկոներր շրջում գյուղում, տամ – տամի նվագակցությամբ պարելով ու օրորվելով հավաքվում էին իրենց ցեղի առաջնորդ Քվամինա Անսայի տանը, զրուցում էին հին օրերից, երգում ու զվարճանում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Բայց ահա մի օր գյուղը թնդաց տագնապալի բացականչություններից: Ծովում նավ էր երևացել, որ ափին էր մոտենում: Գյուղը խառնվեց իրար. կանայք ու երեխաները սարսափահար թաքնվեցին թփուտներում, իսկ տղամարդիկ ճիչ – աղաղակով վերցրին իրենց աղեղներն ու կապարճները, նիզակներն ու վահանները և դեպի ափ վազեցին դիմավորելու անծանոթ թշնամիներին, որ ծովից էին հայտնվել:

Բայց նավը կարծես թշնամաբար չէր տրամադրված: Խարիսխ նետած, հանգիստ օրորվում էր ջրերի վրա, ափից ոչ շատ հեռու, առագաստներն իջեցրած: Քիչ անց նավից մի մակույկ անջատվեց, որի մեջ մի քանի տղամարդ կային, և մոտեցավ ափին: Մակույկի մեջ գտնվողները ափ դուրս եկան՝ վեր պարզած ձեռքերով, հավաստիացնելու համար, որ զենքեր չունեն և որ իրենց մտադրությունը խաղաղ է, բայց երբ մոտեցան, Էդինայի բնակիչները սարսափախառն զարմանքի աղաղակներ արձակեցին: Անծանոթները նման չէին նրանց: Նրանք զարմանալի սպիտակ մաշկ ունեին և երկար քթեր, իսկ մարմինները պատել էին տարօրինակ ինչ – որ ծածկոցներով:

Օտարերկրացիներից մեկը, որ մասամբ կարողանում էր խոսել աֆրիկյան ծանոթ բարբառով, հասկացրեց Էդինայի առաջնորդ Անսային, որ իրենց ղեկավարը հեռու և հարուստ մի երկրից է եկել, բարեկամական նպատակներով, և ուզում է իր թագավորի հրամանով առևտուր անել Էդինայի ժողովրդի հետ: Ղեկավարը, որ պորտուգալացի հայտնի ծովագնաց Պեդրո դե Էսկոբերն էր, իր բարյացակամ մտադրությունը ցուցաբերելու նպատակով, իսկույն բացեց ռոմի շիշը, առաջինը ինքը խմեց այնտեղից, ապա շիշը մեկնեց Անսային: Հետո նա թագավորի անունից նվերներ տվեց. ռոմի մի լիքը շիշ, պղնձե կաթսա և զանազան էժանագին զարդեր: Անսան պատասխանեց շնորհակալությամբ, նա դե էսկոբերին մեկնեց մի փոքրիկ քսակ, որը լիքն էր դեղին ավազով:

Պետք էր տեսնել, թե ինչպիսի հրճվանքով վառվեցին օտարերկրացիների աչքերը: Նրանք սկսեցին նվերներ տալ նաև մյուսներին և փոխարենը ստացան ոսկու ավազով լի քսակներ, կոլայի ընկույզներ, փղոսկր, տաքդեղ… Գոհ էին նաև սևամորթները, հրաժեշտի պահին նրանք սպիտակամորթներին թախանձագին խնդրում էին չմոռանալ իրենց, էլի գալ, ավելի շատ ապրանքներ բերել:

Նրանք չգիտեին, որ պորտուգալացիները ոչ միայն չէին մոռանալու նրանց, այլև անմիջապես շտապելու էին կրկին գալ ոչ թե մի նավով, այլ տասնյակ նավերով, գալ հիմնավորապես. տեղում ամրոց կառուցելու և այդ հարուստ երկիրը կողոպտելու նպատակով:

Եվ իսկապես, տասը տարի անց, Լիսաբոնի հրամանով Պորտուգալիայի ափերից բաց ծով դուրս եկան թվով տասը նավ և Դիեգո դե Ազամբուխայի հրամանատարությամբ ուղևորվեցին դեպի Գանա: Ազամբուխան իր հետ բերում էր ավելի քան հազար մարդ. զինվորներ, բանվորներ, հյուսներ, որմնադիրներ, մեծ քանակությամբ շինանյութ: Պատմաբանների վկայությամբ այդ արշավախմբի մասնակիցների կազմում էր նաև Քրիստափոր Կոլումբոսը:

Էդինացիները ցնծությամբ դիմավորեցին իրենց վաղեմի «բարեկամներին», որոնք եկել էին ճոխ հագնված և հագուստների տակ թաքցրած զենքերով: Ինքը՝ Անսան, փայլում էր իր զարդերի՝ ոսկե ապարանջանների, շղթաների և օղերի առատությունից: Նրան շրջապատել էր շքախումբը: Հյուրերն ու հյուրընկալները փոխադարձ սիրալիրություններ էին ասում

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

միմյանց, երբ Դիեգո դե Ազամբուխան հայտարարեց, թե իրենք մտադիր են այս անգամ երկար օգտվել Անսայի հյուրընկալությունից և իրենց թագավորի հրամանով ծովափին կառուցելու են մի մեծ տուն: Տունն այդ նրա համար է, որպեսզի իրենք չանհանգստացնեն էդինացիներին և որպեսզի այնտեղ պահեն իրենց ապրանքները:

Էդինայի առաջնորդը հավանաբար զգաց վտանգը, որովհետև երկար մտածելուց հետո ասաց իր հյուրերին.

— Դուք սպիտակ մարդիկ եք: Կյանքը մեր երկրում ծանր է, դուք սովոր չեք դրան, դրա համար էլ մի՛ մնացեք այստեղ: Դրանից բացի, եթե դուք այստեղ ապրեք, ձեր մարդիկ կարող են վիճել ու կռվել մերոնց հետ և դա կքայքայի մեր բարեկամությունը: Ավելի լավ կլինի, եթե դուք, առաջվա նման, ամեն տարի գաք, առևտուր անեք, իսկ հետո վերադառնաք ձեր տունը:

Բայց, իհարկե, դրա համար չէին պորտուգալացիները Գանա հասել, նրանք դիմեցին ամեն տեսակ միջոցների և վերջապես 1484 թվականի հունվարի 20 – ին կարողացան պայմանագիր ստորագրել տալ՝ ծովափի հողը վարձակալելու մասին: Իսկ էլի որոշ ժամանակ անց հարյուրավոր աֆրիկացիների և պորտուգալացիների ուժերով բարձրացավ Էլմինա ամրոցը: Այդ անունը ևս պատահաբար չընտրվեց: Պորտուգալացիները կարծում էին, թե Էդինայում ոսկու անսպառ պաշարներ կան, ոսկու հանքեր, դրա համար էլ նրանք ամրոցն անվանեցին Էլմինա (լա – մինա՝ նշանակում է հանք):

Ամրոցի կառուցումից անմիջապես հետո, այլևս իրենց վստահ զգացող պորտուգալացիները սկսեցին հղփանալ, վատ վերաբերվել բնիկների հետ, շահագործել ու ստորացնել նրանց: Դա դժգոհությունների տեղիք տվեց: Բնիկները որոշեցին բողոքել այդ մասին օտարերկրացիների հրամանատարին: Ի պատասխան նրանց բողոքի, Դիեգո դե Ազամբուխան հրամայեց հրդեհել Էդինա գյուղը:

Այդ մասին գրում է պորտուգալացի պատմաբան Բարրոսը: Իսկ մի ուրիշ պորտուգալացի, 16-րդ դարի հետազոտող Դուարդա Պաչեկո Պերեյրան տեղեկացնում է, որ գանացիների հետ կատարած առևտրից ստացված օգուտը հինգ անգամ գերազանցում էր ծախսերը:

Ձգտելով լիովին իշխանություն հաստատել Գանայի ափերին, Էլմինայից հետո պորտուգալացիները մի քանի ամրոց ևս կառուցեցին: Դրանք էին Աքսիմը, Շաման, Անամաբուն և Աքրան:

Ոսկու հոտը հետագայում գրավեց նաև արևմտաեվրոպական ուրիշ պետությունների: Իրար ետևից, միմյանց խանգարելով ու միմյանցից խլելով առաջնությունը, Գանայի բարեբեր ափերը շտապեցին հոլանդացիները, դանիացիները, ֆրանսիացիները, անգլիացիները: Երկար կռիվներից հետո, անգլիացիները ի վերջո հաղթանակ տարան իրենց բոլոր հակառակորդների նկատմամբ, նրանց հեռացրին ծովի ափերից ու հիմնովին տիրեցին Գանային:

Այդ ժամանակ արդեն իր ծաղկումն էր ապրում ստրկավաճառությունը: Ամեն տարի հազարավոր աֆրիկացիների հափշտակում էին իրենց հայրենիքից ու վաճառում միջազգային շուկաներում: Հազարավոր աֆրիկացիների Ամերիկա էին տանում՝ պլանտացիաներում աշխատելու: Նրանց մի մասը մեռնում էր զրկանքներից ու համաճարակներից, անսովոր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կենսապայմաններից, մեծ մասը տեղ էլ չէր հասնում: Բայց դա չէր կանգնեցնում ստրկավաճառներին, չէ՞ որ օգուտը, միևնույն է, շատ էր: Չէ՞ որ չնչին գին ուներ այս նոր ապրանքը՝ մարդը:

Անգլիացիները Գանա եկան իբրև «ազատարարներ», նրանք եկան իբր վերջ տալու ամոթալի ստրկավաճառությանը: Դրանով պետք է բացատրել Գանայի ժողովուրդների աջակցությունը նրանց՝ երկիրը այլ օտարերկրացիներից մաքրելու գործում:

Անգլիան գրավեց Գանան և... ինքը սկսեց զբաղվել ստրկավաճառությամբ:

Թե՛ Էլմինայի, թե՛ Անամաբուի և թե՛ Կեյպ – Կոստի ամրոցներում մենք տեսանք այդ սարսափելի ժամանակի հետքերը: Ամրոցների նկուղներում, ուր բոլորովին չէր թափանցում արևի լույսը, այն արևի, որ այնքան շատ է Աֆրիկայում, պահվում էին ստրուկները: Նրանք այդտեղ մնում էին մի քանի օր, մինչև նավերի գալը, բացարձակ խոնավության մեջ, բազմա-տեսակ սողուններով ու զեռուններով շրջապատված, քնում էին կիտված իրար վրա՝ ցեխաջրի ու աղտեղությունների մեջ:

Ահա թե ինչով վճարեցին նրանք Քվամինա Անսայի բարեհոգության համար:

Անամաբուի ամրոցի նկուղներից մեկում մեր գիդ Ուիլյամը ձեռքի լապտերով լուսավորեց մի փայտե հին, խարխլված սնդուկ, և բացելով կափարիչը, երկյուղածությամբ դարձավ մեզ.

— Հապա նայե՛ք:

Սնդուկի երկարությամբ ընկած էր մարդու մարմին հիշեցնող մի մեծ քար:

— Սա մեր պաշտպանն է, մեր կուռքը,— կամացուկ ասաց նա,— անգլիացիները գողացել էին մեզանից, դրա համար էլ երջանկությունը լքել էր մեզ, իսկ հիմա մերն է նորից մեր աստվածը, մենք նրան խլեցինք թշնամիների ձեռքից և ոչ ոք այլևս սարսափելի չէ մեզ:

— Իսկ եթե հիմա որևէ մեկը կրկին գողանա ձեզանից այդ կուռքը, երջանկությունը նորի՞ց կլքի ձեզ,— ծանոթ լինելով նրա կատակասեր բնավորությանը, հարցրեցինք մենք:

Ուիլյամը խորամանկորեն ժպտաց.

— Դժվա՛ր թե,— ասաց նա,— երջանկությունը այլևս մեզ չի լքի: Ես ձեզ հորս խոսքերն էի ասում...

ԺՈՂՈՎ և ՀԱՄԲՈՒՅՐ

Սեկոնդի քաղաքում, որը փոքրիկ մի գետակով է միայն բաժանված Տակորադի քաղաքից, մեզ իրենց տուն հրավիրեց Աֆրիկա — ՍՍՀՄ բարեկամության ընկերության Սեկոնդի – Տակորադիի բաժանմունքի նախագահ, դատարանի անդամ Իսահակ Կուման:

Տանտերը դիմավորեց մեզ իր տան շեմքին, արևելյանին նմանվող սովորությամբ տարածեց ձեռքերը ու ողջույնի խոսք ասաց, հայտնելով, որ իր տունը, ողջ ունեցվածքը կարող ենք մերը

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

համարել, որ ինքը երջանիկ է՝ ընդունելով սովետների մեծ երկրից եկած հյուրերին և մեզ հնարավորություն կտա ծանոթանալու աֆրիկյան մի սովորական ընտանիքի, ինչպիսին իր ընտանիքն է:

Մեր խմբի ղեկավար Գերման Գիրյովը հանդես եկավ պատասխան սիրալիր ճառով, որից հետո մեզ հրավիրեցին մի ընդարձակ սենյակ, որտեղ ծանոթացանք ընկերության մի խումբ անդամների և քաղաքական գործիչների հետ:

Հյուրասենյակը, ինչպես հաճախ կարելի է հանդիպել Գանայում, շրջանաձև էր և ուներ մի քանի դռներ, որոնք վարագույրներով էին ծածկված, և ամբողջ հանդիպման ժամանակ վարագույրների արանքից մեզ անընդհատ հետևում էին փոքրիկ, ածուխի պես սև մի քանի զույգ աչքեր: Հավանաբար Կումայի երեխաներն էին:

Ինքը՝ Իսահակ Կուման դեղին, նախշավոր ազգային կենտեով նստել էր մի սքանչելի օթոցի վրա, որն, ինչպես հետո պարզվեց, ֆանտի ցեղի առաջնորդի օթոցն էր և Կուման խնդրել էր մեկ օրով՝ թանկագին հյուրերին ընդունելու համար: Մյուս գանացիները եվրոպական հագուստներով էին:

— Աֆրիկա — ՍՍՀՄ բարեկամության ընկերության մեր բամանմունքը ծնվել է հենց այս սենյակում,— ասաց Կուման,— սկզբում շատ քիչ էինք, ընդամենը մի քանի հոգի՝ կու-սակցական ու արհմիութենական գործիչներ: Հետո լայն բացեցինք դռները՝ բոլոր կուսակցությունների ու հավատի մարդկանց համար: Եվ հիմա ամենամեծերից մեկն է մեր միությունը: Մեր նպատակն է Սեկոնդի և Տակորադի քաղաքների բնակիչներին ծանոթացնել Սովետական Միությանը, սոցիալիզմի երկրներին, նրանց ձեր իսկական բարեկամները դարձնել:

Գանացիները ի ծնե սոցիալիստներ են: Նրանք միասին են ապրում ու աշխատում: Բայց մերը պրիմիտիվ սոցիալիզմ է: Մենք գիտական սոցիալիզմի ենք ձգտում: Մեզ թեորիա է պետք, մեզ պետք է սոցիալիզմի կառուցման ձեր փորձը: Օգնեք մեզ, բարեկամներ:

Նրանից հետո ելույթ է ունենում բարձրահասակ, նիհար ու մկանուտ մի մարդ, Գանայի Արևմտյան մարզի կառավարության պետական քարտուղար պարոն Դան Սամը:

— Ես քիչ առաջ իմացա, որ դուք հյուր եք եկեք մեզ և շտապեցի իմ բարեկամ պարոն Կումայի մոտ: Ես այնքան շտապեցի, որ չհասցրեցի էլ լավ հագնվել ու եկա աշխատանքային հագուստով: Այո՛,— պայծառ ու հպարտ աչքերով նայելով մեզ, ավելացրեց պարոն Սամը,— մենք հիմա կարող ենք լավ հագնվել: Ես շատ եմ աշխատում մեր երկրի բարեկամության համար և հույս ունեմ, որ երբ մյուս անգամ մեզ հյուր գաք, ինձ այլևս չեք դիմի իբրև պարոն Սամի, այլ կանվանեք ընկեր, դովարիշչ:

Շատ ջերմ ու անկեղծ էին աֆրիկացի մեր բարեկամների ելույթները, այդ զգալու համար նրանց ասածները կարդալը շատ քիչ է, պետք է տեսնել նրանց, պետք է անձամբ լսել նրանց:

Պարոն Կումայի ձեռքի մի ծափի վրա վարագույրներից մեկը քիչ ետ է գնում և հայտնվում է կանացի թուխ մի ձեռք, որը մի տափաշիշ ունի բռնած: Պարոն Կուման վերցնում է շիշը ու հերթով ցույց է տալիս մեզ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Սա անկախ Գանայի արտադրած առաջին խմիչքն է,— ասում է նա,— որը նույնիսկ դեռ անուն չունի, բայց ամենալավ ջինն է աշխարհում, որովհետև մերն է, մեր սեփականը:

Նա լցնում է բաժակը և մինչև խմելը՝ մի քիչ թափում է գետնին:

— Ջինի այս կաթիլները, ինչպես միշտ, ես նվիրում եմ աստծուն,— ասում է նա,— խնդրում եմ քեզ, տե՛ր, լավ նայիր մեր տառապյալ ժողովրդին, օգնիր մեզ սոցիալիզմ կառուցել, այսպիսի շատ բարեկամներ բեր մեր երկիրը:

Հետո խմում է մի քիչ: Բաժակը ձեռքից ձեռք է անցնում: Բոլորը հետևում են Կումային, նախ աղոթքի խոսքեր են մրմնջում, այսպես ասած՝ սոցիալիստական թեմաներով, և ապա խմում են:

Մենք նրանց խնդրում ենք ազգային որևէ երգ երգել: Չեն հապաղում: Կուման անմիջապես մի երգ է սկսում՝ համաչափ, ռիթմիկ օրորվելով տեղում, նրան ձայնակցում են մյուսները: Ոգևորվում են միանգամից, դեմքերին ֆանատիկ արտահայտության է հայտնվում, աչքերը կրակով լի են:

— Եկ մեզ մոտ, եկ մեզ մոտ, Քվամե Նքրումա, եկ մեզ մոտ: Ուժ տուր մեզ կռվելու և ապրելու: Եկ մեզ մոտ, Քվամե Նքրումա...

Այս երգը ստեղծվել է անկախության համար Գանայի պայքարի օրերին: Այս երգը թնդում էր բոլոր ցեղերի շուրթերին, հրավիրում միավորվել Նքրումայի հետ, գաղութարարների դեմ, կոչ անում սթափվել, դեն նետել շղթաները:

«Շնորհակալություն քեզ, օ՜, Նքրումա, շնորհակալություն քեզ, այն ամենի համար, ինչ արեցիր դու, շնորհակալություն Գանայի այսօրվա համար: Մենք քո խոսքն ենք կրկնում հիմա, օ՜, Նքրումա, քո խոսքն ենք կրկնում, ծովը նետենք բոլոր գաղութարարներին»:

Վերջին խոսքերն ասելու ժամանակ բոլորը ոտքի էին կանգնել, բարձրացրել ձեռքերը և դողում էին, և ջահի վառ լույսի տակ փայփլում էին արմավի յուղով օծված նրանց թուխ մարմինները:

Մենք այնքան էինք տարված այդ մարտական երգով, որ չէինք նկատել, թե ինչպես է սենյակ մտել ու դռների մոտ անշարժացել, ճերմակ մազերով, կարճահասակ մի մարդ: Եվ նկատեցինք միայն այն ժամանակ, երբ մարդը բարձրացնելով աջ ձեռքը և ուշադրությունն իր վրա բևեռելով, տեղական ֆանտի ցեղի լեզվով ինչ – որ բան ասաց պարոն Կումային:

— Բարեկամնե՛ր,— ասաց մեզ Կուման,— պարոն Շերբիին ուղարկել են մեր թաղամասի կուսակցական կազմակերպության ժողովի մասնակիցները: Իմանալով, որ մեզ մոտ հյուրեր կան Սովետական Միությունից, նրանք խնդրել են հաղորդել, որ շատ ուրախ կլինեին տեսնելու ձեզ իրենց ժողովում:

Քիչ անց մենք մի մեծ փայտե դահլիճում էինք, որի միակ զարդարանքը բեմի վերևում փակցված Քվամե Նքրումայի մեծադիր նկարն էր: Դահլիճի երկու կողմում, առանձին –

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

առանձին նստած էին տղամարդիկ և կանայք: Կանանցից շատերը երեխաներ ունեին մեջքներին կապած կամ կրծքներին:

Այդպիսի ժողով ես մեզ մոտ երբեք չեմ տեսել, բայց միշտ պատկերացրել եմ՝ կարդալով Շոլոխովի «Հերկած խոպանն» ու Զարյանի «Հացավանը», որոնցում պատկերված էին սովետական իշխանության առաջին տարիներին մեր գյուղում տեղի ունեցող ժողովները:

...Ծանր, հոգնատանջ աշխատանքից վերադառնալուց հետո մարդիկ ժողովի են եկել: Հետները բերել են նաև երեխաներին, որովհետև տանը պահող չկա: Երեխաները քնել են հենց նստարաններին կամ փայտե հատակին, մայրերը սրտնեղած շշուկով սաստում են լաց լինել փորձող մանուկներին ու աշխատում են լսել, թե ինչ են ասում հռետորները:

Նախագահողը նստած է անքնությունից ուռած աչքերով, հոգնած գլուխը ձեռքերի մեջ առած և դահլիճը խաղաղեցնելու նպատակով մերթ ընդ մերթ ձեռքը մեկնում է «զենքերին»՝ իր առջև դրված զարթեցուցիչ ժամացույցին և փայտե մուրճին:

Մեր ուշադրությունը գրավեց մի հետաքրքիր երևույթ: Ժողովի նախագահը և էլի մի քանի հոգի դահլիճում նստած էին կարճ հովար ունեցող գլխարկներով, որոնց կոկարդների վրա գրված էր երկու տառ:

Ի՞նչ էին նշանակում այդ տառերը, որոնք հավանաբար մարդկանց իրավունք էին տալիս նույնիսկ դահլիճում կրել իրենց գլխարկները: Եվ պարոն Կուման շշուկով բացատրեց, որ այդ տառերը նշանակում են «Ավարտել է բանտային համալսարանը»: Այդ գլխարկները կրող մարդիկ մեծ պատիվ են վայելում և հատուկ իրավունքներ ունեն, որովհետև գա-ղութարարների ժամանակ բանտարկված են եղել քաղաքական համոզմունքների և պայքարի համար, ավարտել են բանտային համալսարանը…

Ժողովի վերջում ողջ դահլիճը ոտքի ելած, ըստ ավանդության, երգեց Գանայի պետական հիմնը: Եվ կրկին նույն ապշեցնող ոգևորությունը, ֆանատիզմի հասնող նույն, կարծես թե ոչ երկրային զգացումը, էքստազը: Երևի մերոնց դեմքերն էլ այսպիսին են եղել, երբ երգել են «Ինտերնացիոնալը»:

Երգը լռեց: Նախագահը գլխից բարձր պահած մեր նվերը Սովետական Միության արձակած տիեզերական առաջին արբանյակի փոքրիկ մակետը, հանդիսավոր կերպով կեցցե հռչակեց Գանայի և ՍՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամության պատվին:

Հետո մեր խմբի անդամներին շրջապատեցին ժողովի մասնակիցները: Հարցերը թափվում էին հեղեղի նման: Նրանք այնքան քիչ գիտեին և այնքան շատ էին ուզում իմանալ Սո-վետական Միության մասին: Մեծերից ետ չէին մնում երեխաները: Ժպտուն դեմքերով, ձեռքերի արտահայտիչ շարժումներով ինքնագրեր էին խնդրում և կրծքանշաններ: Ընդ-հանուր զրույցին չէին մասնակցում միայն կանայք, նրանք խմբվել էին հեռվում և լուռ ուշադրությամբ հետևում էին մեր խմբի կանանց՝ մոսկվացի դերասանուհի Լիդիա Սուխարևսկայային և ռադիոյի աշխատակցուհի Մարգարիտա Օստրոգլազովային: Քննական հայացքով գնահատում էին նրանց հագուստը, սանրվածքը, կեցվածքը և շշուկով կարծիքներ փոխանակում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ես նկատեցի, թե ինչպես Լիդիա Պավլովնան մոտեցավ այդ կանանց, ու փորձեց զրուցել նրանց հետ: Կանայք քիչ ետ քաշվեցին, բայց չխուսափեցին հանդիպումից: Զրույցը չստացվեց, որովհետև նրանք ոչ անգլերեն գիտեին և ոչ էլ, բնականաբար, ռուսերեն: Սակայն Լիդիա Պավլովնան չնահանջեց: Նա սկսեց խոսել երկրի վրա հայտնված առաջին մարդկանց լեզվով՝ դեմքի մկանների և ձեռքերի եռանդուն շարժումներով: Կարծես թե սկսեցին քիչ – քիչ հասկանալ միմյանց: Հետո Լիդիա Պավլովնան խոսելու հետ միաժամանակ ձեռքը մոտեցրեց գանաուհիներից մեկին և շոյեց նրա ուսը: Կնոջ դեմքը նախ վախ, ապա զարմանք արտահայտեց, նա շփոթվեց ու սկսեց օգնություն հայցող աչքերով իր ընկերուհիներին նայել: Հետո ընդոստ մի շարժումով ետ – ետ գնաց: Շարունակելով ժպտալ և խոսել, Լիդիա Պավլովնան կրկին մոտեցավ նրան և շոյեց նրա ուսը: Կինն այս անգամ կարծես թե առանձնապես չվախեցավ, բայց դարձյալ ետ քաշվեց: Լիդիա Պավլովնան նրա ուսը շոյեց երրորդ անգամ:

Քիչ անց, երբ պատրաստվում էինք դուրս գալ դահլիճից, Սուխարևսկայան զգում է, որ մեկը ձեռքը դիպցնում է իր ուսին: Նայում է: Նույն կինն է, ծիծաղում է ու ձեռքը, դիպցնում է կրկին: Նրան դուր էր եկել շոյանքը, նա ուզում էր հասկացնել Լիդիա Պավլովնային, որ ինքը համոզվել է նրա լավ մտադրության մեջ և ահա շնորհակալություն է հայտնում:

Ճանապարհին, ավտոբուսի մեջ, Լիդիա Պավլովնան անասելի հուզված էր.

— Հասկանո՞ւմ եք,— ասում էր նա,— ահավոր բան է, մարդիկ չգիտեն, թե ինչ բան է քնքշությունը, նրանց ոչ ոք չի շոյել:

— Սովորում ենք, — լսելով նրան, հանկարծ իր անկյունից ծիծաղեց մեր գիդ Ուիլյամը: Հետո շփոթված, կամացուկ ասաց. — Գիտե՞ք ինչ, ես երեկ համբուրեցի իմ կնոջը... առաջին անգամ: Ախր մեզ մոտ երբեք չեն համբուրում…

ՀԱՅ ԻՆԺԵՆԵՐԸ ՍԵՎ ՎՈԼՏԱՅԻ ԱՓԻՆ

Երկրում ճանապարհորդությունն ավարտելուց հետո, մեր տպավորությունները հայտնելու և կարծիքներ փոխանակելու նպատակով այցելեցինք Գանայի ինֆորմացիայի մինիստրի տեղակալ պարոն Բիչեմին:

Նա մեզ շատ սիրալիր ընդունեց: Հետո մեր խմբի ղեկավարը մեզանից յուրաքանչյուրին ներկայացրեց առանձին – առանձին:

Երբ նա իմ մասին ասաց, թե ժուռնալիստ է Սովետական Հայաստանից, պարոն Բիչեմը անսպասելիորեն, միանգամից մոտեցավ ինձ, ուրախ ժպտալով երկար սեղմեց ձեռքս և բարձրաձայն ասաց.

— Ա՜, Արմենիա՛ն... Արմենիա՛ն... Գուրգեն Ղազարյան... Գուրգեն Ղազարյան... իմ ամենալավ բարեկամն է, Գանայի ամենալավ բարեկամն է:

Ապա անմիջապես էլ հարցրեց.

— Անշուշտ, դուք ճանաչում եք Գուրգեն Ղազարյանին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Եվ որքան էլ դժվար լիներ ինձ համար, բայց խոստովանեցի, որ չեմ ճանաչում:

Նա անկեղծորեն զարմացավ.

— Մի՞թե... իսկ այստեղ նրան բոլորն էլ ճանաչում են: Բարձրացեք Վոլտա գետով, դեպի հյուսիս և հյուսիս – արևմուտք գնացեք, հարցրեք յուրաքանչյուրին, և նրանք ձեզ կուղեկցեն Բուի, որտեղ հիդրոկայան է նախագծում ձեր հայրենակիցը, պարոն Ղազարյանը: Ասենք,— անմիջապես էլ ավելացրեց նա, — երևի հենց նույն ինքնաթիռով, որով եկել եք Լոնդոնից, այսօր նա թռած կլինի: Երեկ «Ամբասադոր» հյուրանոցում նրա մեկնելու առթիվ կառավարական բանկետ էին կազմակերպել:

Հասկանալի է, որ ինձ շատ հետաքրքրեց մեր հայրենակից ինժեները, որն այստեղ նման մեծ հարգանքով է շրջապատված: Եվ ես սրտանց ափսոսացի, որ նրան անմիջապես չեմ կարող տեսնել: Մյուս օրերին սովետական դեսպանության աշխատողների, Գուրգեն Ղազարյանի աշխատանքային ընկերների հետ զրուցելուց հետո, որոնք նույն հիացմունքով էին արտահայտվում նրա մասին, ես որոշեցի անպայման հանդիպել նրան:

Եվ հանդիպեցի... Երևանում, «Հիդրոնախագիծ» ինստիտուտի հայկական բաժանմունքում, աշխատասեղանի առջև:

Միջահասակ, նիհարավուն, արդեն հիսունին մոտ մի մարդ է Գուրգեն Ղազարյանը՝ արևադարձային երկրում ապրածի թխագույնն առանց այդ էլ թուխ դեմքին:

Երբ նրան բարևներ հաղորդեցի Գանայի մեր ընդհանուր բարեկամներից և ասացի, որ նրանք անհամբեր սպասում են նրա վերադարձին, Գուրգեն Ղազարյանը ժպտաց երջանիկ.

— Դե, իհարկե, գնալու եմ, շուտով: Ես արդեն կիսագանացի եմ դարձել: Առաջին անգա՞մ: Առաջին անգամ ես այնտեղ եղա 1961 թվականին:

Հեռավոր Ուենչի շրջկենտրոնը աղմկեց, փոթորկեց ու վազեց դիմավորելու երկու փոշոտ ավտոմեքենաներին, որոնցում սպիտակ մարդիկ կային:

— Ինջեննե՛ր, ինջեննե՛ր, — բղավում էին երեխաները՝ վազքով մեքենաներին ցեղի առաջնորդի տունը առաջնորդելով:

Բոլորը վաղուց սպասում էին սպիտակների հյուսիսային մեծ երկրի մարդկանց, որոնք հիդրոկայան էին կառուցելու Սև Վոլտայի ափին: Ահա թե ինչու ոչ ոք չզարմացավ, երբ ցեղի առաջնորդի հետ հյուրերին դիմավորելու դուրս եկավ նաև շրջանի կոմիսարը... Եվ ոչ միայն նրանք: Որպես մեծագույն պատիվ, հյուրերին դիմավորեցին առաջնորդի կանայք՝ տասնյակ երեխաներով, հագած իրենց լավագույն կենտեները:

Ինչ – որ տեղից թնդաց տամ – տամը և կանայք սկսեցին պարել «չա – չա – չա»:

Դա արդեն ինքնաբուխ միտինգ էր: Ուենչի գյուղի բնակիչները ուզում էին լսել օտարերկրացիներին: Եվ առաջնորդի անպաճույճ ու ջերմ ողջույնի խոսքից հետո խոսեց երեք օտարականներից մեկը՝ Գուրգեն Ղազարյանը...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ուենչիի բնակիչներ,— ասաց նա,— ես ձեզ ողջունում եմ Սովետական Միության ժողովուրդների անունից: Մենք այստեղ ենք եկել, որպեսզի Սև Վոլտայի վրա հիդրոկայան կառուցենք ձեզ համար, որպեսզի դուք ունենաք լույս, ունենաք գործարաններ...

...Սկիզբ առնելով Վերին Վոլտայի հանրապետության սահմաններում, Սև և Սպիտակ Վոլտաները գալիս, միանում են Գանայում, դառնում Վոլտա, որ դարեր շարունակ դեպի օվկիանոսն է տանում հորդառատ իր ջրերը... համարյա անօգուտ, երբ այնքան բարիք կարող էր տալ գանացիներին:

Մի քանի տարի առաջ միայն որոշվեց Վոլտա գետի վրա կառուցել չորս էլեկտրակայան՝ Բուիում, Բամբոյում, Ակասամբոյում և Կպոնգում: Օտարերկրյա մի շարք ֆիրմաներ սկսեցին նույնիսկ տեղանքի հետազոտություններ կատարել, բայց, ինչպես երևում է, գործը արագ և մեծ շահույթ չէր խոստանում, դրա համար էլ ծրագիրը մոռացվեց:

1960 թվականի վերջերին, երբ Գանայի կառավարության և ՍՍՀՄ — ի միջև տնտեսական ու տեխնիկական համագործակցության պայմանագիր կնքվեց, Սովետական Միությունը տեխնիկական օգնության ծրագրի մի շարք կետերի թվում հանձն առավ Սև Վոլտայի վրա, Բուի փոքրիկ գյուղի մոտ կառացել 200 — 250 հազար կիլովատ ժամ հզորությամբ էլեկտրակայան: Նախագիծը կազմելու պատիվը վիճակվեց Համամիութենական «Հիդրոնախագիծ» ինստիտուտի հայկական բաժանմունքին, և էլեկտրակայաններ նախագծելու հարուստ փորձ ունեցող հայ ինժեներների փառապանծ կոլեկտիվը սիրով ձեռնամուխ եղավ իր արտասահմանյան առաջին պատասխանատու պատվերը կատարելուն: Նախագծի գլխավոր ինժեներ նշանակվեց Գուրգեն Ղազարյանը: Ահա թե ինչու մի քանի ամիս անց նա հայտնվեց հայրենիքից հեռու, Արևմտյան Աֆրիկայի երկրներից մեկում՝ Գանայում, հեռավոր Բուի գյուղի մոտ, ուր լայնահուն հոսում է Վոլտան, շրջապատված անանցանելի անտառներով և երկնաբարձ, սաղարթախիտ, մշտադալար ծառերով…

Ուենչիի բնակիչները մոտ երկու ամիս այլևս չտեսան օտարերկրացիներին: Բայց գիտեին նրանք, որ սովետական ինժեներները այնտեղ են՝ Սև Վոլտայի ափին, և անսովոր բնության պայմաններում, անասելի շոգին, վտանգներով շրջապատված, առանց խմելու ջրի, առանց քիչ թե շատ տանելի հարմարությունների, աշխատում են անդադար, ուսումնասիրում տեղանքը, ճամփաներ կառուցում, գծում, ջնջում ու շարունակում որոնել:

Եվ երբեմն Ուենչիում հանդիպելով ավտովարորդ Ադուին, սովետական մասնագետներին էր սպասարկում, տեղացիները նրա ավտոմեքենան լցնում էին բանանով, նարինջով, ու անանասով, կարտոֆիլից պատրաստած հացով՝ ֆու – ֆուով, բերում էին ինչ ունեին և խնդրում էին հասցնել այն երեք լավ, սպիտակ մարդկանց, որոնք այնտեղ են Վոլտայի ափին: Եվ իզուր էին Ադուի առարկումները, թե ինժեներները ամեն ինչ ունեն:

Գուրգեն Ղազարյանին և նրա ընկերներին ամենից շատ մտահոգում էր ճանապարհների բացակայությունը: Ճիշտ է, նրանց սնամորթ ուղեկիցները դանակներով ու փոքրիկ կացիններով արահետներ էին բացում անտառներում, բայց դրանցով արագ և հեռու գնալն անհնար էր: Երբեմն նույնիսկ բարձրանում էին մոտակա բլուրները, տեղանքը վերևից դիտելու համար, բայց այդ էլ, քիչ էր. անհրաժեշտ էր լիովին ուսումնասիրել հիդրոկայանի, պատնեշի և ջրամբարի ողջ տարածությունը, անհրաժեշտ էր ուսումնասիրել 250 – 300

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կիլոմետր երկարությամբ այն ուղին, որ բարձր լարման գծերը Բուիից տանելու էր Կումասի քաղաքը:

Այդ հարցում սովետական մասնագետներին առանձնապես օգնեց Գանայի հանրապետության պրեզիդենտը: Նա Ուենչի ուղարկեց իր անձնական ուղղաթիռը: Չորս օր շարունակ Գուրգեն Ղազարյանն ու նրա ընկերները ուղղաթիռով ուսումնասիրում, նկարահանում էին տեղանքը. անհրաժեշտ տվյալներ ձեռք բերելով և ի միջի այլոց մեծ ուրախություն և զարմանք պատճառելով շրջակա գյուղերի բնակիչներին, որոնք առաջին անգամ էին ուղղաթիռ տեսնում:

Մոտ չորս ամիս անց, երեկոյան ինժեներները Ուենչի էին վերադառնում, այնտեղից հայրենիք թռչելու համար, երբ դեռ հեռվից տեսան, որ իրենց առանձնատունը բոցերի մեջ է:

«Հրդեհ է», — առաջին հերթին շփոթված մտածեցին նրանք, իսկ երկրաբանը կորցրեց իրեն.

— Ապարատս, լուսանկարչական ժապավեններս, հուզված շշնջաց նա, — հիմա ամեն ինչ կայրվի...

Բայց երբ ավելի մոտեցան, մեծ եղավ նրանց զարմանքը: Ողջ Ուենչին, ցեղի առաջնորդի և կոմիսարի գլխավորությամբ, ջահերով եկել էին դիմավորելու սովետական մասնագետներին: Եկել էին հեռավոր գյուղերից, հարևան շրջանների ցեղապետերը, կառավարության անդամները՝ բոլորն էլ հանդիսավոր, տոնական հագնված:

Հենց բակում, գետնի վրա ճոխ սեղան էին բացել և կանգնել էին սփռոցի շուրջը: Ու չնստեցին, մինչև չտեղավորվեցին սովետական ինժեներները: Այնժամ ցեղի առաջնորդը բարձրացրեց բաժակն ու Սովետական Միության կենացն առաջարկեց:

— Մենք հիացած ենք ձեզանով, — ասաց նա, — և եթե հնարավոր լիներ, ողջ Գանան կգար ձեզ շնորհակալություն հայտնելու: Մեր սերունդները երախտագիտությամբ կհիշեն ձեզ, դուք մեզ համար մի փոքրիկ սովետական պետություն եք, մեր եղբայրն եք, մեր բարեկամը: Մենք շատ ենք տեսել սպիտակ ցեղի մարդկանց, մենք տեսել ենք անգլիացիներին, ամերիկացիներին... Նրանք մեզ երբեք ձեռքով չեն բարևում, նրանք նկարում են մեզ, հետո ծաղրում են իրենց մոտ, նրանք երբեք մեր սեղանից խորոված բանան չեն վերցնում, նրանք մեզ վրա միշտ նայում են վերևից: Իսկ դուք ուրիշ եք: Եթե ձեր մեծ երկրում բոլորն էլ նման են ձեզ, մենք ձեր երկրի հավերժ բարեկամն ենք:

Իրենց ողջ կյանքում օտարի կողմից ոչ մի հարգանքի և ուշադրության չարժանացած մարդիկ պարզապես ապշել էին սովետական մասնագետների սովորական, մարդկային վերաբերմունքից: Ու Գուրգեն Ղազարյանը նոր էր զգում, թե ինչու, երբ աշխատանքի ժամանակ նախաճաշելիս հրավիրում էր նաև տեղացի ուղեկիցներին, նրանք շփոթվում էին, տարակուսում, նստում էին վախվորած աչքերով:

— Եվ դրա համար էինք մենք ձեր վարորդին, պարոն Ադուին հուշել, որպեսզի մի բառարան խնդրի ձեզանից, որ մենք կարողանանք սովորել ռուսերեն և այսօր ձեզ ձեր լեզվով ասել. զդրաստվույ դորոգոյ բրատ: Հիմա ձեր գրքով մեզ մոտ՝ Ուենչիում շատերն են ռուսերեն սովորում,— հուզված ավարտեց իր խոսքը առաջնորդը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երբ սովետական ինժեներները Մոսկվա հասան՝ հետազոտական աշխատանքների ծրագիրը գծելու, նախագծի և հետազոտական աշխատանքների ծավալը որոշելու և նախահաշիվ կազմելու համար, արդեն տեղ էր հասել մինիստր Խեյվորդի նամակը: Նա Գանայի կառավարության անունից Սովետական կառավարությանը շնորհակալություն էր հայտնում՝ արշավախմբի կատարած հիանալի աշխատանքի համար:

Դա ավելի ոգևորեց Գուրգեն Ղազարյանին և «Հիդրոնախագիծ» ինստիտուտի հայկական բաժանմունքի նրա ընկերներին:

Առանձնապես հիդրոտեխնիկներ Ցոլակ Կարագյանը, Էմմա Ամիրբեկյանը, Ալբերտ Երանոսյանը, Հայկ Աղեկյանը, էլեկտրիկներ Էդուարդ Հովսեփյանը և Արտաշես Հովսեփյանը մեծ բարեխղճությամբ կատարեցին իրենց հանձնարարված բոլոր հաշվումներն ու աշխատանքները: Գանայի պատվերը ժամանակին կատարելը բաժանմունքի ողջ կոլեկտիվը իր պատվի գործն էր համարում:

Իսկ երբ ամեն ինչ արված էր, Գուրգեն Ղազարյանը, Համամիութենական «Հիդրոնախագիծ» ինստիտուտի գլխավոր ինժեների տեղակալ Իլյա Արկադևիչ Տերմանը և արտասահմանյան օբյեկտների բաժնի պետ Ալեքսանդր Սամուիլովիչ Գորոխովը անցյալ տարվա հունիսին կրկին մեկնեցին Գանա՝ հետազոտական աշխատանքների հետ կապված բոլոր հարցերը լուծելու, տեղում հետազոտողներին կոնկրետ առաջադրանքներ տալու և տեխնիկական առաջադրանքները Գանայի կառավարության հետ համաձայնեցնել ու համար:

Ինչպես և սպասվում էր, Գանայի կառավարությունը լիովին հաստատեց Բուիի հիդրոկայանի նախագիծը կազմելու վերաբերյալ բոլոր առաջադրանքները: Իսկ երբ ինժեներները Ուենչի վերադարձան, միշտ սիրալիր ցեղի առաջնորդը թույլտվություն խնդրեց նրանց ուղեկցել մինչև Բուի, որպեսզի... ցույց տա սովետական ինժեներներին, որ աֆրիկացին գիտե հարգել իսկական բարեկամությունը:

Մի քանի ամսվա ընթացքում Բուի գյուղի մոտ գանացիները բարձրացրել էին փոքրիկ ու գողտրիկ մի ավան՝ հարմարավետ ճանապարհով, առանձնատներով և բոլոր անհրաժեշտ պայմաններով, էլեկտրական զովացուցիչ սարքեր, սառնարաններ, լողարաններ, էլեկտրական վառարաններ...

Էլեկտրականություն էլ կար: Այն ստացվում էր շարժական փոքրիկ էլեկտրակայաններից, որոնց վրա Գուրգեն Ղազարյանը ուրախությամբ և առանձնակի հպարտությամբ կարդաց. «Երևանի էլեկտրամեքենաշինական գործարան» բառերը:

Ու զգաց, որ մեկը ձեռքը կամացուկ դնում է իր ուսին, շրջվեց. անցյալ տարվա ուղեկիցներից մեկն էր՝ Օնաբուն, որը նրան էր մեկնեք մի բաժակ ջուր.

— Խմի՛ր, պարոն Ղազարյան,— խնդրեց Օնաբուն:

— Ի՞նչ ջուր է սա,— զարմացավ Ղազարյանը:

— Մեր ջուրը, ձեր ասած գետնի տակի ջուրը, հանել ենք,— մանկան պես հրճվելով ու ցույց տալով փղոսկրյա ատամները, ծիծաղեց գանացին:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գուրգեն Ղազարյանն ուրախացավ անկեղծորեն:

— Ուրեմն ես ճիշտ էի, ջուր կա՞ր...

— Կա՛ր, կա՛ր,— ավելի հրճվելով, պատասխանեց Օնաբուն,— հիմա Բուին էլ ջուր ունի, Բունգասին էլ ջուր ունի, ձեր ավանն էլ ջուր ունի...

Այո՛, արժեր ուրախանալ, դարեր շարունակ Բուիի շրջակա շատ գյուղերի բնակիչներ զրկված էին խմելու ջրից: Խմելու համար նրանք ստիպված էին օգտագործել միայն անձրևներից գոյացած ցեխաջրերը, որոնց համը սարսափելի տհաճ էր և որոնք բազմաթիվ հիվանդությունների պատճառ էին դառնում:

Անցյալ տարի, տեղանքը ուսումնասիրելու ժամանակ, Գուրգեն Ղազարյանը մի քանի արտաքին նշաններից կռահեց, որ Բուիում ստորերկրյա ջրեր պետք է լինեն: Նա այդ մասին մանրամասն զեկուցագիր ուղարկեց Ուենչիի ցեղի առաջնորդին և Աքրա՝ կառավարությանը:

Նրա մեկնելուց հետո Աքրայից մասնագետներ էին եկել և անմիջապես էլ հասել հաջողության: Հողի ընդերքից դուրս էր եկել հիանալի, մաքուր, համով ու սառը ջուր:

— Բոլորը օրհնում են ձեզ,— շարունակում էր Օնաբուն,— աղոթում են ձեզ համար կիրակի օրերը: Հեռու գյուղերին էլ ենք ջուր տալիս, գալիս տանում են տակառներով…

Հետազոտական աշխատանքներն ավելի լայն թափ ստացան, երբ ծրագրի համաձայն Մոսկվայից խումբ – խումբ սկսեցին Բուի գալ հիդրոլոգները, գեոդեզիստները, երկրաբանները, հորատողները, մեխանիկները, փականագործները և բժիշկը, որը հայազգի Գևորգ Սուրենի Ստեփանյանն էր:

Եվ ավելի աշխույժ դարձավ կյանքը՝ Գանայի սովետական փոքրիկ ավանում:

Բացի հետազոտական աշխատանքներից, սովետական մասնագետները մի հիմնական նպատակ էլ ունեին՝ սովորեցնել գանացիներին, ազգային տեխնիկական կադրեր պատրաստել, որպեսզի նրանք կարողանային փոխարինողներ դառնալ և ոչ միայն փոխարինողներ, այլև իրենք էլ հետագայում սովորեցնեն հայրենակիցներին: Դրա համար էլ Գուրգեն Ղազարյանը առաջին հերթին տեղի կրտսեր մասնագետներին, իսկ հետո նույնիսկ անփորձ մարդկանց ամրացրեց սովետական մասնագետների առանձին խմբերի: Եվ մեր ինժեներները ոչ միայն պրակտիկ աշխատանքով, այլև մեծ հմտությամբ ու համբերատարությամբ, դասախոսություններով ու զրույցներով սովորեցնում էին նրանց փականագործի կամ էլեկտրիկի մասնագիտությունը, սովորեցնում էին աշխատել ինքնուրույն: Եվ պետք է ասել, որ տեղացիները վատ աշակերտներ չէին: Շատ կարճ ժամանակամիջոցում, մոտ մեկ ամսում, օրինակ, հորատող մեքենայի աշխատանքը սպասարկող կազմը ամբողջովին փոխարինվեց տեղացիներով:

Սովետական մասնագետների և նրանց աշակերտների անկեղծ բարեկամական մտերմությունը ավելի գրավեց Բուիի և հարևան գյուղերի բնակիչներին: Նրանք համարյա ամեն երեկո սովետական ավան էին գալիս, զրուցում, հանպատրաստի համերգներ տալիս, ինժեներներին խնդրում պատմել այն մեծ երկրի մասին, որտեղ բոլորի համար աշխատանք

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կա, որտեղ հասարակ բանվորն էլ կարող է սովորել և դառնալ դիրեկտոր և որտեղ գյուղերում մարդիկ գրեթե իրենց նման են, միասին աշխատում են և հավասար բաժանում աշխատանքի արդյունքը:

Շատ հաճախ էլ աշխատանքի ժամերին էին գալիս, ծառերի վրայից քշում, հեռացնում կապիկներին, որ ուշադրություն չգրավեն, և երկար, մեծ հետաքրքրությամբ դիտում էին սովետական մասնագետների և իրենց հայրենակիցների աշխատանքը: Նրանք արդեն ամեն ինչ գիտեին ապագա հիդրոէլեկտրակայանի մասին, այն, որ նրա պատվարը 100 մետր բարձրություն է ունենալու, իսկ ջրամբարում լինելու է 17 միլիարդ խորանարդ մետր ջուր, որ կայանը տարեկան տալու է մոտ մեկ միլիարդ կիլովատ ժամ էլեկտրաէներգիա և որ ջրաթափ կառուցվածքները հարկ եղած դեպքում կարող են մեկ վայրկյանում հեռացնել 16 հազար խորանարդ մետր ջուր... Նրանց բառացիորեն հետաքրքրում էր ամեն, ամեն ինչ: Եվ երբ որևէ հարցի պատասխանը նրանց չէր գոհացնում, անմիջապես շտապում էին իրենց բարեկամի՝ Գուրգեն Ղազարյանի մոտ:

Գուրգեն Ղազարյանի հետ սովետական ավանում տեղացիների անսահման հարգանքն էր վայելում նաև անվանի բժիշկ Գևորգ Ստեփանյանը:

Մի օր Բուի գյուղի մոտից ողբաձայն աղաղակներ են լսվում: Պարզ էր, որ ինչ – որ դժբախտություն է պատահել: Սովետական ավանի մարդիկ ևս շտապում են այնտեղ և ականատես լինում մի սարսափելի պատկերի. խիստ թունավոր օձը խայթել էր դաշտում աշխատողներից մեկին, և նա գալարվում էր անասելի ցավերից ու ճչում սարսափահար: Նրան արդեն շրջապատել էին հարազատները, փորձել ինչ կարող էին, բայց ոչինչ չէր օգնել, ցավերը գնալով սաստկանում էին, մարդու ձեռքը անճանաչելիորեն բորբոքվել էր, ուռել...

Արդեն հաշտված նրա մահվան փաստի հետ, բարձրաձայն ողբում էին հարազատները:

Եվ հանկարծ հայտնվում է բժիշկը: Կարճ, ազդու հրահանգներով հեռացնում է ողբացողներին, երկու հոգու կարգադրում է ամուր բռնել թունավորվածին և ինչ – որ դեղ է սրսկում նրա երակի մեջ:

Իսկ էլի մի քանի օր անց ավանի հիվանդանոցը օր ու գիշեր շրջապատած մարդիկ ցնծության աղաղակներով գրկում են իրենց հարազատին և նոր հարազատին՝ բժիշկ Գևորգ Ստեփանյանին:

Ու տարածվում է նրա հռչակը ողջ շրջանում և շրջանից էլ շատ հեռու: Ամեն օր խորհուրդ ստանալու կամ բուժվելու համար նրան այցի է գալիս 60 – 70 մարդ, բայց հավատարիմ բժշկի իր կոչմանը, իր երկարամյա հրաշալի փորձի շնորհիվ, բժիշկ Ստեփանյանը անչափ դժվարին պայմաններում, առանց թարգմանչի կարողանում է խոսել մարդկանց հետ, հասկանալ նրանց հիվանդությունը և բուժել նրանց: Նա հաբեր է նշանակում և ինքն էլ հաբեր տալիս, բուժում է, աչքի, ականջի, ներքին հիվանդությունների պարզ և բարդ վիրահատություններ է կատարում և անգամ փոխարինում է մանկաբարձին:

Նրա միակ օգնականը, բուժքույրը, մայրապետը, գեղագործը՝ իր կինն է՝ Թամարա Պետրովնան, որն առանց տրտունջի հիանալիորեն կատարում է իր բոլոր պարտականությունները, օգնում է ամուսնուն:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Դե, մի՞թե կարելի է չսիրել այդ մարդկանց, մի՞թե կարելի է չաղոթել նրանց համար կիրակի օրերին...

Այդ հիանալի բժշկի և մարդու՝ Բուիում գտնվելուց ի վեր հիվանդների և հիվանդությունների թիվը զգալիորեն կրճատվել է շրջանում: Այդ մասին կազմվել են հաշվետվություններ, այդ մասին գրել են թերթերը... Եվ Գանայի կառավարությունը որոշել է Բուիում կառուցել առաջնակարգ մի հիվանդանոց և խնդրել սովետական բժշկին, որպեսզի նա համատեղության կարգով ղեկավարի նաև այդ հիվանդանոցը և բժշկական կադրեր պատրաստի նոր հիվանդանոցի համար:

Գանային կադրեր են պետք:

Գանան ինքն է ուզում ունենալ Ղազարյաններ և Ստեփանյաններ:

Աշխատանքը վաղուց ավարտվել է «Հիդրոնախագիծ» ինստիտուտի հայկական բաժանմունքում, իսկ Գուրգեն Ղազարյանը դեռ պետք է աշխատի, և ես չեմ ուզում այլևս զբաղեցնել նրան: Միայն հրաժեշտի պահին հիշեցնում եմ, որ նա չմոռանա «Անուշ» օպերայի և երգի – պարի անսամբլի ձայնասկավառակներ տանել իր հետ Աքրա՝ Մկրտիչ և Շուշանիկ Գասպարյաններին, և որքան հնարավոր է շատ լրագրեր:

— Անպայման,— ժպտում է Ղազարյանը,— նրանք հիանալի մարդիկ են և իմ լավ բարեկամները: Տեսնո՞ւմ ես, թե ուր է հասցրել նրանց պանդուխտի ցուպը: Բայց հայ են մնացել՝ լեզվով ու հոգով և անընդհատ հետաքրքրվում են, կարդում Սովետական Միության, Հայաստանի մասին, երազում երբևէ հայրենիք վերադառնալ:

Դե ինչ, գուցե և մի օր իրականանա նրանց և սփյուռքի բոլոր հայերի երազանքը…

Ես հրաժեշտ տվեցի Գուրգեն Ղազարյանին: Երբ ետ նայեցի, նա կրկին խոնարհվել էր իր աշխատասեղանին փռված գծագրերին ու ձեռքն էր առել մատիտը:

Հայ ինժեները հեռավոր Գանայի հիդրոէլեկտրակայանի նախագիծն էր մշակում...

Դեպի Նիգերիա

Գանայի առաջին ազգային օդանավային ընկերության տարբերանշանները կրող ինքնաթիռը անաղմուկ սահում է օվկիանոսի վրայով, ոչ մեծ բարձրության վրա ու ներքևում պարզ երևում են հեռավոր նավարկությունների դուրս եկած շոգենավերը և ձկնորսական նավակներն անգամ: Թվում է՝ օվկիանոսը խաղաղ է, օվկիանոսը անծայր մի հայելի է թվում, և միայն կայմերի տատանումն է մատնում, որ հուզված է:

Ընդամենը երկու ժամ է, ինչ դուրս ենք եկել Գանայի մայրաքաղաք Աքրայից, և ահա մի նոր ցամաք է երևում՝ Նիգերիան է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ինքնաթիռը իջնում, մոտենում է խոշոր մի թերակղզու: Բայց, չէ՛, սա թերակղզի չէ, այլ կղզի, որ մայրցամաքին է կապված վիթխարի մի կամրջով: Բարձրաբերձ, սպիտակ շենքերը և խիտ, մուգ կանաչը ոչ մի կասկած չեն թողնում, կղզին հենց Լագոսն է՝ Նիգերիայի մայրաքաղաքը:

ԱՅՍ ՎԱՅՐԸ ԿՈՉՎՈՒՄ Է «ՍՏՐՈՒԿՆԵՐԻ ԱՓ»

Այս կղզին վաղուց է հայտնի Եվրոպային: Եվրոպային վաղուց հայտնի է նաև Աֆրիկայի արևմտյան ողջ ծովափը՝ Գվինեական ծովածոցը: Ծովափն այդ հնում այլ անուններ է ունեցել, բայց եվրոպացիները գալով՝ իրենց անուններն են դրել, այդ անունների մեջ հարկ չհամարելով թաքցնել նաև իրենց նպատակները: Ահա, օրինակ, Փղոսկրյա ափը, ահա Ոսկե ափը, ահա և Նիգերիան, որը նրանք անվանել են «Ստրուկների ափ»…

Նրանց առաջին հերթին այս երկրներում հետաքրքրում էին ոսկին, փղոսկրը, արևադարձային կուլտուրաները և... ստրուկները: Ամեն ինչ սկսվեց նրանից, որ պորտուգալացի ծովագնացները Հնդկաստան հասնելու համար որոշեցին ծովային ուղի գտնել՝ Աֆրիկան շրջանցելով, և 1472 թվականին հասան Բենին գետի գետաբերանը: Նրանք առժամանակ հետաձգեցին իրենց ուղևորությունը և հաստատվեցին Նիգերիայի ծովափին՝ երկրի բնական հարստություններից շլացած, առանց որևէ դժվարության հաղթահարեցին բնիկների դիմադրությունը, որոնց միակ զենքը աղեղն ու կապարճն էր, ու սկսեցին կողոպուտը: Պորտուգալացիների միահեծանությունը երկար չտևեց, սակայն: Իրար ետևից Նիգերիայի բարեբեր հողերին մոտեցան հոլանդացիները, անգլիացիները, ֆրանսիացիները... և ամայացրին ծովափը՝ ամեն տարի 25 – 30 հազար նիգերիացու խաբեությամբ և ուժով կտրելով հայրենի եզերքներից ու նետելով մթին նավամբարները: Նրանք շղթայում էին աֆրիկացիների ոտքերն ու մտրակների շառաչի տակ ստիպում թիավարել դեպի ստրկություն, դեպի օտար ափեր, դեպի մահ, հեռու հայրենիքից, հեռու հայրենի սաղարթախիտ անտառներից, որտեղ ապրում էին նրանք միասին, երջանիկ, հպարտ իրենց սև մաշկով և որտեղ հողը ոսկի էր ու արևը առատ, որտեղ անտառները նրանց տալիս էին թե՛ միս, թե՛ հրաշալի պտուղներ, թե՛ օթևան, թե՛ ջուր և ամեն ինչ:

Իսկ գաղութարարները ամայացրին երկիրը և այն անվանեցին «Ստրուկների ափ», գաղութարարները մոտ չորս ամոթալի հարյուրամյակների ընթացքում տասը միլիոն նիգերիացի ստրկության տարան, մինչև որ 19 – րդ դարի սկզբում, բարեգործի դիմակով, իբր ստրկավաճառությանը վերջ տալու նպատակով՝ նրանց Նիգերիայից դուրս վռնդեց Անգլիան, և տիրեց Արևմտյան Աֆրիկայի այդ վիթխարի ու հարուստ երկրին՝ Գվինեական ծովածոցից մինչև Չադ լճի հյուսիսային ափերը:

Բայց այնքան էլ հեշտ չէր ողջ երկրին տիրանալը: Անգլիային այդ հաջողվեց միայն մոտ 150 տարվա ժամանակամիջոցում: Եվ դա ոչ միայն այն պատճառով, որ եվրոպացիներին արդեն ծանոթ բնիկները կատաղորեն դիմադրում էին: Գաղութարարների դեմ պայքարում էր Նիգերիայի ողջ բնությունը. դեղին տենդը հնձում էր անկոչ հյուրերին. նրանց ոչնչացնում էին թունավոր օձերն ու սարդերը, վագրերն ու հովազները, կոկորդիլոսներն ու ցեցե կոչվող ճանճեր: Նրանց հալածում էին ծարավն ու ճահիճները, բաղեղներն ու թունավոր ծառերը...

Ահա թե ինչու «Ստրկության ափ» անվան հետ միասին, Նիգերիայի ծովեզերքը մի այլ անուն էլ ունի. «Սպիտակ մարդու գերեզման»: Բայց սպիտակ մարդը, ոսկի և փղոսկրը ձեռք բերելու

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

մոլուցքով բռնված օտարերկրացիները և առանձնապես անգլիացիները, որ բրիտանական գաղութային կայսրության սահմաններն էին ուզում ընդարձակել, համառ էին:

Անգլիական բուրժուազիան միջոցներ չէր խնայում Նիգերիան ուսումնասիրելու և նրա հարստությունները ձեռք բերելու համար. խրախուսում էր ծովագնացներին, բախտախնդիր ճանապարհորդներին, գիտական արշավախմբեր էր կազմակերպում, աշխարհագրական ընկերություններ ստեղծում: Այդ արշավախմբերը բոլոր միջոցներով շարունակում էին ներթափանցել Նիգերիա, հասնել այն խոշոր գետին, որի մասին լսել էին վաղուց, բայց որը մինչ այդ նրանց առեղծված էր թվում, քանի որ ոչ ոքի չէր հաջողվում պարզել, թե որտեղից է սկսվում և որտեղ թափվում աշխարհի այդ խոշորագույն գետերից մեկը: Ոմանք կարծում էին, թե սկսվում է Ատլանտյան օվկիանոսից, գնում ու կորչում է Սահարայի ավազուտներում, մյուսները պնդում էին, թե Նիգերը Կոնգոյի վտակն է. երրորդները հակված էին կարծելու, թե գետը դեպի արևմուտք է հոսում և թափվում Ատլանտյան օվկիանոս. ուրիշները համոզում էին, թե Նիգերը անշուշտ նեղոսին է խառնվում կամ ճանապարհին լցվում Չադ լիճը:

Եվ ահա 18 – րդ դարի վերջերին շոտլանդացի Մունգո Պարկին հաջողվում է բարձրանալ Գամբի գետի հոսանքով և մեկ տարի անց հասնել Նիգերի վերին հոսանքներին:

«Ես վիթխարի բավարարվածություն զգացի, երբ տեսա իմ ճանապարհորդության մեծ նպատակը: Վաղորդյան արփիի շողերի տակ իմ աչքերի առջև կայծկլտում էր իմ երկար որոնումների օբյեկտը՝ վեհապանծ Նիգերը... Նա իր ալիքները դանդաղորեն դեպի արևելք էր գլորում»,— գրում է Մունգո Պարկը իր ճամփորդական նոթերում:

Շոտլանդացի երիտասարդ բնախույզը մի քանի տարի անց որոշեց անպայման հասնել Նիգերի գետաբերանը: Բայց դա նրան չհաջողվեց: Նա սպանվեց ճանապարհին, իր նպատակին չհասած: Եվ նրանից քառորդ դար անց միայն, բազմաթիվ հաջող ու անհաջող արշավներից հետո միայն հնարավոր եղավ պարզել, որ Նիգերը սկիզբ է առնում Աֆրիկայի արևմուտքում, հոսում է դեպի արևելք, հետո կտրուկ հարավ է թեքվում և վիթխարի դելտա կազմելով թափվում Գվինեական ծովածոցը՝ Ատլանտյան օվկիանոս:

Այդ հայտնագործությանը հաջորդեց Լագոս կղզու, ապա և Նիգերիայի հյուսիսային մարզերի գրավումը անգլիացիների կողմից, որոնք համաշխարհային առաջին պատերազմի ժամանակ վերջնականապես տիրեցին Նիգերիային՝ այն դարձնելով բրիտանական կայսրության գաղութը՝ Լագոս մայրաքաղաքով…

ՏԵՐԸ ԴԱՐՁԵԼ Է ՀՅՈՒՐ

— Դուք գտնվում եք անկախ Նիգերիայի մայրաքաղաք Լագոսում,— ի մեծ զարմանք մեզ, պաշտոնական ժպիտով ռուսերեն արտասանեց օդանավակայանում պետական ան-վտանգության օրգանի աշխատողը՝ վերադարձնելով մեր անձնագրերը: —Ես հուսով եմ, որ դուք կսիրեք Նիգերիան: Հաջողությո՛ւն ձեզ:

Իսկ երբ հրաժեշտ էինք տալիս նրան, այս անգամ լավ ժպիտով, առանց որևէ պաշտոնականության թափահարեց ձեռքն ու բացականչեց.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ձեր տաղավարը ողջ տոնավաճառում ամենահրաշալին է:

Քիչ անց մեր ավտոմեքենան սուրում էր Լագոսի փողոցներով, բարձրաբերձ շենքերի մոտով, որոնք արևից ասես վառվում էին սպիտակ բոցով, երկնասլաց արմավենիների ու թավշածառերի ստվերով, որոնց տակ նստած կամ կիսապառկած առևտուր էին անում մեմիները:

Ավտոմեքենան հանկարծակի արգելակվեց: Կից փողոցից խաչմերուկ ներխուժեց հեծանվորդների մի մեծ խումբ: Մի՞թե մրցություն է: Ո՛չ, մարդիկ աշխատանքից են վերադառնում... Ոչ մի քաղաքում մենք հեծանվորդների այդքան առատություն չէինք տեսել: Հեծանիվը Լագոսում հիմնական փոխադրական միջոցն է, որովհետև տաքսիներից բացի, քաղաքային տրանսպորտ համարյա գոյություն չունի մոտ 400 հազար բնակիչ ունեցող այս վիթխարի քաղաքում: Իսկ քաղաքը իրոք վիթխարի է: Այն դուրս է եկել Լագոս կղզուց և երեք կղզի է գրավել, հետո դրանով էլ չի բավարարվել, շարունակել է քայլել պարանոց – կամրջով ու փռվել է նաև մայրցամաքի վրա: Հին քաղաք է Լագոսը, բայց նրա ճարտարապետության մեջ ազգային ոչ մի տառ չկա: Ամենուրեք եվրոպական ժամանակակից, բազմահարկ տներ են, հյուրանոցներ և վարչական շենքեր, հոյակապ խանութներ, որ կառուցել ու բարձրացրել են գաղութարարները, և առանձնատներ՝ կանաչի ու հրաշալի ծաղիկների մեջ կորած, Մարինա առափնյա փողոցի վրա:

Իսկ ազգայինը, գաղութարարների թույլտվությամբ, Լագոսի արվարձանների հյուղակներն են՝ եղեգնով ծածկված, նեղլիկ ու կեղտոտ փողոցները, որոնցում կիսամերկ հաշմանդամներն ու մուրացկաններն են դեգերում, ազգայինը մեմիներն են, որ անօթևան թափառում են գիշեր ու զօր, մի քանի շիլլինգ վաստակելու հույսով, ազգայինը՝ համաճարակներն ու համատարած անգրագիտությունն են... եթե կարելի է ազգային համարել թշվառությունը:

Եվ հիմա էլ՝ անկախություն ձեռք բերելուց ավելի քան երկու տարի անց, Նիգերիան դեռևս լիովին անկախ չէ: Եվ դա ոչ միայն այն պատճառով, որ որպես դոմինիոն մտնում է բրիտանական ազգերի համագործակցության լիգայի երկրների շարքը և նրա իշխանության գլուխ փաստորեն Անգլիայի կողմից նշանակված գեներալ – նահանգապետն է կանգնած: Ո՛չ, ո՛չ միայն այդ պատճառով: Հարցն այն է, որ Նիգերիան մինչև այսօր էլ լիովին անկախ չէ ո՛չ տնտեսապես, ո՛չ կուլտուրապես և ո՛չ էլ քաղաքականապես:

Համոզվելու համար բավական է անգամ մի պտույտը Լագոսում, բավական է մի հայացքը հենց նույն ժամանակակից, երկնասլաց շենքերի ցուցանակներին: Դրանցից ոչ մեկը Նիգերիայի պետական սեկտորին չի պատկանում: Բոլորի մեջ էլ տեղավորված են կապիտալիստական խոշորագույն երկրների և առաջին հերթին Անգլիայի զանազան ֆիրմաների ֆիլիալները, բանկային բաժանմունքները և բաժնետիրական ընկերությունները: Գործարանների, ֆաբրիկաների, հանքերի հանույթի և արտահանման մեծագույն մասը գտնվում է կապիտալիստական խոշոր երկրների իրավասության տակ:

Այո՛, մոնոպոլիստները չեն շտապում հեռանալ Նիգերիայից: Ճիշտ է, փաստորեն նրանք հիմա տիրոջից հյուրի են վերածվել, բայց և այնպես չեն շտապում: Դժվար է: Դե և ինչպե՞ս հեշտությամբ հեռանան, երբ Նիգերիան հարստության, շահույթի աղբյուր է նրանց համար, երբ այստեղ նրանք սովոր էին տեր լինել, ավտոմեքենաներով սլանալ փողոցներով և ապրել

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

հարմարավետ, հրաշալի ծառերով ու ծաղիկներով շրջապատված առանձնատներում, ուր չի թափանցում մեմիների աղմուկն ու փտած ձկների հոտը, ուր չի թափանցում մուրացկանների աղերսագին կանչը, ուր չկա ոչ խեղդուկ տապ, ոչ ճնշող խոնավություն և ուր զովացուցիչ սարքերը եվրոպական կլիմա են ստեղծում սրահներում:

Ես հիշեցի մեր զրույցը հենց նման պայմաններում ապրող մի անգլիացու հետ, որը Լագոս քաղաքի ավտոհավաքման մի գործարանի տերն էր և կոչվում էր պարոն Է. Մակկեյ:

Նա մեզ ընդունեց իր գրասենյակում, ակնհայտ դժկամությամբ, տրտնջալով ժամանակի սղությունից: Հետո իմանալով, որ սովետական ժուռնալիստներ ենք, մեղմացավ ու դժվարությամբ ժպտաց սիրալիր: Նույն սիրալիր ժպիտով էլ նա մերժեց մեզ գործարան թողնել, բանվորների հետ զրուցելու, նրանց աշխատանքի պայմաններին ծանոթանալու համար:

— Կարիք չկա, պարոննե՛ր,— ասաց նա վճռական,— ես չեմ կարող երաշխավորել ձեր ապահովությունն այնտեղ: Հազար ու մի մեքենաներ կան: Եվ հետո, պարզ ասած, ես չեմ կարող թույլ տալ, որ դուք աշխատանքի ժամին զբաղեցնեք իմ բանվորներին: Նրանց աշխատանքի նույնիսկ վայրկյանները հաշվված են: Ավելի լավ է զրուցենք միասին:

Նա կարգադրեց հյուրասիրել մեզ «կոկա – կոլա», իսկ ինքը սկսեց դանդաղորեն վիսկի խմել:

— Նիգերիացիները իրենց այսօրով Անգլիային են պարտական,— ասաց նա հանդիսավոր,— դուք արդեն բավականին շրջել եք այս երկրում, այնպես չէ՞: Ահա՛, ուրեմն, ինչ դուք տեսել եք՝ քաղաքները, փողոցները, շենքերը, եկեղեցիները, համալսարանները, հիվանդանոցները, ճանապարհները, երկաթուղիները, այս գործարանը... ամեն – ամեն ինչ Անգլիան է կառուցել տեղացիների համար: Եվ վերջապես Անգլիան չէ՞ր միթե, որ Նիգերիայում վերջ տվեց ստրկավաճառությանը:

Մենք լուռ լսում էինք, իսկ պարոն Մակկեյը երկար խոսում էր այն բոլոր բարիքների մասին, որ Անգլիան արել է նիգերիացիների համար: Եվ պարզ զգացվում էր նրա հոգու դառնությունը. իբր, հասկանո՞ւմ եք, մենք այսքան բան արել ենք նրանց համար, վայրենիներին մարդ ենք դարձրել, իսկ սա դեռ քիչ է, նրանք անկախություն են ուզում, նրանք իրավունքներ են պահանջում, նրանք լոզունգներ են գրում. «Ծովը նետենք գաղութարարներին»: Ահա թե ինչպիսի երախտամոռ մարդիկ են նիգերիացիները:

— Գուցե դուք ուզում եք հարցե՞ր տալ,— վերջում հարցրեց նա այնպիսի տոնով, որ նշանակում էր, թե իր կարծիքով հարցերն ավելորդ են:

— Սիրով,— ասաց մեր խմբի անդամ, «Սովետսկայա Ռոսիա» թերթի միջազգային բաժնի աշխատող Էդուարդ Բասկակովը,— պարոն Մակկեյ, բարի եղեք ասելու, թե քանի՞ ինժեներ է աշխատում ձեր գործարանում:

— 63, — անմիջապես պատասխանեց գործարանատերը:

— Նրանցից քանի՞սն են աֆրիկացի:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Պարոն Մակկեյը բացահայտորեն շփոթված էր:

— Դե, այսպես ասած... ոչ մեկը,— կակազեց նա,— գիտե՞ք ինչ, տեղացիներից լավ ինժեներներ դուրս չեն գալիս:

— Իսկ դուք որտե՞ղ եք փորձել,— շարունակեց Բասկակովը,— այդ ինչո՞ւ նրանցից հիանալի փիլիսոփաներ, լեզվաբաններ, գրականագետներ, կենսաբաններ, բժիշկներ դուրս գալիս են, իսկ ինժեներներ՝ ո՛չ: Եվ վերջապես որտե՞ղ նրանք կարող էին ինժեներ դառնալ: Չէ՞ որ ձեր այդ կառուցած համալսարաններից և ոչ մեկում տեխնիկական ֆակուլտետներ չկային: Եվ այդ այն դեպքում, երբ Նիգերիան այնքան հարուստ է հանրային հանածոներով՝ անագով, կոլումբիտով, տանտալիտով, վոլֆրամով, ուրանով, ոսկով, արծաթով, երկաթով, ցինկով, կապարով, նավթով... Երբ կապիտալիստական բոլոր երկրների՝ կոլումբիտի հանույթի 80 տոկոսը Նիգերիան է տալիս: Երբ Նիգերիան էլեկտրաէներգիայի վիթխարի ռեսուրսներ ունի: Երբ Նիգերիայի անտառները և մերձարևադարձային կուլտուրաները անփոխարինելի հումք են արդյունաբերության համար:

— Չգիտեմ, ես լուսավորության հարցերով չեմ զբաղվում,— ասաց գործարանատերը:

Հետո արդեն նա չկարողացավ խուսափել հարցերից:

Այո՛, ճիշտ էր ասում պարոն Մակկեյը՝ անգլիացիները հրաշալի շենքեր են կառուցեք քաղաքներում: Բայց նա հարկ չհամարեց ասել, որ այդ շենքերում միայն իրենք՝ անգլիացիներն են ապրում: Ճիշտ էր ասում նա, անգլիացիները ճանապարհներ և երկաթուղիներ են կառուցել Նիգերիայում: Բայց զուցե կարիք չկար բացատրելու, որ բոլոր այդ ճանապարհները և երկաթուղիները հանքերից, կաուչուկի և կակաոյի պլանտացիաներից սկսվում ու ավարտվում են նավահանգիստներում, որտեղից հեռուներն են գնում Նիգերիայի հարստությունները: Եվ իսկապես, ի՞նչ ասեր, երբ այդ նավահանգիստներից միայն վերջին 12 տարում, ներմուծման համեմատությամբ ավելի, Նիգերիայից արտահանվել է 150 միլիոն ֆունտ ստեռլինգ արժողությամբ հումք:

Դե հիմա եկ ու թող այս բոլորը, այս ողջ հարստությունները, այս հրաշալի առանձնատները և հեռացիր, որովհետև Նիգերիան անկախություն է ձեռք բերել: Երախտամո՛ռ ժողովուրդ: Մի՞թե կարելի է այդպես վարվել պարոն Է. Մակկեյի և ընկ. հետ: Չէ՞ որ նրանք ձեր իսկ բարօրության համար են ձեզ կողոպտում:

Երբ հրաժեշտ էինք տալիս պարոն Մակկեյին, մի վերջին անգամ խնդրեցինք ծանոթացնել մի որևէ բանվորի հետ, գոնե գրասենյակում: Գործարանատերը երկար տատանվում էր, հետո լուսամուտից նկատելով մի երիտասարդի, նրան մոտ կանչեց.

— Ծանոթացեք, ահա իմ բանվորներից մեկը՝ Ալագբալան... պարոն Ալագբալան,— անմիջապես ուղղեց նա (ա՛խ այդ անկախությունը, ստիպված ես սև բանվորին էլ պարոն անվանել):

— Ես բանվոր չեմ, ծառայող եմ,— կարծելով, թե տերը շփոթում է, ասաց երիտասարդը:

— Որքա՞ն աշխատավարձ եք ստանում,— հարցրեցինք նրան:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երիտասարդը վախվորած նայեց գործարանատիրոջը:

— Պարոն Մակկեյ, կարելի՞ է թիվն ասել, — հարցրեց նա…

«ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ» ՀԵՏՔԸ

Պարանոցի վրա գտնվող հոյակապ «Մայն Լանդ» հյուրանոցում փոքր – ինչ հանգստանալուց հետո մենք ցանկություն հայտնեցինք անմիջապես գնալ Լագոսի միջազգային տոնավաճառը, որտեղ Սովետական Միությունը առաջին անգամ իր տաղավարն էր բացել և որը դիտելու համար էլ կազմակերպվել էր զբոսաշրջիկների մեր փոքրիկ խումբը:

Նիգերիացի մի երիտասարդ՝ Լոուրենսը, որը մեր գիդն էր Լագոսում, պատրաստակամություն հայտնեց մեզ ուղեկցելու տոնավաճառ: Երբ հյուրանոցից դուրս եկանք, նա մեզ ցույց տվեց մի փոքրիկ ավտոբուս, որն ի միջի այլոց հայկական մի ընկերության էր պատկանում, և ասաց.

— Նստեցեք, խնդրե՛մ, սա ձեր ավտոբուսն է:

— Մի՞թե այդքան հեռու է տոնավաճառը,— հետաքրքրվեցինք մենք:

Նա ասաց, որ մի քանի կիլոմետր կլինի:

— Այդ դեպքում ոտքով կգնանք,— որոշեցինք,— շատ ավելի հաճելի կլինի. մոտիկից կտեսնենք քաղաքը, կզբոսնենք մի քիչ:

— Ո՛չ,— Լոուրենսը բացասաբար տարուբերեց գլուխը,— ոտքով չի կարելի:

— Ինչո՞ւ:

— Սպիտակ մարդը չպետք է ոտքով քայլի փողոցում,— ասաց նա,— սպիտակ մարդը միայն ավտոմեքենա պետք է նստի:

Կարծեցինք կատակում է:

— Մենք ձեր ասած սպիտակ մարդկանցից չենք,— ասացինք,— մեզ հաճելի է ոտքով քայլելը, զբոսնելը մեր աֆրիկացի բարեկամների հետ, ձեր քաղաքը տեսնելը: Ավտոբուսից ամեն ինչ չէ, որ երևում է:

— Խնդրո՛ւմ եմ,— ասաց Լոուրենսը,— մի՛ գնացեք ոտքով: Ահա ավտոբուսը: Եթե դուք ոտքով գնաք, ինձ կհեռացնեն աշխատանքից: Իսկ ես շատ եմ սպասել, որ այսպիսի աշխատանք գտնեմ...

Մենք չէինք կարող չկատարել նրա խնդրանքը, թեև նրա խոսքերից արած եզրակացությունը արտասովոր ու զարհուրելի էր մեզ համար: Հետագա օրերին, երբ այդ կապակցությամբ զրուցում էինք Նիգերիայում ապրող սովետական քաղաքացիների հետ, նրանք հաստատեցին Լոուրենսի ասածը: Նրանք էլ երբեք ոտքով չէին շրջում քաղաքում: Այո՛, անգլիացիները նման

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կարգ են հաստատել Նիգերիայում և իրենց բոլոր գաղութներում: Նրանք ներշնչել են տեղացիներին, թե սպիտակ մարդը բարձր է նրանցից, թե նրան վայել չէ ոտքով շրջելը, թե նա անպայման ավտոմեքենա պետք է ունենա: Եվ ահա արդյունքը. անկախություն ստանալուց երկու տարի հետո էլ շարունակվում էր այդ տհաճ պատկերը: Ըստ որում այդ հիմար կարգը պահպանում են ոչ միայն անգլիացի տերերը (այս դեպքում Նիգերիայի տուրիստական կազմակերպության տնօրենը), այլև իրենք՝ նիգերիացիներից ոմանք: Սովորությունն այնքան խոր արմատներ է գցել, որ նրանք արհամարհանքով են վերաբերում այն սպիտակ մարդկանց, ովքեր ոտքով են քայլում, ովքեր ավտոմեքենա չունեն:

Ահա անգլիացիների՝ Նիգերիա ներմուծած քաղաքակրթության կանոններից մեկը:

ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՏԱՂԱՎԱՐԸ

Լագոսի միջազգային տոնավաճառը տեղավորված էր ընդարձակ մի հարթության վրա, օվկիանոսից ոչ հեռու: Դա Լագոսում բացված տոնավաճառներից ամենախոշորն էր: Իրենց տաղավարներն էին բացել աշխարհի 42 երկրներ, և այդ թվում՝ ՍՍՀՄ – ը, ԱՄՆ – ը, Ֆրանսիան, Իտալիան, Անգլիան, ԳՖՀ – ը, Չեխոսլովակիան և այլն: Մի քանի փոքր պետություններ միացել ու ընդհանուր տաղավարներ էին կազմել: Յուրաքանչյուր տաղավարի վրա ծածանվում էր նրա պետության դրոշը:

Ահա և մերը՝ վառ կարմիրը հեռվում: Մինչև մեր տաղավարին հասնելը, անցնելու էինք համարյա բոլոր մյուս տաղավարների կողքով: Եվ դիտեցինք բոլորը: Տոնավաճառում մեծ բազմություն էր հավաքվել, ամեն մի տաղավար հնչեցնում էր իր ազգային երաժշտությունը, որը խառնվելով իրար և միանալով այցելուների աղմուկին, յուրահատուկ մի ժխոր էր ստեղծել շրջապատում: Ամենուրեք վառ ռեկլամներ են, երգող շատրվաններ, պտտվող ավտոմեքենաներ: Հոլանդացիները մանեկենների փոխարեն կենդանի մարդկանց էին կանգնեցրել ցուցափեղկերում, որոնք նույն դիրքում մնում էին մի քանի ժամ, ցուցադրելով նորաձև հագուստները: Ֆրանսիացիները բերել էին ավտոմեքենաներ՝ երկայնաձիգ կտրվածքով, որպեսզի այցելուները տեսնեն նաև նրանց ներսը և շարժիչի աշխատանքը՝ ապակյա խողովակների միջով: Դանիացիները նավերի մոդելներ էին բերել, Լիբանանը՝ կենցաղային հարմարավետ իրեր ու կահույք: Իսկ ԱՄՆ – ը ներկայացված էր... շարժական խոհանոցով: Այո՛, այո՛՝ սովորական դաշտային խոհանոց էին ցուցադրում ամերիկացիները, որից հենց տեղն ու տեղը ճաշեր էին վաճառում էժան գներով:

Պետք էր տեսնել նիգերիացիների զայրույթը: Նրանք անմիջապես խոհանոցի մոտից հեռացրին իրենց մի քանի հայրենակիցներին, որոնք ճաշերի հոտից գայթակղված կանգնել ու դիտում էին, և բոյկոտի ենթարկեցին ամերիկյան տաղավարը:

— Ի՞նչ է, մեզ սովածների տե՞ղ եք դրել, մեր տոնավաճառին ճա՞շ եք բերել դուք,— մեկ այս, մեկ այն կողմից լսվում էին ցասման աղաղակները:

— Տոնավաճառին մասնակցող բոլոր պետությունները, անգամ ամենաթույլ երկրները, անգամ Սիերա – Լիոնան անհամեմատ լավ էին մասնակցում, քան աշխարհի խոշոր կապիտալիստական երկիրը՝ ԱՄՆ – ը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Եվ այստեղ, բոլոր տաղավարները դիտելուց հետո, մենք մեծ հպարտությամբ տեսանք, որ սովետական տաղավարն իրոք լավագույնն էր տոնավաճառում: Ընդարձակ սրահի պատերը փայլփլում էին նրբագույն թիթեղաշերտերից, որոնց վերևում արծաթյա տառերով գրված էր. «Թող ամրապնդվի և ծավալվի սովետական ու նիգերիական ժողովուրդների անկեղծ բարեկամական կապը»: Տաղավարը լեփ – լեցուն էր այցելուներով, որոնք կանգնում էին մերթ երկրի արհեստական արբանյակների մակետների, մերթ գյուղատնտեսական բազմապիսի մեքենաների, մերթ կարի հրաշալի մեքենաների մոտ և այլևս չէին հեռանում՝ առաջ բերելով դրսում, իրենց հերթին սպասողների օրինական զայրույթը:

Տաղավարի յուրաքանչյուր այցելու Սովետական Միության մի պրոպագանդիստ էր դառնում և հաջորդ օրը նորանոր խմբեր բերում իր հետ:

Սովետական տաղավարի դիրեկտոր Ալեքսեյ Մորոզովը մի վայրկյան իսկ հանգիստ չէր կարողանում մնալ: Նա անընդհատ պատասխանում էր հեռախոսներին՝ ակամա օգտագործելով նաև ռուսերեն բառեր, սեղմում էր բոլոր շնորհավորողների ձեռքերը, ընդունում գործարար շրջանների մարդկանց, պայմանագրեր կնքում նրանց հետ, ուղեկցում էր Նիգերիայի մինիստրներին և նրանց կանանց, համոզում, որ հիմա չի կարող միանգամից նրանց վաճառել տաղավարի բոլոր գորգերը, «Պոլյոտ» ժամացույցներն ու հայկական կոնյակները…

Երբ մենք նրա առանձնասենյակը մտանք, նա անչափ ուրախացավ:

— Մաշա՛, — կանչեց քարտուղարուհուն, — մերոնք են եկել, փակիր բոլոր դռները, անջատիր բոլոր հեռախոսները, ես չկամ, ես վերացել եմ, ես կարևոր խորհրդակցություն ունեմ այստեղ,— աչքով արեց նա մեզ: —Շնորհակալություն ձեզ, եկեք խոսենք, մի քիչ կհանգստանամ:

Նա փակեց աչքերը:

— Տասն օր էլ չկա, բայց ավելի քան կես միլիոն մարդ ենք ընդունել, — ասաց նա, — այ թե ինչպիսին է հետաքրքրությունը մեր տաղավարի, Սովետական Միության նկատմամբ: Ախր այստեղ համարյա ոչինչ չգիտեն մեր պետության մասին: Երեկ եկել էր մեկը, Կոնգոյից էր, մի խոշոր ֆիրմայի ներկայացուցիչ: Գովեց մեր տաղավարն ու ասաց. «Պարոն, առաջին անգամ այստեղ ձեր տաղավարում իմացա ճշմարտությունը ՍՍՀՄ – ի մասին: Կներեք, բայց ես հավատում էի նրանց, ովքեր համոզում էին, թե դուք միայն ինքնաեռ և արբանյականավ ունեք: Ո՛չ, ձեզ հետ անպայման պետք է առևտուր անել: Խնդրում եմ դուրս գրեք մեզ համար մի 500 կարի մեքենա»: Ահա թե ի՛նչ…

Նա լռեց, և հենց այդ կարճ լռության մեջ լսվեց, թե ինչպես է քարտուղարուհին մեկին առաջարկում հետո գալ որովհետև դիրեկտորն զբաղված է:

— Մաշա՛,— որոտաց դիրեկտորը, արագորեն բարձրանալով տեղից,— այդ ի՞նչ ես անում, ո՞նց թե հետո գա: Մարդը բան է ուզում ասել, իսկ դու...

— Ալեքսեյ Իվանովիչ, ախր դուք...— կիսաբաց դռնից երևաց Մաշայի շփոթահար դեմքը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ի՞նչ՝ ես,— ժպտաց Մորոզովը, լրիվ բացեց դուռը ու ներս հրավիրեց նիհար, դարչնագույն դեմքով ու փայլուն աչքերով մի պատանու, որը սպիտակ, երկար շոր ուներ հագին, որի ծայրերը մինչև բոբիկ ոտքերի ծնկներն էին հասնում:

Պատանին առժամանակ լուռ էր, երկմտանքի մեջ, հետո արագորեն մոտեցավ Մորոզովին, բռնեց նրա ձեռքը.

— Մեծ պարոն,— ասաց նա դողդոջուն ձայնով,— ես գիտեմ, առաջինը դուք կնվաճեք տիեզերքը: Ես ձեզ շատ եմ խնդրում. եթե երբևէ որոշեք օտարազգի մարդկանց էլ տիեզերք ուղարկել, խնդրում եմ ինձ ուղարկեք, իմ անունը Մեֆյու Էսիեն է: Թող ես լինեմ նիգերիացի առաջին տիեզերագնացը...

Համոզվելու համար, թե որքան մեծ էր հետաքրքրությունը Սովետական Միության նկատմամբ, բավական էր թերթել միայն տպավորությունների գիրքը: Արդեն դրել էին 8 – րդ նոր գիրքը, բայց դա էլ ավարտվելու վրա էր:

«Ես ցնցված եմ», «ես հիացած եմ», «մենք երբեք չէինք սպասում», «Կեցցե ՍՍՀՄ – ը» բացականչությունները էջեր էին գրավում: Լագոսի համալսարանի ուսանողներ Ռաֆայել Նուա էնուգուն, Յուլյուս Օդոեմեն և Լևի Իրոկոն ու տասնյակ ուրիշ պատանիներ թախանձագին խնդրում էին հնարավորություն տալ իրենց ուսումը շարունակելու ՍՍՀՄ – ում: Մի առանձին դիմումով նույն խնդրանքն էր հայտնել նաև Նիգերիայի ֆեդերալ պառլամենտի մինիստրներից մեկի որդին և կից ներկայացրել նաև հոր միջնորդությունը:

Շատ հուզիչ էր նիգերիացի մի հողագործի նամակը. «Ես 6 ակր հող ունեմ,— գրում էր նա,— այդ բոլորը հատկացնում եմ ձեզ: Ես կհամոզեմ նաև իմ հարևաններին, նրանց հողերն էլ կմիացնեմ, միայն թե դուք գաք, մի տնտեսության ստեղծեք մեզ մոտ ու սովորեցնեք մեզ, թե ինչպես կարելի է լավ մշակել հողը»:

Իսկ մեկ ուրիշ նիգերիացի գրել էր. «Դուք հզոր էք,դուք ուժեղ եք և բարի, մտածեցեք նաև մեր մասին: Չէ՞ որ մենք նույն մոլորակի վրա ենք ապրում: Մեզ ոչ ոք չի օգնում, մեզ խաբում են բոլորը ու կողոպտում: Օգնեցեք մեր նոր, անկախ Նիգերիային, օգնեցեք գործարաններ կառուցել, որպեսզի ես և ինձ նման շատ – շատերը կարողանան աշխատանք ձեռք բերել»: Նամակի տակ կար միայն մի անուն՝ Ադու: Եվ ստորագրված էր՝ «գործազուրկ՝ բոլոր գործազուրկների անունից»:

Նիգերիայի բոլոր թերթերը, անգամ ընդհանրապես ՍՍՀՄ – ի դեմ թշնամաբար տրամադրված, Ամերիկայից և Անգլիայից ֆինանսավորվող թերթուկները, չկարողացան ոչ մի բացասական խոսք ասել սովետական տաղավարի մասին և ստիպված էին բացարձակորեն ընդունել, որ սովետական տաղավարը առաջինն էր տոնավաճառում: Նրանք նույնիսկ սկսեցին ռեկլամել մեր տաղավարը:

«Նաջիրիան մորնինգ պոստ» թերթը, որի խմբագիրը անգլիացի էր, նույնիսկ մի պասկվիլ գրեց ԳՖՀ – ի տաղավարի ղեկավարության մասին: Նրանց տաղավարը անմիջապես հարևան էր սովետական տաղավարին, և գերմանացիները մի պատ էին կանգնեցրել տաղավարների միջև: Բոլորը ծիծաղում էին. «Ահա թե ով է զանազան վարագույրների սիրահարը»: Մի քանի օր անց ԳՖՀ – ն ստիպված անցքեր է բացում պատի մեջ, որպեսզի սովետական տաղավարն

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

այցելողները այնտեղից ուղղակի իրենց տաղավարն էլ մտնեն: Իսկ ևս մի քանի օր անց, ԳՖՀ – ի տաղավարի դիրեկտորը այցելում է Ալեքսեյ Մորոզովին և խնդրում, որպեսզի նա թույլատրի ԳՖՀ – ի ֆիրմաների ռեկլամները ՍՍՀՄ-ի տաղավարի գրքերի կրպակում ցուցադրել, որովհետև... իրենց տաղավարը մարդիկ չեն գալիս:

«Խաղաղության տաղավար» — այս անունն էր միահամուռ ստացել սովետական տաղավարը Լագոսի միջազգային տոնավաճառում, և բոլոր այցելուները՝ նիգերիացիներն ու նրանց հյուրերը՝ աշխարհի բոլոր ծայրերից, դիտելով սովետական տաղավարը, մեր գիդ Լոուրենսի պես հիացած ասում էին.

— Օ՜, սովյետ պավիլիոն վերի, վերի գուդ:

ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Այո՛, ոչինչ չես կարող ասել. սա արագություն է: Մեր ավտոբուսը ժամում 120 – 130 կիլոմետր կտրելով սլանում է նեղ ու ասֆալտապատ մի խճուղով, որը մերթ ձգվում է ուղիղ, անծայր ու անվախճան՝ կակաոյի կանաչախիտ պլանտացիաների միջով, մերթ թեքվում է մեկեն ու կորչում ջունգլիների մեջ, որպեսզի հետո հայտնվի հանկարծակի ու կրկին շարունակի ձգվել, շողշողալ հասարակածի հրաշեկ արևի տակ:

Ճանապարհին, թեև հազվադեպ, բայց երևում են փոքրիկ գյուղեր, մի քանի տներ, եղեգնե անբաժան ծածկերով, որոնց առջև նստած առևտուր է անում ողջ ընտանիքը, սպասում զբոսաշրջիկների: Ավտոբուսի կանգ առնելուն պես նրանք իսկույն շրջապատում են մեքենան, կիսաբաց դռնից ու բաց պատուհաններից մեկնում իրենց ապրանքները, ժպտում լայն, մեծ ժպիտով, անհասկանալի խոսքեր են մրմնջում, խնդրում, առաջարկում, ստիպում հատկապես իր նարինջը կամ բանանը գնել, պատուհանից անանասը պարզապես գիրկդ են նետում ու ճչում, թե գնել ես արդեն և պարտավոր ես ուրեմն վճարել:

Այստեղ շատ են սիրում առևտուրը և հաճույքով սակարկում են: Ըստ որում, եթե առաջին գինն են ասում, երբեք չպետք է գնել, քանի որ, ինչպես պարզվում է հետո, դա ապրանքի արժեքի տասնապատիկն է լինում:

Իֆե քաղաքում, նշանավոր Ազգային թանգարանի մուտքի մոտ երիտասարդ մի մարդ սև փայտից՝ եբենոսից քանդակներ էր վաճառում, գեղեցիկ, գրավիչ քանդակներ: Հրաշալի ձեռքեր ունեն աֆրիկացի քանդակագործները: Ինձ հատկապես դուր եկավ կանացի փոքրիկ մի կիսանդրի: Հարցրեցի գինը: Երիտասարդը պարզեց երեք մատը:

— Երեք ի՞նչ,— հարցրեցի կրկին:

— Ֆունտ, անշուշտ, պարո՛ն,— ասաց նա:

Ահռելի գին էր առաջարկածը, Նիգերիայի միջին բանվորի կես ամսվա աշխատավարձը: Բայց ես հայացքս չէի կարողանում քանդակից կտրել, երկար նայում էի հեռվից, հետո միանգամից վճռեցի գնել, կրկին ու կրկին հաշվեցի մոտս եղած մի քանի ֆունտը, առանձնացրի երեքը և մոտեցա տղային:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Լագոսում մեր խմբին էր միացել Մոսկվայի կինոխրոնիկայի մի օպերատոր, եռանդուն, անհանգիստ Վոյդեմարը: Նկատելով, որ ուզում եմ գնել քանդակը, նա ինձ հարցրեց.

— Իսկապե՞ս ուզում ես գնել: Որքա՞ն է գնահատում: Օհո՛, այդ դեպքում թույլ տուր, որ ես սակարկեմ:

Ու քիչ անց նրա և քանդակներ վաճառողի միջև սկսվեց լուռ ու շատ խոսուն մի պայքար: Նրանք անձայն (այսինքն, եթե ձայն էլ հանեին, ոչ մի նշանակություն չուներ) վիճում էին իրար հետ աչքերով, հոնքերով, շրթունքներով: Իսկ մատներո՛վ, մատներով պարզապես կրակում էին իրար վրա, զանազան կոմբինացիաներ սարքում, բռնում իրար ձեռք, վրդովվում էին, թողնում հեռանում իրարից, նորից մոտենում ու աչքերով, հոնքերով, շրթունքներով... Հինգ րոպե անց ես տեսա, որ աֆրիկացի տղան հափշտակված ցույց էր տալիս մատնեքից միայն մեկը:

Իսկ Վոլդեմա՛րը... Նա անզիջում էր, նա ինքը Գոբսեկն էր, Շայլոկը, նա ինքը ժլատ ասպետն էր և Ջիմզիմովը: Նրա դեմքը մեկ խոր հիասթափություն էր արտահայտում, մեկ ցասում, մեկ վիշտ ու մեկ քամահրանք:

Ու եկավ: Եկավ էլի հինգ րոպե անց և հոգնած ու երջանիկ ասաց.

— Ահա՛ քանդակը, վեց շիլլինգով գնեցի:

Ա՜յ քեզ Վոլդեմար, գնից վեց և կես անգամ պակաս էր վճարել:

Ես նայեցի աֆրիկացուն: Ինձ թվաց, թե նա կողոպտված պետք է զգա իրեն: Բայց, չէ՛, տղան հիացած էր, տարուբերում էր գլուխն ու ուրախ ծիծաղում: Հետո ինչ – որ բան բացականչեց:

— Ի՞նչ է ասում,— հետաքրքրվեցինք մենք:

— Գովում է: Ասում է՝ չէ՛, ռուսները լավ են առևտուր անում,— թարգմանեց մեր ուղեկցորդը:

...Իբադան քաղաքի ճանապարհին՝ դեպի ուր ուղևորվում էինք մենք, վարորդին էլի մի քանի անգամ խնդրեցինք կանգ առնել ստվերոտ տեղերում, ջունգլիների մեջ: Անընդհատ շոգ, արևոտ կեսօր էր, որովհետև թե՛ Գանայում, և թե՛ Նիգերիայում իմ կարծիքով երեկո գոյություն չունի: Արևը անհետացավ թե չէ՝ անթափանց մութ է, վայրկյաններ է տևում անցումը: Իսկ ցերեկը... իսկ ցերեկը արևն ու լուսինը միասին են հանդես գալիս: Արևը այրում է անխնա, շլացնում ու ճնշում է, իսկ նրանից բավականաչափ հեռու, լուսինը՝ անգույն ու թափանցիկ, լուսինը՝ կլորավուն, սառը մի շրջան, դանդաղ հետևում է արևին, ասես արևի ստվերը լինի, ասես ծաղրի արևին: Արևը հզոր է ամենուրեք, միայն ջունգլիներում անելիք չունի: Սկյութական նետերի պես սուր ու անվրեպ նրա շողերը փշրվում են շատ բարձրում՝ վիթխարի ծառերի սաղարթներին, կորչում են բաղեղների մեջ, և անտառը ապրում է սովորական, խոնավ իր կյանքով, կիսամութի մեջ: Անտառը ամբողջ ձայնով երգում է:

Ես շատ եմ լսել, թե ինչպես է երգում անտառը և՛ իմ հայրենի շրջանում՝ Շամշադինում, և՛ Յասնայա Պոլյանայում՝ Տուլայի մոտ, և՛ Մոսկվայի տակ, և՛ Փարիզի նշանավոր Բուլոնյան վայրերում: Եվ ամենուրեք անտառն ի՛ր, սեփական ձայնն ունի, իր երգը, իր շունչը՝

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

անկրկնելի ու ինքնատիպ: Եվ աֆրիկյան ջունգլիների երգն էլ ուրիշ է: Ավելի շուտ սա երգ չէ, այլ հզոր մի խմբերգ, որ հնչում է անդադար և որտեղ տիրապետողը ոչ թե բասն է, այլ բարիտոնը, որը մերթ ընդ մերթ խլանում է սոպրանոյի ամենաբարձր հնչյուններից: Անտառը համաչափ, բարձրաձայն շնչում է, ու մեկ էլ ինչ – որ տեղից մի սուր կանչ է լսվում, մի ուրիշ տեղից նրան արձագանքում են հիստերիկ ծիծաղով, ըստ որում ծիծաղում են երկար՝ ուշաթափվելու աստիճանի: Հետո միանգամից լռում է ծիծաղը ու սկսվում են սուլոցները, հառաչանքը, լացը...

Աշխատում ենք հաղթահարել անծանոթ տագնապի մեր զգացումը, նայում ենք իրար, ժպտում ու մեզանից մեկը հանկարծ խելահեղորեն առաջարկում է.

— Եկեք խորանանք անտառում:

Գիդը փորձում է առարկել, բայց դա ավելի համառ է դարձնում մեզ: Մենք ծիծաղում ենք, իբր՝ «ջունգլի՛, հետո՞ ինչ, շատ ենք տեսել», ու առաջին, վճռական քայլերն ենք անում՝ մինչև ծնկներս խրվելով անցած տարիներին թափված ու խոնավությունից մածուցիկ դարձած տերևների ծածկոցի մեջ: Նայում ենք իրար, ժպտում արդեն կեղծ ու էլի մի քանի քայլ: Չէ՛, արդեն հնարավոր չէ, անտառը շատ խիտ է, ահավոր, ու բոլոր ծառերը իրար են կապված անթափանց մացառուտներով ու դալարուն բաղեղներով, որոնք ասես վիշապներ լինեն: Դե, իսկ եթե հանկարծ դրանից մեկն ու մեկն իսկապես օձ լինի... Ի՞նչ պետք է անես: Մինչև պարզես, որ օձ է...

Անձայն համաձայնությամբ ետ ենք դառնում, աշխատելով չնայել իրար, ջանալով գոնե չվազել, ու դեռ հեռվից ձայնում ենք ավտոբուսում նստած մեր ընկերներին.

— Անհնար է, կացի՛ն է պետք:

Նրանք հասկանում են մեզ ու չեն ծիծաղում: Իսկ անտառը անխռով շարունակում է իր երգը: Անտառը չէր էլ նկատել մեզ:

Զարմանալի հարուստ բնություն ունի Նիգերիան: Դե էլ ուրիշ ի՞նչ է հարկավոր՝ արև, առատ անձրև, կարմիր (ոչ թե շիկավուն) հող: Քայլում ես այդ կարմիր, խոնավ ու փափուկ հողի վրայով, իսկ նա մի տեսակ եռում է, շնչում ոտքերիդ տակ իր հարստությունից և ուժից: Այսպիսի հողի վրա, ինչպես ասում են, քարերն էլ կծաղկեն: Այսինքն՝ քարերը չէ, բայց մենք մի առավել զարմանաի բան տեսանք Իբադանի ճանապարհին: Էլեկտրական գիծ էր անցնում ճանապարհի կողքով, բարձր սյուների վրայով: Եվ հանկարծ տեսնում ենք, որ այդ սյուներից մեկի մոտ մարդիկ են հավաքվել: Մեկը մագլցել է սյունն ի վեր և կտրում է էլեկտրասյան... դալար ճյուղերը: Պարզվում է, որ անձրևոտ շրջանի ժամանակ (այստեղ գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ հասկացողությունները չկան: Տարին բաժանվում է միայն անձրևոտ և չորային շրջանների), էլեկտրական սյուներից մեկը կոտրվում է ու տապալվում: Մինչև նոր սյուն բերեին, երկար ժամանակ էր կորչելու, դրա համար էլ անտառից մի ծառ են կտրում ու կանգնեցնում որպես էլեկտրասյուն: Եվ էլեկտրասյունը կրկին արմատներ է նետում ու դալար ճյուղեր տալիս, ծաղկում է... Մարդիկ ստիպված հիմա նորից կտրում, հեռացնում են ար-մատներն ու ճյուղերը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ու ինչպե՞ս կրկին ու կրկին չհիանաս բնության իմաստությամբ: Այրող արևի տապից մարդկանց փրկելու համար բնությունն այստեղ սաղարթախիտ անտառներ է ստեղծել և ծառեր, որոնց ճյուղերը կտրելիս՝ մաքուր ջուր է հոսում կտրվածքներից: Մարդկանց ծարավը հագեցնելու համար բնությունը նաև բարձրաբերձ արմավենիներ է կանգնեցրել այստեղ, որոնց պտուղների՝ կոկոսների մեջ, ամենաանտանելի շոգին անգամ վճիտ ու սառը ջուր կա:

Մենք հետաքրքրության համար որոշել էինք անպայման փորձել կոկոսի համը, բայց արեգակը ձախողեց մեր պլանները, ստիպեց անմիջապես ծանոթանալ արմավի այդ հիանալի ընկույզին: Ճանապարհին, երբ դուրս էինք եկել ջունգլիներից և անցնում էինք կակաոյի դեղին պտուղներով զարդարված պլանտացիաների մոտով, շոգը կարծես ավելի սաստկացավ: Անհնարին դարձավ շնչելը: Ծարավը խեղդում էր մեզ:

Բայց ի՞նչ. ջրի ոչ մի հեռանկար: Ինչպես և սպասվում էր, առաջինը հանձնվեցին կանայք: Մոսկվայի մանկաբարձական ինստիտուտի դիրեկտոր, պրոֆեսոր Մոկեևան հառաչելով ասաց.

— Երանի նրանց, ովքեր հիմա Մոսկվայում կոպեկանոցը ձեռքներին կանգնել են ջրի ավտոմատների մոտ:

Մենք տխուր ծիծաղեցինք և մի քանի րոպե մեր ջահել ուղեկցորդին բացատրում էինք, թե ինչ է նշանակում գազով ջրի հիանալի ավտոմատ սարքը: Երբ վերջապես նա հասկացավ, ծիծաղեց սրտանց ու ասաց.

— Հիմա ձեզ կծանոթացնեմ մե՛ր ավտոմատ սարքերին:

Նա հենց տեղն ու տեղը կանգնեցրեց ավտոմեքենան ճանապարհի եզրին, արմավենիների մի երկար շարքի տակ: Հետո նկատելով փոքրիկ, կիսամերկ մի տղայի, մոտ կանչեց նրան ու ինչ – որ բան ասաց: Հաջորդ վայրկյանին տղան արդեն կապիկի ճարպկությամբ մագլցում էր արմավենու ուղղաձիգ բունն ի վեր, որի կատարին, հենց սաղարթի տակ, մեր ձմերուկների մեծությամբ կախված էին արմավի կանաչ ու դեղին ընկույզները: Երբ կոկոսները մեծ բարձրությունից խուլ թմփոցով արդեն վայր էին ընկել խոտերին՝ առանց մազաչափ իսկ վնասվելու, տղան ինքն էլ սահելով ցած իջավ, ինչ – որ տեղից մի մեծ դանակ հանեց, կտրատեց ընկույզների կեղևները, անցք բացեց դրանց մեջ ու մեկնեց մեզ:

Նայում ենք անցքից ներս ու... փա՜ռք քեզ բնություն: Կոկոսը լիքն է մոտ մեկ լիտր սառը, կաթնագույն հեղուկով, որը մենք խմում ենք ագահաբար, հիշելով «Տասներեքը» կինոնկարը և քիչ անց երանությամբ զգում, որ չնայած իր անսովոր համին, այդ հեղուկը կոտրել է մեր ծարավը:

— Դե, ինչպե՞ս է, դուր եկա՞վ մեր ավտոմատը,— հրճվում է մեր աֆրիկացի բարերարը:

Մենք միայն երջանիկ ժպտում ենք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

«ՕԴԱԲՈ… ՕԴԱԲՈ…»

Շրջում ենք Նիգերիայի սումենախոշոր քաղաքի՝ Իբադանի Լաֆուա հյուրանոցի ծառուղիներում: Խաղաղ, անաստղ գիշեր է, այնքան մութ, որ նույնիսկ միմյանց հազիվ ենք տեսնում, թեև քայլում ենք կողք – կողքի: Եվ խորին այդ մթության մեջ լուսավոր է միայն գետինը՝ ողջ դաշտը: Խոտերն ու մանրիկ թփերը հուրհրում են լուսատտիկների բաց դեղնավուն, պայծառ լապտերների լույսից: Փոքրիկ, դարչնագույն մրջյունների նման այդ լուսատտիկները այստեղ անթիվ են ու անհամար և երբ թռչում են մեծաթիվ խմբերով՝ ասես օդով կրակի խուրձեր անցնեն:

Հանկարծ լռությունը խախտեց տամ – տամը: Մեկը թմբկահարում էր ուժգին և մերթ ընդ մերթ աղաղակում բարձրաձայն:

Բնականաբար հետաքրքրվեցինք, թե ի՞նչ է նշանակում այս բոլորը: Ի՞նչ է բղավում մարդը: Եվ գիդը բացատրեց:

— Մարդն ասում է՝ այսօր դատ կա. հիշեցեք այն երկու անմեղներին, հիշեցեք հորը և որդուն:

Ապա պատմեց, որ այդ սովորությունը հնուց է գալիս: Տամ – տամ նվագողը զգուշացնում է երդվյալ ատենակալներին՝ պատիժ չվճռել, մինչև մեղադրյալին լիովին լսելը:

— Սա մի լեգենդի հետ է կապված,— ասած նա,— շատ տարիներ առաջ, երբ Նիգերիայում չգիտեին, թե ինչ բան է գինին, նշանավոր ցեղերից մեկի առաջնորդի որդին մի անգամ խորանում է անտառում և գտնում հողին ընկած, ջարդված մի կոկոս: Ծարավը հագեցնելու նպատակով, տղան խմում է կոկոսի հյութը ու հարբում: Անմիջապես մնացած հյութը բերում է տուն.

— Խմիր, հա՛յր,— ասում է նա,— և կուրախանաս:

Հայրը խմում է և քիչ անց սկսում է ծիծաղել, ուրախանալ, երգել ու պարել: Նրան այդ հյութը այնքան է դուր գալիս, որ տղային խնդրում է կրկին ջունգլի գնալ ու բերել այդ հրաշալի հեղուկից, որը կարողանում է ծիծաղեցնել մարդկանց: Մինչ որդին անտառ է գնում՝ հոր խնդրանքը կատարելու, առաջնորդը շարունակում է խմել, ավելի է հարբում, պառկում է հատակին ու խոր քուն մտնում: Այդ ժամանակ նրան այցի են գալիս նրա զորավարները. ուզում են արթնացնել, բայց առաջնորդը չի շարժվում:

— Այս ի՞նչ է պատահել,— կարծելով, թե առաջնորդը մեռել է, հարցնում են նրանք ծառային,— առավոտյան ողջ – առողջ էր:

— Չգիտեմ,— ասում է ծառան,— միայն տեսա, որ առաջնորդի որդին ինչ – որ ջուր խմեցրեց հորը, դրանից հետո նա պառկեց ու մեռավ:

Մտածելով, որ որդին թունավորել է հորը, բարեկամները տագնապ են բարձրացնում և զինվորներին հրամայում անտառ գնալ, գտնել հայրասպանին, գլխատել ու բերել գլուխը:

Քիչ անց, ի սարսափ հավաքվածների, առաջնորդը արթնանում է:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ո՞ւր է իմ սիրելի որդին,— հարցնում է նա,— նա մի այնպիսի հրաշալի ջուր էր բերել ջունգլիից, որը ուրախացրեց ինձ: Ես էլի՛ անտառ եմ ուղարկել նրան, հիմա կբերի, բոլորս կխմենք, կծիծաղենք ու կուրախանանք:

Եվ հանկարծ ներս են մտնում ռազմիկներն ու բերում նրա որդու գլուխը: Առաջնորդը վշտից մեռնում է: Այդ օրվանից էլ ընդունվում է ցեղի առաջին օրենքը՝ առանց մեղադրյալին լսելու երբեք վճիռ չարձակել: Ահա թե ինչու, նույնիսկ հիմա, երբ որևէ մեկին սյատիժ է սպառնում, մարդիկ թմբուկով շրջում են տները և զգուշացնում բոլորին. «Վաղը դատ կա: Հիշեցե՛ք այն երկու անմեղներին: Հիշեցե՛ք հորը և որդուն...»:

— Բարի երեկո, պարոննե՛ր, հրաշալի եղանակ է, այնպես չէ՞,— հանկարծ հնչեց մի ձայն:

Մարդը ձեռքի լապտերով սկզբից լուսավորեց իր դեմքը, և մենք ճանաչեցինք հյուրանոցի գիշերապահներից մեկին՝ պարոն Իգոդոյին:

Սիգարեթ հյուրասիրեցինք: Վերցրեց զգուշորեն, ժպտաց, հաճույքով հոտ քաշեց, ապա նոր միայն վառեց լուցկին:

— Ֆրանսիայի՞ց եք,— չգիտես ինչու, հարցրեց նա:

— Ո՛չ, Ռուսաստանից: Սովետական Միություն: Լսե՞լ եք:

— Օ՜, այո Լյանին, Գագարին,— բացականչեց նա:

Ու մենք բարեկամացանք:

Պատմեց իր կենսագրությունը, հար և նման Նիգերիայի շատ և շատ մարդկանց անցած ուղուն: Ամուսնացել է 17 տարեկան հասակում: Կինը 15 տարեկան էր: Ամուսնանալուց ամիսներ էին անցել միայն, երբ սկսվեց պատերազմը և նրան անգլիական բանակ կանչեցին 1942 թվականին: Հետո, 1945 թվականին վերադարձավ բանակից և շարունակեց ապրել կնոջ հետ Արևելյան Նիգերիայի մայրաքաղաք Էնուգուի մոտ գտնվող մի գյուղում: Իրար ետևից լույս աշխարհ եկան չորս փոքրիկներ: Դժվար դարձավ ապրելը, չունեին ո՛չ դրամ, ո՛չ հաց, ո՛չ տուն, ո՛չ աշխատանք: Իսկ միայն բանանով չես ապրի:

Եվ թափառեցին ընտանիքով ամեն տեղ, եղան շատ ու շատ քաղաքներում՝ պատահական աշխատանքի հույսով, և վերջապես Իբադան հասան, որտեղ Իգոդոն վերջապես կարողացավ մեռած գիշերապահի տեղը գրավել հոյակապ Լաֆուա հյուրանոցում:

— Որքա՞ն աշխատավարձ եք ստանում:

— Օրական չորս և կես շիլլինգ:

Չորս և կես շիլլինգ... Այսինքն ամսական մոտ վեց ու կես ֆունտ, այսինքն սովետական դրամի վերածած՝ մոտ 17 ռուբլի: Այո՛, հեշտ չէ այդ աշխատավարձով ապրելը, երբ տանը չորս երեխաներ են սպասում քեզ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ես միայն վախենում եմ, որ հյուրանոցի անգլիացի տիրուհին կրճատի իմ հաստիքը,— դողացող ձայնով ասաց Իգոդոն: — Իսկ դա շատ հնարավոր է, շուտով թերևս փակվի տուրիստական սեզոնը և այլևս հարկ չլինի մի քանի գիշերապահներ պահել: Օ՜, տեր աստված, ի՞նչ պիտի անեմ ես այն ժամանակ...

Տխուր լռություն տիրեց:

— Եվ ինչո՞ւ են նրանք դեռ այստեղ,— հանկարծ զայրույթով ասաց Իգոդոն,— ինչո՞ւ իրենց երկիրը չեն գնում...

Ու մենք կրկին հիշեցինք պարոն Է. Մակկեյին: Հիշեցինք նաև այն ժամանակ, երբ զրուցում էինք Էնուգուի «Էյվ վելի Մայնըզ» ածխահանքի բանվորների հետ, որի տերերը նույնպես անգլիացիներ էին:

Մենք ածխահանք գնացինք նոյեմբերի 19 – ին, մի օր, որը երբեք չի ջնջվի Նիգերիայի պրոլետարիատի պայքարի պատմությունից: Ուղիղ 13 տարի առաջ, այդ օրը, այստեղ տեղի է ունեցել ածխահատների նշանավոր գործադուլը:

Դա 1949 թվականի նոյեմբերի 19 – ին էր: Անգլիական գաղութարարների ծանր լծից հոգնած, աշխատանքային անտանելի պայմաններից հուսահատ՝ Էնուգուի ածխահանքի բանվորները ընդհանուր գործադուլ են հայտարարում՝ քաղաքական և տնտեսական պահանջներ ներկայացնելով անգլիացի հանքատերերին, և որոշում են չհեռանալ հանքից, մինչև որ իրենց պահանջները չքննարկվեն:

Ի պատասխան բանվորների պահանջի, հանքատերերը զինվորներ են կանչում, որոնք շրջապատում են հանքը և ածխահատներին ստիպում հեռանալ:

Ածխահատները հրաժարվում են, և անգլիացի սպան հրամայում է կրակ բացել բանվորների վրա: Ածխահանքը արյունով է ներկվում: Բանվորները ձեռքերի վրա են բարձրացնում իրենց 21 սպանված ընկերներին և գրկում են վիրավորներին: Հետո այդ ահավոր թափորը անցնելով փողոցներով ու համալրվելով, ուղևորվում է դեպի քաղաքի ծայրամասը, որտեղ անգլիական վարչապետի ռեզիդենցիան էր:

Բայց վարչապետը ոչ միայն չի ընդունում ածխահատների պատվիրակներին, այլև անմիջապես ձերբակալում է նրանց և զինվորներին հրամայում կրակել անզեն բանվորների վրա:

Դա Նիգերիայի բանվորների արյունոտ կիրակին էր...

... Գաղութարարների դեմ ոտքի է ելնում ողջ ժողովուրդը, կազմակերպվում են արհմիություններ, սկսվում է Նիգերիայի ողջ բանվոր դասակարգի միահամուռ պայքարը: Եվ բանվոր դասակարգը ի վերջո հաղթանակում է: 1959 թվականին Նիգերիան պաշտոնապես հայտարարվում է անկախ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Այո՛, անկախ, բայց գաղութարարները դեռ չեն ուզում հեռանալ Նիգերիայից: Այո՛, անկախ, բայց պարոն է. Մակկեյը և մյուսները դեռ իրենց ձեռքին են պահում Նիգերիայի հարստության մեծ մասը ու այս ածխահանքը ևս:

Մենք զրուցում ենք ածխահատներ Օդի Օզորեի (որն իմիջի այլոց մասնակցել է 1949 թվի գործադուլին), Ուբա Հեզիքայայի, Օդի Էկովոյի հետ, և նրանք պատմում են իրենց անուրախ կյանքը...

Ապրում են ածխահանքից մոտ տասը – տասներկու կիլոմետրը հեռավորության վրա, աշխատանքի են գալիս ոտքով և վերադառնում ոտքով, որովհետև քաղաքային տրանսպորտ գոյություն չունի: Աշխատանքը սկսում են առավոտյան ժամը վեց և կեսին և ավարտում երեկոյան յոթ և կեսին: Ընդմիջում չունեն: Աշխատում են ուղիղ 13 ժամ՝ գետնի տակ, և ամսական ստանում չորս ֆունտ ստեռլինգ աշխատավարձ: Տասը ռուբլի…

Թվում է, թե այլևս միտք չունի նրանց որևէ հարց տալ: Բայց հիմա նրանք են հարցնում: Նրանք շատ քիչ բան գիտեն Սովետական Միության մասին և պարզապես հարցերի տարափ են տեղում.

— Ձեզ մոտ գործազուրկներ կա՞ն:

— Ո՞ւմ են պատկանում ձեր գործարանները:

— Ինչո՞ւ եք արգելում հավատալ աստծուն:

— Ճի՞շտ է, որ ձեզ մոտ բոլորը կոմունիստներ են:

— Հիմա այլևս դրամ գոյություն չունի ՍՍՀՄ – ում:

— Ձեզ մո՞տ էլ ածխահատը ամենացածրն է վարձատրվում:

Ու մենք բացատրում ենք հնարավորին չափ մանրամասնորեն, մեր ասածը կրկնում ենք մի քանի անգամ, և ի վերջո ուրախությամբ նկատում, որ նրանց աչքերի կասկածը հետզհետե տեղի է տալիս հավատին և հիացմունքին:

— Մեզ մոտ էլ հետագայում այդպես կլինի, այ, կտեսնե՛ք, գաղութատերերին ծովը կնետենք, կաշխատենք ամբողջ հոգով՝ մեզ համար, մեր երեխաների համար, և մենք էլ ձեզ նման կապրենք, ձեզանից կսովորենք լավ կյանք կառուցել: Դուք կօգնեք մեզ, այնպես չէ՞... Ախր մենք նոր ենք սկսում ամեն ինչ...

Այո՛, Աֆրիկայի երիտասարդ, անկախ ու խոշոր այս պետությունը ինքնուրույն զարգացման առաջին քայլերն է անում միայն: Դժվար է այդ ուղին, ծանր, որովհետև օտարերկրյա ճնշումներից բացի, Նիգերիային խանգարում է նաև սեփական ահավոր հետամնացությունը՝ տնտեսության և կուլտուրայի բնագավառում: Բայց կարևորն այն է, որ Նիգերիայի ժողովուրդը լի է վճռականությամբ, մինչև վերջ թոթափելու գաղութարարների լուծը և զարգանալու տնտեսապես ու քաղաքականապես: Չէ՞ որ Նիգերիան ունի զարգացման բոլոր հնարավորությունները...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Իզուր չէ, որ նիգերիացիներն ասում են. «Մեր երկրի հողն ու բնությունը մարդուն կարող են տալ ամեն ինչ, որ նա չզգա սով, չունենա կարիք, որպեսզի նա երջանիկ ապրի... Իսկ չէ՞ որ մերն են հիմա մեր հացն ու բնությունը...»:

Մենք հեռացանք Աֆրիկայից՝ վառ ու անջնջելի տպավորություններով այդ հեքիաթային աշխարհի մասին: Մենք հիացանք նրա շռայլ ու թովիչ բնությամբ և ավելի շատ մարդկանցով, որոնք աշխատասեր են, ազնիվ ու բարի, որոնք դարեր շարունակ ստրկացվել են, բայց ստրուկ չեն դարձել երբեք, որոնք ինքնաճանաչման շրջան են ապրում հիմա և ոչ թե ամաչում են իրենց սև մաշկի համար, այլ հպարտանում են, ինչպես սպիտակ մարդը կարող է հպարտանալ իր սպիտակ մաշկով:

Մենք տեսանք Աֆրիկայի առավոտը:

Ու երբ հրաժեշտ էինք տալիս մեր նոր բարեկամներին, մենք նրանց չասացինք «մնաք բարով»: Մենք ուզում էինք կրկին հանդիպել նրանց և՛ Աֆրիկայում, և՛ մեզ մոտ՝ Սովետական Միությունում: Մենք ուզում էինք հավերժ բարեկամներ լինեի դրա համար էլ նրանց ասացինք.

— Օդա՛բո, օդա՛բո, մբո՛նի...

Որը Նիգերիայի յորուբու ցեղի լեզվով նշանակում է. «Ցտեսությո՛ւն, մինչ և նո՛ր տեսություն, բարեկամնե՛ր»:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ԽԱՂԱՂ ԳՆԱՑՔՆԵՐ

(ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՕՐԱԳՐԻՑ)

Օ՜, աշխարհը վաղուց է դարձել
Մի փոքրիկ, փոքրիկ փողոց...
Ե. ՉԱՐԵՆՑ

Ակամա Չարենցի խոսքերն ես կրկնում Տու – 114 ծանրանիստ ինքնաթիռով դեպի Հեռավոր արևելք թռչելիս: Ութ և կես ժամում, առանց վայրէջքի, Մոսկվայից – Խաբարովսկ: Ընդամենը երկու – երեք տասնամյակ առաջ այդ թեմաներով գիտա – ֆանտաստներն էին գրում: Իսկ հիմա ինքնաթիռը հանդարտ, թևերը պարզած թռչում է մթության մեջ, ամպերի վրայով, կտրելով գետեր ու լճակներ, լեռներ ու անտառներ, աշխարհամասերի սահմանները: Գիշերվա ժամը 12 – ն է: Կարելի է արդեն քնել: Դեռ չորս և կես ժամ էլ թռչելու ենք: Եվ հանկարծ դեղին մի ցոլք ողողում է պատուհանը:

— Արև՛ը,— զարմացած ձայնում է մեկը:

Ուղևորների մեծ մասը հանգիստ քնած է: Նրանց համար դա նորություն չէ: Իսկ մենք, որ առաջին անգամ ենք անցնում այս երկնքով, պատուհանի մոտ խռնված, զմայլված դիտում ենք այգաբացը՝ գիշերվա ժամը 12 – ին: Արեգակը խոշոր, հուրհրան, բարձրանում է դանդաղ, ու թվում է, թե հիմա ուր որ է կհալվի, կրակ կծորա ու կայրի հորիզոնը: Ասենք՝ զարմանալու իրավունք չունենք, չէ՞ որ մենք Ճապոնիա ենք գնում՝ «Ծագող արեգակի երկիրը»:

Գիշերվա ժամը 4 – 30 – ին հասանք Խաբարովսկ, երբ արևը ուղիղ զենիթում էր և տեղական ժամացույցները ցույց էին տալիս ցերեկվա ժամը 12 – 30: Իսկ էլի չորս ժամ անց տուրիստական կապույտ էքսպրեսը Բիկինի, Ռուժինոյի, Ուսսուրիյսկի միջով, ցածրիկ ու խիտ անտառների եզրով, կանաչ մարգագետինների վրայով, փոքրիկ, նախշուն տնակների կողքով, որ ասես պատկերազարդ հեքիաթներից իջած լինեին, մեծ արագությամբ սլանում էր դեպի Նախոդկա, Սովետական Միության ամենածայրամասային և ամենամեծ նավահանգիս-տը՝ Խաղաղ օվկիանոսի ափին:

Գնացքում արդեն, այսպես ասած՝ «միջազգային» մթնոլորտ էր տիրում: Ռադիոն հաղորդումներ էր տալիս չորս լեզուներով՝ ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն և ճապոներեն: Ըստ ուղևորների ազգային պատկանելիության, յուրաքանչյուր վագոն ուներ իր թարգմանիչը: Բայց թարգմանիչներն ավելի հաճախ ձանձրանում էին: Մարդիկ գերադասում էին խոսել իրենց նախապապերի լեզվով, ձեռքերի ու շրթունքների եռանդագին շարժումներով կամ պարզապես նայում էին իրար ու ժպտում մի ժպիտով, որ միայն զբոսաշրջիկներն ունեն, մեր ժամանակների անխոնջ դերվիշները: Իսկ վագոն – ռեստորանում այդ բազմալեզու դերվիշները մի լեզվով միահամուռ պահանջում էին « ռուսսկա վոդկա» և երկար, լուռ դուրս էին նայում պատուհաններից, կիսախուփ աչքերով դիտելով գրեթե միապաղաղ, խիստ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

բնանկարները, որոնելով իրենց մանկության անցած, հեռավոր, հարազատ պատկերները՝ այս մեծ, զարմանալի, հեռավորարևելյան աշխարհում:

Նախոդկայում, որ լեռնային փոքրիկ մի քաղաք է՝ հարյուր հազար բնակչությամբ, արդեն մեզ էր սպասում Միության ամենագեղեցիկ ջերմանավերից մեկը՝ «Բայկալը»: Մաքսատան և սահմանային բոլոր պաշտոնական ձևականությունները կատարելուց հետո, մենք բարձր սանդուղքով նավ ենք բարձրանում ու բազրիքներին հենված դիտում մեր հողը, մեր ափը: Նավամատույցը բազմամարդ է, բայց անաղմուկ: Սպասում են: Մեր կողքին, նավի երկարությամբ, բազրիքներին հենված դեպի ափ են նայում բազմաթիվ ջահել շեղաչք ճապոնուհիներ: «Երգող ձայներ» նշանավոր խմբի աղջիկներն են, որ վերադառնում են մեր երկրում կատարած համերգային ուղևորությունից: Հասցրել են զգեստափոխվել: Բոլորը ազգային, վառ խայտանկար կիմոնոներով են, և օտար աչքի համար այնքան գեղեցիկ ու նման իրար, ասես դասական մի դիմանկարի կրկնօրինակները լինեն: Նրանց ճանապարհում է միայն մեկը, մի ծերունի՝ սպիտակ, լայնեզր գլխարկով և բաց գույնի, երկար թիկնոցով: Ծերունին ակնհայտորեն շփոթված ու վշտացած է: Նա մանրիկ վազում է նավի երկա-րությամբ, երկար թիկնոցի մեջ սայթաքելով, մեկ – մեկ կանչում աղջիկներին, ինչ – որ քնքուշ խոսքեր ասում նրանց: Եվ աղջիկները հանկարծ ձայնում են.

— Պապա – սա՛ն, պապա – սա՛ն:

Հետո ծերունին բարձրացնում է ձեռքը, ետ – ետ է քաշվում, և աղջիկները միասին, համերաշխ և ավելի քան թախծալի, ճապոներեն երգում են «Մերձմոսկովյան գիշերները»:

Ու ես առաջին անգամ տեսնում եմ, թե ինչպես են բաժանվում ճապոնացիները:

Զբոսամոլի իմ հիվանդությունը ինձ շատ աշխարհներ է տարել: Ես գիտեմ, թե ինչպես են բաժանվում հայերը: Տեսել եմ, թե ինչպես են բաժանվում ռուսները, վրացիները, բուլղարները, լեհերը, ռումինացիները, գերմանացիները, բելգիացիները, ֆրանսիացիները, անգլիացիները, շոտլանդացիները, տեսել եմ, թե ինչպես են հրաժեշտ տալիս աֆրիկյան տարբեր ժողովուրդների մարդիկ, բայց այս մեկը...

Արարողություն բառն իմ կարծիքով հենց նրանց բաժանմանն է վերաբերում: Ջերմանավի հրաժեշտի շչակի հետ աղջիկները տախտակամածից գունավոր, փայլուն ժապավեններ են նետում ափ: Ծերունին բռնում է դրանց ծայրերը: Բայց ժապավենները շատ են: Նա անօգնական շուրջն է նայում և հանկարծ նկատելով մանկապարտեզի մի խումբ երեխաների, կանչում է նրանց: Փոքրիկները բռնում են ժապավենները ու հրճվում են բաց, կարմիր բերաններով, ճչում են երջանկությունից: Իսկ ծերունին ու աղջիկները շարունակում են իրենց երգը. ճապոնական ինչ – որ երգ՝ սրտաշարժության չափ տխուր ու թախծալի: Ես ինչ – որ տեղ լսել եմ այս երգը, բայց որտե՞ղ: Եվ հանկարծ հիշում եմ, հիշում եմ, ու զգում, որ հիշել չէր կարելի: Այդ երգը աղոթք էր և երգում էին «Ճապոնիան պատերազմներում» կինոնկարում նրանք, ովքեր հրաժեշտ էին տալիս մահապարտ – օդաչուներին: Ուրեմն ինչո՞ւ են երգում այդ երգը: Կամ գուցե դա նույնը չէ՞, գուցե հրաժեշտի բոլո՞ր երգերն են թախծալի: Դե, իհա՛րկե:

Շոգենավը հառաչում ու կողքի վրա կամացուկ հեռանում է ափից: Ձգվում, երկարում են նավն ու ափը իրար կապող գունավոր թղթե ժապավենները փողփողում հարյուրավոր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

երանգներով: Աղջիկներն արագորեն արձակում են ժապավենների փաթեթները, շարունակելով երգել ու օրորվել նավի հետ: Ժապավեններն արդեն ձգվելու տեղ չունեն: Մարդիկ ավելի ու ավելի են մոտենում ջրերին, որպեսզի չկտրվեն թղթե խայտաբղետ կապերը, որ փայլում են՝ մանրիկ անձրևից թրջված: Բայց հետզհետե կտրվում են ժապավենները, ընկնում ու գունավոր մի զարմանալի գորգ հյուսում ջրերի վրա: Կտրվել են նաև ծերունու ձեռքի ժապավենները: Միայն երկուսն են մնացել՝ կարմիրն ու դեղինը, և նա վազում է ափով: Հիմա միայն դեղինն է մնացել, մի պահ ևս, և ծերունին ծովն է նետում ժապավենը, կանգնում ու հանում է ճերմակ, թրջված, լայնեզր գլխարկը ու խոր գլուխ է տալիս հեռացողներին:

Աղջիկներն այլևս չեն թաքցնում արցունքները: Նրանք երգում ու լալիս են բարձրաձայն ու կանչում են. «Սպասի՛ բո, պապա – սան»: Ջերմանավը շրջվում է՝ ուղղություն վերցնելու համար, իսկ աղջիկները վազում են տախտակամածով նավի մի կողմից մյուսը, դեպի ափ են մեկնում ձեռքերը՝ շարունակելով հեկեկալ ու բացականչել խոսքեր, որ թարգմանության կարիք չունեն և վազում են դարձյալ, որպեսզի էլի ու էլի տեսնեն նավամատույցում, անձրևի տակ միայնակ կանգնած ծերունուն, որ գլխից վեր բարձրացրել ու թափահարում է իր ճերմակ, թրջված լայնեզր գլխարկը:

Տախտակամածից չիջան, մինչև որ ափը՝ իր կանաչ, սրածայր բլուրներով վերջնականապես անհետացավ մշուշի մեջ: Ցուրտ էր, օվկիանոսյան սառն ու աղի քամի էր փչում, բայց ճապոնուհիներից մի քանիսը թաց բազրիքին հենված դեռևս ժպտում էին՝ անձայն շարժեքով շրթունքները ու արցունքոտ աչքերով դիտելով ափի աղոտ ուրվագիծը: Ո՞վ էր լայնեզր գլխարկով այն տարօրինակ ծերունին, ի՞նչ էր արել նա այս օտար աղջիկների համար, որ նրանից տխուր երգերով էին բաժանվում, կարոտով, արցունքով ու ափսոսանքով: Հետո մտածեցի, որ գուցե նրանք միայն այդ մարդու համար չէին լալիս, այլ անջատումի, բաժանման, ընդհանրապես բաժանման համար:

Ես տեսա, թե ինչպես են բաժանվում ճապոնացիները:

Հիսուներեք ժամ շարունակ «Բայկալը» տասնյոթ մղոն արագությամբ ճեղքում էր Խաղաղականի ջրերը: Մոտենալով Ճապոնիային, ջերմանավն անցավ Հոկայդո և Հոնսյու կղզիների արանքով և սկսեց իջնել կենտրոնական կղզու արևելյան ափի երկարությամբ: Մշուշ էր ու բարակ անձրև: Ափը գրեթե չէր երևում: Երբեմն – երբեմն միայն այս ու այնտեղ թույլ առկայծում էին փարոսները: Ավելի ու ավելի հաճախ էին հանդիպում տարբեր երկրների դրոշներ պարզած շոգենավեր ու բեռնանավեր, ձկնորսական նավերի երկար քարավաններ: Երկրորդ օրվա ցերեկը մշուշն ամբողջովին պատեց «Բայկալը»: Ոչինչ չէր երևում: Հետո սկսվեց ճոճում: Մինչ այդ ուղևորները երգով ու պարով լցրել էին ջերմանավի բոլոր անկյունները, ճապոնական տախտակամածային հոկեյ էին խաղում վերևում, փրկարար նավակների մոտ, սեղանի թենիս էին խաղում և նույնիսկ (մեր կիսատ – պռատ գիտելիքներով) պարում քոչարի: Հետո կամաց – կամաց դատարկվեց տախտակամածը, երգերը դադարեցին: Դեռևս որոշ ժամանակ շարունակվում էին պարերը առաջին կարգի սրահում, սակայն հետզհետե ուժգնացող ճոճքի տակ դա արդեն անմտություն էր: Սովորական տանգոն աֆրիկյան կիսավայրենի պարի էր նմանվում: Նավի բժշկի, հաղթամարմին ու բարի Իվան Պետրովիչի խցիկի մոտ ինտերնացիոնալ հերթեր գոյացան: Ննջարանները լցվեցին գլուխները սրբիչներով փաթաթած, տնքացող դերվիշներով: Ռադիոն

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

զուր էր ուղևորներին տարբեր լեզուներով ընթրիքի կանչում: Բոլորը մոռացել էին իրենց լեզուն: Ճաշի անուն լսելուն պես աղմուկով վեր էին թռչում կախովի մահճակալներից ու բերանները բռնած վազում դեպի լվացարանները:

— Ծովային հիվանդությունը հնձեց մեր լավագույն ընկերներին,— ռադիոյով հանդիսավոր տխրությամբ հայտարարեց նավի պարերի ղեկավարը: — Մեր ծրագրերը կիսատ մնացին: Բարձրացե՛ք, պարոններ և տիկիններ, բոլորդ դեպի պարասրահ:

Կոչը անարձագանք մնաց: Պարոններն ու տիկինները դեղահատեր էին կուլ տալիս ու մտածում հանդերձյալ աշխարհի մասին, երբեմն – երբեմն մրմնջալով «Գանձերի կղզու» սարսռեցուցիչ երգը.

Յոթանասունհինգն էլ չվերադարձան տուն,

Նրանք խեղդվեցին ծովի հորձանքում:

— Այս ի՞նչ սոսկալի ալեկոծության է,— հառաչելով ասում էր մեկը:

— Ահա թե ինչ է նշանակում փոթորիկ,— գլուխն որորում էր մյուսը:

— Գրազ կգամ, որ յոթ – ութ բալ կլինի, ես ծովով շատ եմ ճամփորդել,— շարունակում էր երրորդը:

Եվ որքա՜ն մեծ եղավ մեր հիասթափությունը, երբ նավապետը պաշտոնապես հայտարարեց, թե ընդամենը չորս բալ ալեկոծություն կա օվկիանոսում:

— Ուրեմն ինչո՞ւ ենք այսպես վատ զգում մեզ,— աղմկեցին ուղևորները:

— Նախ՝ որովհետև սովոր չեք նավով երկար ճամփորդելուն, — ասաց նավապետը, — և ապա այն պատճառով, որ ձեր ուղևորության ընթացքում ցերեկն ու գիշերը խառնվել են: Դուք, ըստ սովորության, պետք է քնեք, այնինչ նախաճաշում եք, և քնում եք, երբ պիտի աշխատանքի գնայիք: Դա դեռ երկու – երեք օր կտևի:

Չտևեց: Ճոճումը, ինչպես միանգամից սկսվել էր, այնպես էլ դադարեց: Եվ հանկարծ բոլորը զգացին, որ հիվանդ չեն այլևս: Քայլում էին այնպես, ինչպես ձեր ծովային գայլերը՝ թեթևակի օրորվելով ու հպարտորեն ճոճելով ուսերը: Սրահներն ու տախտակամածը կրկին լցվեցին երգով ու պարով, բազմալեզու զրույցներով: Իսկ երբ մթնեց, բոլորը հավաքվեցին առաջին կարգի սրահում և սկսվեց հրաժեշտի համերգը: Ամեն մեկը պարտադիր ինչ – որ բան պիտի կատարեր: Ճապոնացիների համար դժվար չէր, նրանք հենց խմբակային երգողներ ու պարողներ էին: Դժվարը անհատ – պատահական կատարողներինն էր: Նրանցից ամենափայլունը հանդես եկավ մի ռուս վտարանդու որդի՝ Գերմանական Ֆեդերատիվ հանրապետությունից, որը Սովետական Միության վրայով Ճապոնիա էր մեկնում: Նա պարեց հոպակ: Պարեց ինքնամոռաց, հափշտակության մեջ, պարեց մինչև ուժասպառ լինելը՝ ոտքերը լայն պարզած՝ վեր – վեր ցատկելով ու հոլի նման պտտվելով ծնկների վրա: Իսկ երբ ավարտեց պարը, ու լռեցին ծափերը, նա հևալով, բարձրաձայն ասաց իր ուղեկիցներին, ասաց կոտրատված ռուսերենով.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Իսկ դուք չէիք հավատում, որ ես ռուս եմ:

Հետո երգեցին ու պարեցին շատերը, և հանկարծ մեր խմբի ղեկավարը, չանսալով մեր թախանձանքներին, դավադրաբար հայտարարեց.

— Այժմ ելույթ կունենա Հայաստանը:

Մենք շփոթված ու շիկնած իրար մոտեցանք: Սկսեցինք խորհրդակցել ցածրաձայն, և պարզվեց, որ մեր դրությունն այնքան էլ անհուսալի չէ: Վեդիի շրջսովետի գործկոմի նախագահ Հենրիկ Մինասյանը միկրոֆոնն այնպիսի վստահությամբ մոտեցրեց բերանին, ասես ողջ կյանքում էստրադային բեմից չէր իջել, ու սկսեց երգել «Կենաց երգը», «Հոպինան» ու «Ա՛խ իմ ճամփեն մոլոր գնաց» — ը, որով վերջնականապես քնի մատնեց բոլորին: Հայէլեկտրագործարանի հաշվիչ կենտրոնի պետ Հենրիկ Խաչատրյանը և Հոկտեմբերյանի կուսշրջկոմի հրահանգիչ Նորայր Գրիգորյանը աննախանձելի համերաշխությամբ պարեցին «Շալախո» և «Նազ – պար», իսկ Կիրովի գործարանի քիմիկ Սեդա Պետրոսյանն ու ես հանդիսանում էինք բերանացի ժողովրդական գործիքների անսամբլը: Պետք է առանց համեստության ասել, որ դժվար թե մեր պրոֆեսիոնալ կատարողները ավելի ջերմ ընդունելության արժանանային, սակայն մենք լավ գիտեինք, որ դրանով առաջին հերթին օտարերկրացիների նրբանկատությանն ու բարեկրթությանն ենք պարտական:

Ինչևիցե, Հայաստանն ամոթով չմնաց և նույնիսկ արժանացավ մրցանակի՝ հանձին մի մեծ տորթի, որը մենք տեղն ու տեղը ոչնչացրինք մեր առավել աչքի ընկնող երկրպագուների հետ:

Այնպիսի մի մթնոլորտ էր տիրում սրահում, այնպիսի մի ոգևորություն ու աղմուկ, որ լիովին մոռացել էինք, թե ովքեր ենք մենք և որտեղ ենք գտնվում: Մոռացել էինք, որ մեզ շրջապատում են մարդիկ՝ տարբեր լեզուներով, տարբեր սովորություններով ու բնավորություններով, տարբեր հայացքներով ու հակումներով և նույնիսկ հասարակական տարբեր ֆորմացիաներում ապրող մարդիկ:

Մերոնցից մեկը կամացուկ ասաց.

— Հավատո՞ւմ ես, ճապոնացիներին երբեք այսպես չէի պատկերացնում: Ինձ թվում էր, թե նրանք չեն ժպտում: Այնինչ նրանք հաճախ են ժպտում, որովհետև գիտեն՝ շատ են գեղեցկանում, երբ ժպտում են: Տեսնես ինչպիսին է նրանց հայրենիքը:

— Որքան գրքերից գիտեմ, շատ հետաքրքիր երկիր է,— արձագանքեց մեկ ուրիշը:

— Դուք դրանում կհամոզվեք անմիջապես, երբ ոտք դնեք ճապոնական հողին,— ասաց Իվան Պետրովիչը: —Մի քանի ժամ է մնացել ընդամենը՝ զարմանալի՜, զարմանալի՜ երկիր է, կարող եմ այսքանը միայն ասել ձեզ՝ ե՛ս, որ քսան – երեսուն անգամ եղել եմ Ճապոնիայում: Եվ կարող եմ ավելացնել նաև, որ անհասկանալի երկիր է Ճապոնիան: Այսքա՛նը:

Կեսօրից անց մեր ջերմանավը խարիսխ նետեց ճապոնական Յոկոհամա քաղաքի նավահանգստից մեկ – երկու մղոն հեռու: Երկար ժամանակ սպասում էինք ճապոնական սահմանային իշխանությունների ներկայացուցիչներին: Նրանք եկան փոքրիկ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

պտուտականավերով, նավ բարձրացան շարժական կամրջակով, սկսեցին ստուգել փաստաթղթերը և վերջապես թույլ տվեցին, որ «Բայկալը» նավահանգիստ մտնի:

Իրերն էինք հավաքում՝ նավին հրաժեշտ տալու համար, երբ լսեցի, որ մեկը ռուսերեն հարցնում է սրան ու նրան.

— Մեզ մոտ հայեր կա՞ն:

Անմիջապես դուրս նետվեցի խցից: Նավի բժիշկն էր՝ Իվան Պետրովիչը:

— Արտաշես, դու հայ ես, չէ՞:

— Հայ եմ, իհարկե, — ասացի ես:

— Ինչ – որ մի ծովային ներքևում հայերի է հարցնում:

Մերոնց հետ անմիջապես, ցատկելով սանդուղքներով, տախտակամած բարձրացանք: Ներքևում, ափին, ծովային սպայի հագուստով մեկը՝ ձեռքով աչքերին հով արած, վերև էր նայում:

Կախվեցինք բազրիքից:

— Դո՞ւք էիք հայերի հարցնում,— հայերեն հարցրեցինք մենք:
— 0, այո՛, հա՞յ եք,— բացականչեց ծովայինը:

— Հա՛յ ենք, հա՛յ ենք,— հաճելիորեն զարմացած հաստատեցինք մենք:

— Ի՞նչ կըսեք, իսկակա՞ն հայ եք:

— Իհարկե, իսկական, ուրիշ ի՞նչ տեսակ հայ կա:

— Սովյե՞թ Հայաստանեն եք: Երևանե՞ն,— մեր հարցին ի պատասխան հարցրեց նա:

— Այո՛, այո՛, Երևանից:

Կապույտ համազգեստ հագած ծովայինը հանեց ոսկեկար հովարով գլխարկը, աջ ձեռքը կրծքին խփեց:

— Ես ալ հայ եմ: Հա՛յ եմ,— բացականչեց նա:— Մարսելեն: Լսած կա՞ք: Մարսե՛լ: Ֆրանսիական նավի պետին օգնականն եմ: Ապրանք կտանենք հոստեղեն: Իմացա, որ սովյեթ նավ կա հոս, ուզեցի իմանալ հայ կա՞ մեջերնին: Ուրեմն, հա՛յ եք:

Լռեց, օրորեց գլուխը, ուզում էր շատ բան ասել:

Ափսոս,— ավելացրեց,— հիմա պիտի երթա մեր նավը, ափսո՛ս,— նորից գլխարկը գլխին դրեց ու հարցրեց.— աղե՞կ եք:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Աղեկ ենք,— ասացինք մենք, սրտանց ափսոսալով, որ նրանց նավը մեկնում է, սրտանց ցանկանալով, որ Հայաստանից ու Ֆրանսիայից աշխարհի այս ճապոնական անկյունում հայտնված հայերը մի քիչ զրուցելու ժամանակ ունենային:

Մեր զրույցի ընթացքում նրան մոտեցավ մեկ ուրիշ սպա, հավանաբար նավի կապիտանը, երկու-երեք անգամ թեթևակի ձգեց մեր բարեկամի թևքից, ձեռքը ուսին դրեց: Սակայն հայը չէր զգում ոչինչ, չէր շարժվում տեղից, ժպտուն աչքերով, մի տեսակ սիրահարվածի նման մեզ էր նայում անընդհատ ու միայն հարցնում էր երբեմն.

— Աղե՞կ եք...

Հետո նրանք գնացին, իսկ մեր խումբը ցած իջավ ջերմանավից և անմիջապես էլ համոզվեց, որ ճապոնացիները միայն արվեստով բաժանվել չգիտեն:

Ողջագուրանքներ, գրկախառնումներ: Պարզվեց, որ շատերը ճանաչում են միմյանց Սովետական Միությունում տեղի ունեցած ֆեստիվալներից ու հանդիպումներից: Այդպես էլ իրար խառնված ու գրկված մենք դուրս եկանք նավահանգստից ու նստեցինք մի մեծ ավտոբուս, որը Յոկոհամայից մեզ տանելու էր Տոկիո՝ Ճապոնիայի մայրաքաղաքը:

Ավտոբուս նստելուն պես դռան մոտ համազգեստով կանգնած փոքրիկ մի ճապոնուհի միկրոֆոնը ձեռքն առավ ու սկսեց գեղգեղալ: Սպասում էինք, թե հիմա կթարգմանի իր իսկ խոսքերը, սակայն նա շարունակում էր ժպտալ ու խոսել և, ի վերջո, համոզեց մեզ, որ պարզապես իր պաշտոնական պարտականություններն է կատարում, որպես ավտոբուսի ուղեկցորդուհի: Նա պարտավոր է բացատրություններ տալ ավտոբուս նստած տուրիստական յուրաքանչյուր նոր խմբի, և եթե մենք ճապոներեն չենք հասկանում, ապա դրանում գոնե ինքը մեղավոր չէ: Տարակուսած այս ու այն կողմ էինք նայում, երբ միկրոֆոնը վերցրեց լայն, գեղեցիկ դեմքով, ժպտուն, շեղ աչքերով, քաղաքացիական հագուստով մեկ ուրիշ աղջիկ.

— Ես ձեր թարգմանիչն եմ: Ինձ անվանում են Տոկուկո,— ասաց նա՝ դժվարությամբ ընտրելով ռուսական բառերը:— Յամանակո լճի ափին կազմակերպվող սովետա-ճապոնական երիտասարդության բարեկամության ֆեստիվալի կազմկոմիտեի անունից ես ձեզ ողջունում եմ ճապոնական հինավուրց, սուրբ հողի վրա: Իսկ հիմա, ես ձեզ կպատմեմ այն ճանապարհի մասին, որով մենք գնում ենք: Հիմա անցնում ենք Յոկոհամա քաղաքով:

Հին, ցածրահարկ, բանվորական քաղաք է Յոկոհաման՝ 1,7 միլիոն բնակչությամբ: Առանց ճոխ, զարմանալիորեն գեղեցիկ ռեկլամների ու լուսային գունավորումների, այս քաղաքը հավանաբար շատ խղճուկ տեսք կունենա: Թարգմանչուհին ասում է, թե մենք անցնում ենք քաղաքի բանվորական թաղամասով, որտեղ երեք հազար մեծ ու փոքր արդյունաբերական ձեռնարկություններ կան: Սա խառը քաղաք է, ասում է նա, որովհետև այստեղ է գտնվում ճապոնիայի ամենամեծ նավահանգիստը և քաղաքը միշտ լեփ-լեցուն է օտարերկրյա, հատկապես ամերիկյան նավաստիներով: Նա շեշտում է ամերիկյան բառը, և նրա գեղեցիկ դեմքը խստանամ է:

Ավտոբուսը սլանում է մեծ արագությամբ: Երթևեկությունն այստեղ ձախ է, ինչպես Լոնդոնում, և քեզ թվում է, թե վարորդը խախտում է փողոցային երթևեկության կանոնները ու

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

որտեղ որ է՝ կինչի ոստիկանի սուլոցը: Մինչև Տոկիո քսանութ մղոն ճանապարհ կա, սակայն մենք դեռ Յոկոհամայից դուրս չենք եկել: Անընդհատ նորանոր թաղամասեր, գործարաններ ու փողոցներ են, ավտոմեքենաների հեղեղ:

Մի՞թե այսքան մեծ է Յոկոհաման,— չի դիմանում տղաներից մեկը:

Ի՞նչ Յոկոհամա,— ծիծաղում է թարգմանչուհին,— հիմա մենք անցնել Կավասակիով:

Բայց ոչ մի տեղ Յոկոհաման չվերջացավ:

Եվ չվերջանալ, մի քաղաքին անմիջապես փոխարինել մյուս: Ճապոնիան հող քիչ ունենալ,— ասում է թարգմանչուհին:

Մեր ավտոբուսը հանկարծ թեքվում է հիմնական ճանապարհից, մտնում է վիթխարի մի թունել ու ոլորապտույտ վեր բարձրանում ասֆալտե լայն կամրջով: Հետո կամուրջը ձգվում է, և մենք հայտնվում ենք օդային ուղիղ ու բետոնապատ երկար ճանապարհի վրա: Քաղաքները մնացել են ներքևում՝ իրենց շենքերով ու գործարաններով, փողոցներով ու ավտոմեքենաներով: Լույսերը բոցկլտում են ցածում, և մի պահ թվում է, թե աստղերի վրայով ենք սլանում:

Սա Յոկոհամա-Տոկիո նոր ավտոպողոտան է,— հպարտությամբ ասում է թարգմանչուհին:— Կառուցվել հատուկ Տոկիոյի օլիմպիական խաղերի մասնակիցների համար:

Ամբողջ ավտոպողոտան, որի միայն մի ուղղությանբ իրար կողքի կարող են չորս-հինգ ավտոմեքենաներ ընթանալ, կանգնած է երկաթբետոնե բարձր սյուների վրա: Ներքևում սովորական ճանապարհն է: Վթարները կանխելու նպատակով պողոտայի մեջտեղում բետոնե միջնապատ է կառուցված: Բացիր ինչ արագություն ուզում ես: Դեպի աջ, արհեստական պատնեշի վրայով սլանում են ճապոնական նշանավոր միագիծ գնացքները: Ամեն ինչ շարժվում ու զնգում է: Ճանապարհին, ինչ-որ տեղ ավտոբուսը կանգ է առնում ապակեպատ փոքրիկ մի խցիկի առջև, և վարորդը, առանց մեքենայից իջնելու, պատուհանից խցիկի տիրոջն է մեկնում մի թղթադրամ:

— Օդային ուղին վճարովի է,— մեր զարմացած հայացքներին ի պատասխան, բացատրում է Տոկուկո-սանը,— ում դուր չի գալիս, կարող է վարի ճանապարհով գնալ… սակայն, կրկնակի ժամանակ վատնելով: Իսկ հիմա, բարեկամնե՛ր, դուք մտնել աշխարհի ամենամեծ ու ամենագեղեցիկ քաղաքը… Մոսկվայից հետո,— ծիծաղելով ավելացնում է Տոկուկո-սանը, զգացնել տալով, որ այդպես է ասում միայն հանուն մեր զգացումների:

Մեր դիմաց վառվում է տասնմեկ միլիոն մեղուներով լի վիթխարի փեթակը՝ Տոկիոն:

Հիմա ամենից շատ հանգստի կարիք ունեինք, սակայն հյուրանոց չտարան: Ավտոբուսը կանգ առավ Տոկիոյի Սանկիո ակումբի դահլիճի մոտ, և մենք անմիջապես շրջապատվեցինք ժպտուն, ծիծաղկոտ, ջահել տղաներով ու աղջիկներով: «Օ՛, Մոսկվա» բացականչություններով, նրանք կրծքանշաններ ու ծաղկեփնջեր էին մեկնում մեզ, խնդրում նկարահանվել միասին: Իսկ քիչ անց նստած էինք մեծ մի դահլիճում ու սպասում էինք մեր պատվին կազմակերպված համերգին: Մի քանի անգամ տարբեր տղաներ ու աղջիկներ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

մոտեցան մեզ ու ձեռքերը մեկնելով հարցրին.— «Լենինգրա՞դ», սակայն բացասական պատասխան ստանալով, հուսախաբված ետ դարձան: Պարզվեց, որ նրանք Հիրոսիմայից են, և քանի որ Հիրոսիման ու Լենինգրադը եղբայր քաղաքներ են, ուզում են ծանոթանալ լենինգրադցիների հետ, բարեկամանալ, հուշակրծքանշաններ փոխանակել: Չգիտեմ, բայց շատ հուզիչ բան կա նրանում, որ Հիրոսիմայի բնակիչները լենինգրադցիների են որոնում Սովետական Միությունից եկած յուրաքանչյուր պատվիրակության մեջ:

Վարագույրը բարձրացավ: Բեմում նստած էր ազգային գործիքների նվագախումբը, ըստ որում գործիքները որոշ նմանություն ունեին մեր գործիքներին, մի բան, որ երաժշտության մասին անհնար է ասել: Նվագում էին զուռնա, քանոն և թմբուկ: Սակայն տարօրինակն այն էր, որ զուռնա նվագողներն… աղջիկներ էին: Հետո սկսեցին ազգային պարերը: Չեմ ուզում խղճիս դեմ բան ասել: Ես հաճախ եմ լսել ճապոնական կլասիկ ազգային երաժշտություն, իսկ այդ օրը, Ճապոնիայում մեր գտնվելու առաջին օրը, լսեցի համակ ուշադրություն դարձած, միաժամանակ տեսնելով կատարողներին, ընկալելով գույները, դահլիճի մթնոլորտը, ինձ էլ զգալով որպես դահլիճում նստածներին իրավազոր մեկը, աշխատելով հասկանալ այդ երաժշտությունը, սպասելով, որ այն անցնի սրտիս միջով: Բայց... դարձյալ ապարդյուն: Երաժշտությունը չհասավ ինձ, չհասավ նաև պարը: Մեր կրակոտ, փոթորկուն, կենսուրախ պարի փոխարեն, ճապոնուհիները ցուցադրում էին անչափ հետաքրքիր, սակայն սառը, մեր աչքերի համար միապաղաղ ու միագույն պար: Շարժումներն այնքան դանդաղ են, որ պարզապես ձանձրանում ես: Այնինչ դահլիճը անհամբերությամբ սպասում էր հաջորդ յուրաքանչյուր շարժմանը, հառաչում ու ալեկոծվում էր և ջերմորեն ծափահարում արտիստներին: Եվ ես եկա այն խորին համոզման, որ ճապոնական ազգային երաժշտությունը հասկանալու և սիրելու համար առնվազն պետք է ճապոնացի լինել: Նրանց պարերը զուտ պայմանական բնույթ ունեն և փաստորեն փոքրիկ միզանսցեններ են: Աղջիկը պարով ցույց է տալիս, թե ինչպես է հարդարում մազերը, ինչպես է ներկում դեմքը, ինչ հովանոց է ընտրում: Եվ այդ ամենը, բոլոր պարերը՝ առանց ժպիտի: Ամենաարտասովորը դա է:

Եթե ինձ հարցնեն, թե ամենահիմնականը ճապոնացիների մոտ ինչն է, թե ամենաանկեղծն ու վառ արտացոլվածը ինչ է, ես առանց վարանելու կասեմ՝ ժպիտը: Այնինչ պարում են առանց ժպիտի, ասես դիմակներ հագած լինեն: Նայում են անթարթ և ուղիղ: Դեմքի մկանների ո՛չ մի խաղ, ո՛չ մի շարժում: Վառ կարմիր շրթունքներ, բացարձակ սպիտակ, թանձր ներկված այտեր և նույնիսկ մեզ համար աներևակայելի սև, ագռավասև մազեր՝ բարձր, փայլուն սանրվածքով: Իսկ ժպիտ չկա:

Բայց կյանքում, առօրյայում, իմ կարծիքով, ամենից լավ ժպտում են ճապոնացիները և առանձնապես ճապոնուհիները: Դա նրանց խառնվածքի անբաժանելի մասն է հանդիսանում, նրանց ընդհանուր քաղաքավարության, բարեկրթության արտահայտությունը:

Մենք շատ քաղաքներում եղանք, հանդիպեցինք ու զրուցեցինք տարբեր խավերի շատ մարդկանց հետ, այցելեցինք նրանց աշխատավայրերը, տները, և ամենուրեք մեզ հիացնում էր նրանց ծայրաստիճան քաղաքավարությունը, նրբանկատությունը, ուշադրությունը՝ շրջապատի մարդկանց նկատմամբ: Հեշտ չէ երեկոներր անցնել Տոկիոյի նշանավոր փողոց Գինզայով: Ավտոմեքենաների հոսքից գետինը չի երևում: Մայթերը լեփ-լեցուն են զբոսնողներով: Բաց սրճարաններից, ռեստորաններից, ակումբներից, անթիվ ու անհամար

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

կինոթատրոններից, ցուցանակավոր ու անցուցանակ զվարճավայրերից, փողոցի ողջ երկարությամբ հուրհրացող ունիվերմագներից ու խանութներից անընդհատ դուրս է հոսում մարդկային հեղեղը: Եվ սակայն աղմուկ չկա: Չկա ոչ մի բարձրաձայն խոսակցություն: Նույնիսկ լսվում է, թե ինչպես են մեղմաձայն բզզում ռեկլամները: Ռեկլամնե՛րը... Դժվար թե աշխարհի նույնիսկ այնպիսի քաղաքներ, ինչպիսիք են Լոնդոնը, Բրյուսելը, Փարիզը, Բեռլինը կարողանան այդ ասպարեզում հավասարվել Տոկիոյին: Ամենուրեք և առանձնապես Գինզայում երեկոներն ասես հրավառություն լինի: Ամեն ինչ հոսում ու պտտվում է, բոցկլտում ու հուրհրում է ծիածանի բոլոր գույներով, գույների այնպիսի նուրբ երանգներով, որ վրձինով նույնիսկ դժվար է արտահայտելը: Եվ դա հասկանալի է: Ճապոնիան էլեկտրական և ռադիոսարքավորումների արտադրությամբ աշխարհում առաջին տեղն է գրավում: Եվ ահա Գինզայում, շենքերի պատերին, տանիքներին, յուրաքանչյուր փոքրիկ ազատ տարածության վրա իրենց ռեկլամներով մրցում են ճապոնական ֆիրմաներն ու կոնցեռնները: «Սոնի», «Տոշիբա» և էլեկտրոնային ռադիոսարքավորումների շատ ֆիրմաների ռեկլամները փոփոխվում են անընդհատ, ողջ երեկոյի ընթացքում, ոչ մի անգամ չկրկնելով պատկերները: Մի բարձր շենքի պատին լուսային տառերով ճապոներեն ու անգլերեն հրատարակվում է (ավելի ճիշտ կլինի բառացիորեն ասել՝ լույս է տեսնում) կառավարության պաշտոնական օրգան «Ասախի» լրագիրը:

Ռեկլամներն, ինչպես ամենուրեք, այստեղ էլ կարողացան շեղել մեր ուշադրությունը: Դառնանք ճապոնական քաղաքավարությանն ու ժպիտին:

Եվրոպացի ճանապարհորդներից մեկը, մի լրագրող, որ երկար ժամանակ ապրել է ճապոնիայում, հանգամանորեն ու հիացած խոսելով ճապոնացիների բարեկրթության և նրբանկատության մասին, արդեն չափազանցություն թվացող մի այսպիսի օրինակ է բերում նույնիսկ:

Մի օր նրան իր տուն է հրավիրում Տոկիոյի համալսարանի պրոֆեսորներից մեկը: Ժուռնալիստը պայմանավորված ժամին այցելում է նրան: Պրոֆեսորն, ինչպես միշտ, սիրալիր ժպիտով ընդունում է հյուրին, թևանցուկ անելով տանում իր առանձնասենյակը, հյուրասիրում և մանրամասն պատասխանում ժուռնալիստին հետաքրքրող հարցերին: Վերադարձին հանդիպելով ընդհանուր բարեկամներից մեկին, ժուռնալիստը պատմում է, թե որտեղից է գալիս և անկեղծ հիացմունքով խոսում է պրոֆեսորի ջերմ ընդունելության մասին:

— Այո', պրոֆեսորը հրաշալի մարդ է,— նկատում է զրուցակիցը,— և ես շատ եմ ցավում նրան հասած մեծ դժբախտության համար:

Ի՞նչ դժբախտություն,— զարմանում է ժուռնալիստը:

Այսօր առավոտյան հանկարծամահ է եղել նրա կինը: Խե՜ղճ բարեկամ, որքան ծանր պետք է լինի նրա վիշտը: Նա այնպես էր սիրում իր կնոջը...

Սպասեցեք, ինչպե՞ս թե,— ապշում է ժուռնալիստը,— ես հենց նոր եմ գալիս նրա տնից: Նա ինձ հետ խոսում էր, հյուրասիրում էր, ժպտում էր... Հասկանո՞ւմ եք, ժպտում էր:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նա այլ կերպ չէր կարող,— պատասխանում է ծանոթը,— ինչպե՞ս կարող էր նա ձեզ զգացնել տալ այդ: Չէ՞ որ դուք նրա հյուրն էիք և կվշտանայիք՝ իմանալով նրան հասած ծանր դժբախտության մասին:

Ոչ մի հիմք չունենալով չհավատալ եվրոպացի ժուռնալիստին և վերոհիշյալ դեպքն այնուամենայնիվ համարելով բացառիկ մի բան, չես կարող երկար չխորհել ճապոնացիների զարմանալի նրբանկատության մասին: Դա արտահայտվում է ամենուրեք, ամեն ինչում, ամեն մի մանրուքում: Մենք այն երկրի մարդիկ ենք, որտեղ հյուրասիրությունը ավանդական է և որտեղ «հյուրն աստծունն է»: Մեզ հյուրասիրությամբ չես զարմացնի, քանի որ մենք ինքներս զարմացնողներից ենք և անհնարին է, որ Հայաստան այցելած որևէ ճանապարհորդ ու պաշտոնյա հիացմունքով չնշի այդ: Եվ սակայն ով եղել է Ճապոնիայում, զգացած կլինի, որ այդ հարցում նրանք երբեք էլ ետ չեն մնում կովկասցիներից: Նրանք այնպիսի հոգատարությամբ են շրջապատում հյուրերին, որ երբեմն նույնիսկ նեղում են, և հրճվում են անկեղծությամբ,

նկատելով, որ ախորժակով ես ուտում:

Մեր խմբից միայն ինձ, իմ դժբախտության շնորհիվ, բախտ վիճակվեց ավելի մոտիկից ծանոթանալ ճապոնացիներին, ծանոթանալ առանց պաշտոնական հանդիպումների ու ընդունելությունների: Այո , իմ դժբախտության շնորհիվ:

Հիվանդացա: Կյանքումս միայն մի անգամ եմ հիվանդանոցում եղել, այն էլ, ծնողներիս պատմելով, սրանից երեսունչորս տարի առաջ, երբ նոր էի լույս աշխարհ եկել: Եվ ահա հիվանդանոց եմ ընկնում երկրորդ անգամ, այն էլ… Ճապոնիայում : Եվ, ամենատարօրինակն այն է, որ ո՛չ թե արևահարությունից, ո՛չ թե շոգից (ամենուրեք անտանելի շոգ էր ու խոնավություն), այլ մրսելուց: Ինչևիցե, պառկել եմ Ճապոնիայի հինավուրց մայրաքաղաք Կիոտոյի հյուրանոցներից մեկում ու մեռնում եմ: Ռադիկուլիտ: Շարժվել չեմ կարողանում: Ընկերներս գալիս, տխուր-տխուր նայում են ինձ ու գնում հերթական բուդդայական տաճարն ուսումնասիրելու: Միայն գլուխս է աշխատում ու ձեռքերս, բայց, ինչպես երևաց, ապրելու համար դա դեռևս քիչ է: Հյուրանոցի ղեկավարությունն իրար խառնվեց, տերը մի քանի անգամ եկավ ու առաջարկեց բժիշկ կանչել: Բայց ո՞նց կանչես: Մեզ մոտ չէ, որ զանգահարես, ու թեև մի քանի ժամ ուշացումով, բայց այնուամենայնիվ բժիշկը գա: Այստեղ վճարել է հարկավոր, իսկ մենք ճապոնական դրամ չունենք: Ստիպված եղանք դիմելու սովետական հյուպատոսություն: Ծանր շնչելով եկավ հյուպատոսարանի ծեր բժշկուհին, որն ինքն էլ բուժման խիստ կարիք ուներ, մի հաղթանդամ բուժակի հետ: Թփթփացրեց մեջքիս՝ արգելելով ճչալ և երկար տանջելուց հետո հայտարարեց, թե ռադիկուլիտ է:

Դատարկ բան է,— ասաց նա,— մի քանի շաբաթից հետո իրեն-իրեն կանցնի: Իհարկե, պատահում է, որ մի քանի ամիս է տևում, բայց ի՞նչ կարող ես անել: Բուժում չկա:

Բայց վաղն արդեն մեկնելու ենք,— սարսափահար բացականչեցի ես,— ուրեմն մերոնք բոլորը հայրենիք վերադառնան, իսկ ես մնա՞մ:

Ի՞նչ արած,— հանգիստ ասաց բժշկուհին,— ես էլ եմ ուզում հայրենիք վերադառնալ: Ոչինչ անել չես կարող:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Խնդրեցի գոնե սրսկումներ անել՝ ցավերը մեղմացնելու նպատակով: Բժշկուհին սիրով համաձայնեց.

Լավ ասացիր,— ասաց նա,— եթե քեզ տեղական հիվանդանոց տանեն, անպայման սրսկելու են: Իսկ նրանց մոտ սրսկելը թանկ արժե: Ինքներս կսրսկենք: Գավրիլի Պավլո՛վիչ,— դիմեց նա բուժակին,— սկսիր: Նովոկայի՛ն:

Աժդահա բուժակը սկսեց եռանդով ծակոտել մարմինս, սրսկեց հավանաբար ամբողջ տարվա համար: Հետո նրանք գնացին: Իսկ երեկոյան ինձ ստիպված եղան այնուամենայնիվ տանել հիվանդանոց: Եվ առաջին անգամ կյանքում ես բառիս բուն իմաստով բեռ եղա ուրիշ մարդկանց: Շտապ օգնության կարճահասակ ու նիհար սանիտարները չորս հոգով հազիվ կարողացան ինձ իջեցնել հյուրանոցի նեղ սանդուղքներից: Լավ էր, որ նախօրոք ինձ կապել էին պատգարակին, թե չէ մի քանի անգամ վայր ընկած կլինեի: Ի վերջո նրանք քրտինքի մեջ կորած, ծանր հևալով, բայց շարունակելով քաղաքավարությամբ ժպտալ, ինձ պառկեցրին ավտոմեքենայի մեջ ու ազատ շունչ քաշեցին: Իսկ ավտոմեքենան սարսափելի վայնասունով սկսեց սլանալ Կիոտոյի փողոցներով դեպի հիվանդանոց:

Չգիտեի ծիծաղել, թե լաց լինել:

Հիվանդանոցը հոյակապ էր: Ժամանակակից, բարձրասլաց մի շենք՝ գրեթե ամբողջովին ապակեպատ: Սայլակի վրա պառկեցնելով, ինձ ներս տարան, և ես անմիջապես համոզվեցի, որ մեզ մոտ գոյություն ունեցող ձևականությունների արմատներն այստեղ են: Մոտ կես ժամ հարցաքննում էին ու թղթեր լրացնում: Հետո հենց սայլակով էլ վերելակը մտցրեցին ու բարձրացրին չորրորդ հարկ: Ջահել մի բուժքույր սայլակը թեթևակի հրելով ինձ տանում էր լայն ու լուսավոր միջանցքով, կամացուկ պատասխանելով մեզ շրջապատող հետաքրքրասեր հիվանդներին: Հիվանդասենյակն ընդարձակ էր ու լուսավոր: Չորս մահճակալներից երեքն զբաղված էին: Բուժքույրն ինչ-որ սարքի օգնությամբ սայլակն իջեցրեց ազատ մահճակալի աստիճանին, քանդեց կապերը, և ես սահեցի անկողնի վրա:

Ու սկսվեց: Անմիջապես բժիշկների կոնսիլիում հրավիրվեց: Ժպտալով ու քաջ իմանալով, որ ես չեմ հասկանում, ճապոներեն հետս խոսելով, նրանցից յուրաքանչյուրը հյուպատոսարանի բժշկուհու պես հարկ համարեց թփթփացնել բազմաչարչար ողնաշարիս: Ապա սկսեցին կարծիքներ փոխանակել՝ մեկը մյուսին խոր գլուխ տալով: Վերջապես հաղթեց երիտասարդ մի բժիշկ, որը բոլորից խորն էր գլուխ տալիս, և ինչ-որ կարգադրություններ արեց: Մահճակալս դարձալ անհայտ ուժերի օգնությամբ թեքվեց: Ոտքերիս կողմը բավականին բարձրացավ: Հետո զգացի, որ ինչ-որ ծանրություններ են կախում մեջքիցս՝ ոտքերի ուղղությամբ :

Այս ի՞նչ են անում,— դիմեցի մեր նոր թարգմանչին, պատանի պարոն Կատոյին:

Կշեռքներ են կախում,— ասաց նա աննախանձելի ռուսերենով,— մեզ մոտ այդպես բուժել:

Եվ քանի՞ կիլոգրամ,— հարցրեցի ես, կռահելով, որ նա ուզում է կշռաքարեր ասել:

Հիսուն կիլոգրամ՝ ձեր ամեն մի թաթից,— կշռաքարերը մեկ-մեկ հաշվելով, ասաց նա:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հիսուն կիլոգրա՞մ,— սարսափեցի ես,— ուզում են ինձ կիսե՞լ մեջտեղից, ինչ է։

Ո՛չ, ո՛չ,— շիկնեց պարոն Կատոն,— ես կուզենայի խոսել հիսուն ֆունտ։ Դուք ո՛չ կիսել։

Եվ ինչքա՞ն ժամանակ պետք է այս վիճակում մնամ,— տնքացի ես։

Թարգմանիչը դարձավ բժշկին։ Բժիշկը երկար խոսում էր, սակայն թարգմանիչն ինձ մի քանի բառով բացատրեց նրա ասածը։

Պարոն բժիշկն ասում է, որ ձեզ կարող է լիովին առողջացնել երկու շաբաթվա ընթացքում։

Դա անհնարին է։ Վաղը ես պետք է Տոկիոյում լինեմ։ «Բայկալ» նավը մեզ է սպասում Յոկոհամայում։ Մեր խումբը վերադառնալու է հայրենիք։ Ինչպե՞ս կարող եմ մնալ։ Պարոն Կատո,— ասացի ես,— խնդրեցեք բժշկին անել ինչ հնարավոր է, որպեսզի վաղը կարողանամ մեկնել։

Բժիշկը դարձյալ երկար պատասխանում էր թարգմանչի խնդրանքին՝ շարունակելով բարի ժպիտով ինձ նայել։ Հետո թարգմանիչն ասաց.

Պարոն բժիշկն ասել, որ դուք վաղը ոտքի կանգնել, սակայն ման գալ գոռալով,— սիրալիր թարգմանեց պարոն Կատոն,— եթե չառարկեք, ինչ էլ որ անի։

Ինչպե՞ս պիտի առարկեմ,— ասացի ես,— չէ՞ որ ճապոներեն չգիտեմ։

Սա միակ նախադասությունն էր, որ պարոն Կատոն թարգմանեց մեծ բավականությամբ, նախօրոք սրտանց ծիծաղելով։

Ծիծաղեցին բոլորը, ովքեր սենյակում էին. բժիշկը, կողքիս մահճակալին պառկած միոտանի ծերունին, մյուս մահճակալներին պառկած տղաները, ծիծաղեցին բարձրաձայն, և ես ինձ մի փոքր թեթևացած զգացի արդեն։ Առանց տրտնջալու, վաղը մեր խմբին միանալու հեռանկարով ոգևորված ընդունեցի բժշկի բոլոր նշանակումները՝ դեղերը խմեցի, թույլ տվեցի, որ դարձյալ սրսկեն ու սկսեցի հիշել Կամոյին, որպեսզի կարողանամ դիմանալ քառասուն կիլոգրամ ծանրությանը, որ քառասուն տոննայի պես անընդհատ ձգում էր ինձ։ Չէ՛, սոսկալի բան է Կամո լինելը։

Հիվանդասենյակը նման չէր մինչ այդ իմ տեսած ոչ մի հիվանդասենյակի։ Յուրաքանչյուր մահճակալ ծածկոց-վարագույրով բաժանված էր մյուսից։ Մարդիկ իրենց զգում էին այնպես, ինչպես տանը ։ Այցելուներ էին գալիս անընդհատ, առանց խալաթի։ Եկավ նաև իմ հարևան ծերունու կինը, մթերքներ բերեց, հյուրասիրեց բոլորին, մի խոշոր նարինջ էլ ինձ տվեց՝ հետը ճապոներեն շատ քնքուշ խոսքեր ասելով, հետո ինքն էլ ճաշեց ամուսնու հետ ու պառկեց կողքին։ Եկավ նաև իմ դիմացի մահճակալին պառկած տղայի սիրած աղջիկը։ Բանաններ էր բերել բոլորիս համար։ Ստիպեց իր ձեռքից ուտել, ապա մահճակալի տակից հանեց կիթառը, մեկնեց տղային ու գրկեց նրան։ Տղան նվագում էր երջանկացած, իսկ աղջիկը երգում էր փոքրիկ, անուշ ձայնով, երգում էր կիթառի կնտկնտոցի տակ մինչև գիշեր, նայելով տղայի աչքերին։ Ու այդ երգերը հասկանում էի ես։ Չզարմանա՛ք, բայց այդ երգերից նույնիսկ ինչ-որ հեռու, քաղցր, հայկական հոտ էր գալիս։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հետո նրանք գնացին, ու քնեցին իմ հարևանները։ Ես մենակ մնացի։ Պառկած եմ անընդհատ մեջքի վրա։ Կշռաքարերը չեն թողնում, որ թեկուզ սոսկալի դժվարությամբ, սակայն այնուամենայնիվ կարողանամ շրջվել։ Առանց կանչի, երեսուն րոպեն մեկ, բուժքույրը ներս է մտնում անշշուկ, ուղղում վերմակները, ում որ պետք է արթնացնում է, սրսկում կամ դեղեր տալիս, հետո կանգնում է իմ մահճակալի մոտ ու ժպտալով նայում։ Հավանաբար խղճում է։ Հավանաբար նա էլ է ինձ նման մտքում ծիծաղելով ասում, «Ախր ի՞նչ գործ ունես, այ չորաթանզի Փիրազի տղա, որ կնոջդ, երեխաներիդ թողել ու Երևանից եկել պառկել ես ճապոնիայի Կիոտո քաղաքի հիվանդանոցում՝ ամեն ոտքիցդ մի-մի ջրաղացաքար կախած»։ Բուժքույրը շարունակում է նայել, հետո ձեռքի շարժումներով հարցնում է, թե ոչինչ չե՞մ ուզում։ Ես տարուբերում եմ գլուխս։ Նա մատնացույց է անում ուղիղ աջ ձեռքիս ուղղությամբ կախված զանգը։ Եթե պետք լինի՝ զանգահարիր։ Թաց շոր է բերում, մաքրում դեմքս, մի ուրիշ շոր էլ դնում կողքիս ու հեռանում։

Ոռպեները սահում են դանդաղ, անասելի ծանր։ Կշռաքարերն ինձ խելագարեցնում են, սակայն չեմ էլ մտածում զանգը հնչեցնելու մասին։ Ինչ էլ լինի, պետք է դիմանալ։ Հետո զգում եմ, որ տնքում եմ ակամա։ Զգում եմ նրանից, որ հարևանս, միոտանի ծերունին բարձրացնում է գլուխը ու ինձ է նայում։ Փակում եմ աչքերս։ Թող կարծի, թե քնած եմ։ Սակայն աչքի պոչով նկատում եմ, որ նա ուզում է իջնել մահճակալից։ Հենակները չի վերցնում, երևի աղմուկ չհանելու համար, ու իջնում է՝ ձեռքերը գետնին հենած, մեծ դժվարությամբ։ Ընդամենը երեք օր առաջ են հեռացրել ոտքը։ Գուցե ուզում է միջա՞նցք դուրս գալ։ Ուրեմն ինչո՞ւ չի կանչում բուժքրոջը։ Ծերունին ձեռքերի ու միակ ոտքի վրա սողում է դեպի ինձ, բռնում է իմ մահճակալի ոտքից, բարձրացնում է գլուխը ու ինչ-որ բան է ասում կամացուկ, իր մայրենի լեզվով։

Նայում եմ նրան և նկատում, որ նա ինձ է պարզել արմավի հյութի պահածոյի մի տուփ ու ժպտալով, կնճիռներով ժպտալով առաջարկում է խմել։

Թող անիծյա՛լ լինեմ ես, եթե երբևէ դրանից թանկ բան բռնել եմ ձեռքումս։ Իսկ նա նայում է հուզված, երջանկացած, սպասում է, մինչև խմեմ բոլորը, հետո իջնում է հատակին ու նորից ետ սողում, դեպի իր մահճակալը։ Ամեն մի շարժման հետ ցնցվում են գլխի ճերմակ մազերը ու ինձ հուզում են անասելի։ Քիչ է մնում լաց լինեմ, ցավում է կոկորդս, մարդ ո՞նց դիմանա այս երջանկությանը։ Ուռչում է սիրտս այն հպարտ գիտակցությունից, որ նա՝ այդ ճապոնացի ծերունին, աշխարհի մարդկանցից մեկն է, ու ես էլ աշխարհի մարդկանցից մեկն եմ։

Քնել այդպես էլ չի հաջողվում։ Առավոտյան ժամը չորսին բուժքույրը հերթական շրջագայությունը կատարելուց հետո կրկին մոտենում է ինձ, դեղեր է տալիս ու ժպտուն հայացքով ինձ է նայում, հետո կշռաքարերին։ Երևի սպասում է իմ խնդրանքին, որպեսզի հանի կշռաքարերը։ Բայց ես չեմ ուզում խնդրել։ Վաղն ինչ էլ լինի ես պետք է գնամ և միանամ մերոնց։ Սակայն այն մտքից, որ եթե խնդրեմ, կհանի քարերը, սիրտս տրոփում է ուժգին ու զգում եմ, որ գունատվում եմ։ Նա կրկին սևեռուն նայում է ինձ, ապա ձեռքը շուրթերին է տանում, կռանում ու հանում է կշռաքարերը։ Եթե իմանաք, թե ի՞նչ երջանկություն է առանց կշռաքարերի ապրելը։ Ինձ թվում է, թե հիմա կարող եմ ցատկել, կարող եմ վազել թեթև։

«Է՞լ ինչ ես ուզում»,— հասկացնում է ինձ բուժքույրը։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Երևի տաքություն ունեմ, վառվում եմ ողջ մարմնով, չորացել է կոկորդս ու ես ուզում եմ այն, ինչ անհնարին է տալը, սակայն ինչը միակ բանն է, որ ուզում եմ հիմա։

— Ա՛յս,— խնդրում եմ՝ օգտագործելով իմ իմացած անգլերեն մի քանի բառից մեկը,— ա՛յս, սառույց եմ ուզում։

Դե, իհարկե, չի տա։ Տաքություն ունեցող մարդուն ո՞վ սառույց կտա։

Նա նորից ժպտում է, մտածում է մի պահ ու քիչ անց բերում, պահարանիս է դնում մի մեծ ափսե սառույց։ Քիչ է մնում խենթանամ։ Ուրեմն ես լա՞վ վիճակում եմ, ուրեմն կարող եմ նույնիսկ սառո՞ւյց ուտել։ Իսկ ինձ թվում էր, թե ջերմություն ունեմ։ Ես մի կտոր սառույց եմ դնում բերանս ու դանդաղ վայելում հրաշք սառնությունը։

Բուժքույրը մոտենում է ինձ, հասկացնում, որ պետք է սրսկի։ Ես հանգիստ, շնորհակալությամբ մեկնում եմ ձեռքս։ Սրսկիր, քո՛ւյր, սրսկիր որքան ուզում ես, ես ինձ շատ լավ եմ զգում։ Նա ասեղը հանում է իմ երակից, կանգնում է իմ դիմաց ու ժպտում է։ Ես նայում եմ սառույցով լի ափսեին։ Բոլորը կուտեմ, հերն էլ անիծած։ Ու մեկ էլ զգում եմ, որ քունս անասելի տանում է, հաճելի մի թուլություն է իջնում վրաս, մի տեսակ թեթևություն ու բուժքրոջ ժպտուն, բարի դեմքը մշուշվում է իմ առջև…

Արթնանում եմ արևի շողքից։ Ոտքերս շատ են հոգնել, ուզում եմ կծկել և հանկարծ զգում եմ, որ կշռաքարերը կրկին կախված են ոտքերիցս։ Նայում եմ պահարանին, սառույցով լի ափսեն չկա։ Ու հասկանում եմ ամեն ինչ։ Բուժքույրը խաբել է ինձ։ Նա ամեն ինչ արել էր, որպեսզի ես լավ զգամ, հետո քնաբեր դեղ էր սրսկել ու նորից շարունակել բուժումը; Սառույց էր բերել ու արգելել, որ ուտեմ… Ներս է մանում բժշկի ու թարգմանչի հետ։ Անքնությունից ստվերված են աչքերը, սակայն ժպտում է։ Ես տարուբերում եմ գլուխս, ու նա ծիծաղում է, բժիշկն էլ է ծիծաղում, հետո թեքվում, արձակում է կշռաքարերը ու ինձ հասկացնում, որ իջնեմ մահճակալից։ Սարսափում եմ այդ մտքից՝ հիշելով սոսկալի ցավերը։ Կամացուկ շրջվում եմ և հրճվանքով զգում, որ մարմինս առաջվա նման չի ցավում այլևս, ու ինչպես իմ պատանի թարգմանիչն է ասում, կարելի է գոռալով ման գալ… Ես ձեզ արդեն պատմել եմ, թե ինչպես են հրաժեշտ տալիս ճապոնացիները։ Ես ճապոնական այդ հիվանդանոցից հեռացա մի ողջ աշխարհ գտած, մի ողջ աշխարհ սրտիս մեջ, հետս տանելով այն միոտանի մեծ ծերունու ժպիտը, սիրելի բուժքրոջ ժպիտը, լավ բժշկի ժպիտը, կիթառ նվագող այն տղայի ու նրա կենսուրախ ընկերուհու ժպիտը, բոլորի-բոլորի ժպիտը։ Ու երբ ավտոմեքենան ինձ օդանավակայան էր տանում, հանկարծ նկատեցի, որ ես էլ եմ անընդհատ ժպտում, և բոլորովին ուրիշ տեսակ, ասես թե հենց ճապոներեն…

Թող ների ինձ ընթերցողը։ Գուցե նա ավելի շատ ուզում է մանրամասն իմանալ ճապոնիայի արդյունաբերության ու գյուղատնտեսության, տաճարների ու աշտարակների, ճարտարապետության և կերպարվեստի մասին, գուցե նույնիսկ կոնկրետ թվեր ու փաստեր է ուզում։ Բայց ես դրանք բերել չեմ կարող։ Այդ բոլորը կարելի է գտնել հանրագիտարաններում, աշխարհագրության և պատմության դասագրքերում, մասնագետների մենագրություններում ու համապատասխան ամսագրերում։ Ես ուզում եմ պատմել միայն այն մարդկանց մասին, ում հանդիպել եմ, միայն այն մասին, ինչ ե՛ս եմ տեսել։ Առանց ընդհանրացումների։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Գիշեր էր, երբ մոտեցանք այն հյուրանոցին, որտեղ պետք է ապրեինք Տոկիոյում գտնվելու օրերին: Հյուրանոց «Ֆեյերմոնտ»: Շրջապատում ուրիշ նման մեծ շենք չկար, և «Ֆեյերմոնտ»-ը բարձրանում էր մութի մեջ՝ իբրև հրեղեն մի սյուն: Ճապոնական քիչ բան կա: Զուտ եվրոպական հյուրանոց է և' արտաքին ձևավորմամբ, և ներքին կարգուկանոնով, եթե հաշվի չառնենք կիմոնոն, որ պարտադիր, ամեն երեկո, իբրև գիշերանոց ցելոֆանե թղթի մեջ գտնում ես պահարանում: Այստեղ նորագույն տեխնիկան իր հրաշալի օգտագործումն է գտել: Սկսվում է հենց դռնից: Երբ մոտենում ես դռանը, բացվում է արագ ու անաղմուկ և փակվում է քո ետևից՝ հավանաբար զսպանակային-էլեկտրական սարքի միջոցով: Ըստ էության զարմանալու քիչ բան կա: Սրընթաց տեխնիկայի մեր դարում ի վերջո ի՞նչ մի արտասովոր երևույթ են ավտոմատ դռները: Սակայն, անմիջապես էլ ուզում եմ ասել, որ եթե արտասովոր չեն, ապա շատ հաճելի են:

Տոկիոյի մեկ այլ՝ «Դեմոն սեյուկե» հյուրտնոցի ռեստորանում մենք տեխնիկայի օգտագործման մի ավելի հաճելի փաստի հանդիպեցինք: Ճաշելուց առաջ, ցանկանալով լվացվել, ես զուգարան մտա, մոտեցա ջրի ծորակներին ու զարմացած կանգ առա: Ծորակները բռնակներ չունեին: Գուցե նման ծորակներից ջուրը պետք է անընդհատ հոսի, մտածեցի ես, ուրեմն ինչո՞ւ չի հոսում: Մանկական բնազդով ձեռքս դիպցրի ծորակի բերանին և անմիջապես էլ խայթվածի նման ետ քաշեցի: Ձեռքիս ջուր էր թափվել: Նորից մոտեցրի, ու նորից սկսեց հոսել ջուրը: Լվացվեցի: Մինչ լվացվում էի, անընդհատ թափվում էր ջուրը, հենց ձեռքերս հեռացրի ծորակի տակից, ջուրը կտրվեց: «Լույս իջնի գերեզմանիդ, ուստա՛ Մկրտիչ»,— շշնջացի ես, հիշելով Հեղնար աղբյուրի ավանդապահ, հնարամիտ հեղինակին, լսելով սիրո ու մեղքի զոհ խելագար Վարոսի հուսահատ ճիչը. «Յա՞, հըբը կյանքս ինչի՞ անցավ»:

Կասկած չկար, որ ճապոնացիներն այստեղ օգտագործել էին ֆոտոէլեմենտներ: Ծորակի ներսում ծնկաձև ապակի կար: Սակայն հարցը դա չէ: Աշխարհի շատ երկրներում վաղուց նորություն չեն և' զսպանակային-էլեկտրական սարքերը, և' ֆոտոէլեմենտները, և' շատ ավելի բարդ ու նուրբ գյուտեր: Հարցն այն է, որ այդ բոլոր գյուտերը ճապոնիայում կենցաղ են դարձել: Մենք շատ վայրերում եղանք, շատ մարդկանց հանդիպեցինք, առավելապես՝ երիտասարդների, և նրանցից շատերի ձեռքին կամ լուսանկարչական ապարատ կար, կամ կինոապարատ, կամ գրպանի ընդունիչ, կամ մագնիտաֆոն, կամ բոլորը՝ միասին վերցրած: Փողոցով անցնելիս, հաճախ կարելի էր տեսնել, թե ինչպես անցորդներից մեկը ճամպրուկից մի փոքրիկ բարձրախոս դուրս բերելով, սկսում է ինչ-որ բարձրաձայն հայտարարություններ անել: Չկար ոչ մի ավտոբուս, որը ռադիոֆիկացված չլիներ: Միկրոֆոն ուներ ոչ միայն վարորդը, այլև ուղեկցորդը, թարգմանիչը, փոքրիկ, աննկատ միկրոֆոններ: Ամենուրեք իշխում է նաև օդափոխիչ սարքերի կուլտը, բայց դա արդեն ծայրահեղ անհրաժեշտություն է: Շոգ է Ճապոնիայում և խոնավ: Հատկապես արևի տակ դժվար է քայլելն ու շնչելը: Եվ մարդիկ շնչահեղձ կլինեին ավտոբուսներում, գնացքներում, մետրոյում ու օդանավերում, եթե ամենուրեք չօգտագործեին օդափոխիչ սարքեր: Դրանք հազար ու մի ձևի են, արտաքնապես գեղեցիկ ու շատ հարմար: Մի օդափոխիչը լիոիլի բավարարում է ավտոբուսի բոլոր ուղևորների կարիքը, որովհետև պտտվում է ավտոմատ, մի քանի ձևերով: Եվ անաղմուկ: Ի դեպ անաղմուկ են աշխատում գրեթե բոլոր սարքերը՝ վերելակներն ու ավտոմատ դռները, օդավախիչներն ու սառնարանները: Տոկիո-տաուերը, այսինքն Փարիզի էյֆելյան աշտարակի ոճով կառուցված Տոկիոյի 333 մետրանոց հեռուստատեսային աշտարակը բարձրանալու համար մենք նստեցինք մոտ քսան տեղանոց վերելակներից մեկը, բարձրացանք ուղիղ 150 մետր, և այնքան անաղմուկ, որ երբեմն թվում էր, թե չենք շարժվում: Եվ դա ոչ միայն

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Տոկիոյում։ Մայրաքաղաքից երկու հարյուր կիլոմետր հեռու, ամառանոցային փոքրիկ Նիկկո քաղաքի մոտ գտնվող Նանտամձայ սարից վերելակով 100 մետր ցած իջանք, որպեսզի դիտենք Ճապոնիայի հրաշալիքներից մեկը՝ Կիգոն ջրվեժը։ Վերելակով միաժամանակ երթևեկում էին 30-40 մարդ, և դարձյալ ո՛չ մի աղմուկ, ո՛չ մի ճռինչ։

Դա, անկասկած, ճապոնական արդյունաբերության խոշոր նվաճումն է և բխում է դարձյալ ծայրահեղ անհրաժեշտությունից։ Քաղաքները մեծ են, բնակչությունն ապրում է աներևակայելիորեն խիտ, ամենուրեք գործարաններ ու ֆաբրիկաներ են, տրանսպորտի ծանրաբեռնվածությունը ահռելի է... Եվ բնական է, որ այս պայմաններում կենսական խնդիր է աղմուկի դեմ մղվող պայքարը։

Բայց, զարմանալիորեն, մեր հյուրանոցի շուրջը ազատ է ու խաղաղ։ Եվ եթե ավտոմեքենաների անընդհատ հոսքը չլինի, կարելի է կարծել, թե ամառանոցում ենք։ Համարում ցուրտ է, և ես բացում եմ պատուհանը, որպեսզի տաքանամ։ Սա կատակ չէ։ Օդազովացուցիչ սարքերը սենյակում այնպիսի ցրտություն են ստեղծել, որ հաճախ ենք ստիպված լինում բացել պատուհանները։ Պատուհանից ներս է թափանցում օվկիանոսային տաք ու խոնավ օդը։ Ներքևում, ուղիղ հյուրանոցի առջև, լուսնի շողերից փայլում է լճակը, ձգվում, տարածվում հեռու կամուրջների ու կամարների տակով, անդրադարձնելով Տոկիոյի լույսերն ու գույները։ Խաղաղ օրորվում են փոքրիկ առագաստավոր մակույկները կապարե ջրերի վրա, իսկ հեռվում, նրանցից վերև երկհարկանի կամրջով լուսատիտիկների նման թռչում են ավտոմեքենաները։

Է՛, ինչպե՞ս տեղավորվել,— հարցնում է մեր հոգատար թարգմանչուհին ու չի կարողանում չծիծաղել նայելով մեր արտասովոր հագուստներին։

Իսկ մենք հագել ենք ճապոնական շերտավոր կիմոնոներ (ազգային հագուստ, խալաթ) և դեղին մաշիկներ ու խուսափում ենք միմյանց նայել։ Իսկապես, շատ ծիծաղելի տեսք ունենք։

Չդիմացանք, վարձեցինք,— ասում ենք մենք։ Տոկուկոն ժպտում է.

Դա պարտադիր,— ասում է նա,— կիմոնոյով գնալ ճաշել, զբոսնել հյուրանոցում պարտադիր։ Այստեղ ոչ պարտադիր, սա հյուրանոց եվրոպական։ Սակայն գնալ ազգային՝ պարտադիր։ Ձեզ հետաքրքի՞ր ազգային, ճապոնական հյուրանոց։

Օ՛, շատ հետաքրքիր,— համարյա ճապոներեն ասում ենք մենք։

Ուրեմն մյուս օր գնալ,— խոստանում է Տոկուկո-սանը։ — Ես ձեզ տանել Նիկկո։ Նիկկոյի մասին լսել, չէ՞։ Չէ՞,— թարգմանչուհին անկեղծորեն վշտացած է։ — Նիկկո նշանակում է արև։ Ով չի տեսել Նիկկոն, նա չգիտե, թե ինչ բան է գեղեցիկը։— Նա այս ասում է առանց որևէ սխալի, մաքուր ռուսերենով։— Նիկկոյում դուք ապրել ճապոնական հյուրանոցում, ուտել ճապոնական ճաշ։

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում, չիմանալով, թե ինչ ամպեր ենք կուտակում մեզ վրա։ Առանձնապես իմ։ Բայց այդ մասին հետո։ Հիմա ես հետաքրքրվում եմ, թե այդքան խիտ բնակեցված Տոկիոյում ինչպե՞ս է, որ ազատ է մնացել մեր հյուրանոցի շրջակայքը։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Տոկուկոն նայում է դիմացի բլուրը ծածկող անտառներին.

Այնտեղ ապրում է Միկադոն,— ասում է նա։

Այստեղ ապրում է Ճապոնիայի կայսրը,— մյուս օրը բացատրում է մեր նոր ավտոբուսի նոր ուղեկցուհին։

Մենք կանգնած ենք մի լայն հրապարակում, սամուրայների ինչ-որ նշանավոր առաջնորդի արձանի մոտ, ու նայում ենք վեր՝ Միկադոյի պալատի մեծ, կանաչ դարպասին։ Այսինքն ամեն ինչ կանաչ է այստեղ կամ կանաչի երանգներ ունի թե՛ հրաշք այգին, թե վարդերով ու բաղեղներով ծածկված ցանկապատերը, թե՛ պալատն աշխարհից բաժանող արհեստական լճակները, որոնց ջուրը զմրուխտ-զմրուխտ է, իսկ մակերևույթին ծաղկում են լոտոսները։

Ասես հեքիաթ ես լսում։ «Յոթ ծովերից ու յոթ սարերից այն կողմ, անտառների մեջ, արծաթավուն լճակներով շրջապատված մի պալատ կա ոսկեղեն։ Հավքն իր թևով, օձն իր պորտով չի կարող մտնել այդ պալատը։ Ճապոնիայի կայսրն է ապրում այնտեղ, արևի որդին, աշխարհի տիրակալը»։

Տեսնես հիմա իր պալատում նստած ինչ է մտածում աշխարհի տիրակալը։ Հավանաբար իր հզոր պապերին է հիշում ու դիմում գրում պառլամենտին՝ իրեն ամերիկյան նոր ավ-տոմեքենա հատկացնելու խնդրանքով։ Շատ են փոխվել ժամանակները։ Ասում են, թե նույնիսկ մինչև երկրորդ համաշխարհային պատերազմը Միկադոն անսահմանափակ իշխա-նություն ուներ և մեծագույն հարգանք էր վայելում։ Նրան ոչ ոք իրավունք չուներ նույնիսկ անունով կոչելու։ Դա սրբապղծություն էր համարվում։ Հիմա, իհարկե, այդպես չէ, սակայն Միկադոյի պաշտամունքը շարունակվում է ժողովրդի հետամնաց խավերի կողմից։ Թերևս հենց դրան պետք է վերագրել իր զարգացման բարձր մակարդակի վրա գտնվող 20-րդ դարի Ճապոնիայում կայսրի գրեթե ձևական գոյությունը։ Կայսրը դեռևս պետք է Ճապոնիայի այսօրվա արդյունաբերական տիրակալներին ու խոշոր կալվածատերերին՝ հին, բարի Ճապոնիայի սրբազան ավանդների պահպանման պատրանք ստեղծելու համար։

Կայսրի պալատներն ու զբոսայգիները կազմում են 121 հեկտար տարածություն,— բացատրում է ուղեկցուհին։ — Կայսրն ու նրա ընտանիքը ստանում են երկրի պետական եկամուտի մեկ տոկոսը։ Դա կազմում է մոտ երկու միլիարդ իեն։

Խեղճերը տեսնես ինչպես են յոլա գնում,— կեղծ հառաչում է մեր տղաներից մեկը՝ Մոսկվայի Փոքր թատրոնի արտիստ Վիտալի Կոնյաևը։ Աղջիկները փռթկում են ու միաժամանակ սաստում իրար։ Մեկ էլ տեսար ուղեկցուհին նեղացավ։ Հարց են տալիս՝ դրությունը փրկելու համար։

Քանի՞ հոգի է կայսրի ընտանիքը։
—Հինգ,— ասում է ուղեկցուհին։

Իսկ Վիտալին արդեն բարձրաձայն հաշվումներով է զբաղված, կայսրի «աշխատավարձը» համեմատում է ռադիոէլեկտրոնիկայի արդյունաբերության հսկա «Տոշիբա» ֆիրմայի բանվորի միջին աշխատավարձի հետ։ Քիչ առաջ այդ ֆիրմայի գործարաններից մեկում էինք։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Եվ որքա՞ն է տարբերությունը,— կռահելով ու ժպտալով հարցնում է ուղեկցուհին։

Ընդամենը մեկ միլիարդ 999 միլիոն 600 հազար,— լուրջ պատասխանում է Վիտալին։

Այս անգամ ծիծաղում են բոլորը և ուղեկցուհին էլ է ծիծաղում, հետո ասում է լրջությամբ.

Շուտով այս բոլորը, այս ողջ հարստությունը ժողովրդինը կդառնա։ Այդպես է նախագծել Ճապոնիայի սոցիալիստական կուսակցությանը։ Մենք դրա համար ենք ապրում ու պայքարում։

Նրա փոքրիկ, գեղեցիկ դեմքին այնպիսի մի ներշնչվածություն ու խստություն կա, որ բոլորս էլ լռում ենք ակամա։ Այդպես կարող է խոսել նա, ով միայն իր անունից չի խոսում։ Ճապոնիայում մեծ ուժ են սոցիալիստներն ու երիտասարդ սոցիալիստները։

Մեր Միկադոն թանկ է, իհարկե, բայց ձեր Նիկոլայն էլ էժան չէր կարծեմ,— աներկմիտ ասում է մեր փոքրիկ ուղեկցուհին։

Հետո մենք ավտոբուս ենք նստում ու սլանում անձրևից շղարշված Տոկիոյի փողոցներով, ուր ամեն ինչ շողում ու փայլում է թացությունից, դիտում ենք բազմագույն անձրեվանոցների շքերթները, փողոցային ամենօրյա տոնավաճառները, կրկին Տոկիոյի աշտարակն ենք բարձրանում ու ճաշում ենք ինչ-որ ռեստորանում, 100 թե 150 մետր բարձրության վրա՝ ասես ափի մեջ զննելով մայրաքաղաքի մակետը։ Եվ շարունակում ենք թափառել։ Շրջում ենք որբացած ու հոյակապ օլիմպիական ստադիոնում, լուսանկարվում այն թասի մոտ, ուր մի քանի տարի առաջ վառվում էր Օլիմպոսից բերված անշեջ հուրը։ Ակամա ակնածանքով մտնում ենք Ճապոնիայի ամենանշանավոր՝ Ասակուսականնոն բուդդայական տաճարը ու տհաճությամբ կանգ առնում։ Ճակատին ֆաշիստական սվաստիկա է խարանված ։ Մեզ բացատրում են, թե դա ֆաշիզմի հետ կապ չունի՝ սարդախաչը բուդդայիզմի խորհրդանիշն է։ Հասկանում ենք, բայց դրանից տհաճությունը չի անցնում։ Տաճարի բակում, ծածկի տակ գտնվող պղնձե վիթխարի սափորի վրա հարյուրավոր մոմեր են վառվում։ Հավատացյալները գալիս, իրենց մոմերն են վառում, ձեռքերը թաթախում են կրակի մեջ ու քսում մազերին։ Հետո նրանք մոտենում են տաճարի շեմին, որտեղ երկաթյա ցանց է փռված, ձեռքերին բռնած պղնձադրամները ուժգին խփում են ցանցին ու զնգոցի տակ ձեռքերը շփելով սկսում են երկրպագել բուդդային։ Ցանցի տակ անթիվ-անհամար պղնձադրամներ կան։

Ճիշտ և ճիշտ ինքնասպասարկման անցած ավտոբուսների նման է, — ականջիս շշնջում է Վեդիի գործկոմի նախագահ Հենրիկ Մինասյանը։— Իսկ գիտե՞ս ինչու են դրամները ուժգին խփում։

Ինչո՞ւ։

Որ զնգան։ Տեր Բուդդային էլ հաճո է փողի զնգոցը։

Չէ՛, ինչ ուզում եք ասեք, բայց շատ հաճելի է, որ քո լեզուն շրջապատում չեն հասկանում։ Այլապես մեզ հետ էլ կպատահեր այն, ինչ պատահեց մի քանի օր հետո, Ուկրաինայից եկած ինժեներ Բորիսի հետ։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Յամանակո լճի ափին, որտեղ տեղի էր ունենալու ճապոնա-սովետական երիտասարդության բարեկամության ֆեստիվալը, մեզ առաջարկեցին լողանալ: Հենց դրան էինք սպասում: Այնքան շոգ էր, որ շարժվել չէր լինում: Իսկույն ջուրը նետվեցինք ու երկար վայելում էինք ջրի համեմատական սառնությունը: Հետո սկսեցինք կամաց-կամաց դուրս գալ ու հագնվել: Բայց եկ ու տես, որ ուկրաինացի նիհարավուն Բորիսը չի կարող հագնվել, առանց պարզաջրվելու:

Ես կմեռնեմ,— ասում է նա,— ինչպե՞ս կարելի է լճում լողանալ ու առանց մաքուր ջրով լվացվելու՝ հագնվել:

Մոտակայքում աղբյուր չկար: Տղաները որքան համառում են, ոչինչ չի ստացվում:

Լավ, ես այս կողմի վրա մի քիչ կգնամ ու աղբյուր կգտնեմ,— ասում է Բորիսը:

Մոտ կես ժամ անց՝ այն կողմից, ուր անհետացավ Բորիսը, սոսկալի աղաղակներ լսվեցին: Հետո մենք նկատեցինք, թե ինչպես է Բորիսը հագուստը թափահարելով, ավազների վրա լայն-լայն ցատկելով, վազում դեպի մեզ՝ սարսափից աղավաղված դեմքով: Նրան հետապնդում էր մի մեծ, մի գազազած ամբոխ:

Երկար ժամանակ պահանջվեց, մինչև որ հայտնի դարձավ ամեն ինչ ու խաղաղվեցին կողմերը: Եվ ահա թե ինչ պարզվեց: Բլուրի հետևում Բորիսը մի ջրհոր է տեսնում ու առանց երկար մտածելու մտնում է մեջը: Այնինչ դա սովորական ջրհոր չէր, այլ սուրբ, բուժիչ ջրհոր: Հեռու երկրներից մարդիկ գալիս, գդալով խմում են ջրհորի ջուրը ու աղոթում իրենց աստվածներին: Մոտակայքում իջևանած հավատացյալները աղմուկ-աղաղակով շրջապատում են ջրհորը, դուրս են քաշում գունատված Բորիսին և սկսում են հավանաբար հայհոյել ու քաշքշել: Եվ այստեղ, հաղորդակցման այլ միջոց չունենալով, Բորիսը ռուսերեն ասում է.

— է՜, լավ, արժո՞ այս կեղտոտ ջրհորի համար…

Դա նրա վերջին նախադասությունն է լինում: Հավատացյալներից մեկը, որ ժամանակին, Հայրենական պատերազմի վերջում որպես ռազմագերի Ռուսաստանում էր եղել, տեղն ու տեղը թարգմանում է տարաբախտ Բորիսի խոսքերը, և մոլեռանդ ամբոխը ձեռնամուխ է լինում Բորիսին ծվատելուն: Փրկում են երկար ոտքերը:

Մենք, իհարկե, ազատագրեցինք մազապուրծ Բորիսին, հազար-հազար ներողություն խնդրելով, բայց ի՞նչ…

Սուրբ ջրհորն անդառնալիորեն ու հիմնովին պղծված էր:

«Ով չի տեսել Նիկկոն, նա չգիտե, թե ինչ բան է գեղեցիկը»: Գնում ենք տեսնելու գեղեցիկը: Գնում ենք լողանալու, և «ապրել ճապոնական հյուրանոցում և ուտել ճապոնական ճաշը»,— ինչպես ասում է մեր սիրելի Տոկուկոն:Ավտոբուսով չորս ժամվա ճանապարհ է: Եվ ի՜նչ ճանապարհ: Վերջապես հող տեսանք: Քաղաքներ չկան այլևս, փոխարենը ընդարձակ ու հարթ տարածություններ են, կարճլիկ այգիներ ու փոքրիկ, հեքիաթի տնակներ՝ ճանապարհի եզրերին: Ո՛չ մի կտոր խամ, ազատ հող չես գտնի: Բոլորը մշակված են, և մշակված են այնքան մաքուր, այնքան բծախնդրությամբ, այնպիսի հոգատարությամբ, որ ակամա նախանձի նման

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ինչ-որ բան սկսում է քերել կուրծքդ: Հերկված է հողի տառացիորեն յուրաքանչյուր սանտիմետրը: Իրար են հաջորդում բրնձի, ձմերուկի, սեխի ու դդումի դաշտերը, թեյի գանգրահեր պլանտացիաները: Ծառերից կախված յուրաքանչյուր դեղձ, խնձոր կամ նարինջ հոգածությամբ տեղավորված է թղթե տոպրակի մեջ: Հեռվից ասես զարդարված տոնածառերի անտառ ես դիտում: Գյուղատնտեսական աշխատանքները գրեթե ամբողջովին մեքենայացված են: Մեքենաները փոքրիկ են ու անհատական: Գեղջուկներից մեկը հրեն վար է անում ձեռքի միխոփանի էլեկտրական գութանով, մեկ ուրիշը էլեկտրական գերանդիով, ձեռքերի ռիթմիկ շարժումներով հնձում է ճամփեզրի խոտը: Արևի տակ հայելու պես փայլում են բրնձի հավասար քառանկյուն դաշտերը: Հեռվից թվում է, թե ոչ մի աշխատող չկա: Միայն երբեմն մեկ այստեղ, մեկ այնտեղ ինչ-որ ծղոտե լայն գլխարկներ են ընկած ջրերի վրա: Բայց եթե ավելի ուշադիր լինես, կնկատես, որ շարժվում են ծղոտե գլխարկները, ահա բարձրանում է մեկը, մինչև գոտկատեղը ջրի մեջ սուզված գյուղացին շտկում է երկտակված մեջքը ու գունավոր թաշկինակով սրբում գլխարկի տակ քրտնաթոր ճակատը: Անասելի ծանր է բրինձ մշակողի աշխատանքը, աներևակայելի ծանր, բայց ի՞նչ կարող ես անել: Ճապոնիան հաց չունի: Ճապոնիայի հացը բրինձն է: Ճապոնիայի բնակչության գերակշռող մասի սնունդը բացառապես բրինձն է, մի այն ու միայն խաշած բրինձը:

«Ով չի տեսել Նիկոն, նա չգիտե, թե ինչ բան է գեղեցիկը»:

Ճանապարհը կտրուկ վեր է բարձրանում և անցնելով պատվո պահակ կանգնած հսկա ծառաշարքերի միջով, վերածվում է մի փոքրիկ քաղաքի կենտրոնական փողոցի: Սա արդեն Նիկկոն է, երկրի տերերի ամառանոցը, որը նշանավոր է իր բազմաթիվ հրաշալիքներով: Առաջինը Տոշոգու վանքն է, որ ըստ ավանդության 350 տարի առաջ կառուցել է կոնատ հրաշագործ Հիդադի Ջինգորոն: Վանքը հինգհարկանի է, փայտաշեն: Ոչ մի մեխ կամ երկաթակապ օգտագործված չէ՝ հասկանալի պատճառներով: Մեծ խոնավության այս պայմաններում մեխերը, ժանգոտելով, կփչացնեն կառույցը: Վանքի մուտքը պահպանում են երկու խայտաբղետ վիշապներ՝ ահասարսուռ դեմքերով, որոնցից մեկը արտահայտում է ճապոնական այբուբենի առաջին, մյուսը՝ վերջին տառը: Կողքի պատին երեք կապիկներ են խճանկարված՝ տարօրինակ դեմքերով: Կապիկներից մեկը ձեռքով փակել է ականջները, մյուսը՝ բերանը և երրորդը՝ աչքերը: Ըստ լեգենդի, խճանկարն արված է ի պատիվ բուդդայի անձնազոհ պահապանների, որոնք հավատարիմ իրենց կուռքին ու դավանանքին, հակառակորդներին չեն հայտնել բուդդայի տեղը: «Չեմ լսել, չեմ կարող խոսել, չեմ տեսել»,— ահա թե ինչ է պատկերած խճանկարում:Սկսեցինք ծանոթանալ «ազգայինին»: Առաջարկեցին հանել կոշիկները, հագնել դեղին հողաթափեր ու նոր միայն մտնել վանք: Ամեն ինչ վառ է, գունեղ և շքեղ: Ի՜նչ ահավոր աշխատանքով են ստեղծվել այս նուրբ, խայտաբղետ զարդաքանդակները: Սակայն եթե դրանք էլ չլինեին, չլինեին նույնիսկ վանքապատկան ողջ հարստությունները, հենց միայն այն, որ այս վանքում են գտնվում 17-րդ դարի դասական հռչակավոր նկարիչ Կանոյի գործերը՝ իր ժամանակի 36 նշանավոր բանաստեղծների թեմաներով, այո՛, հենց միայն այդ բավական է, որպեսզի Տոշոգու վանքը համաշխարհային ուխտատեղի դառնա:

Իհարկե, ով չի տեսել Նիկկոն, նա չգիտե, թե ինչ բան է գեղեցիկը:

Հոգնել ենք սաստիկ, բայց մեզ ասում են, թե մեր հյուրանոցը գտնվում է Նիկկոյից հեռու, Տանտայզա սարի վրա: Թեև ճանապարհը ասֆալտապատ է ու լայն, սակայն ավտոբուսը

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

մեծագույն դժվարությամբ է հաղթահարում կտրուկ կեռմանները։ Մեր ռուս ուղեկիցները շփաթության մեջ են, չեն համարձակվում ներքև նայել՝ անդունդը սարսափեցնում է նրանց։ Իսկ մենք՝ հայերս, մեր տանն ենք զգում մեզ ու բարձրանում ենք Դիլիջանի կեռմաններով։ 30 սարսափելի շրջադարձ։ Ասում են, թե այս ճանապարհը շատ նման է ինչ-որ հիերոգլիֆի, այդ պատճառով էլ կոչվում է Իերոխասակո։ Դժվարին ճանապարհ է, շատ-շատերը գերադասում են բարձրանալ ֆունիկուլյորով։ Բայց ահա կեռմանները հաղթահարված են, ավտոբուսը դուրս է սողում անթափանց մառախուղի միջից, ու մենք լիովին վարձատրված ենք զգում մեզ։ Մեր առջև, լեռնային գոգավորության մեջ, փռված է մի փոքրիկ Սևան, Ճապոնիայի ամենագեղեցիկ, բարձրադիր լճերից մեկը՝ Չուձենջիկոն։ Բազմաթիվ զբոսանավեր, նավակներ ու մակույկներ օրորվում են վճիտ ջրերի վրա։

Իսկ հիմա ո՞վ կարող է ասել, թե որտեղ է Կիգոն ջրվեժը,— խորամանկորեն ժպտալով հարցնում է թարգմանչուհին։

Նայում ենք մեր շուրջը. ո՛չ մի տեղ ջրվեժ չի երևում, թեև պարզ լսվում է, գահավիժող ջրի ձայնը։ Մեր տարակուսանքը նկատելով, Տոկուկո-սանը հրճվում է երեխայի նման.

Չեք տեսնում, որովհետև նայել վերև, այնինչ պետք է նայել ներքև,— ասում է նա, — եկե՛ք։

Մենք մտնում ենք մի շենք։ Շենքի դուռը փակվում է ինքն-իրեն, և հատակը սկսում է սահել ցած։ Վերելակ է։ Հարյուր մետր խորության վրա վերելակը կանգ է առնում, բացվում է դուռը ու մենք հայտնվում ենք մի սքանչելի ջրվեժի առջև։ Մեզանից ցած, խոր-խոր ձորի միջից քուլա-քուլա բարձրանում է մշուշը, պատում կիրճը երիզող անտառները, թրջում սաղարթներն ու դանդաղորեն վեր ձգվում, ցրվում այնտեղ, որտեղից խաղաղ շառաչով, ասես՝ արհեստականորեն, ասես՝ թատերական ներկայացման մեջ, հանդարտ թափվում են Կիգոնի ջրերը ու փոշի դարձած խառնվում մշուշներին։

Մեզ վաղուց կանչում ու շտապեցնում են։ Հյուրանոցում սպասում են, ճաշը չի կարելի ուշացնել։ Տանտերերը ճշտապահություն են սիրում։ Սակայն մեզ անհնար է կտրել ձորի վրա կախված բազրիքից։ Մանրիկ անձրև է գալիս ու թրջում մեր հագուստները, սակայն հոգ չէ, վայելքն ավելի մեծ է, և հետո ո՞վ գիտի, մեկ էլ առիթ կլինի՞ տեսնելու բնության այս մշուշոտ հրաշալիքը։

Հյուրանոցի դռան մոտ, առանց զգուշացման, խոնարհաբար հագնում ենք գետնին դասավորված հողաթափերը։ Հավանաբար այստեղ երբեք չեն սպասել մեզ նման հյուրերի։ Հողաթափերը փոքրիկ, փոքրիկ են, նախատեսված ճապոնացիների համար, այնպես, որ մեր ոտքերի թաթերն են միայն տեղավորվում։ Բարձրանամ ենք մեզ հատկացված սենյակները։ Բառացիորեն կիսաեվրոպական-կիսաճապոնական համարներ են։ Սենյակի մի կեսում մահճակալներ չկան, չկան նաև աթոռներ ու սեղան։ Գետնին խսիր է փռված՝ մեզ համար տարօրինակ հոտով։ Խսիրի վրա դրված են կլոր տախտակ-սեղան և կլոր բարձեր-աթոռներ։ Հեռախոսը գետնին է դրված։ Մահճակալին փոխարինում է ներքնակը, որ պարզապես գցված է հատակին։ Ներքնակի վրա նետված է լայն, ծաղկավոր վերմակը… կրկին նախատեսված ճապոնացիների համար և անկարող ծածկելու մեր սրունքները։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Իսկ սենյակի մյուս կեսը զուտ եվրոպական է: Սովորական սեղան, աթոռներ, հեռուստացույց, մահճակալ, օդազովացուցիչ սարք, սառնարան, հայելի, եվրոպական ջահ: Ճապոնական անկյունի մոտ դրված է կիմոնո և բաճկոն, մահճակալին՝ եվրոպական գիշերազգեստ: Մեզ զգուշացրին, որ տանտերերին հաճելի կլինի, եթե մենք կիմոնոյով ճաշելու գնանք: Եվ ահա, նրանց հաճույք պատճառելու համար, տասնհինգ րոպե անց մենք քայլում էինք միջանցքով, փոթկոցով իրար ճանաչելով, միատեսակ կիմոնոներով և միատեսակ ծիծաղելի:

Ճաշարանի մուտքի մոտ ժպտադեմ կանգնած էին տերը և մի քանի սպասուհիներ: Մեզ նկատելով, նրանք խոր, մինչև երկտակվելը գլուխ խոնարհեցին՝ շարունակելով ժպտալ և ապա գլուխ տվեցին նորից ու նորից: Մի երկու անգամ փոխադարձաբար գլխով անլուց հետո անվճռականորեն կանգ առանք: Հիմա ի՞նչ անել:

— Ներս մտեք,- ասաց Տոկուկո-սանը,- հիմա դուք տեսնել սյուրպրիզ:

Մի հայացք գցեցի ներսը և ակամա հիշեցի մեծ հայրենակցիս խոսքերը. «բարով խերով չտեսնեինք»: Մեզ համար ազգային սեղան էր գցված:

Ընդարձակ սենյակի պատերի տակ մի շարքով շրջանաձև դրված էին անհատական փոքրիկ սեղաններ՝ մոտ 20 սանտիմետրանոց ոտքերով: Սեղանների մոտ ծալովի թիկնաթոռներ կային, եթե կարելի է աթոռ անվանել առանց ոտքերի, պարզապես հատակին դրված կլոր տախտակը: Առաջարկվում էր նստել ծալապատիկ: Ամբողջ խումբը ոտքի վրա էր: Շփոթված, քմծիծաղով իրար էինք նայում: Ի՞նչ անել: Առաջինը տեղավորվեցին մեր ղազախ բարեկամները, նրանց ծալապատիկ դիրքը տանտերերի բարձրաձայն հավանությանն արժանացավ: Հետո կամաց-կամաց, ծիծաղելով ու իրար չնայելով մի կերպ նստոտեցին նաև մյուսները: Եվ բոլորի հայացքներն ուղղվեցին դեպի ինձ: Կյանքումս բարեբախտաբար քիչ եմ առիթ ունեցել նման տխուր վիճակի մեջ ընկնելու: Ընկերներիս դավաճանական քրքիջի տակ փորձեցի նստելու մի քանի ձև, և բոլորն էլ ապարդյուն, Ահա թե ինչի է հասցնում առավոտները մարզանքից խուսափելը: Չեմ կարողանում նստել և վերջ: Հրաժարվեցի ճաշից, բայց տանտերերը չհրաժարվեցին ինձնից: Ճաշարանի տերը մի տասը ձևի նստեց՝ ինձ խորհուրդ տալով կրկնել իր շարժումները: Նա մի այն մի մանրուք հաշվի չէր առնում, այն, որ իմ կշիռը երեք անգամ ավելի կլիներ նրա քաշից: Օգտվելով նրանց մոտ առաջացած խուճապից, ես հաջողացրի ոտքերս ուղիղ մեկնել սեղանիկի տակով ու մի կերպ տեղավորվել աթոռի թիկնակին պառկած:

Ճաշկերույթն սկսվեց:

Հաց չկար, փոխարենը քառակուսի շերտերով մատուցեցին խաշած բրինձ: Բրինձով լի կաթսաները դրված էին ուղիղ սենյակի կենտրոնում: Ջահել ու գեղեցիկ աղջիկները ծնկների վրա արագորեն սողալով մոտենում էին մեզ՝ ջուր մատուցում և բրինձ: Նրանցից մեկն էլ ինձ մոտեցավ, փորձեց բրնձի իմ բաժինը սեղանիկին դնել, բայց նկատելով սեղանի տակից երկարած, գուլպաներով ոտքերս, հանկարծ սկսեց հռհռալ ու թուլացած ընկավ գետնին: Նա, անկարող դիմանալու, իր ըն- կերուհիներին ցույց էր տալիս իմ ոտքերը, որոնք այդ վայրկյանին ոնց որ աչքիս գրողը լինեին, ու շարունակում էր գետնատարած քրքջալ: Ստիպված ես էլ սկսեցի ծիծաղել՝ անօգնական ու հուսահատ: Եվ ներկաների միահամուռ քրքիջի տակ, կրկին ինձ մոտեցավ ռեստորանի տերը: Կռահելով, որ նա դարձյալ մտադիր է ինձ նստելու

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

ձևեր ցույց տալ, ես ստիպված եղա դիմել միջազգային ամենափրկարար լեզվին՝ հումորին։ Սեղանիկի վրայից վերցրեցի դանակը, մեկնեցի ռեստորանի տիրոջը և ամենալուրջ դեմքով առաջարկեցի ոտքերս կտրել։ Հասկացրեցի, որ այլ ելք չունեմ։ Սրանից հետո ապրել չարժե։ Հասավ։

Տերը, որ ներկաներից ամենալուրջն էր, ինքն էլ սկսեց ծիծաղել, ու վերջապես ինձ հանգիստ թողեցին՝ սեղանի տակից դուրս ցցված իմ անիծյալ ոտքերով։

Մինչև ճաշին և իմ նոր տառապանքներին անցնելը, պատմեմ մի շատ տարօրինակ իրողության մասին։ Երբ մատուցողուհիները կերակրապնակներն էին բերում, ես հանկարծ նկատեցի, որ նրանցից մեկի գոտկակապի միջից դուրս է ցցված մի հաղորդալար։ Ուշադիր նայեցի մյուս մատուցողուհիներին, և այս անգամ էլ մեկ ուրիշի գոտու կապի մեջ պարզ նկատեցի ռադիոընդունիչի ծայրը։ Խոստովանեմ, որ ով էլ լիներ իմ փոխարեն, կկարծեր, թե գործ ունի լրտեսական ցանցի հետ։ Բայց պարզվեց, որ արկածային վեպերն են մեղավոր։ Ինձ համար պաղպաղակ բերող մատուցողուհին նոր էր մեկնել ձեռքը, երբ լսեցի, որ նրա ռադիոընդունիչից ինչ-որ ձայներ են լսվում։ Մատուցողուհին թեքեց գլուխը և ինքն էլ ինչ-որ բաներ ասաց՝ ընդունիչի կողմը։ Եվ ամեն ինչ պարզ դարձավ։ Մատուցողուհիներն իրենց ռադիոսարքերով պարզապես կապ են պահպանում դիրեկտորի և շեֆ խոհարարի հետ։ Փոխանակ պատուհանից բղավելու «Եփրեմ, եկ երկու բաժին խորոված տար», շեֆը ուղղակի կարգադրում է հեռախոսով։ Դիրեկցիայի հետ նման կապ են պահպանում նաև բոլոր հարկաբաժիններում աշխատողները։

Ինչևիցե։ Ճաշկերույթն սկսվեց։ Առաջինը ինչ-որ սոսկալի աղի ձուկ էր՝ անալի բրնձի հետ։ Երկրորդը սուպ էր՝ մեջը լողացող երկարավուն բաներով, որոնք սկզբում ինձ օձ թվացին, սակայն հետո պարզվեց, որ սունկի շերտեր են։ Հենց անմիջապես էլ ասեմ, որ թեև ես կյանքումս օձի միս չեմ ճաշակել, բայց այդ սունկից օձի մսի համ էր գալիս։ Շունչս քիչ մնաց կտրվի։ Առաջին գդալը վերջինը եղավ։ Երրորդը մի ահռելի խեցգետին էր՝ իր բնական մազմզուկներով, որի հենց միայն տեսքը բավական էր սահմանն անցնելու համար։ Չորրորդը՝ սև կարիճի նման մի կենդանի էր՝ խաշած բանանի ընկերակցությամբ և հինգերորդը, վերջապես ինձ ծանոթ՝ վերմիշելի փլավ։ Պարզ է, որ դիմեցի վերմիշելին։ Վատը չէր, սակայն մեր վերմիշելի համը չուներ։

Տոկուկո-սան,— դիմեցի կողքիս նստած թարգմանչուհուն, որը եռանդով անդամահատում էր խեցգետինը,— վերմիշել մեզ մոտ էլ են պատրաստում, սակայն ձերը բոլորովին ուրիշ համ ունի։

Ի՞նչ վերմիշել,— զարմացավ Տոկուկո-սանը։

Ա՛յ, դա։— ասացի՝ ցույց տալով նրա բաժինը։

Սա ի՞նչ վերմիշել,— ժպտաց Տոկուկոն,— սա լճային մանրիկ ճիճուներ։ Ամենալավ դելիկատես։ Շատ համով, այնպես չէ՞։ Գուցե էլի՞ ուզենալ։

Ես չպատասխանեցի։ Սարսափում էի բացել բերանս։ Այլևս ոչ մի բանի ձեռք չտվեցի։ Նույնիսկ պաղպաղակ էլ չկերա։ Ի՞նչ իմանաս՝ մեկ էլ տեսար ասացին, թե այստեղ պաղպաղակը կրիայի աղացած ոսկորներից են պատրաստում։

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ստիպված եղա բավականանալ կանաչ թեյով, որը արտասովոր, սակայն հաճելի համ ունի: Ափսոս միայն, որ սովորություն չկա թեյի հետ շաքար տալը: Ի միջի այլոց, ճապոնացիները սեղանին աղ էլ չեն դնում: Դա էլ սովորություն է:

Բոլորն էլ լավ գիտեն, որ քաղցած մարդը քնել չի կարող: Հենց նույն պատճառով էլ ողջ գիշեր հերթով դիտում էի հեռուստատեսության ծրագրերը, որ հաղորդվում էին բոլոր տասներկու ալիքներով: Բնականաբար, ելույթներն անջատելով, կինոներ էի որոնում: Վեց ալիքով միաժամանակ ամերիկյան ու ճապոնական սարսափազդու կինոնկարներ էին ցուցադրվում՝ կրակոցներով, ժամացույց – ականների պայթյուններով, պրոֆեսիոնալ մարդասպաններով ու կովբոյներով լեփ – լեցուն: Սակայն նկարը միանգամից, մինչև վերջ չի ցուցադրվում: Ահա՛, ասենք, մարդասպանը բարձրացրել է դանակը, հիմա ուր որ է՝ կհարվածի... և՛ նկարն ընդհատվում է: Էկրանի վրա հայտնված մի գեղեցկուհի ամենահրապուրիչ ժպիտով առաջարկում է խմել տոմատի հյութ և հետն էլ աչքով է անում: Կինոն նորից շարունակվում է, և ահա այնտեղ, ուր գլխավոր հերոսը վիթխարի բարձրությունից իրեն նետում է անդունդը, նկարը նորից է ընդհատվում, և մուլտիպլիկացիոն հրաշալի ձևավորումով, տիկնիկներն իրար հրելով խորհուրդ են տալիս ձեռք բերել հատկապես այսինչ ֆիրմայի կարի մեքենան, ավտոդողը, ատամի խոզանակը կամ միջատներ ոչնչացնող դեղամիջոցը:

Ռեկլամնե՛ր, ռեկլամնե՛ր, ռեկլամնե՛ր... Որքան միջոցներ են վատնվում այդ ռեկլամների վրա, որքան տաղանդներ են զբաղված այս կամ այն իրը պրոպագանդելով: Շատ սրամիտ նկարահանումներ կային: Մոծակները տոնախմբության մեջ են: Երգում, պարում են ուրախ, բայց ահա հրապարակ է գալիս նրանց ոչնչացնող դեղափոշով լի տուփը: Խուճապ է մոծակների մեջ: Զորաբանակները փախուստի են դիմում: Նրանց հրամանատարը կրակում է դասալիքների վրա, բայց անկարող ետ դարձնելու՝ ինքնասպանություն է գործում: Մոծակների թագավորը մենամարտում է տուփի հետ և ընկնում դիտապաստ: Մոծակները հանձնվում են՝ բարձրացնելով ձեռքերը: Եվ այս ամենը կատարվում է մեծ վարպետությամբ և նախանձելի հումորով:

Ռեկլամնե՛ր, ռեկլամնե՛ր, ռեկլամնե՛ր...

Բոլորն էլ լավ գիտեն, որ քաղցած մարդը անկարող է քնել: Եվ հենց այդ պատճառով ես հնարավորություն ունեցա երկար ուսումնասիրելու նաև ճապոնական ըմբշամարտի դասական ձևերից մեկը՝ սումոն: Սպորտի այդ ձևը լիովին անծանոթ էր ինձ: Ասենք, անծանոթ էր նաև մեր երկրի բոլոր քաղաքացիներին, որովհետև սումիստները առաջին անգամ միայն անցյալ տարի եղան Սովետական Միությունում: Մենք Մոսկվա թռանք միևնույն ինքնաթիռով: Սումոն մեծ մասսայականություն է վայելում Ճապոնիայում, սակայն չի կարելի համարել մասսայական սպորտի ձև, որովհետև մրցությանը կարող են մասնակցել միայն ընտրյալները, հատուկ մարդիկ: Ապագա սումիստներին ընտրում են մեծ բծախնդրությամբ, 10 – 12 տարեկան պատանիների միջից և առանձնացնում հատուկ մասնագիտական դպրոցներում: Այդ օրվանից նրանց կյանքը իրենց չի պատկանում: Դպրոցի տնօրենը և մարզիչները (նախկին պրոֆեսիոնալ սպորտսմեններ) իրենց սաներին ամբողջովին կտրում են արտաքին աշխարհից և զբաղվում են նրանց կոփելով ու գիրացնելով: Ապագա սումիստներին գիրացնելու մեթոդն ու դեղատոմսը մինչև այժմ էլ խոր գաղտնիք են: Ոչ ոք չի կարող ասել, թե սովորական արտաքին ունեցող փոքրիկներն ինչպես են տասը – տասներկու տարում հսկաներ դառնում՝ 150 – 250 կգ քաշով: Սումիստներն անուն ազգանուն չունեն,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

նրանք սովորաբար կրում են ասպարեզից դուրս եկած իրենց մարզիչի անունը, որը դարձյալ անուն չէ, այլ մականուն:

Մրցությունը տեղի է ունենում կրկեսում կամ կրկեսաձև շինության ոչ մեծ հրապարակում: Հրապարակի կենտրոնում փոքրիկ մի շրջան է գծված, որի երկու կողմում կանգնում են ախոյանները: Նրանց մազերը փայլուն են, սղալած և կանանց նման՝ ծոծրակին ագուցված: Ելույթ են ունենում մերկ և ոտաբոբիկ՝ հագներին ունենալով միայն կարճ տաբատ, որից սակայն ինչ – որ փետրափնջեր են կախված: Նրանց մուտքը սովորաբար դիմավորվում է ահռելի աղմուկով և ճարճատյուններով: Հանդիսատեսները վանկարկում են իրենց կուռքերի անունները, բարձրագոչ խրախուսում և բարձրաձայն էլ գրազի կոչում ուրիշներին: Խելացնոր աղմուկը և ոչ մի վայրկյան չի դադարում: Իսկ նրանք՝ ըմբիշները, կանգնած են վիթխարա-մարմին ու ծանրորեն, առանց ժպիտի և ատելության, սառը դեմքերով իրար են նայում և սպասում ազդանշանի: Ահա և զանգը: Թվում է, թե հիմա այդ վիթխարի մարմինները կխո-յանան իրար վրա: Բայց ոչ: Դա միայն արարողությունն սկսելու ազդանշանն է: Իսկ արարողությունը անսահման երկար է, անսովոր աչքի համար սարսափելի տգեղ ու հոգեմաշ: Նրանք մտնում են շրջանի մեջ, գլուխ տալիս իրար, ոտքերի նույնատիպ շարժումով ծնկում են փնչալով, ձեռքերի ափերը դիպցնում գետնին, դանդաղորեն բարձրանում՝ նայելով իրար աչքի մեջ ու երբ դարձյալ թվում է, թե հիմա ուր որ է՝ կնետվեն իրար վրա, ամեն մեկը հանգիստ իր անկյունն է գնում: Եվ այսպես մի քանի անգամ, տարբեր ձևերով ու տարբեր ոտքերի վրա ծնկելով: Բայց ահա վերջապես նրանք կրկին շրջանի մեջ են, նոր բարձրացել են գետնից ու կանգնել են թեքված՝ ձեռքերը երկարած իրար՝ ոստյունի պատրաստ: Զանգ, և ամբոխի խելագար, կրծքային, պոռթկացող աղաղակի տակ, ամեհի գոռոցով հսկաները զարնվում են իրար, ձգտելով ճանկել գոտիները, գոռում են ու հրում իրար՝ աշխատելով դիմացինին դուրս նետել շրջանից: Ում ոտքերը դուրս եկան շրջագծից՝ նա պարտված է:

Այդքան դանդաղորեն նախապատրաստվող, երկար արարողություններից ու կրոնական ծիսակատարություններից հետո սկսված մարտը տևում է ամենաշատը մեկ րոպե: Հաճախ ընդամենը մեկ վայրկյան: Պարզապես մեկը մյուսին դուրս է հրում շրջանից, և վերջ:

Բայց դահլիճը... Այդ աղաղակող խելակորույս սրահը ասես հիմա էլ աչքերիս առջև է: Ես այդպիսի մոլեռանդ սպորտասերների միայն ֆուտբոլի ստադիոնում կարող էի պատկերացնել և այն էլ՝ այնպիսի խաղերի ժամանակ, երբ հանդիպում են, ասենք, բրազիլացիներն ու չեխերը և մեկ էլ «Արարատն» ու «Կայրաթը»: Սակայն կարիք չկա զարմանալու: Չէ՞ որ Ճապոնիան բարձր սպորտի երկիր է, աշխարհի մարմնամարզիկ և ըմբիշ չեմպիոնների հայրենիքը, օլիմպիական ճակատամարտերի ասպարեզը:

Ճապոնիայի սումոյի գծով 1965 թվականի չեմպիոնը դարձավ Տայքոն, որի քաշը 250 կիլոգրամ էր, ուղիղ մեկ քառորդ տոննա: Վերադարձին՝ նավում, գնացքի մեջ և ինքնաթիռում ես ամեն կերպ աշխատում էի սումիստների միջավայրում լինել և իմ մեկ ցենտներ քաշով ինձ շատ նրբիրան, թեթև ու երջանիկ էի զգում նրանց կողքին:

Սումոյի մրցումների հեռուստատեսային ցուցադրումների կապակցությամբ մի քանի խոսք նաև Ճապոնիայի հեռուստատեսության նկարահանումների տեխնիկայի մասին: Հաղորդումները տրվում են անթերի և շատ բարձր մակարդակով: Այսպիսի մի դեպք պատահեց: Սումիստների մի զույգի մրցությունն ավարտվեց նրանով, որ երկուսն էլ միաժամանակ կամ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

գրեթե միաժամանակ հայտնվեցին շրջանագծից դուրս: Դատավորներն անկարող եղան հաղթողին նշել և ստիպված դիմեցին կինոհեռուստատեսային սարքին: Տառացիորեն չորս – հինգ վայրկյան անց ժապավենը ցուցադրեց այդ սումիստների մարտը՝ դանդաղ, լողացող հոսքով: Կադրերից մեկն անշարժացավ, ու պարզորոշ ընդգծվեց հաղթողը:

Տոկիո վերադառնալու ողջ ճանապարհին չգիտես ինչու արտակարգ բարձր տրամադրության մեջ էինք: Գուցե հենց նրա համար, որ վերադառնում էինք: Տոկիոն մեզ համար արդեն մեր, հիմնական քաղաքն էր դարձել: Մենք դուրս էինք եկել այնտեղից ու վերադառնում էինք այնտեղ: Ճանապարհը ձգվում ու ձգվում էր հինավուրց մայրիների երկշարք ծառուղիների միջով: Յուրաքանչյուր քայլափոխին ազդանշանները հրամայում էին. «Մինչև 40 մղոն», բայց ավտոմեքենաների վարորդներն ազդանշաններին չէին նայում: Նեղ ու հարթ մայրուղին ամբողջովին ավտոմեքենաներով էր ծածկված: Ասես այստեղով էին անցնում աշխարհի բոլոր մեքենաները՝ բազմագույն ու բաղմաձև, փոքրիկ ու վիթխարի, ամբողջովին խայտաճամուկ ռեկլամներով ողողված: Իրար ետևից, քարավաններով, հավանաբար դեպի շինարարություններն էին շտապում բետոնախառնիչ մեքենաները: Ո՛չ, ես սխալ չարտա-հայտվեցի, ոչ թե բետոնատար, այլ պարզապես բետոնախառնիչ մեքենաները: Ավտոմեքենայի ընթացքի ժամանակ անընդհատ պտտվում է կլոր թափքը, և բետոնը պատրաստվում է ուղղակի ճանապարհին: Կլոր ու կանաչ բլուրներով ծածկված համարյա հայկական բնանկարները վերջացան: Կրկին ծայր առան բանվորական արվարձանները՝ շինարարական աղմուկով ու հորանջող ծխնելույզներով, իրար հատող երկաթուղագծերով, ռեկլամային վիթխարի պաստառներով ու գորշավուն, հոգնած շենքերով, որոնց բակերում մանուկները, աշխարհի բոլոր երեխաների նման, անհոգ ցատկոտում էին իրար վրայից:

Նոր ավտոբուսի նոր, ջահել ուղեկցուհին դռան մեջ կանգնած, աչքերը կիսախուփ, բարակ ու ցածրիկ ձայնով մի երգ սկսեց՝ փոքրիկ միկրոֆոնը շուրթերին սեղմած: Անպաճույճ, ասես մանկական երգ էր: Հետաքրքրվեցինք, թե ինչի մասին է:

— Այս երգը երգել բոլորը, ով Տոկիո վերադառնալ,— ասաց Տոկուկո – սանը:

— Իսկ սա արդեն Տոկիո՞ն է:

— Այո՛, սա Տոկիոն է:

— Իսկ ո՞ր փողոցով ենք գնում:

— Տոկիոյի փողոցները անուն չունեն,— ասաց Տոկուկո – սանը: — Մենք անցնել Վարդի թաղամասով: Անուններ ունեն միայն թաղամասերը:

Ես փոքր ժամանակ ցրիչ եմ եղել: Գուցե հենց այդ էր պատճառը, որ անմիջապես սկսեցի մտածել Տոկիոյի փոստատարների մասին: Նրանց համար անկասկած դժվար կլինի իրենց անհրաժեշտ հասցեն գտնելը՝ այս լայնածավալ քաղաքի անանուն փողոցներում:

Անցյալ երեկո հրաժեշտի ճաշ էր Դեմոն Սեյուկե ռեստորանում: Եկել էին Ճապոնիայի սոցիալիստական կուսակցության երիտասարդական միության գրեթե բոլոր ղեկավարները: Միության փոխպրեզիդենտը մանրամասն խոսեց ճապոնա – սովետական երիտասարդական ֆեստիվալի կազմակերպման աշխատանքների մասին և հայտարարեց, որ ֆեստիվալը տեղի

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

է ունենալու հիմնականում երկու վայրում՝ Յամանակո լճի մոտ և Հոկայդո կղզու Շիկոցու լճի ափին:

Մենք պետք է բաժանվեինք: Մեզանից շատերը, շուրջ երեսուն հոգի պետք է մնային Հոնսյու կղզում, ինը պետք է ինքնաթիռով թռչեին Հոկայդո:

— Իհարկե, ձեզ համար տխուր կլինի բաժանվելը,— ասաց փոխպրեզիդենտը, — բայց համոզված եղեք, որ դա ճապոնացի ձեր բարեկամների ուրախության համար է: Եվ քանի որ դուք շատ եք շրջելու, իսկ Ճապոնիայում արդեն անձրևներ են սկսվել, ապա ընդունեցեք մեր փոքրիկ նվերը՝ մեկական ճապոնական ծալովի անձրևանոց: Մենք աշխատել ենք, որպեսզի ձեր շրջագայությունը մեր երկրում հնարավորին չափ հաճելի ու հետաքրքիր լինի: Իսկ եթե որևէ բան այնպես չլինի, ինչպես պետք է, ապա դրանում մեղավորը մեր սիստեմն է: Չէ՞ որ Ճապոնիան դեռևս իմպերիալիստական երկիր է:

Հիմա ավտոբուսը դանդաղորեն շարժվում է այս իմպերիալիստական երկրի մայրաքաղաքի փողոցներով: Առավոտ է, սակայն հուրհրացող ռեկլամներն անգամ հազիվ են ուրվագծվում: Մառախուղ է և մանրիկ անձրև, որ թրջել, գորշացրել է շրջապատում ամեն ինչ: Մեր ավտոբուսում էլ մառախուղ է ու տխրություն: Գնում ենք օդանավակայան, բաժանվելու ենք: Մեզ, Հոկայդո մեկնող ինը հոգու, ուղեկցելու են գալիս բոլորը, ողջ խումբը: Խոր լռության մեջ Վիտալի Կոնյաևը ուղեկցորդուհու ձեռքից վերցնում է միկրոֆոնը:

— Ֆրանսիական առածն ասում է. «բաժանվել նշանակում է մի քիչ մեռնել»: Դա ճիշտ է, ես բավականին մեռած եմ:

Հումորն, ինչպես միշտ, օգնեց: Սկսվեցին կատակներն ու երգերը: Բռնեց նաև մեր Վեդիի շրջգործկոմի նախագահ Հենրիկ Մինասյանի հայկական պատվախնդրությունը: Նա անմի-ջապես սեփականացրեց միկրոֆոնը:

Ու ավտոբուսը ողողվեց հայկական արևոտ ու պայծառ մեղեդիով. «Վարդեր քաղել եմ, ճամփեդ շաղել եմ, արի յար, արի՛»: Ես շատ եմ լսել այդ երգը, շատերի կատարմամբ եմ լսել, բայց թող ներեն ինձ բոլոր կատարողները, եթե ասեմ, որ այն երբեք այնպես չէր հուզել ինձ, ինչպես այդ մառախլապատ օրը՝ Տոկիոյի օդանավակայանի ճանապարհին:

Մեր ընկերները մեզ հրաժեշտ տվեցին այնպիսի մի հուզիչ ջերմությամբ, որ ակամա ողջ օդանավակայանի ուշադրությանն արժանացանք: Այնպիսի արցունքոտ աչքերով էին համբուրվում, ասես մեկ ժամ տասնհինգ րոպե անց ոչ թե Հոկայդոյում էինք լինելու, այլ առնվազն Անտարկտիդայում: Ինձ մի պահ նույնիսկ թվաց, թե ես էլ ճապոնական նշանավոր նահատակ – օդաչուներից եմ:

Օդանավակայանի ելքի մոտ անձրևանոցների խրձեր էին թափված՝ գույնզգույն ու բազմատեսակ: Յուրաքանչյուրս մեկական անձրևանոց վերցնելով քայլեցինք դեպի այն ինքնաթիռը, որը մեզ տանելու էր Հոկայդո՝ Ճապոնիայի հյուսիսային կղզին: Ամերիկյան արտադրության «Բոինգ» քառաշարժիչ ինքնաթիռ էր, նրանցից, որ վիետնամցի պարտիզանները սիրում են թխկացնել ու այդ մասին տեղյակ պահել աշխարհին: Գեղեցկությամբ դժվար թե կարողանա համեմատվել մեր ինքնաթիռների հետ, սակայն շարժվում է անաղմուկ և կարողանում է միանգամից մեծ բարձրություն վերցնել: Անմիջապես

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

քիթը վեր է պարզում ու հինգ – վեց րոպե անց հայտնվում տասը հազար մետր բարձրության վրա: Կարելի է ծխել:

Երբ ինքնաթիռն արդեն ուղղություն էր վերցրել, նկատեցի, որ ուղեկցուհին իր խցիկում ինչ – որ սպիտակ, երկարավուն բաներ է պատրաստում: «Պաղպաղակ է»,— արձագանքեց իմ ծարաված ու շոգետանջ մարմինը: Ոչ՝, պաղպաղակ չէր, ուտելիք էլ չէր նույնիսկ: Տաք շոգիի մեջ թրջված թաշկինակներ էին, որ սակայն բավականին թարմացրին մեր այրվող դեմքերը: Մատուցեցին շոկոլադ և սառը մրգահյութ: Մեր թարգմանչուհի Տոկուկո – սանը (բարեբախտաբար նրան էին մեզ ուղեկցորդ կարգել) մոլորություն ունեցավ հայտարարելու, թե մրգահյութն այստեղ ձրի է և տրվում է ցանկացած քանակությամբ: Քիչ անց նա, իհարկե, զղջաց իր անխոհեմ հայտարարության համար, որովհետև իմ սեղանիկին... դա ակնհայտ զվարճություն պատճառեց ինքնաթիռի ջահել, սիրունիկ ուղեկցորդուհիներին:

— Թռիչքին քանի՞ րոպե է մնացել,— հարցրեցի ես Տոկուկոյին:

Ուղեկցորդուհին, մտածելով, որ խոսքը իրեն է վերաբերում, հետաքրքրվեց, թե ես ի՞նչ հարցրի թարգմանչուհուն: Տոկուկո – սանը թարգմանեց նրա համար:

— Մի՞թե մեզ մոտ այնքան ձանձրալի է, որ սովետական երկրի հյուրը շտապում է թողնել ինքնաթիռը,— ժպտալով ասաց ուղեկցուհին:

Խեղճ Տոկուկո – սանը թարգմանեց նաև նրա խոսքերը:

— Ասացեք հարգելի ստյուարդեսային,—խնդրեցի ես, — որ սովետական հարգելի հյուրը մտածում է, թե կկարողանա՞ արդյոք մնացած ժամանակաշրջանում ոչնչացնել ինքնաթիռի ողջ կապիտալիստական մրգահյութը:

Հետո մենք երկար քրքջում էինք ու խոսում դերվիշների միջազգային լեզվով, դեմքի ու ձեռքերի կատաղի շարժումներով, առանց թարգմանչուհու օգնության: Մենք շատ ընդհանուր գծեր ունեինք և զարգացման համարյա նույն մակարդակը, որովհետև նա ռուսերեն միայն մի բառ գիտեր՝ «սպասիբո», և ես նույնպես ճապոներեն միայն մի բառ՝ «արիգատո», որ նույն «սպասիբոն» է և մեր շնորհակալությունը:

Ինքնաթիռը սկսեց իջնել, և օվկիանոսի համատարած կապարագույնի մեջ հայտնվեց փոքրիկ ու զարմանալի գեղեցիկ մի կղզի՝ Հոկայդոն: Փառք աստծո, պարզ, անամպ եղանակ է: Ասես ափիդ մեջ որոշակիորեն երևում են անտառածածկ բլուրներն ու սարերի ձյունոտ կատարները, նավահանգիստների վերամբարձ կռունկներն ու մարգագետինների միջով վազող խճուղիները: Ինչ – որ մի բլրի գագաթից հազիվ նկատելի ծուխ է բարձրանում: Մառախո՞ւղ է, թե... Ավելի շուտ չհանգած հրաբուխի է նման: Ավտոմեքենայի նման կտրուկ արգելակելով ընթացքը, ինքնաթիռը իջնում է ցած ու վազում օդանավադաշտով: Մեր շուրջը, մեր կողքին, այլ վազքուղիներով իրար ետևից սլանում են փոքրիկ, ռեակտիվ ինքնաթիռներ, սլանում են կրնկակոխ, իրար գրեթե դիպչելով: Կասկած չկա, սա ամերիկյան ռազմական օդանավակայաններից է: Այդ է պատճառը, որ զբոսաշրջիկներին շատ հազվադեպ են թույլատրում այցելել Հոկայդո: Այդ էր պատճառը նաև, որ մեզ չթողեցին ոտքով անցնել օդանավակայանը: Ավտոբուսը կանգնած էր ինքնաթիռի մոտ, և մի քանի րոպե անց մենք

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

արդեն սլանում էինք նեղլիկ, ասֆալտապատ մի խճուղով, լայն դաշտերի ու ստվերախիտ անտառների միջով, նոր ծանոթությունների ու տպավորությունների ընդառաջ:

Հենց ավտոբուսի մեջ ծանոթանում ենք մեր հյուրընկալների հետ: Ղեկավարը մի շատ ջահել տղա է, մի պատանի, հրապուրիչ ժպիտով ու եռանդուն շարժումներով՝ Հոկայդոյի ֆեստիվալի կոմիտեի նախագահ Կաշիմոտոն: Առաջին րոպեներին նա և մեր խմբի ղեկավարը՝ Ուկրաինայի կոմերիտմիության կենտկոմի քարտուղար Լեոնիդ Բիխովը սևեռուն իրար են նայում, ապա աղմուկով գրկախառնվում: Պարզվում է, որ նրանք անցյալ տարի միասին են եղել Կիևում անցկացվող միջազգային երիտասարդության ֆորումում:

Իսկապես որ «Աշխարհը դարձել է մի նեղ, փոքրիկ փողոց»...

Ճանապարհի ձախ կողմում զարմանալիորեն միայն հավի և աքլորի ռեկլամներ են: Դա ուշադրություն է գրավում: Գուցե որևէ խորհրդանշա՞ն է:

— Այո՛,— ծիծաղում է Կաշիմոտոն,— հավը հավի խորհրդանշանն է, աքլորն էլ՝ աքլորինը: Այստեղ մի նշանավոր հավաբուծական ֆերմա կա: Հիմա մենք հենց այնտեղ ենք գնում:

Ճանապարհը կտրուկ թեքվում է ձախ ու մագլցում լեռները: Ասֆալտը վերջացավ: Ի՜նչ մեծ հաճույք է, երբ հողի վրայով ես գնում: Աքլորի և հավի ռեկլամները հետզհետե ավելի սպառնալից են դառնում, և քիչ անց ավտոբուսը մտնում է անտառի մի լայն բացատ՝ երկհարկանի սիրունիկ շինություններով:

Գյուղական հովվերգական մի չնաշխարհիկ պատկեր: Օդն այնքան մաքուր է ու թափանցիկ կապույտ, որ ձեռքդ ակամա գրպանդ ես տանում՝ ծխախոտ հանելու և հայրենի կանաչ սարերի արթնացած կարոտը ծխելու համար: Խոնավ ու սև հողից արևը բարակ շղարշներ է հավաքում ու ծածանում ցածրիկ անտառի սաղարթների մեջ: Մի քանի փոքրիկ կովեր արածում են անտառի փեշին՝ թաց դունչերը ստեպ – ստեպ հարցականորեն դեպի մեզ ուղղելով: Շրջապատում ոչ մի հավ:

— Մեռյալ ժամ է,— լրջորեն բացատրում է մոտակա Տոմակոմայ քաղաքի քաղաքագլխի օգնականը:

Մեզ տանում են դեպի վառ ու խայտաճամուկ ներկված երկհարկանի գեղեցիկ շենքերից մեկը: Այնինչ հավանոցները կարծես թե ավելի հեռվում են՝ անգույն, փայտե բարաքները:

— Ո՛չ,— մեր տարակուսանքը ծիծաղով փարատում է քաղաքագլխի օգնականը,— այն փայտե տնակները ծառայողների համար են: Մեր հավերն ավելի լավ բնակարանային պայմաններում են ապրում:

Մեր բախտից գլխավոր թռչնաբույծը բացակայում է ագարակից և ուրիշ ոչ մեկը հանձն չի առնում բացատրություններ տալ: Ասում են, թե թռչնաբուծական ֆերման մեծ համարում ունի, թե այստեղ ոչ ավելի, ոչ պակաս 100 հազար թև թռչուն կա, մի – մի լուցկու տուփ են նվիրում՝ հավաբուծական ֆերմայի շքեղ ռեկլամով և առաջարկում խորանալ անտառի մեջ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Իսկ անտառի մեջ քարե երկար ու լայն սեղաններ են դրված: Չենք հասցնում հարցնել, թե այդ սեղաններն ինչի համար են: Ծառայողները պարկերով փայտածուխ են բերում, լցնում սեղաններից մեկի մեջ փորված երկարավուն անցքը ու վառում ածուխը: Իսկ քիչ անց մենք կապրոնե լայն զոգնոցներ հագած նստում ենք քարե սեղանի շուրջը ու ածուխով լի անցքը ծածկող ցանցի վրա շուռումուռ տալիս խորովվող հավերը: Ինքնասպասարկում է: Ամեն մեկն իր համար հավ ու սոխ է խորովում և այնպիսի մի հոտ է տարածվում անտառում, որ խենթանալ կարելի է: Ուտում ենք խորոված հավը, խմում ճապոնական հրաշալի «Սապպորո» գարեջուրը ու միակ տեղն է, որ ոչ մեկը չի ուզում ելույթ ունենալ: Ելույթ ունենալու պատիվը սիրալիրաբար իրար ենք զիջում: Մեր հյուրընկալները գարեջուր չեն խմում, նրանք բավականությամբ համտես են անում մեր բերած հայկական կոնյակն ու ռուսական օղին և ավելի առատաձեռն են դառնում:

— Էլի՛ հավեր բերեք, շա՛տ – շա՛տ,— ցնծությամբ գոչում է քաղաքագլխի օգնականը,— թող 100 հազար չլինի, այլ մնա միայն 99 հազար ինը հարյուր ութսուն: Ի՞նչ կլինի:

Հետո խոսում, երգում, պարում ենք ծառերի տակ, քարե մանղալների շուրջը քոչարի ենք թռչում, որն ավելի շուտ հեթանոսական պար է հիշեցնում ատրուշանների շուրջը, նորից հագնում ենք մեր կապրոնե զոգնոցներն ու սկսում խորովել հերթական հավերը: Գարգանտյուան ու Շարան այդ ռոպեին ինձ դիետիկ մանուկներ են թվում:

— Ձեր ռուսական վոդկան ինձ ստիպեց սովորականից ավելի անկեղծ լինել,— ասում է քաղաքագլխի օգնականը,— մի՛ նայեք, որ ջահել եմ երևում, տասնյոթ տարեկան տղա ունեմ: Տղաս այս տարի կպել էր ինձ, թե Մոսկվա եմ ուզում գնալ, ուզում եմ սովորել Լումումբայի համալսարանում: Տղաս, ասում էի, ի՞նչ գործ ունես նրանց հետ: Ես ձեզ մի տեսակ բոլորովին ուրիշ էի կարծում: Բայց հիմա, երբ ձեզ հետ այսքան ժամանակ անցկացրեցի, հաստատ համոզվեցի, որ դուք էլ մեզ նման, որ դուք էլ լավ, պայծառ մարդիկ եք: Ես իմ տղային անպայման կուղարկեմ Մոսկվա:

Հավաբուծական ագարակից հենց անտառի միջով, նեղ մի արահետով ոտքով ներքև ենք իջնում, քարքարոտ կածանը ետ է փախչում ոլոր – մոլոր ու կրկին, ինչպես ամենուրեք աշխարհում, ես մեր փոքրիկ երկիրն եմ հիշում, մեր քաղաքը, մեր Երևանը, և ինձ հանկարծ թվում է, թե Նորքի այգիներից եմ իջնում:

Փոքրիկ ավտոբուսը ներքևում մեզ է սպասում ու քիչ անց մեր ուրախ խումբը մի զարմանալի ոլորապտույտ ճանապարհով բարձրանում է դեպի լեռները, որոնց գրկի մեջ Ճապոնիայի հրաշալիքներից մեկն է ընկած՝ Շիկոցու լիճը:

Այստեղ է տեղի ունենալու մեր ֆեստիվալը:

Ես, իհարկե, սկզբում հավասարապես չեմ բաժանում իմ ռուս ընկերների հրճվանքը լճի տեսքով: Նայում եմ քիչ անտարբեր, ընդգծված անկախությամբ և մեկ – մեկ բացականչում եմ.

— Իսկ մեր Սևանը...

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Հետո, այլևս անկարող դիմանալու բնության այդ հրաշալիքին, տեղի եմ տալիս և ավելի ուշադիր դիտում շուրջս: Պայծառ, արևոտ օր է: Շիկոցու լիճը շրջապատող անտառածածկ լեռների ստվերներում դեռ թաքնված փայլում է ձյունը: Հյուսիս է: Զուր չէ, որ Հոկայդո կղզու խորհրդանիշը արջն է՝ ձուկը բերանին: Օդը մաքուր է ու սառը, քամի չկա, և լիճը փայլում է հայելու պես՝ ափերի մոտ անդրադարձնելով իր չքնաղ եզերքները: Դեպի ձախ, վերևում, ամպի մի ճերմակ կտոր բռնած կանգնած է Շիկոցու լեռը՝ իր չհանգած հրաբխային խառնարանով: Ասում են, թե մի փոքրիկ լիճ էլ այդ խառնարանի մոտ կա:

Այո՛, մեր Սևանը...

Միևնույն է, աշխարհը գիտե, որ Սևանից բարձրադիր ու մեծ լիճ չկա, սակայն դիտելով Շիկոցուի ափերը, չես կարող ակամա չմտածել, որ չնայած վերջին տարիներին կատարված բարենորոգման աշխատանքներին, մեր Սևանի ափերը հոգատար ու հասկացող տիրոջ են կարոտ: Շիկոցուի մոտ հողի ամեն մի թիզ, յուրաքանչյուր անտառակ ու թփուտ, յուրա-քանչյուր շենք ու նավամատույց, յուրաքանչյուր ռեկլամ ու խանութ իր տեղում է: Ամեն ինչ լրացնում, բացատրում է մեկը մյուսին, ամեն ինչ իրարով պայմանավորված է, ամեն ինչ ներդաշնակ է ու հանգստի է տրամադրում: Դրա մեջ չէ՞ արդյոք այն բանի գաղտնիքը, որ այս հեռավոր ու ցուրտ կղզու փոքրիկ լճակի ափին գտնվող տասնյակ հյուրանոցներն էլ անընդհատ լեփ – լեցուն են՝ չնայած երկրի տերերի հազար ու մի սահմանափակումներին:

Այդ հյուրանոցներից մեկում էլ մեզ տեղավորեցին: Արդեն ծանոթ կիսաճապոնական – կիսաեվրոպական ոճի հյուրանոց է: Հենց մուտքի մոտ հանեցինք կոշիկներս, մանրիկ չստեր հագանք ու ստացանք մեր համարների բանալիները: Զեռքս դեպի ճամպրուկս տարա, բայց մի ճերմակ, փոքրիկ ձեռք արդեն բռնել էր այն: Մի սիրունիկ, ջահել աղջիկ էր՝ սպասուհու համազգեստով: Ես բռնեցի նրա ձեռքը, հասկացրեցի, որ թույլ չեմ տա, որ ես ինքս կարող եմ տանել, սակայն նա թափահարելով գլուխը, ժպտալով սկսեց առաջ շարժվել: Ելք չկար, ստիպված եղա դիմել մեր թարգմանչուհու օգնությանը:

— Ասացեք այդ աղջկան,— խնդրեցի ես,— որ թողնի ճամպրուկս: Ասացեք, որ մեզ մոտ այդպիսի սովորություն չկա:

Տոկուկո – սանը թարգմանեց ու լսեց աղջկա պատասխանը:

— Սպասուհին ասել,— ասաց նա,— որ ձեզ մոտ այդպես սովորություն, իսկ մեզ մոտ այսպես: Հիմա դուք մեր հյուրը լինել և լռել:

Լռեցի և աղջկա ետևից դեպի մեր համարը բարձրացա: Սենյակի մուտքի մոտ, սպասուհու նշանով, հանեցի նաև հողաթափերս ու գուլպաներով մտա մեր հարկաբաժինը, որը հար և նման էր իմ արդեն նկարագրած համարներին և որի պատուհանից սքանչելի տեսարան էր բացվում դեպի լիճը:

Մեկ – երկու րոպե անց սենյակիս դուռը բախեցին, չհասցրեցի մոտենալ, երբ այն բացվեց ու ներս մտավ մեկ ուրիշ սպասուհի: Հենց մուտքի մոտ նա ծնկներին իջավ ու ծնկած էլ սկսեց ինձ մոտենալ խսիրի վրայով: Երկու – երեք քայլ ինձանից հեռու կանգ առավ, ճակատը մի քանի անգամ դիպցրեց գետնին, ցածրիկ սեղանին դրեց ձեռքին բռնած սկուտեղը, նորից խոնարհվելով ճակատը գետնին դիպցրեց ու ինչ – որ խոսքեր ասաց, երևի շատ սիրալիր

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

բաներ, որովհետև բարեհամբույր ժպտում էր: Հետո սկսեց գլուխ տալ ու դարձյալ ծնկաչոք ետ – ետ, դեպի ելքն ուղղվեց: Որպես շնորհակալության նշան ես էլ հարկ համարեցի գլուխ տալ, սակայն նրա զարմացած և տարակուսած հայացքից զգացի, որ դա իմ կողմից անսպասելի և հավանաբար անշնորհք մի շարժում էր:

Երևի իմ արժանապատվությունն ու դիրքը թույլ չպետք է տային շնորհակալություն հայտնել ինչ – որ մի սպասուհու:

Սեղանին, սկուտեղի վրա կային կանաչ թեյ, ելակ, բանան և խնձոր: Ձեռքերս լվանալու նպատակով հագա մաշիկներս ու միջանցք դուրս եկա: Նկատելով զուգարան հիշեցնող մի դուռ և տեսնելով, որ այլ տղամարդիկ էլ են ելումուտ անում այդ դռնով, ես ևս մտա: Մտա ու մի վայրկյան անց շանթահարվածի պես, գունատված ինձ դուրս նետեցի զուգարանից: Այնտեղ կանայք էլ կային: Թեև աղոտ կերպով լսել էի, որ Ճապոնիայում, շատ վայրերում զուգարաններն «ընդհանուր» են տղամարդկանց և կանանց համար, սակայն երբեք չէի տեսել և անկեղծ ասած, չէի էլ հավատում: Սակայն թե՛ Շիկոցուի ափին գտնվող այդ հյուրանոցում, թե՛ այնուհետև շատ վայրերում տեսա, որ ոչ միայն զուգարանները, այլև բաղնիքներն էլ են ընդհանուր: Սակայն դա սխալ չպետք է հասկանալ: Ոչ թե տղամարդն ու կինը միասին, մի տեղ են լողանում, այլ պարզապես այն սրահով, որտեղ դու հանվում ես, գալիս ու իրենց առանձին բաժինն են գնում կանայք: Եվ անկախ նրանից՝ մերկ ես, թե ոչ, գալիս ու անցնում են կողքովդ: Սակայն անցնում են գլուխները բարձր բռնած, առանց նկատելու: Զարմանալի ու տարօրինակ է, բայց այդպես է:

Արժե նկարագրել ճապոնական բաղնիքը: Մեծ մի սրահում, մոտ երեսունհինգ քառակուսի մետր մակերեսով փոքրիկ մի ավազան է, որի մեջ երեք խողովակ են մտնում: Մի խողովակից տաք ջուր է հոսում, մյուսից՝ սառը, իսկ երրորդից՝ գոլորշի: Մտնում ես ավազանը, կարգավորում ջրերի հոսքը ու լողանում: Կարող ես ոչ միայն լողանալ, այլև լողալ: Ավազանի խորությունը մոտ մեկ մետր է: Լողացողները օճառ չեն օգտագործում, այն արգելված է՝ հավանաբար ջուրը մաքուր պահելու նպատակով: Որպես սպունգ – մաքրիչ օգտագործում են փոքրիկ սրբիչը, հետո, նույն այդ սրբիչը քամելով, կարող ես մաքրաջրվել սրահի պատից բխող այլ խողովակների տակ ու սրբվել:

Սակայն դառնանք կանանց խնդրին:

Ապշեցուցիչ է, բայց իրողություն, որ այստեղ, Ճապոնիայում, աշխարհի ամենազարգացած կապիտալիստական երկրներից մեկում, որտեղ գիտությունն ու տեխնիկան հրաշքներ են գործում, որտեղ մարդիկ կարողանում են բնության ընձեռած յուրաքանչյուր իսկ հնարավորությունը խելացիորեն օգտագործել և բազմամիլիոն բնակչությամբ ապրել ցաքուցրիվ կղզիների վրա, որտեղ իննամյա պարտադիր ուսուցում գոյություն ունի և համալսարանների վիթխարի ցանց, այո՛, շատ ապշեցուցիչ է, որ այսպիսի մի երկրում դեռևս լուծված չէ կնոջ խնդիրը և կինը ոչ միայն հավասար չի ճանաչվում տղամարդուն, այլև փաստորեն ստրկական գոյության մեջ է:

Նախ այն, որ ըստ օրենքի, ապահարզանի իրավունք ունի միայն տղամարդը: Սրանով կարծես թե ամեն ինչ ասված է: Մինչև վերջերս դրությունն ավելի սոսկալի էր, հիմա բավա-կանին բարեփոխություններ են եղել այդ ուղղությամբ: Նախկինում կինը իրավունք չուներ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

պահանջելու, որպեսզի ամուսինը զբոսանքի կամ հյուր գնա իր հետ: Նրա գործը միայն և միայն տունը, խոհանոցը և երեխաների դաստիարակությունն էր: Օրենքը տղամարդուն թույլ էր տալիս աշխատանքից հետո երեկոներն անցկացնել ուզած ձևով, ուզած շրջապատում և որպես զվարճության առարկա նույնիսկ մատնանշում էր կանանց որոշակի կատեգորիա, կանայք, որ գեյշա անունն են կրում: Ամուսինն իր կնոջը ամենայն հանգստությամբ կարող էր ասել, թե գնում է ժամանակ անցկացնելու մոտակա ռեստորանում կամ հյուրանոցում՝ գեյշաների հետ: Եվ կինը առարկելու ոչ մի իրավունք չուներ:

Ուրեմն ովքե՞ր են այդ գեյշաները:

Թեև կառավարությունն այժմ չի խրախուսում գեյշաների գործունեությունը, սակայն մինչև այժմ էլ Կիոտո քաղաքում գեյշաների երկու – երեք ինստիտուտ գոյություն ունի: Դրանք մասնավոր հաստատություններ են, ուր ընդունվում են հատկապես գեղեցիկ աղջիկները: Նրանց սովորեցնում են այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է աշխարհիկ աղջկան՝ բարեկիրթ վարվեցողություն, գրականություն, լեզուներ (պարտագիր կարգով երկու – երեք լեզու), նկարչություն, երաժշտություն, երգ, պար, արտասանություն, տնայնագործություն, կոսմետիկա, ձեռագործություն և այլն, և այլն: Ուսուցումը տարվում է անվճար: Ինստիտուտը կամ դպրոցն ավարտողները դիպլոմի փոխարեն վկայական են ստանում այն մասին, որ ունեն գեյշայի մասնագիտություն: Նրանց ոչ մեկը աշխատանքի չի նշանակում (ինչպես նաև մնացած բոլոր պետական ու մասնավոր ինստիտուտների շրջանավարտներին), իրենք են պարտավոր հոգալ իրենց ապագան: Սակայն գեյշաների մեծ պահանջ կա ռեստորաններում, խաղադահլիճներում ու հյուրանոցներում: Հենց այնտեղ են աշխատանքի անցնում նրանք: Գեյշաների պարտականությունն է զբաղեցնել հյուրերին և կատարել նրանց յուրաքանչյուր քմահաճույքը՝ իհարկե վճարին համապատասխան: Առաջիկա մեկ – երկու տարվա ընթացքում նրանք պարտավոր են

աշխատավարձի մի մասը՝ ընդհանուր գումարով մոտ մեկ միլիոն իեն, ուղարկել այն ինստիտուտին, որն ավարտել են՝ որպես երախտագիտության արտահայտություն:

Տոկիոյի սովետական դեսպանատան մեր աշխատակիցներից մեկն այսպես է նկարագրում իր առաջին հանդիպումը գեյշայի հետ.

— Երկրորդ օրն էի Ճապոնիայում: Վճռեցի ընթրել մոտակա ռեստորանում: Կերակուրներ պատվիրեցի ու մի շիշ գարեջուր: Խմելու ժամանակ ինձ մի աղջիկ մոտեցավ՝ ազգային տարազով, նստեց դիմացս ու սկսեց խոսել: Ես ճապոներեն վատ գիտեմ, դրա համար էլ չպատասխանեցի: Աղջիկն սկսեց ինձ հարցեր տալ անգլերեն, գերմաներեն, հետո հավանաբար զգալով, որ ռուս եմ, սկսեց ռուսերեն խոսել: Ես ոչ մի մտադրություն չունեի ծանոթություններ հաստատելու, դրա համար էլ քաղաքավարությամբ խնդրեցի, որ ինձ հանգիստ թողնի:

— Մի՞թե ես ձեզ դուր չեմ գալիս,— վշտացած ասաց աղջիկը,— ուզո՞ւմ եք մի ուրիշին ուղարկեմ:

— Ոչ, ի սեր աստծո, — խնդրեցի ես,— ինձ ոչ ոք պետք չէ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Աղջիկն ակնհայտ վշտացած՝ գարեջուր լցրեց բաժակս, ապա արհամարհանքով, ուսերը թոթվելով հեռացավ:

Ընթրիքն ավարտելուց հետո ես ավագ մատուցողին խնդրեցի ընթրիքիս վարձահաշիվը: Նա մի այնպիսի թիվ գրեց թղթի վրա, որ քիչ մնաց ճչայի: Մոտ կես ամսվա աշխատավարձս: Թեև գիտեի, որ մասնավոր ռեստորաններում գնի մասին վիճել չի կարելի, սակայն զայրույթս ու շփոթությունս այնքան մեծ էր, որ պահանջեցի հաշվել: Ավագ մատուցողը ակնհայտ քամահրանքով գրեց կերակուրների անուններն ու գները, հետո ավելացրեց՝ «գեյշա – յոթ հազար իեն»:

— Այդ ի՞նչ գեյշա է,— հարցրեցի ես:

— Այն աղջիկը, որի հետ զրուցում էիք,— ասաց ավագ մատուցողը,— մեզ մոտ սպասարկումը գեյշաներով է:

— Բայց ես նրա հետ ոչ մի բառ չեմ խոսել,— վրդովված ասացի ես:

— Է՛, խոսեիք,— ասաց ավագ մատուցողը,— մի՞թե ձեզ որևէ մեկն արգելում էր: Կուզե՞ք կրկին ձեզ մոտ ուղարկեմ...

Նրանցից մեկին ես Կիոտոյում տեսա: Այն հյուրանոցում, որտեղ ապրում էր զբոսաշրջիկների մեր խումբը, մեր հյուրընկալները բանկետ էին կազմակերպել: Մեր տղաներից ինչ – որ մեկը խոսք բացեց գեյշաների մասին: Մի քանի րոպե անց մեր տանտերերը ճաշասենյակ ներս բերեցին մի իսկական գեյշայի: Նրան նախօրոք արդեն վճարել էին, և գեյշան, որն իմ կարծիքով վաղուց կենսաթոշակի անցած պիտի լիներ, սկսեց պարել, երգել մեզ համար, բավականին լավ նվագեց դաշնամուր, ապա ինչ – որ ազգային գործիք, սկսեց զրուցել ամենաբազմազան թեմաներով և ըստ որում ի հայտ բերեց բավականին գիտելիքներ: Նա արդեն ծեր էր ու հոգնած՝ իր մասնագիտության համար և նույնիսկ թունդ շպարը չէր կարողանում թաքցնել դեմքի խորշոմները: Նրան էինք նայում կարեկցանքի ու զզվանքի խառը զգացողությամբ, միաժամանակ ուզում էիր լաց լինել և հրելով վռնդել նրան սրահից: Ինչպե՞ս կարելի է կնոջը նման վիճակում տեսնել:

Իսկ նա շատ հանգիստ ու ազատ էր զգում իրեն. գոնե այդպես էր ցույց տալիս: Գրպանից հանեց իր լուսանկարները, առաջարկեց գնել.

— Էժան կտամ,— ասում էր,— եթե ես մակագրեմ, մի փոքր ավելի թանկ կլինի, իսկ եթե դուք էլ ցանկանաք ինձ հետ նկարվել, ապա ուրեմն ավելի շատ պիտի վճարեք: Իսկ եթե...

Տխուր երեկո էր:

Հավաքվել էինք տղաներով ու վրդովվում էինք: Ինչպե՞ս են թույլ տրվում նման բաներ: Ինչպե՞ս կարելի է այդքան նվաստացնել մարդուն: Երբ այդ մասին, ինչպես նաև ընդհանուր զուգարանների ու բաղնիքների մասին, իհարկե, շատ զգուշորեն հարցրեցինք մեր ճապոնացի ուղեկցորդ պարոն Քվոտոյին, նա երկար մտածեց ու ասաց.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Ես, անշուշտ, ուրախ չեմ դրա համար, բայց մեզ մոտ կինը ընդհանրապես... Այ, դուք խոսում եք զուգարանի և բաղնիքի մասին: Հանդուրժում են, որովհետև կնոջը նայում են ոչ իբրև հավասարի, գտնում են, որ կնոջից չպիտի ամաչել: Ինչ վերաբերում է գեյշաներին, ապա հիմա առաջվա նման չէ, շատերը չեն թողնում, որ իրենց դուստրերը գեյշաներ դառնան, այնինչ մի քանի տարի առաջ խնդրում էին: Չէ՞ որ ամուսնանալու համար աղջկա ծնողները պարտավոր էին շատ մեծ գումար վճարել փեսացուին, տուն – տեղ դնել նրա համար:

Եվ պատկերացնել, որ այդ ամենը կատարվում է այսպիսի մի զարգացած երկրում... Ճիշտ էր ասում մեր նավի բժիշկ Իվան Պետրովիչը՝ անհասկանալի երկիր է Ճապոնիան:

Արդեն երեկո էր, երբ մեր ուղեկցորդ պարոն Քվոտոն, միջահասակ, նիհար, թխադեմ ու սակավախոս մի մարդ, առաջարկեց.

— Կուզե՞ք գնանք այն վայրը, որտեղ վաղն առավոտյան ֆեստիվալն է տեղի ունենալու: Շատ հետաքրքիր կլինի:

Իհարկե, ուզում էինք: Ավտոբուսը բարձունքի վրա հինգ – վեց կիլոմետր ճանապարհ անցնելով շրջանցեց լիճը ու կանգ առավ: Ներքևում փռված էր Շիկոցուն՝ խաղաղ ու անվրդով: Զբոսանավերն ու մակույկներն այնքան փոքրիկ էին երևում, որ թվում էր, թե ստվարաթղթե խաղալիքներ են և անպայման մանուկներ պիտի լինեն ափին: Իսկ ափին, ուղիղ մեր ներ-քևում, իսկապես ասես տիկնիկային թատրոնի բեմահարթակում, վխտում էին հազարավոր փոքրիկ կերպարներ, շարք – շարք կանգնած էին գունավոր վրանախմբեր, ու ծուխ էր բարձրանում վրանների մոտից:

— Տեսեք, թե ինչքան ժամանել,— հրճվանքից ծափ էր տալիս մեր կենսուրախ թարգմանչուհին,— իսկ տեսեք, թե ինչքան ավելի շատ գալ այս գիշեր ու վաղը առավոտյան: Տեսեք, թե ճապոնացի երիտասարդություն որքան սիրել սովյեթ երիտասարդություն:

Տեսնում էինք: Մեր ավտոբուսը հենց խճուղու եզրին էր կանգնել, իսկ այդ խճուղով գալիս ու գալիս էին նորանոր խմբեր, ջահել, վառվռուն տղաներ ու աղջիկներ՝ ձեռնափայտերով ու ուսապարկերով, վրաններով ու լայնեզր, սոմբրերո գլխարկներով, նայում էին մեզ, զգում, որ հյուրեր ենք, ժպտում էին լայն, ողջունում էին աղմուկով ու գոչում էին.

— Խեյվա, խեյվա:

Այսինքն՝ խաղաղություն:

— Բանզայ, բանզայ:

Որ նշանակում է կեցցե:

— Յունգո, յունգո, յունգո:

Որ եռակի բարեկամություն է արտահայտում:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Նրանք հեռու – հեռուներից էին գալիս՝ այդ ջահել, վառվռուն տղաներն ու աղջիկները, գալիս էին Հոկայդո կղզու բոլոր ծայրերից: Նրանցից շատերը մի քանի օր առաջ էին թողել իրենց տները, որովհետև, համաձայն ընդունված սովորության, ճանապարհը ոտքով պետք է անցնեին: Նրանք հոգնած էին ու փոշոտ, բայց բոլոր նրանց նման, ովքեր իրենց նպատակին են հասել, նրանց շեղ աչքերում հպարտություն ու երջանկություն կար:

Ներքևում, ափին նորանոր վրաններ էին բարձրանում՝ զարմանալի հաճելի գույներով: Շատ էինք ուզում իջնել, զրուցել մեր բարեկամների հետ, բայց հետո մտածեցինք, որ կարիք չկա այսօր խանգարելու նրանց: Չէ՞ որ վաղը ֆեստիվալն է, նրանք միասին նախապատրաստվելու շատ քիչ ժամանակ ունեն, նոր են տեղ հասել և երևի շատ քաղցած են՝ հոտ քաշիր, ու ներքևից, վրանների մոտից բարձրացող ծխի քուլաների մեջ կզգաս խորովվող ձկների ու բանանների յուրահատուկ բույրը:

Այդ բույրը գալիս էր նաև առավոտյան, երբ համարյա արեգակի ծագելու հետ մեր խումբը վրանաքաղաք մտավ: Մեզ դիմավորեցին հազարավոր պատանիներ ու աղջիկներ՝ բարձրագոչ աղաղակներով ու ժպտուն, ցնծալից դեմքերով: Մի գիշերվա ընթացքում բեմ էին կառուցել ելույթների համար և իրենց փոքրիկ վրանների կողքին կանգնեցրել էին մի մեծ վրան ևս, որի վերևում ծածանվում էր սովետական դրոշակը, իսկ պաստառին խոշոր, կարմիր տառերով գրված էր «ՍՍՀՄ»: Ամենուրեք լոզունգներ էին փակցված ճապոներեն և ռուսերեն: Դրանցից մեկը հենց բեմի ճակատին էր խփված և գրված էր սրտաշարժ սխալներով, ամենայն հավանականությամբ, ոչ առանց մեր սիրելի թարգմանչուհու օգնության.

«Встрчать Советский Молодёжи. Ура, Дружба и Круговой Молодёжи Японии и СССР».

Ֆեստիվալը կեսօրին էր սկսվելու և հիմա նախաճաշի պահ էր: Ու թեև մենք արդեն նախաճաշել էինք հյուրանոցում և այդ մասին հայտարարում էինք յուրաքանչյուր քայլափոխի, սակայն մեզ շարունակում էին շրշապատել այս կամ այն պատվիրակության ներկայացուցիչները ու խնդրել, համոզել, որպեսզի նախաճաշենք հատկապես իրենց հետ: Հրաժարվում էինք համառորեն, բայց նրանք այնպիսի անկեղծ սիրով էին խնդրում, որ հրաժարվելն արդեն սրբապղծություն կլիներ:

Դժվար է այլ տեղ հանդիպել այդքան սրտաբաց, առատաձեռն ու շռայլ, ինքնազրկման աստիճանի հյուրասեր մարդկանց: Չգիտեն ինչ անեն քեզ համար, որ դու ուրախ ու երջանիկ զգաս, մատուցում ու սպասարկում են այնպիսի մի ոգևորությամբ ու հաճոյակատարությամբ, որ անհնարին է դառնում նրանց այդ բավականությունից զրկելը, իսկ երբ խմում են քեզ հետ, ապա գոչում են «կամպա՛յ», որը համարյա հայերեն է և նշանակում է՝ խմիր մինչև հատակը:

Նրանք մեզ խլում էին միմյանց ձեռքից, տանում դեպի վրանները, որոնց առջև, փոքրիկ խարույկների վրա բրինձ էին խաշում կամ ձուկ ու բանան խորովում, բացում էին պահա-ծոների տուփերը, մրգահյութերի ու գարեջրի շշերը, նկարվում էին հետներս ու խնդրում պատմել, պատմել, պատմել մեր հայրենիքի մասին: Նրանք բոլորն էլ ուսանողներ, բան-վորներ ու ծառայողներ էին, առավելապես բանվորներ, նրանց հարցերին քիչ թե շատ օրինավոր պատասխանելու համար օրեր էին հարկավոր, որովհետև հետաքրքրվում էին ամեն ինչով՝ սկսած հանքերում անվտանգության տեխնիկայի դրվածքից մինչև Տերեշկովայի դստեր առողջությունը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Ինձ առանձնապես դուր եկավ նրանց անկախ, ազատ տեսքը: Ջահել տղաներ ու աղջիկներ են, բայց եկել են հեռուներից, ինքնակամ, եկել են նախապատրաստված ու բանիմաց, իրենց հետ բերել են ճանապարհորդական ամեն ինչ՝ նույնիսք խարույկի փայտը, որովհետև ոչ նրանց թույլ կտան և ոչ էլ իրենք կփորձեն կտրատել ծառերի ճյուղերը: Սա արդեն կար-գապահություն է, որը նրանց արյան մեջ է և բնավորության, արտահայտվում է ամենուրեք և ամեն ինչում:

Ինչևիցե, որպեսզի քաղաքացիական ընդհարումներ չլինեն, մեր խումբը լիովին մասնատվեց: Մեզանից յուրաքանչյուրը հյուր գնաց մի առանձին արհմիության: Իմ հյուրընկալները կապի աշխատողների արհմիությունից էին: Առանց թարգմանչի բավականին զրուցեցինք: Սկզբում անհանգստանում էի, թե ինչ խոսեմ, երբ իմ գիտելիքները կապի բնագավառում՝ հեռախոսից օգտվելուց այն կողմ չեն անցնում: Բայց սխալվում էի: Հենց իմացան, որ հայ եմ՝ ուրախացան, ծիծաղեցին, սկսեցին թվել իրենց իմացած նշանավոր հայերի անունները և առաջինը՝

— Թևոսյա՛ն:

Շատ հուզվեցի: Չեն մոռացել նրան, հիշում են և գիտեն, որ ազգությամբ հայ է եղել Ճապոնիայում Սովետական Միության երբեմնի դեսպանը: Ակամա մտաբերեցի Մոսկվան, մի քանի տարի առաջ, Կրեմլի պատի տակ թաղում էին Թևոսյանին և հուղարկավորողների թվում շատ շեղաչք մարդիկ կային:

— Խաչատրյա՛ն:

Դե, իհարկե, ինչպե՞ս կարելի է չիմանալ նրան:

— Գասպարյա՛ն:

Մի աղջիկ տվեց Գասպարյանի անունը և վախենալով, թե ես կարող եմ շփոթել, հետն էլ երգեց՝ աշխատելով ձայնը նմանեցնել Գոհարի ձայնին և քանի որ չստացվեց՝ շիկնեց սաստիկ ու ծիծաղեց:

— Համբարձումյա՛ն:

Մի քանիսը գոչյուններով հասկացրին, որ Համբարձումյանին իրենք էլ գիտեն և որպես ապացույց՝ ձեռքերի ափերը փող դարձրած աչքերին դրեցին ու նայեցին վեր, կապույտ երկնքին:

Ո՞վ չգիտե, թե որքան հաճելի բան է, երբ հեռու – հեռուներում օտար մարդկանց բերանից քո նշանավոր հայրենակիցների անուններն ես լսում: Սիրտդ ուռչում է հպարտությունից ու հրճվանքից: Մի քանի օր առաջ էլ Տոկիոյում նույնը պատահեց: Մեծ հանդիպում էր սոցիալիստական կուսակցության ղեկավարների հետ: Գրողներ էլ կային: Շատ ելույթներ եղան:

Եվ հանկարծ մեր խմբի ղեկավարը ձայնը ինձ տվեց, նախօրոք հայտնելով, որ ես Հայաստանից եմ և գրական լրագրում եմ աշխատում: Այնպիսի ջերմությամբ ընդունեցին, որ

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

շփոթվեցի սաստիկ և քիչ ու միչ վճռականությունս էլ լքեց ինձ: Բացականչություններ էին անում, անուններ տալիս և թարգմանչուհուն խնդրում թարգմանել: Եվ հանկարծ՝

— Ջերմ բարևներ պարոն Զարյանին, ինչպե՞ս է նա:

Չթողեցին, որ խոսեմ: Իրենք էին խոսում, հուշեր էին պատմում: Իմ բարեկամներն էլ էին զարմացել: Իսկ երբ վերջապես ես կարողացա հայտնել, որ Նաիրի Զարյանը Ճապոնիայից վերադառնալուց հետո մամուլում և առանձին գրքով հրատարակել է իր ճանապարհորդական տպավորությունները «Այնտեղ ծաղկում է բալենին» խորագրով և որ այդ գիրքը թարգմանվել է նաև ռուսերեն, շատ մեծ տպաքանակով, մեր հյուրընկալները առաջարկեցին առանձին խմել իրենց հայ բարեկամի կենացը: Եվ հասկանալի է, թե այդ ամենից հետո որքան մեծ եղավ նրանց ուրախությունը, երբ ես ավելացրի, որ մեր նշանավոր գրողը հիմա հայերեն է թարգմանում ճապոնական դասական հեղինակներին: Ինչպես երևում է, շատ հաճելի բան է փառքը: Այդ օրը ես հատկապես զգացի դա, երբ հոգատարությամբ էի շրջապատված հենց միայն նրա համար, որ ազնվորեն խոստանում էի նրանց ողջույնները անձամբ հաղորդել մեր սիրելի գրողին:

Հիմա էլ այստեղ: Նորանոր անուններ, և չես կարող չնկատել, որ ճապոնական երիտասարդությունը համաշխարհային կյանքին հիանալի ծանոթ է: Բայց երբ մեր զրույցը ազգանուններին հետևող բացականչություններից փոքր – ինչ ծավալվեց, ես կրկին, ինչպես ամեն անգամ՝ արտասահմանում գտնվելու ժամանակ, ինձ խեղճ ու անօգնական զգացի: Որովհետև ոչ մի օտար լեզու չգիտեմ: Որովհետև մեր սովորելու ժամանակ թե՛ դպրոցում և թե՛ համալսարանում օտար լեզուների դասավանդումը երկրորդական գործ էր համարվում և մեզ պաշտոնապես ասում էին՝ ուզում եք սովորեք, ուզում եք մի սովորեք: Իսկ մենք տղայաբար ուզում էինք խաղալ, չէինք ուզում սովորել: Եվ ահա արդյունքը: Ոգևորվում ենք: Մեկը մի հարց է տալիս ճապոներեն՝ ծիծաղում ես: Իսկույն հարցը անգլերեն է տալիս, և կրկին խեղճ – խեղճ ծիծաղում ես: Չեմ հասկանում: Այնժամ զրուցակիցդ տարակուսած նայում է քեզ, բացականչում է «ուան մոմենտս». ու վազում է ինչ – որ տեղ անհետացած մեր թարգմանչուհուն գտնելու:

Իսկ մեր թարգմանչուհին իսկապես որ աննախանձելի վիճակում է: Հազիվ է քայլում, սովորականից ավելի է կակազում, բայց նրան խլում ենք իրար ձեռքից: Շատ հարցեր են հետաքրքրում մեզ ու մեր հետաքրքրասեր ճապոնացի բարեկամներին:

Սպորտ: Ահա թե որտեղ լեզուն առանձնապես կարևոր չէ: Մենք վոլեյբոլ ենք խաղում ու ֆուտբոլ, վազքի մրցում ենք կազմակերպում ու թռիչք – երկարություն, պարան ենք ձգում և թիավարում թեթև նավակները՝ Շիկոցուի խաղաղ ջրերի վրա, մինչև որ արեգակը հանգչում է անտառապատ լեռան կատարին ու ափին, բեմի նման մեծ տախտակամածի առջև, վառվում է հսկայական խարույկը:

Ֆեստիվալն սկսված է: Դժվար թե Շիկոցու լեռը իր գոյության ընթացքում միանգամից այդքան և այն էլ այդքան լեզուներով երգ լսած լիներ: Մի քանիսը, առանձնապես Միջազգային երիտասարդության հիմնը և «Թող լինի միշտ արևը» երգերը երգում էինք ամեն մեկս մեր լեզվով, և ավելի հաճելի Բաբելոն դժվար էր պատկերացնել: Ճապոնացիները մեզ համար անակնկալ էին պատրաստել և անկասկած հասան իրենց նպատակին: Նրանք համերաշխ,

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

մեծ հուզմունքով ճապոներեն կատարեցին «Մերձմոսկովյան գիշերները», «Կատյուշան», «Ռյաբինուշկան», «Տրոյկան» և նույնիսկ կիսամախնոյական «Ստենկա Ռազինը»:

Մենք փոխարենը ճապոներեն երգեցինք միայն հանրահայտ «Սակուրո» («Բալենի») երգը, որը թեև մեծ ցնծությամբ ընդունվեց, սակայն հազիվ թե որևէ խոսք ճիշտ արտասանած լինեինք: Բայց թող սնապարծություն չհամարվի, եթե ասենք, որ մեր կատարումներից ամենից ջերմորեն ընդունվեց հայկական ժողովրդական «Հինգալա» երգը: Զարմանալի բան է, թե ինչպես է այդ երգը ամենուրեք լավ ընդունվում: Լավը դեռևս խոսքը չէ: Ֆեստիվալի ողջ մասնակիցները, մոտ հինգ հազար հոգի, միահամուռ բացականչություններով հայկական խմբին ստիպեցին բեմից չորս – հինգ անգամ կրկնել այդ երգը և ըստ որում որպես ֆոն ծառայող «Հինգալա» հանկերգը իրենք էին կատարում՝ արտակարգ ոգևորությամբ ու եռանդով:

Երեք տարի առաջ Նիգերիայում, ջունգլիների մեջ ճանապարհորդություն կատարելիս, սովետական զբոսաշրջիկների մեր խումբը զանազան երգեր էր երգում, սակայն ավտոբուսի սևամորթ վարորդը բոլորովին

անտարբեր, շարունակում էր վարել մեծ արագությամբ և անվրդով: Բայց երբ մեր ռուս ընկերների օգնությամբ հնչեց «Հինգալան», վարորդը հանկարծ դանդաղեցրեց ավտոբուսի ընթացքը, ետ դարձավ, լայն ժպտաց ու գլուխն օրորելով ասաց.

— Այ դա լավ ռուսական երգ է:

Մինչ ուշ գիշեր շարունակվում էր ֆեստիվալը: Երգերին հաջորդեցին բանավոր ելույթները, դարձյալ երգերն ու պարերը: Արդեն բավականին զով էր, և մենք հաճույքով իրար գրկած դեռ երկար պտտվում էինք մարող խարույկի շուրջը: Մի կարգին չգիտենք, կարգին չենք էլ հասկանում միմյանց, բայց գրկված օրորվում ենք ռիթմի հետ, մարմիններով տաքացնում իրար, ու այնքան անհեթեթ են թվում հանկարծ պատերազմն ու ռումբերը և էլի հազար ու մի բան այս խելակորույս, խելակորույս, խելակորույս աշխարհում:

Մութ – մութ է ու ավելի է նեղանում պարողների շրջանը խարույկի մոտ և դրան զուգահեռ կամացուկ, հետզհետե մեղմանում են նաև ձայները, լրջանում են դեմքերը, թարգմանչուհին թարգմանում է արդեն հառաչելով: Այս ի՞նչ սոսկալի բան է բաժանվելը: Հիմա էլ սրանք: Ապրում էինք աշխարհում, մեր բնական, ի վերուստ տրված ուրախություններով ու հոգսերով, Ճապոնիան մեզ համար սոսկ աշխարհագրական հասկացություն էր, գիտեինք, որ կա Ճապոնիա, որ իմպերիալիստական պետություն է, որ այնտեղ խիստ զարգացած են արդյունաբերությունն ու նավագնացությունը, որ այնտեղ պաշտում են բուդդային, նստում են ծալապատիկ և այլն, և այլն: Իսկ հիմա Ճապոնիան միայն աշխարհագրություն չէ, հիմա այն մեր թարգմանչուհին է՝ Տոկուկոն, մեր ուղեկցորդ Քվոտոն է, սոմբրերո գլխարկով, ծիծաղկոտ Կաշիմոտոն է, ուսանող Կիկուտոն է, որ հիմա գրկել է ուսս, սովորեցնում է պարել Ճապոներեն, իսկ մի քանի օր հետո օդանավակայանում լաց է լինելու երեխայի նման՝ ձեռքերով սրբելով արցունքները: Հիմա Ճապոնիան արդեն այն տասնյակ և հարյուրավոր մարդիկ են, որոնց հետ երգում ու պարում ենք, որոնց հետ խոսում ենք ձեռքով ու հոնքերով և որոնցից դժվա՛ր, շատ դժվա՛ր է բաժանվելը:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

Թեև շատ հոգնած էինք, սակայն չուզեցինք ավտոբուս նստել և ոտքով անցանք հյուրանոց տանող ճանապարհը: Ֆեստիվալի մասնակիցների մի մեծ խումբ մինչև բլրի գագաթը ուղեկցեց մեզ: Երկար գրկել էինք իրար մթության մեջ, հետո նրանք վառեցին իրենց ձեռքի լապտերիկներն ու վրաններն իջան: Քայլում էինք լուռ ու մտածկոտ և երևի բոլորս էլ միևնույն բաների մասին էինք մտածում՝ աշխարհի, մարդու, ճանապարհների, հարազատների: Ո՞վ գիտե: Հետո հանկարծ մեր թարգմանչուհին հարցրեց.

— Որ վերադառնալ, ի՞նչ անել ձեր երկրում:

— Ի՞նչ պետք է անեմ,— զարմացա ես,— ինչ – որ մինչև այստեղ գալս: Աշխատելու եմ, ապրելու եմ, գուցե գրեմ մեր այս հանդիպումների մասին: Ի՞նչ պետք է անեմ:

Եվ Տոկուկո – սանն ասաց.

—Ա՛յ, ձեզ համար ամեն ինչ պարզ, խոսքը ոչ միայն ձեր մասին, այլ բոլորիդ: Դուք շատ վստահ, դուք շատ հանգիստ, դուք ուրիշ տեսակ խոսել: Ես շատ նախանձել ձեզ:

— Ինչո՞ւ: Իսկ դո՞ւք ինչ եք անելու:

— Ես չգիտեմ: Հիմա դուք եկաք, ինձ աշխատանք տվել, դուք գնալ՝ ինձ հանել աշխատանքից:

Ի՞նչ անել, ի՞նչ պատասխանել: Կամ մի՞թե կարելի է որևէ բան ասել այստեղ: Ես փորձեցի կատակել:

— Եթե այդպես է, մենք չենք գնա, հը՞, տղերք,— ասացի ես,— հո չե՞նք թողնելու, որ մեր Տոկուկո – սանը գործազուրկ դառնա: Կշրջենք միասին ու կխոսենք անընդհատ:

— Չե՛նք գնա, իհարկե, չե՛նք գնա,— աղմկեցին մերոնք:

Եվ ճապոնացի աղջիկ Տոկուկոն նույնիսկ այդ կատակից հուզվեց:

— Դուք լավ տղաներ,— ասաց նա,— դուք հրաշալի տղաներ: Դուք էլի գալ և ես այլևս գործազուրկ չմնալ: Ճի՞շտ է: Դուք պատմել ձեր ընկերներին և նրանք էլ գալ: Չէ՞:

Ու մենք ամենայն անկեղծությամբ խոստացանք, հենց որ հնարավոր լինի՝ նորից գալ, ու որպեսզի աստվածները ընդառաջեն մեզ, հին – հին սովորության համաձայն վերևից կոպեկներ նետեցինք մութի մեջ, այն կողմը, որտեղ Շիկոցու լիճը պետք է լիներ:

Ֆեստիվալը վաղուց ավարտվել է, բայց մենք շարունակում ենք դեգերել Հոկայդո կղզում: Քաղաքներ ու ագարակներ ենք շրջում, հանդիպում ենք նոր մարդկանց, գարեջուր ենք խմում հենց Սապպորո քաղաքի գարեջրի գործարանում, ճաշում ենք «Ամուր» անունը կրող ռուսական ռեստորանում և հենց տեղում էլ իմանում, որ «Ամուր» – ից բացի Տոկիոյում կան նաև «Վոլգա», «Սամովար», «Բալալայկա» ռեստորաններ: Գործարաններն ենք մտնում, ծանոթանում բանվորների աշխատանքին, ինչ – որ փորձադաշտերում ողջունում ենք Սովետական Միությունից նվեր ուղարկված և այստեղ հիանալիորեն աճող եգիպտացորենի տասնվեց տեսակներին, զանազան պրես – կոնֆերանսների ենք մասնակցում ու ժպտում

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

լուսանկարչական ապարատների սպառնալից փողերի ներքո և վերջապես ինքնաթիռով կրկին թռչում ամպերի վրայով դեպի Ճապոնիայի մայրաքաղաքը:

Բայց այստեղ էլ հանգիստ չկա: Ծրագիրն ասում է՝ գնա՛, իսկ երկաթուղային կայարանում ընթացքի պատրաստ դողում է աշխարհում ամենաարագաշարժ ճեպընթացը, որը ժամում 200 — 250 կիլոմետր արագությամբ մեզ սլացնում է դեպի Ճապոնիայի արևմտյան ծայրը՝ Կիոտո: Իսկ ինչպե՞ս կարելի է Կիոտոյում լինել և ոտաբոբիկ չշրջել Ոսկե, Արծաթե և Բրոնզե տաճարներում, ինչպե՞ս կարելի է ժամերով չթափառել կայսրության այս հինավուրց մայրաքաղաքի սալահատակների վրա, ուր կողք – կողքի են ծայրահեղ աղքատությունն ու ծայրահեղ հարստությունը, ռեկլամներից վառվող պատերն ու անպատ խրճիթները: Բայց ժամանակը քիչ է, ծրագիրն ասում է՝ գնա՛, ու զբոսաշրջիկների մեր խումբը կրկին գնացքով ուղևորվում է Հիրոսիմա, աշխարհի ամենաողբերգական քաղաքը, որտեղ հիմա էլ, աշնանային այն սոսկալի օրվանից ավելի քան քսան տարի անց, մեռնում են ատոմային ռումբի զոհերն ու մահճակալներ ազատում նոր մեռնողների համար: Եվ հիվանդանոցներում ու դրանց պատերի տակ ընդունվելու և մեռնելու իրենց հերթին սպասող հազարավոր մարդիկ, այն փոքրիկ, տարաբախտ աղջկա նման, որի արձանը կանգնած է հրապարակում, թղթե կռունկներ են պատրաստում շարան – շարան, որպեսզի մահը գթա իրենց ու վերջապես հեռու գնա Հիրոսիմայից:

Լավ էր գոնե, որ Հիրոսիման վերջին կետն էր մեր ճանապարհորդության, թե չէ անհնարին կլիներ դրանից հետո հանգիստ շրջելը այս երկրում, ոտաբոբիկ քայլելը կուշտ ու գոհ բուդդաների ոսկեզօծ պալատներում, ինչ – որ փողոցներով ու լույսերով հիանալը: Հիրոսիմայում լինելուց հետո ակամա ամաչում ես քո անհոգության համար, քո մանրիկ երջանկությունների համար և առնվազն խելագարներ ու դավաճաններ են աչքիդ թվում այն մարդիկ, երկրի ներկա տերերը, որ կղզիները ամերիկյան ռազմական բազաներ են դարձրել ու թույլ են տալիս, որ իրենց ժողովրդի դահիճների սպառազեն ժառանգները դոփեն ճապոնական ճանապարհներին:

Գնացքը հևալով, նեղ ձորերում ճչալով տագնապահար, ետ – ետ է փախցնում ասես հեքիաթներից իջած փոքրիկ, խայտանկար տնակներն ու ցածրիկ անտառները: Վաղն առավոտյան կլինենք Խաբարովսկում:

Ի՜նչ երկար է վերադարձի ճանապարհը:

Ընդամենը երեք օր առաջ էր, որ մեր «Բայկալը» խարիսխը հավաքեց Յոկոհամայի նավահանգստում, սակայն կարծես մի ողջ հավիտենականություն անցած լինի: Մեր երկրի, մեր Հայաստանի, մեր Երևանի, մեր տան կարոտը մի վայրկյան իսկ հանգիստ չի թողնում: Երանի նրանց, ովքեր Խաբարովսկից են, Սախալինից կամ թեկուզ Մոսկվայից: Ախր շա՜տ հեռու է Երևանը:

Օրվա մեծ մասը վագոն – ռեստորանում ենք անցկացնում՝ գարեջրի շշի առջև նստած ու պատուհանից դուրս հարազատ բնանկարներ փնտրելով: Հոգնել ենք իրար հետ խոսելուց, ավելի շուտ լռում ենք կամ էլ սկսում ճապոնական հայտնի երգը՝ ծաղկած բալենու մասին:

Եվ հանկարծ հուզված վագոն է ներխուժում Հենրիկ Մինասյանը.

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org

— Վա՛հ, գիտե՞ս, թե հենց նոր ում հետ ծանոթացա: Պապա – սանի հետ: Մեր կողքի վագոնում է: Ի՜նչ փառահեղ մարդ է, գիտե՞ս:

— Պապա – սա՞նն ով է,— զարմանում եմ ես:

Ու նա ինձ հիշեցնում է Նախոդկան, «Բայկալ» նավը, երբ ուղևորվում էինք Ճապոնիա, «Երգող ձայներ» խմբի ճապոնացի աղջիկներին և այն ծերունուն, որ ճանապարհում էր նրանց՝ սպիտակ անձրևանոցով ու լայնեզր գլխարկով: Ու գույնզգույն ժապավեններն է հիշեցնում, որ աղջիկները նավից ծերունուն էին նետել:

Ոչ մի կասկած, որ մի քանի րոպե անց մենք արդեն զրուցում էինք կարճահասակ, ճաղատ գլխով այն ծերունու հետ, որից բաժանվելիս հեկեկում էին ճապոնացի աղջիկները:

— Ինձ կոչում են Պյոտր Ալեքսեևիչ Լյակին,— ներկայանում է նա: — Համերգային բյուրոյում եմ աշխատում: Ուղեկցող եմ: Իհարկե, հիշում եմ, հրաշալի, աննման աղջիկներ էին: Հիմա ուրիշների էի ուղեկցում: Երեսունհինգ տարի է, ինչ Լենինգրադում եմ գրանցված, որից միայն յոթն եմ տեղում ապրել, մնացած կյանքս անցկացրել եմ հյուրանոցներում, գնացքներում, օդանավերում... Մեկ – մեկ երբ արթնանում եմ, սկզբից մտածում եմ, թե որտեղ եմ գտնվում: Ծերացել եմ, տղե՛րք: Բայց ի՞նչ կարող ես անել, չեն թողնում հանգստի գնամ: Առանց քեզ չենք կարող, Պյոտր Ալեքսեևիչ, ասում են: Եվ, ճիշտն ասած, ես էլ առանց նրանց չեմ կարող: Սովորել եմ: Լեզո՞ւ: Չէ՛, ռուսերենից բացի ոչ մի լեզու չգիտեմ: Դե, դրա կարիքը չի էլ զգացվում, հասկանում ենք իրար, ինքներդ եք տեսել: Ես լավ եմ ճանաչում դերասաններին, սիրում եմ նրանց և աշխատում եմ, որ նրանք իրենց երջանիկ զգան մեր երկրում: Ահա, այդքա՛նը, ահա, հենց դա է իմ լեզուն: Հետո որ շրջում եմ հետները, սովորում եմ, դժվար է լինում արդեն բաժանվելը: Բաժանվելը շատ դժվար բան է, տղե՛րք:

Իսկ գնացքը՝ հևալով ու նեղ ձորերում ճչալով տագնապահար, անցնում է ցածրիկ անտառների ու ասես հեքիաթներից իջած փոքրիկ, խայտանկար տնակների կողքով, իր ընթացքով հաստատելով ծերունուն ու կյանքը: Ու որովհետև մահվան քաղաքում թեկուզ մի անգամ եղողը այլևս երբեք չի կարող մոռանալ այն, ես մի պահ ետ ու առաջ եմ քայլում իմ մտքում ու երազում եմ միայն այսպիսի գնացքներ՝ խաղաղ, ճամփորդական, բազմալեզու, կարճ բաժանման ու երկար հանդիպումների գնացքներ:

Copyright © Artashes Kalantarian Foundation ~ http://kalantarian.org/artashes ~ artashes@kalantarian.org